

VOLUME-12

ISSUE-1

February-2023

WORLD SCIENTIFIC RESEARCH JOURNAL

WORLD SCIENTIFIC RESEARCH JOURNAL

International scientific electronic journal

Volume-12 _Issue-1

February-2023

Jahon ilmiy tadqiqot
jurnali

MUASSIS:

Qo'qon davlat pedagogika instituti,
"Ustozlar uchun" MCHJ

TAHRIRIYAT | EDITORIAL

Tahririyat kengashi raisi:

D.SH.Xodjayeva- filologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Jamoatchilik kengashi raisi:

D.SH.Xodjayeva- filologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Bosh muharrir

D.SH.Xodjayeva- filologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Mas'ul muharrir:

N.S.Jo'rayev - psixologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Mas'ul muharrir yordamchisi:

O.Y.To'xtasinova- filologiya fanlari
nomzodi, dotsent

Nashr uchun mas'ul:

Rasulov Inom Muydinovich -
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot va
ommaviy kommunikatsiyaragentligi
tomonidan berilgan 1547 raqamli
guvohnoma asosida ro'yhatga olingan

Tahririyat manzili:

Farg'ona viloyati, Qo'qon shahri, Turon
ko'chasi, 23-uy

Telefon:

(0373) 542-38-38

E-mail:

info@wsrjournal.com

Tahrir kengashi:

Sh.Farmonov - O'zR FA akademigi
Sh.Namozov - O'zR FA akademigi
S.Rashidova - O'zR FA akademigi
I.Asqarov - kimyo fanlari doktori, professor
V.Xo'jayev - kimyo fanlari doktori, professor
Sh.Abdullayev - kimyo fanlari doktori, professor
M.Isakov - kimyo fanlari doktori, professor
R.Rasulov - fizika-matematika fanlari doktori, professor
B.Samatov - fizika-matematika fanlari doktori, professor
D.Akbarov - fizika-matematika fanlari doktori
A.Xusanov - fizika-matematika fanlarinomzodi, dotsent
V.Isaqov - biologiya fanlari doktori, professor
G'.Abdullayev - biologiya fanlari doktori
A.Batashov - biologiya fanlari doktori
D.Mamatqulov - biologiya fanlari nomzodi, professor
H.Xonboboev - texnika fanlari nomzodi, dotsent
B.Nu'monov - texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
I.Oxunov - kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
R.Payg'amov - kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
N.Valiyev - kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
A.Gapparov - Kimyo fanlari nomzodi, dotsent
N.Karimov - O'zR FA akademigi
A.S.Sagdullayev - O'zR FA akademigi
O.Akimova - filologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
V.Borisova - filologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
I.Artyushkov - filologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
M.Rasulova - filologiya fanlari doktori, professor
Sh.Iskandarova - filologiya fanlari doktori, professor
D.Nabiyeva - filologiya fanlari doktori, professor
O.Bozorov - filologiya fanlari doktori
A.Ziyayev - filologiya fanlari doktori (DSc)
D.Jamoliddinova - filologiya fanlari doktori (DSc)
Z.Qobilova - filologiya fanlari doktori (DSc)
M.Hoshimova - filologiya fanlari nomzodi, dotsent
M.Siddiqov - filologiya fanlari nomzodi, dotsent
M.Jamoliddinov - filologiya fanlari nomzodi, dotsent
O.O.Bozorov - filologiya fanlari nomzodi
M.Rasulova - filologiya fanlari nomzodi, dotsent
V.Karimova - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
M.Djo'rayev - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G.Kislov - falsafa fanlari doktori, professor (Rossiya)
G.Abdullayev - falsafa fanlari doktori, professor
M.Aminova - falsafa fanlari nomzodi, dotsent
M.Temirboyev - falsafa fanlari nomzodi
T.Fayzullayev - siyosat fanlari doktori, professor
A.Rasulov - tarix fanlari doktori, professor
R.Shamsiddonov - tarix fanlari doktori, professor
Q. Akbarov- tarix fanlari nomzodi
T.Haydarov - iqtisod fanlari doktori, professor
N.Babayeva - iqtisod fanlari nomzodi, dotsent
N.Erkaboyeva - pedagogika fanlari doktori, dotsent
S.Alimsaidova - pedagogika fanlari doktori, dotsent
Z.Azimova - pedagogika fanlari doktori, dotsent
V.Qodirov - pedagogika fanlari doktori, dotsent
A.Tolibjonov - pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
J.Azamov - yuridika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
D.Soliyeva - psixologiya fanlari doktori, dotsent
O.Bektoshev - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
M.Ergashev - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
N.Aliboyeva - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G.Nazirova - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
A.Abdurashitov - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Fan tarmoqlari: Matematika, fizika, informatika, geografiya, psixologiya, ijtimoiy fanlar

ASTRONOMIYA FANINING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQADORLIGI

Ismoilova Nafisa Isroil qizi

Navoiy viloyati Uchquduq tumani Kasb-hunar maktabi

Fizika va astronomiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada astronomiya fani osmon jismlari va ular sistemalarining harakatini, tuzilishini, kelib chiqish sabablarini va rivojlanishini o'rganadigan fanligi va astronomiyani boshqa fanlar bilan bog'liqligi haqidagi ma'lumotlar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Astronomiya, osmon jismlari, astronomic ma'lumotlar, Misr, Xitoy, Bobil, vaqt, gorizont, Yer, Oy, Quyosh, fan, materiya.

Astronomiya fani osmon jismlarining va ular sistemalarining harakatini, tuzilishini, kelib chiqishini va rivojlanishini o'rganadigan fan. Astronomiya eng qadimiy fanlardan biri bo'lib, u insonning amaliy ehtiyojlari asosida yuzaga keldi. U to'plagan bilimlar insoniyatning amaliy ehtiyojlari uchun qo'llaniladi va xizmat qiladi.

Dastlabki astronomik ma'lumotlar bundan ming yil avval Bobil, Misr va Xitoyda ma'lum bo'lgan bo'lib, ulardan shu mamlakat xalqlari vaqtni o'lchash, gorizont tomonlarini aniqlashda keng foydalanganlar.

Hozirgi kunda nafaqat fan sifatida, balki qishloq va xalq xo'jaligida, geografik joylarni o'rganishda, uchirilgan sun'iy yo'ldoshlarning axbarotlarni qabul qilish va uzatishda, foydali qazilmalarni izlab topishda ham astronomiyaning kundalik ehtiyojga aylanayotganligini sezishimiz mumkin.

Ammo unung vazifalari shu masalalarni yechish bilangina chegaralanmaydi.

Bizning Yer Koinotning bir qismi hisoblanadi. Oy va Quyosh Yerdan okean hamda dengiz suvining ko'tarilishi va pasayishi (asosan Oyning Yerga yaqinlashishi va uzoqlashishi hisobiga)ni yuzaga keltiradi. Quyosh nurlanishi va bu nurlanishning o'zgarishi Yer atmosferasidagi jarayonlarga va organizmlarning hayot faoliyatiga ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, astronomiya turli kosmik jismlarning Yerga ta'sir etish mexanizmini ham o'rganadi.

Astronomiya kursi talabaning maktab, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarida olgan fizika-matematika va tabiiy-ilmiiy ma'lumotlarni to'ldirib, nihoyasiga yetkazadi.

Hozirgi zamon astronomiyasi matematika va fizika, biologiya va kimyo, geografiya va kosmonavtika bilan uzviy bog'langan bo'lib, bu fanlar yutuqlaridan foydalanadi va o'z navbatida ularni boyitadi. Boshqa fanlar oldiga yangidan-yangi vazifalar qo'yish bilan ularning taraqqiyotini kuchaytiradi.

Astronomiyani o'rganishda qaysi ma'lumotlar ishonchli dalillardan va qaysilari esa vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin bo'lgan ilmiy farazlardan iboratligiga ahamiyat berish zarur.

Astronomiya koinotdagi moddalarni laboratoriya sharoitida yuzaga keltirib bo'lmaydigan holatlarda va masshtablarda o'rganadi, shu bilan u olamning fizik manzarasini hamda bizning materiya haqidagi tasavvurlarimizni yanada kengaytiradi. Bularning hammasi talabalarning tabiat haqidagi ilmiy tasavvurlarini rivojlantirishda kata ahamiyatga ega.

Astronomiya Quyosh va Oy tutilishlarini, kametalarning paydo bo'lishini va yo'qolishini oldindan hisoblab chiqish, Yer va boshqa osmon jismlarining kelib chiqishi va evolyutsiyasini tabiiy-ilmiy tushuntirish imkoniyatlarini ko'rsatish bilan insonning bilish doirasi cheksizligini isbotlaydi.

Xulosa qilib aytganda astronomiya kosmik fazoni o'rganishda va uni zabt etishda, kosmonavtikani rivojlantirishda va bizning sayyoramizni kosmosdan turib o'rganishda, o'quvchilarda esa kosmonavtlik, uchuvchi va shu bilan bir qator kasblarga qiziqishini ortishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M. Mamadazimov, B.F. Izbosarov, I.R. Kamolov "Astronomiya" Toshkent-2014
2. M. Mamadazimov "Astronomiya" darslik "Davr nashriyoti" Toshkent-2018.

FEATURES OF MODERN INTERNET DISCOURSE

*Kokand Pedagogical Institute
Master's degree of English language
Islomova Madinakhon*

Abstract: The article reveals the idea of Internet discourse as a special kind of verbal exchange in the modern-day Internet space, describes the language of the Internet and the linguostylistic features that occur with it.

Key words: Internet discourse, communicative environment, communication conditions, approaches of conveying meaning, polystylism..

In a huge sense, the time period "discourse" (from Latin "discursus", French "discours", English "discourse" - movement, circulation; conversation) I suggest speech, the manner of human language activity; way of speaking. In the work of N.A. Akhrenova, we discover the following definition of the idea ~ ~ discourse in linguistics - "the method of developing a text in conjunction with ~ ~ pragmatic, socio-cultural, psychological factors", "a purposeful social action, along with the interplay of human beings and the mechanisms of their consciousness".[1] Discourse is categorized in extraordinary ways. Most researchers of the phenomenon distinguish private and institutional discourse. Within the framework of private discourse, everyday and existential are considered everyday and existential are considered, institutional is represented via political, diplomatic, administrative, legal, military, pedagogical, religious, mystical, medical, business, advertising, sports, scientific, stage, mass statistics types of discourse. Scientists refer Internet discourse to a separate kind. Internet discourse is a distinct kind of conversation in the Internet space, which can be each personality-oriented (communication of everyday users in social networks, maintaining on-line diaries, blogs, personal internet pages, participation in Internet discussions and discussions on forums), and status-oriented (maintaining professional net pages and debts on a sure subject matter in social networks and the blogosphere).

Being an artificially created verbal exchange environment, Internet discourse is a merely conditional personality and has no temporal or spatial limitations, motives the so-called "blurring" of state, national, economic, political and cultural boundaries. Internet as a different phenomenon of modernity attracts the interest of different researchers, being a factor of convergence of a number areas of communication that are now not interconnected and feature autonomously and independently. The end result is the heterogeneity and forte of the language and, correspondingly, the heterogeneity of the genres used in a number types of Internet verbal exchange (e-mail, chats, digital bulletin boards, expert on-line conferences forums, numerous social networks, diaries, blogs, private pages of users).

The language of the Internet is diverse, the language ability of the Internet discourse range in positive lexical and grammatical characteristics, now not usually special and special (there is a certain similarity with some linguistic traits of different functional styles), but pretty genuinely differentiated and forming a single pragmatic complicated [2]. Analysis of English-language Internet blogs dedicated to a number of matters allowed us to spotlight the following attribute elements of Internet discourse:

- the absence of non-verbal potential of communication, acquainted and characteristic of oral speech (intonation, gestures facial expressions, timbre and voice power). Emotional lack compensation is carried out the usage of distinctive pictograms: emoticons, emoji, conveying a number of emotions and thoughts of the speaker in the shape of yellow faces, capital letters or the use of capital letters (Caps Lock), imitating extended intonation in the voice or a request to pay interest to the facts highlighted in this way. (For example, Sooooooo good! Ooooooh wow, MANY award-winning pubs, you NEED to head there; NO WAY!; This is the most demanding 'parenting' blogs I've ever study (as in EVER) . UGH!! SO insensitive and self-centered. YECK!; FOR THE LOVE OF GAWD WHO IS YOUR BEST FRIEND?; A GORGEOUS store!!!; I LOVE your taste);

- a tendency to agrammatism - a deviation from the spelling, syntactic and punctuation norms of the literary language (Like it? Pin it!; I couldn't to give up to examine all of textual content till I finished; Any favorits you propose ?; I plan to cease never);

- excessive punctuation: deliberate use of a large number of query or exclamation marks, or repetition of the identical letter (Sure???: So plenty love your way, Chandra – been there!!!!!!!!; Yesssss!!!; Ohh; A cool store!!!; My husband bought me that Earth puzzle for my birthday this yr and it.is.hard.);

- adding GIF files. GIFs and memes are oftentimes used in\ message texts as a visible illustration of an emotional or evaluative reaction to a message or as an addition to textual content by using reproducing an motion or conduct that is hard to categorical in a textual surroundings the usage of linguistic means;

- the full-size use of abbreviations (dr-Birthday, ATP-thank you, Lp-best friend, martyr- young man, salary-earned fee; IDC I do not care, COS-because, GF-girlfriend, wait a sec-second; NP-no problem, Rare, SIS-sister, THX-thanks, U-you; lmk-let me know) ;

- formation of neologisms in accordance to more than a few productive word-formation fashions (tracing, affixation (“googlable” - that which can be determined in search engines), a must-visit; univerbization (creation of one phrase from the phrase: demanding state of affairs - tension; blerdsblack nerds; truncation (oft-often), direct borrowing besides adjustments (angst -existential fear, extreme anxiety);

- the presence of onomastic vocabulary with extended expressive coloring (face-muzzle- face, cry-roar-sobbing, power away-expose- expel);

•polystylism and hybridization - the use of language capability of unique practical patterns (journalistic, creative and colloquial), the use of each impartial and colloquial, and normative language devices (It's the sugar from the wine calling you. I would lecture all of us who would hear about the evils of sugar, inform them that I absolutely did no longer have a candy tooth, constantly the one to go to the huge bag of salty chips instead.

– In this except from a culinary blog, the creator makes use of neutral, emotional and evaluative vocabulary, figurative language, full types of verbs, and full-length frequent sentences. What're you up to this weekend? - a sentence the usage of colloquial vocabulary and quick forms);

•continuous digital communicate as a manifestation of mass human verbal exchange (a lot of texts are posted on the network, which are examples of live, direct responses to positive messages, which, in turn, are stimuli for subsequent reactions and comments);

•represents a new structure of linguistic interaction, a new functional sub-style - written colloquial speech - a one-of-a-kind mixture of written literary and oral spoken language. Thus, the facets of Internet conversation are due to changes in the prerequisites of communication, the acquisition of new fascinating opportunities. The have an effect on of the world community on the language is multifaceted and diverse. Internet discourse develops new approaches of conveying meaning. The affect of the Internet on the language is determined at all degrees of the languagesystem: at the degree of vocabulary, word-formation models, punctuation and spelling, syntactic structure, employer and structuring of the text, preference of conversation strategies.

Bibliographic list:

1. Ахренова Н.А. Основные способы классификации жанров интернет-дискурса//Вестник ЮУрГГПУ. 2009.N_09.[Электронный ресурс]: официальный сайт.Режим доступа:https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye_sposoby_klassifikatsii-zhanrov-internet-diskursa(дата обращения: 25.20.2020).

2.Валиахметова Д.Р. Письменная разговорная речь в контексте особенностей интернет дискурса//Боденовские чтения.Бодуен де Куртенэ и современная лингвистика:мат-лы междунар.науч.конф.Казань.Изд-во Казан. ун-та.2001.Т.2.С.7-9.

BOSHLANG'ICH SINFLARIDA MATEMATIKA DARSLARINI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ORQALI O'QITISHNING USULLARI VA ULARNING AHAMIYATI

Ikromova Sevinch Elniyoz qizi

*BuxDPI, Boshlang'ich ta'lim kafedrasini mudiri
p.f.d (DSc), dotsent Saidova Mohinur Jonpo'latovna
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi*

Mamlakatimizda ta'lim tizimida umumta'lim maktablarda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarni matematika fanlarni o'qitish jarayonida yangi innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish dolzarb masaladir. Aynan yangi innovatsion texnologiyalar ta'limning universal vositasi hisoblanib, nafaqat o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish imkonini beradi, balki shaxsiy xususiyatlarni rivojlantirish, bilishga qiziqishlarini qondiradi.

Pedagogik va psixologik tadqiqotlarda shu narsa ta'kidlanmoqdaki, maktablarda darsni yangi innovatsion texnologiyalar asosida o'tish o'quvchilarning nazariy, ijodiy va refleksiv tafakkuri, nutqiy faoliyatini rivojlanishiga kuchli ta'sir etadi. O'quvchining xotirasida u yoki bu hodisa, jarayonning obrazli ifodalanishi o'quv materialini boyitib, uning ilmiy jihatdan o'zlashtirilishiga yordam beradi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari nafaqat yangi innovatsion texnologiyalar, ulardan foydalanishni, balki yangi texnologiyalarning dars turi, dars tipi, dars metodlariga mutanosib va mos kela olishini ta'minlashni, innovatsion texnologiyalar orqali o'quvchilarning anglash, bilim, ko'nikma va malakalarni puxta o'zlashtira olish qobiliyatini shakllantirish yo'llarini chuqur anglashlari zarur.

Dars jarayonida foydalanishi mumkin bo'lgan innovatsion texnologiyalardan biri bu interfaol metod sanaladi. **Interfaol metod** degani bu ko'p kuch sarf etmay, yuksak natijaga erishishdir. Boshlang'ich sinf matematika darslarida foydalaniladigan interfaol metodlarning usuli juda xilma-xil bo'lishi zarur.

“Aqliy hujum” metodi

Mazkur metod muayyan mavzu yuzasidan berilgan muammolarni hal etishda keng qo'llaniladigan metod sanalib, u mashg'ulot ishtirokchilarini muammo xususida keng va har tomonlama fikr yuritish hamda o'z tasavvurlari va g'oyalardan ijobiy foydalanish borasida ma'lum ko'nikma hamda malakalarni hosil qilishga rag'batlantiradi. Bu metod yordamida tashkil etilgan mashg'ulotlar jarayonida ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir nechta original yechimlarni topish imkoniyati tug'iladi. «Aqliy hujum» metodi tanlab olingan mavzular doirasida ma'lum tushunchalarni aniqlash va ularga muqobil bo'lgan g'oyalarni tanlash uchun sharoit yaratadi.

Dars jarayonida «Aqliy hujum» metodidan foydalanishda quyidagi qoidalarga amal qilish talab etiladi:

1. Tahsil oluvchilarni muammo doirasida keng fikr yuritishga undash, ularning mantiqiy fikrlarni bildirishlariga erishish.

2. Har bir tahsil oluvchi tomonidan bildirilayotgan fikrlar rag'batlantirilib boriladi. Bildirilgan fikrlar orasidan eng maqbullari tanlab olinadi. Fikrlarning rag'batlantirilishi navbatdagi yangi fikrlarning tug'ilishiga olib keladi.

3. Har bir tahsil oluvchi o'zining shaxsiy fikrlariga asoslanishi va ularni o'zgartirishi mumkin. Avval bildirilgan fikrlarni umumlashtirish, turkumlashtirish yoki ularni o'zgartirish ilmiy asoslangan fikrlarning shakllanishiga zamin hozirlaydi.

4. Mashg'ulot jarayonida tahsil oluvchilar faoliyatini standart talablar asosida nazorat qilish, ular tomonidan bildirilayotgan fikrlarni baholashga yo'l qo'yilmaydi. Ularning fikrlari baholanib borilsa, tahsil oluvchilar diqqatlarini shaxsiy fikrlarini himoya qilishga qaratadilar. Oqibatda yangi fikrlar ilgari surilmaydi. Metodni qo'llashdan ko'zlangan asosiy maqsad- tahsil oluvchilarni muammo bo'yicha keng fikr yuritishga undash ekanligini yodda tutgan holda ularning faoliyatini baholab borishdan voz kechish maqsadga muvofiqdir.

Masalan: (O'quvchilarni o'ylashga majbur qiladigan savollar tizimi.)

-Matematika darsida biz nimalar qilamiz?

-Matematika darsida biz misol va masala yechamiz, turli matematik topshiriqlar bajaramiz. –Sanashni qaysi darsda o'rganamiz?

-Matematika darsida.

- Kim 1dan 10 gacha to'g'ri va teskari sanab beradi?

-1 2 3 4 5 6 7 8 9 1 0

10 9 8 7 6 5 4 3 2 1 va hokazo.

«Klaster» metodi

Klaster (g'uncha, bog'lam) metodi pedagogik, didaktik strategiyaning muayyan shakli bo'lib, u tahsil oluvchilarga ixtiyoriy muammo (mavzu)lar xususida erkin, ochiq o'ylash va shaxsiy fikrlarni bemalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Mazkur metod turli xil g'oyalar o'rtasidagi aloqalar to'g'risida fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi. «Klaster» metodi aniq ob'yektga yo'naltirilmagan fikrlash shakli sanaladi. Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili bilan bog'liq ravishda amalga oshadi. Ushbu metod muayyan mavzuning tahsil oluvchilar tomonidan chuqur hamda puxta o'zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Stil va Stil g'oyasiga muvofiq ishlab chiqilgan «Klaster» metodi puxta o'ylangan strategiya bo'lib, undan tahsil oluvchilar bilan yakka tartibda yoki guruh asosida tashkil etiladigan mashg'ulotlar jarayonida foydalanish mumkin. Metod guruh asosida tashkil etilayotgan mashg'ulotlarda tahsil oluvchilar tomonidan bildirilayotgan

g'oyalarning majmui tarzida namoyon bo'ladi. Bu esa ilgari surilgan g'oyalarni umumlashtirish va ular o'rtasidagi aloqalarni topish imkoniyatini yaratadi.

Interfaol metodlarning asosiy xususiyati shundaki, u bir mulohaza ustida ko'proq to'xtalishga, u haqida yaxshiroq tasavvur hosil qilishga undaydi. Masalan, Klaster metodidan boshlang'ich sinf matematika darslarida katta mavzu yoki bo'lim so'ngida, qolaversa, yangi mavzuni o'tish jarayonida ham foydalanish mumkin. Masalan, 10 ichida arifmetik amallarni bajarish bo'limi so'ngida bu metoddan foydalanish yaxshi natija beradi. O'quvchilar aynan shu bo'limni o'tish jarayonida nimalar bilan tanishgan bo'lsa, birin-ketin xotirasiga keltirib, hatto misollar va ularning yechilish yo'llarigacha qayd etishga harakat qiladilar. Klaster metodidan foydalanish chog'ida uning xususiyati va ahamiyati haqida o'quvchilarga tushuncha berib o'tish lozim. Masalan:

-tayanch tushunchani o'qigach, nimani o'ylasangiz shuni yoriting;

- yozilgan fikr orfografik jihatdan tahlil qilinmaydi;

-berilgan vaqt nihoyasiga yetmagancha fikrni yozishdan to'xtamaslik, bir muddat hech narsa tasavvuringizda hosil bo'lmasa, to eslab olguncha, biror narsaning rasmini chizish,

-g'oyalar aloqadorligi va xilma-xilligiga e'tibor berish,

-vaqt tugagach, tushuncha atrofidagi kerakli asosiy g'oyalar yig'ilib, chiroyli matn hosil qilish.

Masalan:

Interfaol metodlarni chiroyli usulda jadvallar orqali tushuntirib, yetkazib berish uchun biz **ta'lim vositalaridan** foydalanamiz. Ko'p adabiyotlarda ta'lim vositalari **grafik organayzerlar** ham deb yuritiladi. Bularga "BBB", "Baliq skeleti", "T sxemasi", "Venn diogrammasi", "Insert jadvali", "Nilufar guli" yaqqol misol bo'la oladi.

Bir so'z bilan aytganda, boshlang'ich ta'lim sifat va samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogik, innovatsion va axborot texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish, ilg'or ish tajribalarini ommalashtirishni taqozo etadi. Matematika darslari jarayonida ham kerakli va zarur innovatsion texnologiyalardan foydalanish va uni hayot jarayonida ham tatbiq etishga o'rgatmoq zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxodjaeva N.N. O'quv jarayonining samaradorligini oshirishda pedagogik texnologiyalar - T.: 2007. 14-23 bet.
2. Alimov R.X, Xayitmatov O.T, Hakimov A.F, Yulchieva G.T, Azamatov O.X, Otajonov U.A. Axborot tizimlari.-T.:2013.-38-50 b.
3. Олимов К.Т. Проблемы создания учебников специальных дисциплин нового поколения в сфере среднего специального и профессионального образования. Монография. –Т.: Фан, 2004. – 143 с.
4. Dominov D.Z Kompyuter tarmoqlaridan amaliy mashg'ulotlarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida o'qitish. BML.- Toshkent, 2012. 10-b.
5. Олимов К.Т. Учебно-методическое обеспечение специальных дисциплин// Узлуксиз таълим.2004. №3 68-75 б.

1000 ICHIDA SONLARNI AYIRISH USULLARI

Zaripova Jasmina Jamshidovna

BuxDPI, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

Sana: 20- oktabr**Sinf:** 3**Fan:** Matematika**Mavzu:** 1000 ichida sonlarni ayirish usullari**Maqsad:** a) o'quvchilarda uch xonali sondan uch xonali sonni xonadan o'tib ayirish ko'nikmalarini shakllantirish.;

b) o'quvchilarga jamoat joylarida o'zini odobli tutish, odob-axloq qoidalariga amal qilib, o'zgalarga hurmat ko'rsata olishga o'rgatish;

d) o'quvchilarning 1000 ichida sonlarni ayirishga doir misollar yechish malakalarini rivojlantirish;

Dars turi: yangi tushuncha berish va bilimlarni mustahkamlash**Dars uslubi:** aralash, guruh bilan ishlash**Dars jihozi:** mavzuga oid ko'rgazmalar, darslik, rasmlar.**Darsning borishi**

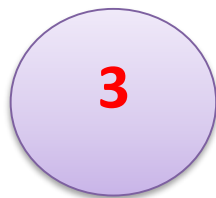
T/R	Bo'limlar	Vahti
1	Tashkiliy qism	3 daqiqa
2	O'tgan mavzuni mustahkamlash	10daqiqa
3	Yangi mavzu bayoni	15 daqiqa
4	Yangi mavzuni mustahkamlash	10 daqiqa
5	O'quvchilarni rag'batlantirish. Darsni yakunlash.	5 daqiqa
6	Uyga vazifa	2 daqiqa
Jami		45 daqiqa

I. Tashkiliy qism

- 1) O'quvchilar bilan salomlashish
- 2) Xona ozodaligiga e'tibor berish
- 3) Navbatchi axboroti
- 4)Fasl, ob-havo,bayram sanalari esga olinadi.

II. O'tgan mavzuni so'rash

Sinf o'quvchilari guruhga bo'linadi.. Guruh a'zolari kelishgan holda raqam tanlashadi. Dars davomida shu raqam ostidagi topshiriqlarni bajaradilar. **(Bu metodlar orqali o'quvchilarda kommunikativ kompetensiyalar shakllantiriladi.)**

O'tgan mvzu o'quvchilardan so'raladi. O'tgan mavzuga oid guruhlariga topshiriqlar beriladi.

1-guruh "Xazonrezgilik". Ayni shu faslda barglar sarg'ayib to'kila boshlaydi. Keling, biz barglarga to'kilishiga yordam beramiz. Daraxtdagi barglarda o'tgan mavzuga oid misollar berilgan. Agar siz ushbu misollarni yecha olsangiz, ular yerga to'kilishi mumkin. Yecha olmasangiz barglar daraxtdan to'kilmay qolishi mumkin.

					808-208
--	--	--	--	--	---------

624	110	400	621	120	600
-----	-----	-----	-----	-----	-----

I1-guruh. "T" chizmasi metodi. Berilgan sonlarni toq va juft sonlarga ajratadi.

III guruh. Moslashtir. Shakllarning burchaklari soniga ko‘ra uch xonali sonlar tuzib, moslashtiradi.

	640
	853
	500
	644
	440
	368

IV guruh “Bu meniki” o‘yini

O‘qituvchi 2 va 3 xonali sonlarni turli ko‘rinishda ovoz chiqarib aytadi. E‘lon qilingan son qaysi o‘quvchining qo‘lida bo‘lsa, “Bu meniki” deb ovoz chiqarib aytishi lozim. Bu ta’limiy o‘yin o‘quvchilarni hushyorlikka da’vat etadi.

- Besh yuzlik, ikki o‘nlik, to‘rt birlik
- 210 birlikdan iborat son
- 3 ta yuzlik, 6 ta birlik
- 799 dan keyingi son
- Eng katta uch xonali son
- 399 va 401 orasidagi son
- Eng kichik uch xonali son
- 8 ta yuzlik 5 ta o‘nlik

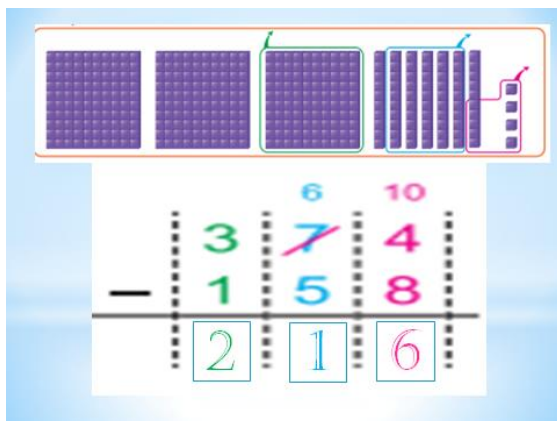
Har bir guruh taqdimoti tinglanadi va rag‘batlantiriladi.

III. Yangi mavzu bayoni

Yangi mavzu e‘lon qilinadi. Darslik bilan ishlanadi.

Mavzu: 1000 ichida sonlarni ayirish usullari

- 1- **misol.** Modellar asosida hisoblaymiz.

Har bir guruhdan o‘quvchi chiqib, misollarni birma-bir yechib, tushuntiradi.

2-misolni boshlashdan oldin “O‘z o‘rningni top” ta’limiy o‘yini o‘ynaladi. Guruhga uch xonali sonlar yozilgan tarqatmalar beriladi. Guruh a’zolaridan faqat bittasi chiqadi. O‘qituvchi sonlarni o‘shish tartibida joylashtirishini aytadi. O‘quvchilar darhol o‘z o‘rnini topishi kerak bo‘ladi.

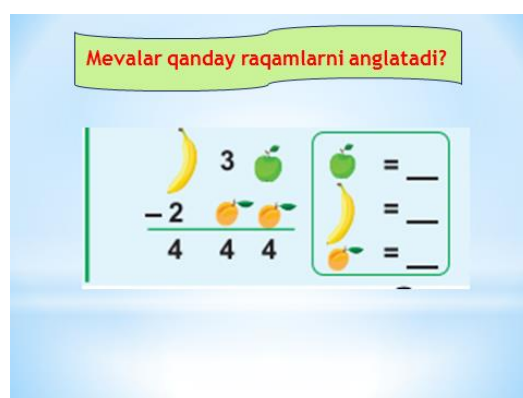
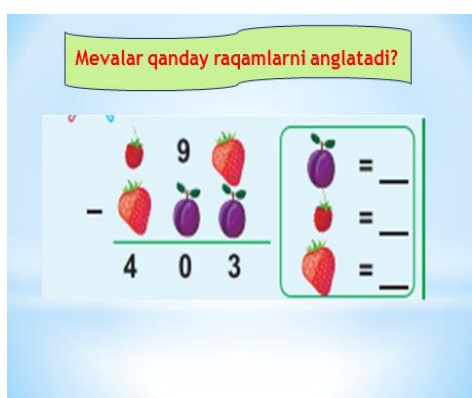
O‘yin yuzasidan bir necha savollar berib, faol o‘quvchini rag‘batlantiradi.

198 386 708 916

2-misoldagi ayirish amallarini har bir guruhdan o‘quvchi chiqib bajaradi.

561 – 435 780 – 308 835 – 118 992 – 278

3-mantiqiy topshiriq. O‘quvchilar mustaqil ravishda bajarishlari uchun imkoniyat yaratiladi. Dastlab ular fikrlari asosida muammo tahlil qilinadi, qiyinchilikka duch kelinsa, yo‘nalatiruvchi savollar beriladi. *(Bu metod orqali o‘quvchilarda axborot bilan ishlash kompetensiyalar shakllantiriladi.)*

“Ertaklar olamiga sayohat”. O‘quvchilarni kitob o‘qishga qiziqtirib, qaysi ertakni o‘qiganlari, o‘qigan ertaklari multfilmini ko‘rganliklari borasida suhbatlashish. Rasmlar namoyish etiladi. *(Bu metod orqali o‘quvchilarda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalar shakllantiriladi.)*

3-masala sharti o'qitiriladi. Tarbiyaviy mohiyati ochib beriladi. Jamoat joyida o'zini tutish borasida qisqa suhbat olib boriladi.

- 1) Qo'g'irchoq teatrining tomosha zali necha o'rinli? (282 o'rinli)
- 2) "Oppog'oy" teatr tomoshasi uchun nechta chipta sotildi? (267 ta)
- 3) Teatr tomoshasi zalida nechta o'rindiq bo'sh qoldi? ($282-267=15$ ta)

Masala sharti, yechimi va javobi ham doskada, ham daftarga yozdiriladi.

5-topshiriq. Sonlar ketma-ketligini davom ettiramiz.

1-rasmdagi 30 va 130 sonlari o'rtasidagi farq 100 ga teng. Demak, sonlar nurida sonlar 100 ga oshib boradi. Sonlar nuri to'ldiriladi.

2-rasmda 20 va 60 sonlariga e'tibor qaratiladi. Ular orasidagi farq 40 ga teng. Demak, bu sonlar nurida sonlar 40 ortib boradi.

IV. Mustahkamlash

Mavzuni mustahkamlash maqsadida mavzuga oid har bir guruhga topshiriq beriladi.

"Kim tez hisoblaydi?" (*Bu metod orqali o'quvchilarda o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyalar shakllantiriladi.*)

Gul yaproqlarida ayirishga doir amallar beriladi. Guruh o'quvchilari amallarni bajarib gul yaproqlarini ochadilar. Shunda 21, 10, 2022, 33 sonlari chiqadi. Bu sonlar qanday ahamiyatga ega ekanligini savol-javob o'tkazib, 21-oktabr O'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilgan kun ekanligi yodga olinib, Buyuk bobolarimizning til borasida aytgan hikmatli gaplari yodga olinadi.

Guruhlar to'plagan ballar yig'iladi. G'olib guruh aniqlanadi.

V. Baholash

Darsda faol qatnashgan o'quvchilarni baholanadi. G'olib guruh rag'batlantiriladi.

VI. Uy ishi

6-misol. Misollarni qanday tartibda yozish va hisoblash zarurligi tushuntiriladi.

**BOSHLANG‘ICH SINIF MATEMATIKA DARSLIKLARIDA
MILLIY DASTUR MAZMUNI**

Hikmatova Sevara Rufat qizi

*BuxDPI, Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası mudiri
p.f.d (DSc), dotsent Saidova Mohinur Jonpo‘latovna
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 1-kurs talabasi*

Umumiy o‘rta ta‘lim tizimida o‘quvchilarda fanga oid kompetensiyalar bilan birgalikda, tayanch kompetensiyalar shakllantirilishi belgilab berilgan. Aniq fanlar bloki yo‘nalishidagi fanlar orqali o‘quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish ular o‘zlashtirgan bilimlari asosida egallagan ko‘nikma va malakalarini turli vaziyatlarda qo‘llay olishga qaratilishi maqsadga muvofiq.

Jumladan, **kommunikativ kompetensiyalarni** shakllantirishda davlat tili, xorijiy tillarni o‘zlashtirishda mustaqil, ijodiy fikrlash, yozma va og‘zaki ravon bayon etish, to‘g‘ri talaffuz qilish, izohlab berish hamda erkin muloqot qilishga o‘rgatish zarur. Xususan, matematika fanining o‘z ilmiy tili, o‘z tushunchalari, belgi va timsollari ham mavjud bo‘lib, bu tilda muloqot qilish – kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish omili sifatida qaralishi lozim bo‘ladi.

Fanlarni o‘qitishda **axborot bilan ishlash kompetensiyasini** samarali rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiruvchi zamonaviy axborot telekommunikatsiya vositalaridan muntazam foydalanish zarur. Bunda o‘quvchilarni darslik va turli o‘quv manbalari bilan ishlash, matematika faniga oid axborotlarni turli manbalardan izlash, tahlil qilish va axborot xavfsizligiga rioya qilgan holda axborot vositalari bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishda turli amaliy dasturiy paket va ta‘minotlardan, mobil qurilma (telefon, planshet va boshqa gadjetlar) lardan foydalanish tavsiya etiladi.

O‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirishda umuminsoniy qadriyatlar asosiga qurilgan fazilatlariga ega bo‘lish, Vatanni sevish, jamiyat va tabiat haqidagi bilimlarga ega bo‘lish, yangiliklarga intilish va o‘zlashtirgan nazariy bilimlari asosida mustaqil qaror qabul qilishga, jamiyatda ro‘y berayotgan progressiv va innovatsion o‘zgarishlarga xabardor va daxldor bo‘lish, doimo zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni egallashga intilish, hamda ulardan kundalik hayotda foydalana olishga o‘rgatish zarur. Shu o‘rinda, matematika fanini puxta o‘rganish orqali o‘quvchilar tartib-intizomga o‘rqnadilar, har bir muammoga matematik masala sifatida qarab, uni yechishda qat‘iyatli bo‘ladilar.

Ijtimoiy-emotsional va fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishda fuqarolik burch, ijtimoiy va siyosiy rivojlanish, favqulodda vaziyatlar, ekologik muammolar haqida bilimlarga ega bo‘lish hamda badiiy va san‘at asarlarini tushunish hamda ularni asrashda tashkilotchilik xislatlarini rivojlantirishdan iborat. Shuningdek, matematika

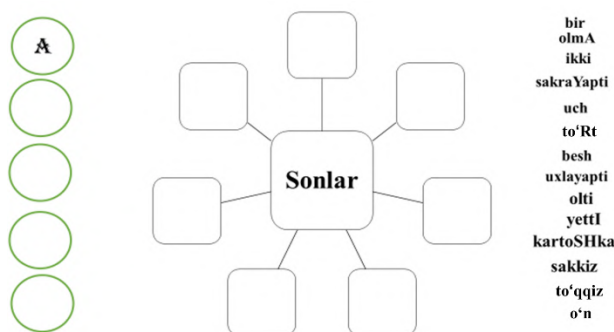
ularni haqgo‘y, nohaqlikka befarq bo‘lmaslik va vatanga sadoqatli bo‘lish ruhida tarbiyalaydi.

Matematika fanini puxta o‘rgatish orqali o‘quvchilarni jamiyatning faol fuqarosi sifatida rivojlantirib borishga zamin yaratiladi.

Matematika fani bo‘yicha ta‘lim standartlari umumiy o‘rta ta‘lim muassasalari bitiruvchilarining matematika fani bo‘yicha bilim, ko‘nikma va kompetensiyalariga qo‘yilgan umumlashgan talablardan iborat bo‘lib, ular matematik mazmun va matematik amaliyot standartlariga bo‘linadi.

Dars jarayonida beriladigan topshiriqlar turli kompetensiyalarga mos holda bo‘ishi lozim:

1-topshiriq: “Yashirin so‘zni top!” o‘yini. Tayanch so‘z atrofiga kerakli so‘zlar yig‘iladi. Bosh harf bilan yozilgan harflar esa yig‘ilib, so‘z hosil qilinadi. **Bu topshiriqni kompyuter orqali bajarish maqsadga muvofiq.**

Bu o‘yindan foydalanish nafaqat o‘quvchilar uchun qiziqarli bo‘libgina qolmay, o‘quvchilarning mulohaza yuritishi uchun zamin hozirlaydi. O‘quvchilarning abstrakt tushunchalarini o‘stiradi (Axborot bilan ishlash).

8-topshiriq: “Ifoda tuz” o‘yin metodi. O‘quvchilar bu o‘yinda tarqatilgan topshiriqlar kitobchasida berilgan shakllarning ko‘rinishiga qarab ifoda tuzib, uni yechishi kerak.

Bu topshiriq ham “O‘nlik” konsentri doirasida misol, masala yechish jarayonida juda foydali (O‘z o‘zini rivojlantirish).

9-topshiriq: “Uyga yetib ol” o‘yini. O‘quvchilarga format tarqatiladi. Unda misollar berilgan, lekin ifodalardagi qaysi bir son noma’lum bo‘lsa, shularni topib, o‘z o‘rniga yopishtirib qo‘yilsa, bo‘g‘irsoq uygacha yetib oladi. Bu misollarni bo‘g‘irsoqqa quyon, bo‘ri, ayiq va tulkivoy tayyorlab kelgan. Agar savollardan qaysisidir topishda xatolikka yo‘l qo‘ysangiz, u uygacha yetib borolmaydi. Shuning uchun, bolajonlar, birgalikda faqat to‘g‘ri javoblarni topishga harakat qilamiz.

MISOLLARNING TO‘G‘RI JAVOBINI O‘Z O‘RNIGA QO‘YING!				
___	+	8	=	10
10	-	___	=	1
___	+	1	=	10
___	-	8	=	2
9	-	___	=	6
___	-	8	=	1
8	-	___	=	1

MISOLLARNING TO‘G‘RI JAVOBINI O‘Z O‘RNIGA QO‘YING!				
2	+	8	=	10
10	-	9	=	1
9	+	1	=	10
10	-	8	=	2
9	-	3	=	6
9	-	8	=	1
8	-	7	=	1

9
7
2
10
3
9
9

Bu o‘yin orqali o‘quvchilarni sezgirlik, topqirlik ruhida tarbiyalash mumkin (Kommunikativlik).

10-topshiriq: “Do‘stini top” o‘yini. O‘quvchilar Mushukvoy tayyorlab kelgan topshiriqni guruh bilan hamkorlikda bajaradi. Har ikkala qatordagi misollarni yechadi. Natijaga ajratilgan ranglar bilan jadval ichi bo‘yaladi.

Misollar	Do‘stini top	10	3	4	6	9	5
2+1=	2+4=						
3+2=	3+6=						
4+2=	3+7=						
6+3=	2+3=						
7+3=	1+3=						
3+1=	1+2=						

Misollar	Do‘stini top	10	3	4	6	9	5
2+1=3	2+4=6						
3+2=5	3+6=9						
4+2=6	3+7=10						
6+3=9	2+3=5						
7+3=10	1+3=4						
3+1=4	1+2=3						

Bu o‘yinlar orqali o‘quvchilarning matematikaga bo‘lgan qiziqishi va ishtiyoqini o‘stirish mumkin. O‘quvchilar bu singari o‘yin topshiriqlarni sevib bajaradi (Ijtimoiy emotsional va faol fuqarolik).

Boshlang‘ich sinf matematika darsliklarida beriladigan har bir topshiriq bugungi kun o‘quvchisini mantiqiy fikrlaydigan faol shaxs sifatida shakllantirishi kerak.

MULOHAZALAR

Nargis Boymurodova

Buxoro davlat Pedagogika instituti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi,

1-bosqich magistranti

Mavzu : Mulohazalar

Maqsad: O'quvchilarga mulohaza haqida tushuncha berish. Yolg'on va rost mulohazalarni bir-biridan ajratishni o'rgatish. To'g'ri mulohaza yuritishni o'rgatish.

Ta'limiy: O'quvchilarga mulohazalar haqida bilim berish. **TK1** matematik matn ma'nosini qayta so'zlab bera olish, matematik qoidalarni yoddan ifodali ayta olish. **TK2** axborotlarni statistik ma'lumotlarning ko'rinishlarning bir turidan (ustunli, chiziqli va doiraviy diagrammalar, jadvallar, chizmalar) boshqa ko'rinishga o'tkaza olish; to'g'ri yoki noto'g'ri bo'lgan darak gaplar mulohaza deb yuritilishini uqtirish. To'g'ri mulohaza yuritishda ko'nikma hosil qilish.

Tarbiyaviy: O'quvchilarni mehnatsevarlik, ishchanlik, tirishqoqlik sifatlarini tarbiyalash. Hayvonlarga yaxshi munosabatda bo'lish hissini uyg'otish. **TK3** ijtimoiy hayotdagi vaziyatlarga nisbatan o'zining ijobiy estetik-emotsional munosabatini shakllantira olish; o'qishga va yangi bilimlarni egallashga qiziqтира olish. **TK4** atrofdagilar bilan o'zaro muloqot chog'ida odob-axloq qoidalariga rioya qila olish va guruhda ishlay olish;

Rivojlantiruvchi: O'quvchilarni og'zaki va yozma hisoblash malakalarini o'stirish. **FK2** o'rganilgan matematik tushunchalar, faktlar va algoritmlarni o'quv vaziyatlarda qo'llay oladi va yangi bilimlar hosil qila oladi;

Dars turi: Yangi tushuncha berish.

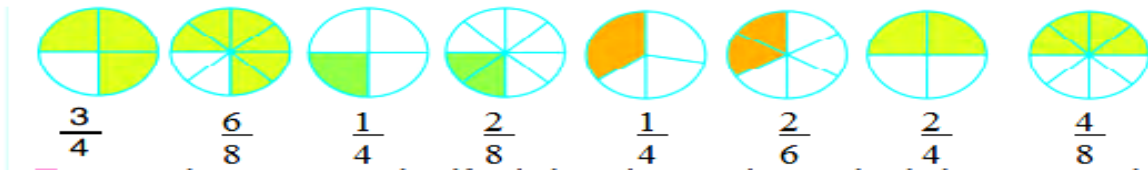
Metodi: Savol-javob, Rost-yolg'onni ajrat, Mulohaza testi, kim chaqqon, sirli matematika, quyonga yordam.

Jihozi: Mavzuga oid ko'rgazma, tarqatmalar, test savollari. Kompyuter, prezentatsiya (slyaydlar).

Darsning borishi:

T/R	Bo'limlar	Vahti
1	Tashkiliy qism	3 daqiqa
2	O'tgan mavzuni mustahkamlash	10 daqiqa
3	Yangi mavzu bayoni	15 daqiqa
4	Yangi mavzuni mustahkamlash	10 daqiqa
5	O'quvchilarni rag'batlantirish. Darsni yakunlash.	4 daqiqa

6	Uyga vazifa	3 daqiqa
Jami		45 daqiqa

I. Tashkiliy qism.

- a) salomlashish, davomatni aniqlash, tozalikni tekshirish;
- b) ma'naviyat daqiqasi;
- d) ingliz tili daqiqasi 64 - sixty – four, 65 - sixty – five.
- e) guruhlariga bo'lish
 "Xorazmiylar"
 "Beruniylar"
 "Farg'oniylar"

I. O'tgan mavzuni so'rash va mustahkamlash. O'tgan mavzuni mustahkamlashda xalqaro baholash dasturlaridan biri TIMSS haqida ma'lumot beriladi. TIMSS -- xalqaro matematika va tabiiy fanlarni o'qitish istiqbollari dasturi bo'lib, bu tadqiqot 4-8- sinf o'quvchilari orasida matematika va tabiiy fanlar bo'yicha ta'limning sifati, darajasi, fanga bo'lgan munosabati, qiziqishini aniqlaydi. 4-8- sinf o'quvchilari matematika va tabiiy fanlardan baholashda test topshiriqlarning nazariyasidan foydalaniladi. Ushbu nazariya cheklangan miqdorda 60-70 tadan topshiriqlarni o'z ichiga olib, har bir davlatdan ishtirok etgan o'quvchining, o'qituvchining va ta'lim muassasasining ko'rsatkichlarini (so'rovnomaga asosan) aniqlab beradi. 4-sinfda ham TIMSS topshiriqlariga o'xshash masalalar berilgan:

Masala. Jek nonning $\frac{1}{2}$ qismini, Anna esa $\frac{1}{4}$ qismini yedi. Ikkalasi ham nonning qaysi qismini yeyishdi? Bu masalani tushuntirish davomida buni uyga berilgan ulushlarga bog'lab tushuntirish o'quvchining mavzuni chuqurroq o'zlashtirishiga zamin yaratadi.

Baholash:Uy vazifasining bajarilishi, mustaqil misollar bajarishiga qarab rag‘batlantirish.

To‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekanligi haqida aytish mumkin bo‘lgan darak gaplar MULOHAZALAR deb ataladi.

So‘roq gaplar va shaxsni munosabati bildirilgan gaplar (qizil gul eng chiroylidir) mulohaza bo‘la olmaydi.

III. Yangi mavzu bayoni:

1-misol

1) Tulkichaning mulohazasi to‘g‘rimi ? 25 sonida 2ta birlik va 5ta o‘nlik bor. Bu yolg‘on mulohaza, chunki 25 sonida 2ta o‘nlik 5 ta birlik bor.

2) Quyidagi mulohazalar to‘g‘rimi yoki noto‘g‘rimi: Mulohazali test:

1. Toshkent - O‘zbekistonning poytaxti. R
2. Fevral 30 kundan iborat. Y
3. 11- eng kichik ikki xonali son. Y
4. 1 eng kichik son emas. Y
5. 5 soni 3 sonidan katta. R
6. $5 \cdot 8 = 40$ ekani noto‘g‘ri. Y
7. $9 + 6 = 15$ ekani noto‘g‘ri. Y

2. Mulohazalarni o‘qing. Ulardan qaysilari to‘g‘ri va qaysilari noto‘g‘ri? Quyonchaga yordam beraylik? O‘yini orqali rost va yolg‘on mulohazalar aniqlanib tekshiriladi.

3. Matematikada to‘g‘ri mulohaza rost (R) va noto‘g‘ri mulohaza yolg‘on (Y) deb ataladi. Bunday yoziladi: $(214 > 83) = R$ va bunday o‘qiladi: „214 > 83“mulohaza

– rost“.(56 – 48 = 18) = Y va bunday o‘qiladi: „56 – 48 ayirma 18 ga teng“ mulohaza – yolg‘on“.

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash

4. Berilgan mulohazalardan rost va yolg‘on mulohazalarni tanlab oling va o‘qing.

- a) 1 h = 60 min; R
 b) 1h= 100 min; Y
 d) k harfi - unli; Y
 e) qo‘y - baliq; Y
 f) $657 + 203 = 650 + 203$. Y

V. O‘quvchilarni rag‘batlantirish va baholash.

O‘quvchilarning darsdagi ishtiroki va topqirligi, faolligi, topshiriqlarni bajarish darajasi, fikrini to‘g‘ri va ravon ifodalay olishi, i o‘qituvchi tomonidan baholab boriladi. Dars yakunida umumiy ballar e‘lon qilinadi va faol, bilimdon o‘quvchilar rag‘batlantiriladi. Al-Xorazmiy avlodi, Beruniy avlodi , Farg‘oniy avlodlari aniqlanib taqdirlanadi.

VI Uyga vazifa.

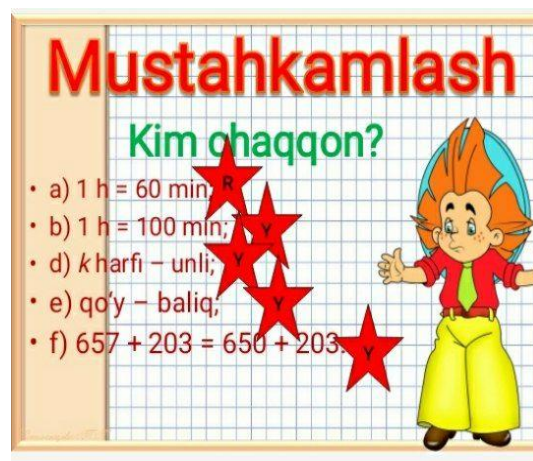
5. Masalalarni yeching va yechilishlarini taqqoslang:

1) Tikuvchi birinchi kun 10 ta, ikkinchi kun 8 ta sochiq tikdi. Hamma sochiqlar uchun 36 m gazlama sarflandi. Tikuvchi har kuni necha metrdan gazlama sarflagan?

Yechish : 1) $10+8=18$ 2) $36:18=2$ 3) $10*2=20$ 4) $8*2=16$ Javob: Tikuvchi har kuni 20 m va 16 m gazlama sarflagan.

2) Tikuvchi 2 kunda 18 ta sochiq tikdi. U birinchi kun 20 m, ikkinchi kun esa 16 m gazlama sarfladi. Tikuvchi birinchi kun nechta sochiq tikkan? Ikkinchi kun-chi?

Yechish: 1) $20+16=36$ 2) $36:18=2$ 3) $20:2=10$ 4) $16:2=8$ Javob: 1-kun 10ta va 2-kun 8 ta sochiq tikkan.

**“O‘QUV LUG‘ATI” VA “O‘QUV LUG‘ATCHILIGI” TUSHUNCHALARI,
ULARNING UMUMIY TASNIFLARI**

Hasanova Sayyora Fazliddin qizi

Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqola o'quv lug'ati, o'quv lug'atchiligi tushunchalariga tavsif berilgan, o'quv lug'atlarining tasnifi bayon qilingan. O'quv lug'atlarining ona tili hamda boshqa tillarni o'rgatish, tilni tasvirlash va me'yorlashtirish, tillar va madaniyatlararo munosabatni ta'minlash kabi muhim ijtimoiy vazifalarni bajarishi ko'rsatib beriladi.

Tayanch so'zlar: o'quv lug'atchiligi, leksikografiya va metodika, o'quv lug'atlari, o'quv lug'atlari tasnifi, ona tili ta'limi.

O'quv lug'atlari ona tili hamda boshqa tillarni o'rgatish, tilni tasvirlash va me'yorlashtirish, tillar va madaniyatlararo munosabatni ta'minlash, til leksikasini ilmiy tekshirish hamda talqin qilishdek muhim ijtimoiy vazifani bajaradi. U o'quv jarayoni bilan aloqador bo'lib, o'quv mashg'ulotlariga, darslikka moslashtiriladi. Lug'at maqolalari sodda, aniq, tushunarli, hajman kichik, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo'ladi.

Bugungi kunda o'quv lug'atlariga tom ma'noda antropotsentrik lug'at deb qaralmoqda. O'quv leksikografiyasi esa, ko'rib o'tilganidek, leksikografiyaning o'quv lug'atchiligi tarixini o'rganish, o'quv lug'atlarini tuzish tamoyillarini ishlab chiqish, o'quv lug'ati tiplari va turlarini aniqlash, muntazam takomilashtirib borish, yangi o'quv lug'atlarini tuzish va nashrga tayyorlash bilan shug'ullanadigan eng faol va yosh tarmog'i hisoblanadi.

Zamonaviy o'quv lug'atchiligi faqat o'quv lug'atlari tuzishni emas, balki leksik minimumlar, o'quv lingvostatistikalar, leksikani o'qitish bo'yicha qo'llanmalar, til o'qitishga mo'ljallangan darsliklarda leksikani taqdim etish va semantizatsiyalash va boshqa vazifalarni ham o'z zimmasiga oladi. Lug'atlar har qanday mamlakatning ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'rifiy, iqtisoiy rivojlanishining ramziy timsoli hisoblanadi. Lug'at faqat tilni o'rganish emas, xalq madaniyati, turmush tarzi va boshqa jihatlari xususida ham ma'lumot berish uchun xizmat qiladi.

Manbalarda lug'atlarning jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ijtimoiy, siyosiy, madaniy ahamiyatga ega bo'lgan quyidagi asosiy vazifasi ajratiladi:

- ona tilini va boshqa tillarni o'rgatish;
- ona tilini tasvirlash va me'yorlashtirish;

- tillar va madaniyatlararo munosabatlarni ta'minlash;
- til leksikasini ilmiy tekshirish va talqin qilish.

Tilshunoslik fanlari tizimida leksikografiyaning o'quv lug'atchiligi tarmog'i paydo bo'lgandan buyon, mutaxassislarni o'quv lug'ati qanday lug'at, uni yaratishda qanday mezonlar ustuvorlik qiladi, asosiy vazifalari nimadan iborat, umumiy lug'atlardan nimasi bilan farqlanadi, boshqa tipdagi lug'atlardan ustunligi nimada degan savollar qiziqtirib kelgan. Jahon tilshunosligida XX asr boshlaridayoq bu savollarga atroflicha javob berildi. Ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda o'quv leksikografiyasi o'z taraqqiyotining bir necha bosqichini ortda qoldirib, bugungi kunda zamonaviy tipdagi yangi avlod antropotsentrik o'quv lug'atlarining yangi-yangi janrlarini yaratish nazariyasi va amaliyoti bilan shug'ullanmoqda.

Ma'lumki, har qanday lug'atda nimanidir o'rgatish maqsadi yotadi. Ammo bevosita maktab uchun yaratilgan lug'atlarga o'quv lug'ati toifasiga kiritiladi va ular maxsus mezonlar asosida tuziladi. O'quv lug'atlari foydalanuvchilarning yoshi, ruhiy-fiziologik holati, bilim darajasi, dunyoqarashiga asoslanadi. Bunday lug'atlarda so'zlikni qamrab olish imkoniyati chegaralangan bo'ladi, ya'ni so'zlik qamrovi o'quv jarayoni ehtiyojlaridan kelib chiqadi. O'quv lug'ati shu tipdagi katta lug'atlarni qisqartirish yo'li bilan yaratilmaydi, u o'quvchilarning mavjud maktab darsliklari, o'quv qo'llanmalari va boshqa materiallardagi ma'lumotlarni mustaqil o'zlashtirishiga ko'mak beradigan tushunchalar asosida tuziladi.

M.A.Skopinaning ma'lumot berishicha, ilk marta "o'quv lug'ati" termini rus lug'atchiligida E.D.Polivanovning 1926 yilda yaratilgan "Qisqacha ruscha-o'zbekcha lug'at"ining so'zboshisida ishlatiladi. Muallif o'z lug'atini xarakterlar ekan, "hajmiga ko'ra spravochnik lug'at deb bo'lmaydi, uni o'quv lug'atlari toifasiga kiritish o'rinli", deydi.

"O'quv lug'atchiligi" termining ilk ta'rifi L.A.Novikovga tegishli bo'lib, uning o'quv lug'atchiligi vazifalari chegarasi, uning muammolari va o'quv lug'atlari tiplari aniqlashtirilgan "O'quv leksikografiyasi va uning vazifalari" deb nomlangan maqolasida uchraydi: "Akademik leksikografiya bilan taqqoslaganda o'quv leksikografiyasini hajman kichik va katta ta'limiy maqsadga yo'naltirilgan leksikografiya"

O'quv leksikografiyasini xarakterlaydigan ushbu mezonlar P.N.Denisovning "o'quv lug'ati" terminiga bergan ta'rifida o'z aksini topdi: "O'quv lug'ati – so'zligi ma'lum bir mezon asosida tartiblangan, o'quv-uslubiy talablarga javob beradigan, odatda, hajman kichik bo'lgan, ma'lumotni tezkor va qulay taqdim etadigan kitob"

O'quv lug'atlari, odatda, o'quv leksikografiyasining tadqiq ob'ekti hisoblanadi. O'rganish obyekti – o'quv lug'atining tavsifiy belgilari o'quv leksikografiyasining asosiy vazifalarini belgilab beradi. O'quv lug'atchiligi o'tgan asrning 70-yillarida leksikografiyaning alohida tarmog'i sifatida ajralib chiqdi va o'ziga xos nazariy asoslari, maqsadi va vazifalariga ega bo'lgan lingvometodik yo'nalish sifatida taniladi.

L.G.Sayaxov ushbu yo‘nalishning o‘ziga xos belgilari xususiga to‘xtalar ekan, “Uning asosiy rivojlanish yo‘nalishlari, bir tomondan, o‘quv jarayoni – ta’limning umumiy maqsadi, ikkinchi tomondan – lingvistik maqsadlar, uning rivojlanish mantig‘i bilan belgilanadi”, – deydi. Aslida ham o‘quv lug‘atchiligi taraqqiyoti faqat leksikografiyaning emas, lingvodidaktikaning ham taraqqiyotiga bog‘liq. SHu bois keyinchalik o‘quv lug‘atlariga lingvodidaktik vosita sifatida qarash an’anaga aylandi. Xususan, V.V.Morkovkinning mashhur “O‘quv leksikografiyasi maxsus lingvometodik yo‘nalish sifatida” deb nomlangan maqolasidan so‘ng o‘quv lug‘atlarining lingvistik va pedagogik, didaktik vazifalariga e’tibor qaratish ommalasha boshladi.

“O‘quv leksikografiyasining nazariy asoslari” deb nomlangan doktorlik dissertatsiyasida V.V.Morkovkin “o‘quv lug‘ati” terminiga quyidagicha izoh beradi: “ma’lumot olish, til o‘rganishga yordam berish maqsadida maxsus yaratilgan har qanday janr va hajmdagi leksikografik asarga o‘quv lug‘ati deyiladi”.

Mutaxassislar o‘quv lug‘atini yaratishda bir-biri bilan uzviy aloqador bo‘lgan ikki asosiy muammoning echimi, ya’ni:

1) so‘zlikni tanlash, taqdim qilish usuli;

2) ta’limning bosqichi, nutqiy faoliyat vaziyati, nutq uslubi, ta’lim oluvchining ona tilisi, madaniy, ma’naviy saviyasi va boshqalarning hisobga olinishi lozimligini ta’kidlaydilar.

Ana shu mezonlardan kelib chiqib, so‘nggi yillarda “o‘quv leksikografiyasi” termini ta’rifiga lug‘atning o‘rganilayotgan tilni o‘qitish metodikasi bilan bog‘lanishiga urg‘u berildi, ya’ni: “o‘quv leksikografiyasi – leksikografiyaning lug‘at yoki lug‘at tipidagi boshqa asarlarda til birliklarining pedagogik maqsadga yo‘naltirilgan tavsifining nazariy va amaliy aspektlarini qamrab oladigan maxsus sohasi” deb izohlandi.

Ko‘rinib turibdiki, o‘quv leksikografiyasi va uning ob’ekti bo‘lgan o‘quv lug‘atlarining tavsifiy belgilariga, asosan, uch xususiyat:

– ta’limiy maqsadga yo‘nalganlik;

– hajman chegaralanganlik;

– til (ona tili yoki boshqa til) o‘qitish uchun mo‘ljallanganlikka urg‘u beriladi.

O‘quv lug‘atiga berilgan ta’riflar ichida V.V.Morkovkinning ta’rifida hajm etakchi mezon sifatida olinmaydi, u lug‘atning maqsadi, lingvodidaktik xarakterga ega bo‘lishi, ya’ni ta’limga yo‘nalgan bo‘lishiga diqqatni qaratadi. SHunga asosan u o‘quv lug‘atchiligini alohida lingvometodik yo‘nalish, an’anaviy leksikografiya va lingvometodika fanlarining kesishmasida paydo bo‘lgan fan ekanini ta’kidlaydi. Uning fikricha, o‘quv leksikografiyasining asosiy bo‘limlarini:

a) o‘quv lug‘atlarini tuzish nazariyasi va amaliyoti;

b) leksik minimumlarni tuzish nazariyasi va amaliyoti;

v) o‘quv leksikostatistikasi nazariyasi va amaliyoti;

g) leksika bo'yicha lug'at tipidagi o'quv qo'llanmalarini yaratish nazariyasi va amaliyoti;

d) darslikka ilova qilingan va muayyan mavzu uchun beriladigan lug'atlarda til leksikasining taqdim etilishi va semantizatsiyasi nazariyasi va amaliyoti tashkil etishi lozim.

V.G.Gak ham o'quv lug'atchiligining nazariy va amaliy aspektlari haqida to'xtalar ekan, uning leksikografiya va pedagogika oralig'idagi amaliy fan ekanini tasdiqlaydi. SHu bois ilmiy adabiyotlarda o'quv leksikografiyasi lingvodidaktik fan, lingvopedagogik yo'nalish, pedagogik leksikografiya degan turli nomlar bilan yuritilishi kuzatiladi. So'nggi yillarda shu yo'nalishda bajarilgan ishlarda o'quv lug'atchiligiga antropotsentrik lug'atchilik, o'quv lug'atlariga esa antropotsentrik lug'at sifatida qarash ommalashib borayotgani kuzatilmoqda.

Zamonaviy lingvodidaktiklarning izlanishlarida o'quv leksikografik qo'llanmani yaratishda ikkita bir-biri bilan aloqador bo'lgan muammo:

1) an'anaviy leksikografik muammo – so'z tanlash, uni taqdim qilish mezonlari, leksikografik pometalari va hk.;

2) metodik xarakterdagi muammolar – ta'lim bosqichi, o'quvchining yoshi, nutqiy qobiliyati, darajasi va boshqa masalalar echimini topishi kerak.

O'quv lug'atlarini tavsiflashda uning funksional yo'nalishi – vazifalari muhim rol o'ynaydi. P.N.Denisov "Biz o'quv lug'atini so'zlik va to'rtta vazifa – o'quv, ma'lumot berish, me'yorlashtirish va sistemalashtirish vazifasini bajarishga xoslangan minimal leksik sistema deb hisoblaymiz", – deydi.

So'nggi yillarda bajarilgan ishlarda o'quv lug'atlari leksikografiyaning alohida janri emas, shunchaki o'quv jarayoniga ko'proq kirib borgan ko'rinishi mazmunidagi fikrlar ham uchraydi. E.YU.Balalaevaning "O'quv lug'atlarining umumiy va maxsus vazifalari" deb nomlangan maqolasida muallif o'quv lug'atlari masalasida tadqiqotchilar orasida qat'iy to'xtam yo'qligini ta'kidlaydi. U, jumladan, B.Bim-Badning o'quv lug'atlarining ta'limiy, ma'lumot berish va tizimlashtirish, shuningdek, boshqa barcha lug'atlarga xos bo'lgan axborot berish va me'yorlashtirish vazifalarini bajarishi, M.Laptevaning terminologik o'quv izohli lug'atlarning axborot berish, tizimlashtirish va mustaqil bilim berish kabi etakchi vazifalarni bajarishiga doir fikrlarini keltirib o'tadi. E.YU.Balalaeva mazkur olimlarning mulohazalarini inkor etar ekan, M.Kovyazina, T.Petrashov, V.Tabanakovalar kabi bu borada P.N.Denisov fikrlariga qo'shilishini va o'quv lug'atlarining to'rtta – ta'limiy, tizimlashtirish, ma'lumot berish, me'yorlashtirish vazifalarini bajaruvchi minimal leksik tizim ekanligini ta'kidlaydi.

O'quv lug'atlarini pedagogik aspektda o'rgangan T.V.Jerebilo o'quv lug'atlarini bir qator o'ziga xos xususiyatlariga qaramay, darsliklar, qo'llanmalar va turli didaktik materiallardagi ma'lumotlarni shunchaki leksikografik shaklga keltirish, jamlash va saqlash vazifasini bajaradigan vosita deb hisoblaydi. Uningcha, har qanday lug'at

ta'lim berish va inson shaxsini rivojlantirish vositasi sifatida o'quv, ta'limiy, tarbiyaviy, intellektual rivojlantirish bilan bog'liq asosiy vazifalarni bajaradi. O'quv lug'atlari ushbu universal funksiyalar bilan bir qatorda ma'lumot berish, axborot uzatish, tizimlashtirish, me'yorlashtirish, motivlash kabi maxsus funksiyalarni ham bajaradi xolos".

Umuman olganda, T.V.Jerebilo o'quv lug'atini didaktik tizimning shunchaki bir qismi sifatida qaraydi va uning vazifasida ta'lim jarayoniga xoslanish biroz chuqurlashgan deb hisoblaydi. Ayrim tadqiqotchilar T.V.Jerebiloning qarashlariga qarshi chiqadi va bu fikr har doim ham to'g'ri kelavermasligi, masalan, o'quv terminologik lug'at tarbiyaviy vazifa bajarmasligiga e'tiborni qaratadi.

V.V.Dubichinskiy 2008-yilda nashr etilgan "Rus tili leksikografiyasi" kitobining "O'quv lug'atchiligi" qismida: "Masalan, S.I.Ojegov va N.YU.SHvedovlarning 80 000 so'z va iborani qamrab olgan "Rus tilining izohli lug'ati"ning 1997-yilda nashr etilgan 4-nashridan o'quvchilarga ta'lim berishda foydalanish mumkinmi? Qanday qilib o'qituvchi va o'quvchidan qamrab bo'lmaydigan narsani qamrab olish talab qilinadi?" degan savolni qo'yadi va shu o'rinda amerikalik tilshunos V.M.Riversning "leksikon ta'lim ob'ekti bo'la olmaydi", N.YU.SHvedovaning "tilni lug'at orqali o'qitish mumkin emas" degan fikrlarini keltiradi. "Biroq, – deydi muallif va o'quvchining ikkilanishiga imkon qoldirmay, – bugungi kunda o'quv lug'atchiligining asosiligi va zaruriyligi haqidagi bahslar asta-sekin susayyapti. N.YU.SHvedovaning foydalanuvchi "lug'atga yoki allaqachon til bilgan, yoki uni o'rganmoqchi bo'lganda murojaat qiladi" degan fikri o'quv lug'atchiligi nuqtai nazaridan mutlaqo asossizdir".

Olim o'z fikrini davom ettirib 1950 yillardayoq L.V.SHerba lug'atning hajmiga ishora qilgani, S.I.Ojegov lug'atlarning o'rta va kichik turlarini ajratganiga e'tiborni qaratadi va tilshunoslar uchun bugungi kunda til leksik sathini uni o'rgatish maqsadi bilan lug'atda aks ettirish vazifasi leksikografiyaning eng muhim muammolaridan biri ekanligi ma'lum bo'lganini aytadi. U nafaqat ikki tilli lug'atlar, balki bir tilli lug'atlar ham o'zida tilni tasvirlash hamda o'qitish maqsadini birlashtira olishini qat'iy ta'kidlaydi.

Xuddi shuningdek, A.E.Suprun ham "Lug'at ta'lim berishi mumkinmi? – degan savolni qo'yadi va fikrini davom ettirib: – Ehtimol, mumkin. Albatta, lug'at – mashqlar to'plami emas, shuning uchun undan o'qitish va, ayniqsa, ko'nikmalarni mustahkamlashni talab qila olmaysiz. Ammo lug'at, ko'nikmalarnigina emas, ma'lumotlarni ham o'rgatishi mumkin", deydi.

V.V.Dubichinskiy o'quv lug'atining eng muhim xususiyati metodik talablarga asosan til o'rganishga qaratilgan vosita ekanligi, aslida, o'quv lug'ati nafaqat leksikografik, balki didaktik nashrligini, ona tili ta'limi ham, xorijiy tillarni o'qitish metodikasi ham unga ehtiyoj sezishini ta'kidlaydi. U mutaxassislarning o'quv lug'atchiligi sohasini ajratish yoki ajratmaslikka doir ikkilanishlariga quyidagi fikrlari bilan nuqta qo'yadi: "O'quv lug'atchiligining tadqiq sohasini uch tizimga mansub

bo'lgan uch koordinatli maydon – lingvistik, psixologik va sotsiologik mezonlarga asoslangan tizim sifatida belgilash mumkin”. O‘quv lug‘atlariga bunday yondashuv, o‘z o‘zidan, uning antropotsentrik lug‘at ekani, insonni har tomonlama qamrab oluvchi vosita ekanini ko‘rsatadi.

V.V.Morkovkin “Lingvotsentrik lug‘atlar – bu til uchun va til haqida bo‘lgan lug‘atlar. Ularning asosiy vazifasi mavjud til faktlarini yozish, tavsiflash va baholash. Antropotsentrik lug‘atlar – inson uchun yaratilgan lug‘atlardir. Ularning asosiy vazifasi insonga yordam berish, birinchidan, inson ongida tilning manzarasini shakllantirish, ikkinchidan, uni ushbu tildan samarali foydalanishga o‘rgatish”, degan edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Сайфуллаева Р.Р., Менглиев Б.Р., Бокиева Г.Х., Курбонова М.М., Юнусова З.Қ., Абузалова М.Қ. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Ўқув қўлланма. – Тошкент, 2006. – 391 б. Б.125
2. Скопина М.А. Об одном существенном типологическом признаке учебного словаря // Теоретические основы разработки словарей учебного типа: Сб. научных трудов. / Под ред. Н.М. Шанского, Е.А. Быстровой. – М: НИИОП АПН СССР, 1981.– С. 58-70.
3. Саяхова Л.Г. Словари в культурологической концепции обучения языкам // Словарь в системе филологического образования: Материалы Всероссийской научно-практической конференции 26-27 октября 1999 г. / Отв. ред. Л.Г. Саяхова, Т.Н. Дорожкина. – Уфа, 2001. –С. 22-25.
4. Морковкин В.В. Учебная лексикография как особая лингвометодическая дисциплина // Актуальные проблемы учебной лексикографии. М.: Русский язык, 1977, с.28-37.;
5. Морковкин В.В. Основы теории учебной лексикографии: Дисс. ... д-ра филол. наук (в форме научного доклада). – М.: Институт русского языка им. А.С. Пушкина, 1990. С.9
6. Денисов П.Н. Учебная лексикография: итоги и перспективы. Проблемы учебной лексикографии. М., Изд.-во Моск.ун-та, 1977. 189 с. –С 4
7. Гак В.Г. О некоторых закономерностях развития лексикографии (учебная и общая лексикография в историческом аспекте) / В.Г. Гак // Актуальные проблемы учебной лексикографии. – М., 1977. – С. 11.
8. Старикова И.Л. Основы построения учебных словарей сопроводительного типа: на материале “Толкового словаря школьника” Автореф. дисс. канд.филол.наук. – М. 2008., - 25 с.
9. Денисов П.Н. Лексика русского языка и принципы ее описания / П.Н. Денисов. – М.: Русский язык, 1993. – 248 с. С. 210-211
10. Жеребило Т.В. Информационные модели в учебной лексикографии: теория, система, технология. Грозный: Изд-во ЧГПИ, 1997. - 37 с.; Жеребило Т.В. Учебный словарь по культуре речи.-Грозный:Изд-во ЧГПИ,1995.- 50с.;
11. Дубичинский В.В. Лексикография русского языка: учеб. пособие / Дубичинский В.В. – М.: Наука: Флинта, 2008. – 432 с. –Б 335.
12. Супрун А.Е. Некоторые свойства учебного словаря и словарь для обучающего // Проблемы учебной лексикографии и обучения лексике. – М.,1978. С. 43

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA HAR XIL JANRDAGI MATNLARNI
TAHLIL QILISH USUL VA VOSITALARI**

Jamilova Bashorat Sattorovna

Bux DU professori

Nishonova Nigora Azamat qizi

BuxDUPI magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida har xil janrdagi matnlarni tahlil qilish usul va vositalari orqali ularning tushunish darajalarini takomillashtirish hamda fanlarga bo'lgan qiziqishlarini oshirish jarayonlari haqida ma'lumotlar, fikr-mulohazalar berilgan.

Kalit so'zlar: janr, usul, vosita, ko'rgazmali ta'lim, tarbiyalash asoslari, hikoya orqali tushunish.

АННОТАЦИЯ

В данной статье приведены сведения и мнения о процессах повышения уровня понимания и повышения интереса учащихся к науке посредством методов и средств анализа текстов различных жанров.

Ключевые слова: жанр, метод, средство, наглядное образование, принципы обучения, понимание через рассказ.

ANNOTATION

This article provides information and opinions about the processes of increasing students' interest in science and increasing the level of understanding through the methods and tools of text analysis of various genres.

Key words: genre, method, tool, visual education, principles of education, understanding through story.

KIRISH

Masal, axloqiy mazmuni kinoyaviy obrazlar orqali aks ettiradigan badiiy asardir. U ko'proq she'riy tarzda yoziladi. Masalda inson xarakteriga xos xususiyatlar kinoyaviy obrazlar - hayvonlar, jonivorlar va o'simliklar dunyosiga ko'chiriladi. Ko'pincha masalning kirish qismida, ba'zan oxirida qissadan xissa, ya'ni ibratli xulosa chiqariladi. Bu o'quvchilarni ahloqiy tomondan tarbiyalashga katta imkon beradi. Masalda fikrning qisqa, lo'nda, chiroyli va ifodali tasvirlanishi, tilining o'tkirligi va xalqchilligi o'quvchilar nutqi va tafakkurini o'stirishda muhim material hisoblanadi. Masal kichik hajmli, ammo boy mazmunli, tugun, kulminasion nuqta va echimi bo'lgan kichik pesani eslatadi. U biror voqea- hodisani qisqa va mazmunli tasvirlashda ajoyib namuna bo'la oladi.

Bolalarni masaldagi kinoyaviy mazmun emas, balki, birinchi navbatda,

obrazlarning go'zalligi o'ziga jalb qiladi. SHuning uchun masal ustida ishlashni hayvonlar hayotidan yozilgan hikoya ustida ishlash kabi uyushtiriladi. Odatda, masal personajlari o'z xatti-harakatlari, fe'l-atvorlari bilan, nutqiy uslublari, odatlari bilan o'zlarini tavsiflaydilar, ba'zan u xarakteristikani masalning boshqa personaji to'ldiradi. Muallifning o'zi esa bir-ikki so'z bilan tavsifni mukammallashtiradi.

Boshlang'ich sinflarda masalni o'rganishda bolalarni masalni ifodali o'qishga va uning mazmunini qisqa, ba'zan bir necha so'z bilan aytib berishga (masalni to'liq qayta hikoya qildirish tavsiya etilmaydi), ayrim qatnashuvchilarning xarakterli xususiyatlarini aytib, o'zaro qiyoslashga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Masalning allegorik mazmuniga to'xtalmasdan, bosh personaj obrazini tahlil qilishga kirishiladi. 1- sinfda bolalar masalni hayvonlar haqidagi ertakka o'xshash kulgili hikoya kabi qabul qilsalar, 2- sinfdan boshlab ular masaldagi hayvonlarning xatti-harakati, o'zaro munosabatlari ba'zan kishilar hayotida ham uchrashini, masal axloqiy bilim beradigan hikoya ekanini, ko'proq she'riy tarzda bo'lishini, unda kishilardagi ayrim kamchiliklar tasvirlanishini bilib ola boshlaydilar. Masal tili ustida ishlaganda, o'quvchilar nutqini boyitish uchun unda ishlatilgan obrazli iboralar, badiiy vositalar o'quvchilarga mustaqil toptiriladi: o'quvchilar o'qituvchi bergan gap yoki iborani masaldagi ibora bilan almashtiradilar. Masalan, SHukur Sa'dullaning "Laqma it" masalining tili ustida ishlash jarayonida o'qituvchi "Qish kelib sovuq boshlandi. Bo'ron turdi" gaplarini beradi, o'quvchilar gaplarini topib aytadilar. Masal tahlil qilinayotganda voqea rivojini jonli tasavvur qilish, obrazlarni aniq idrok etishda o'quvchilarga yordam berish zarur. Chunonchi, ularga ayrim epizodlarni so'z bilan tasvirlash, ba'zilariga o'qituvchi yordamida tavsif tuzish, ishning oxirgi bosqichida rollarga bo'lib o'qish kabilarni tavsiya qilish maqsadga muvofiq. Personajga xarakteristika berishda uning xatti-harakati bilan birga, tilning o'ziga xos xususiyatlaridan ham foydalaniladi. Masalni ifodali o'qishga tayyorlanishda uning syujetini bilish bilan birga, avtor tilini yaxshi tushunish, xar bir personajning individual xarakterini hisobga olish zarur. Masalan, "Laqma it" masalini o'qiganda, laqma itning yalinib-yolvorishi, mushukning to'g'riso'zligi muomalasi orqali ifodalandi. Dialogli masallarni rollarga bo'lib o'qish, inssenirovka qilib, aytdirish maqsadga muvofiqdir.

Shunday qilib, masal ustida ishlash quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi: masal mazmunini aniq idrok etish; kompozitsiyasi, qatnashuvchilarning xarakteriga xos xususiyatlarini, xatti-harakatlarining sabablarini ochish allegoriyani aniqlash; Qish keladi qilich olib,

Bo'ron bilan dovrug' solib

masal qismlaridagi asosiy fikrni aniqlash; masal xulosasini tahlil qilish. Mana shu izchillik hisobga olinsa, masal o'qish darsining qurilishi quyidagicha bo'ladi:

1. Tayyorgarlik ishlari (bunda masalning xususiyatlari va qaysi sinfda o'qitilishiga mos ravishda ish turlari tanlanadi:

1) masal muallifi haqida o'qituvchi hikoyasi;

2) o'qilgan masal materiali yuzasidan viktorini (savol-javob o'yini);

3) o'qilgan masalda qatnashuvchi shaxslar (hayvonlar) xarakteriga xos xususiyatlar haqida suhbat.

2. Masalni o'qituvchi o'qishi (magnitafon yozuvini eshitish yoki film ko'rsatish). Emosional baholash planida suhbat.

3. Masalning aniq mazmunini analiz qilish:

1) masal struktura va kompozitsiyasini aniqlash (o'qish, reja tuzish v.h.);

2) qatnashuvchilarning xatti-harakati, fe'l-atvori sabablarini, xarakteriga xos xususiyatlarini tushuntirish (tanlab o'qish, so'z bilan va grafik rasm chizish, savollarga javob);

3) masalning aniq mazmunidan kelib chiqib undagi asosiy fikrni belgilash.

4. Allegoriyani ochish.

5. Axloqiy xulosa aks ettirilgan qismni tahlil qilish.

6. Hayotda uchragan o'xshash hodisalarga taqqoslash.

She'r-ohang jihatidan ma'lum bir tartibga solingan, his -tuyg'u ifodasi sifatida vujudga kelgan hayajonli ritmik nutq. She'riy nutqni ohang jihatidan ma'lum bir tartibga solish vositalari ritm (bir-biriga monand kichik bo'laklarning izchil va bir me'yorda takrorlanib kelishi) va qofiya (misralarning oxirida keladigan ohangdosh so'zlar) hisoblanadi.

She'rni o'qiganda kichik yoshdagi o'quvchilar tabiat va jamiyat voqea-hodisalarini poetik tasviridan hayajonlanishlari muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinflarda she'r tarzida yozilgan hikoyalar, ya'ni she'riy hikoyalar va lirik she'rlar o'qitiladi. She'riy hikoyada syujet, ya'ni voqealar sistemasi va uning rivoji xarakterlidir. Lirik she'r "biror hayotiy voqea-hodisa ta'sirida insonda tug'ilgan ruhiy kechinma, fikr va tuyg'ular orqali turmushni aks ettiradi". Lirik she'rning xususiyati "kishining his-tuyg'uga to'la hayajonli nutqini ta'sirliroq ifodalashga to'g'ri keladi". Bunda "ohangdorlik va musiqiylikni vujudga keltiradi".

She'rni o'qish darslarida asosiy ish turi ifodali o'qish hisoblanadi. O'quvchi she'rning asosiy (g'oyaviy) mazmunini tushunsagina, uni ifodali o'qiy oladi. SHuning uchun she'rni tahlil qilib, uning mazmunini o'quvchilarga tushuntirish lozim. She'riy hikoyani tahlil qilishda, asosan, hikoya, ertak, masalni tahlil qilinganidagi ish turlaridan foydalanish mumkin. Tursunboy Adashboevning "Navoiy bobomlar" she'riy hikoyasi mazmuni savollar yordamida gapirtirilishi mumkin. Ammo lirik she'rni o'qish va tahlil qilish o'qituvchidan katta mahorat talab qiladi. Lirik she'rni o'qish darsida eng asosiy ish turi uni his-hayajon bilan ifodali o'qishdir. She'r ifodali o'qilgach, undagi tushuntirilishi zarur bo'lgan so'z va iboralar ikki-uch so'z bilan qisqacha izohlanadi.

She'rni o'qishdan oldin ba'zan unda tasvirlangan yil fasllari haqida suhbat o'tkaziladi yoki she'r mazmunini tushunish uchun o'quvchilar bilishi lozim bo'lgan voqealarni o'qituvchi qisqa aytib beradi. Ba'zi she'rlarni o'qishga o'quvchilarni

uzoqroq tayyorlash, masalan, Quدرات Hikmatning “Qish”, “Bahor” she’rlarini o’qishdan oldinroq tabiatni kuzatish, boqqa, qir-adirlarga ekskursiya o’tkazish maqsadga muvofiq.

Boshlang’ich sinflarda ko’rgazmali ta’limning asosiy formasi lirik she’rni ifodali o’qish hisoblanadi. Lirik she’rni ham, she’riy hikoyani ham o’quvchilar hayajon bilan yaxlit idrok etishlariga erishish muhimdir, uning uchun she’r birinchi marta o’qilganda, hech qanday tushuntirish berilmaydi. She’r o’quvchilarga qanday ta’sir qilganini hisobga olish, bilish zarur. O’qituvchi she’rni shunday ifodali o’qishi kerakki, bolalar uning asosiy mazmunini anglasinlar, ularga jonli so’z kuchliroq ta’sir etsin. O’qish oddiy bo’lishi kerak. O’qiyotganda tabiiy zavq - shavq, shodlik, xursandlik, qahrg’azab hissini qichqiriq ovoz bilan soxta ifodalashga yo’l qo’ymaslik zarur. Bolalar she’rni o’qiganda, she’riy satrga rioya qilishlari, she’r ritmini buzmasliklariga erishish lozim.

She’r mazmuni ham, boshqa janrdagi badiiy asarlar kabi, savollar asosida tahlil qilinadi. Ammo she’r mazmuni haqida o’quvchilarga ko’p savol berish tavsiya etilmaydi. O’quvchilarga she’rning asosiy mazmunini tushunganliklariga ishonch hosil qilishning o’zi kifoya. Masalan, 4-sinf o’quvchilari Quدرات Hikmatning “Qish to’zg’itar momiq par” she’rni o’qiganda, “Qaysi fasl haqida o’qidingiz?” savoliga javob berishlari etarli; 4-sinf o’quvchilari shu shoirning “Bahor” she’rini o’qiganda, o’qituvchi: “She’rda yilning qaysi fasli haqida o’qidingiz? (Bahor)”. “Shamol haqida nima deyiladi? Terak, bedapoya, qushlar haqida-chi?” savollarini beradi.⁴ Shuni ham aytish kerakki, bolalar hayoti, ularning

2. ⁴ Oripov K., Obidova M. Ifodali o’qish. T., «O’qituvchi», 1982- yil.

o’ziga xos fikrlari, his-tuyg’ulari, qiziqishlarini ifodalovchi, shuningdek zamonamiz qahramonlari, o’zbek xalqi Vatan himoyasi, xalqimizning qaxramonona ishlari haqidagi she’rlar mazmunini to’laroq tahlil qilish talab etiladi. Bunday she’rlarni o’qishga o’quvchilarni maxsus tayyorlanadi: she’r mazmuniga asos bo’lgan tarixiy voqea haqida qisqa so’zlab beriladi yoki suhbat o’tkaziladi.

Boshlang’ich sinflarda o’qitiladigan ko’pgina she’rlarni tahlil qilib, ifodali o’qish mashq qilingach, ifodali yod aytib berish vazifasi topshiriladi (o’quvchilar darsda ifodali o’qimagan she’rni uyda ifodali yod aytib berishga tayyorlanishni tavsiya etilmaydi).

Bolalar she’rni yoqtiradilar. She’riy nutq engil yodlab olinadi, estetik his-tuyg’u uyg’otadi, kichik yoshdagi o’quvchilar savi yasiga mos bolalarbop ravshan til bilan yozilgan sodda ritmli jarangdor she’rlarni bolalar tez va oson yodlab oladilar, keyin yoddan ifodali o’qiydilar.

Kichik yoshdagi o’quvchilarga she’rni qanday yodlash kerakligi o’rgatiladi. Buning uchun o’qituvchi o’quvchilar bilan she’rni teng satrli bir necha qismga bo’ladi. O’quvchilarga har bir satr oxirida ritmik pauza qilish, buning uchun satr oxirida tinish belgi bo’lishi shart emasligi, ritmik pauzada ovozni nuqtadagi kabi pasaytirmaslik

lozimligi, bu tugallanmagan fikrni davom ettirishga imkon berishi va bo'lingan qismlar navbati bilan yodlatiladi.

Z.Diyorning "Bahor keldi" she'rini izohli o'qish darsining varianti sxemasi quyidagicha bo'lishi mumkin:

1) she'r mazmunini yaxlit idrok etish uchun uni ifodali o'qib berish (birinchi sintez);

2) she'rda tasvirlangan bahor belgilari haqida suhbat (analiz);

3) she'rni ifodali o'qishni mashq qilish (ikkinchi sintez);

4) uyda she'rni ifodali o'qish va yod aytib berishga tayyorlanish;

5) keyingi darsda she'rni ifodali o'qitish, ifodali yoddan aytdirish.

Ilmiy-ommabop maqolalarni o'qitishdan asosiy maqsad bolalarga tabiat,

kishilar mehnati va ijtimoiy hayoti haqida muayyan bilim berish, bolalarni kitob bilan mustaqil ishlashga va undan aniq bilim olishga o'rgatishdan iborat. Ilmiy prozada real muhit faktlarini kuzatish natijasining mantiqiy umumlashmalari va xulosalari xisoblangan aniq tushunchalar aks ettiriladi.

Tabiatshunoslikka oid (1- sinfda) va tarixiy mavzudagi maqolalarni o'qish bilan bog'liq holda tabiat hodisalarini kuzatish (masalan, daraxt kurtaklarining bo'rtishi), o'quvchilarni yuz bergan o'zgarishlarni, zavodlar, elektr stansiyalarini qurilishi kabi buyuk tarixiy voqealarning guvohi va ishtirokchilari bo'lgan kishilar bilan uchrashuvlar uyushtirish maqsadga muvofiq. 1-sinf dasturida o'qish bilan bog'liq holda kuzatish, ekskursiya, fan darslar mo'ljallanadi. Masalan, yil fasllari (kuz, qish, bahor, yoz) da mavsumiy tabiat hodisalari (ob-havoning o'zgarishi, o'simlik va hayvonlarning hayoti) ni, shuningdek, kishilarning mehnatini kuzatish uchun tabiatga (dala, bog', xiyobonlarga) ekskursiyalar o'tkazish ko'zda tutiladi.

Ekskursiyalar bilan bog'liq holda fan darslar o'tkazilib, o'quvchilarning o'zlari yiqqan, shuningdek, o'qituvchi olib kelgan daraxt kurtaklari, gullar, turli o'simlik va boshqalar o'rganiladi. Ekskursiyada ko'rganlaridan tashqari, tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlar va kishilarning mehnati yuzasidan bolalarning nisbatan uzoq kuzatishlari uyushtiriladi. Fan darslarida ko'rgazma sifatida o'quv kinofilmlaridan ham foydalanish mumkin. Tarixiy mavzudagi maqolalarni unga mos rasmlar bilan bog'lab o'qitish kishilar ilgari baxtli hayot uchun, o'z hayotlarini yaxshilash uchun, ota-bobolarimiz dushmanidan vatanni saqlash uchun qanday kurashganliklarini tushunib etishga yordam beradi; bolalar mehnat hayotning asosi ekanini, kishilar hayoti mehnat tufayli rivojlanib, farovonlashib borishini bilib oladilar. Mavjud dasturga ko'ra, 2- sinf o'quvchilari "Toshkent metrosi" mavzusidagi maqolalarni, 4- sinfda esa "Asrga tatigulik kun" asarini o'qish orqali o'tmish ajdodlarimiz, ularning xizmati, vatanimizning hozirgi taraqqiyoti haqida bilib oladilar. Bu maqolalar xalqimizning hayoti, mehnati, kurashi haqida yangi bilim berish bilan birga, bolalarni Vatanga, xalqqa, ona tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalaydi, ularda materialistik dunyoqarashni shakllantiradi, mehnat qilish zarurligini tushunishlariga yordam beradi.

Ilmiy-ommabop maqolalarni izohli o'qish darsini uyushtirishda quyidagi reja varianti (jadvali) asos qilib olinadi:

- 1) o'qiladigan matn yuzasidan bolalar tajribasi va bilimni aniqlash, ulami matn mazmunini tushunishga tayyorlash maqsadida taxminiy suhbat o'tkazish;
- 2) maqolani yoki uning bo'limini o'qish, ayrim so'zlarning ma'nosini tushuntirish;
- 3) maqola yoki uning bo'limi rejasini tuzish;
- 4) o'qilgan maqola yuzasidan suhbat;
- 5) o'qilgan bo'limni asosiy mazmunini aniqlash va reja qismlarini yozish;
- 6) reja asosida maqolani qayta o'qish;
- 7) maqolani yaxlit o'qish; bunda bolalarni qayta himoyalashga tayyorlash va maqola mazmunini yaxshi o'zlashtirishlariga erishish maqsadi ko'zda tutiladi;
- 8) xulosalash va umumlashtirish;
- 9) reja asosida qayta hikoyalash.

Ilmiy-ommabop maqolalar bolalarni gazeta va jurnallarni o'qishga tayyorlaydi, ijtimoiy-siyosiy, tabiatshunoslik atamalarini o'zlashtirishga yordam beradi, ularning mantiqiy tafakkurini va nutqini o'stiradi.

Xulosa: badiiy hikoyani o'qish darsida uning mazmu nini, asosiy fikrini bilish bilan birga, asarning tarbiyaviy (badiiy asar misolida o'quvchilarni tarbiyalash), xususan, estetik ta'siri ham ko'zda tutiladi va ifodali qayta hikoyalashga katta ahamiyat beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qosimova K. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodiikasi. T., O'qituvchi, 1985- yil.
2. Qosimova K., Ubaydullaeva. 2-sinfda ona tili darslari. T. "O'qituvchi", 1987- yil.
3. Xayrulla D., Saidjon U., Azamat M. DEVELOPMENT OF LIGHTING CONTROL SOFTWARE FOR "SMART CLASS" //Universum: технические науки. – 2021. – №. 5-6 (86). – С. 18-21.
4. Sunnatula o'gli M. A. et al. TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI //World scientific research journal. – 2022. – Т. 4. – №. 2. – С. 28-33.
5. Yuldoshev, S., Savriev, S., Murtazoyev, A., & Khojiev, S. (2022). NUMERICAL SIMULATION OF THREE-DIMENSIONAL TURBULENT JETS OF REACTING GASES. *Eurasian Journal of Mathematical Theory and Computer Sciences*, 2(6), 73-82.
6. Муртазоев А. С. ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 54-58.

MASALANI MUHOKAMA QILIB YECHISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI

Shoyeva Yulduz Amin qizi

Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi II kurs magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida masalani muhokama qilib yechishga o'rgatishning usul va vositalari, masala yechish bosqichlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Tayanch so'zlar: masala, masala yechish bosqichlari, masala muhokamasi, masalani illustratsiyalash, masala sharti.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimining modernizatsiya qilinishi, uni tarkibiy va mazmun jihatdan qayta qurish, ta'lim fan, texnika va texnologiyalar, iqtisodiyot va madaniyatning jahon miqyosidagi zamonaviy yutuqlarini hisobga olgan holda o'quv dasturlarini o'zgartirib, yangilab borish, o'qitish jarayoniga innovatsiyalarni tatbiq etishni talab qilmoqda. Shu maqsadda hukumatimiz tomonidan aniq chora-tadbirlar ishlab chiqib, amaliy hayotda qo'llanilmoqda. Darhaqiqat, davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev aytganlaridek, farzandlarimiz uchun zamonaviy ish joylari yaratish, ularning hayotda munosib o'rin egallashini ta'minlashga qaratilgan ishlarimizni yangi bosqichga ko'tarishni davrning o'zi taqozo etmoqda. Yoshlarimizni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz. Buning uchun avvalo, hozirgi zamon maktablarining boshlang'ich sinf o'qituvchilari jamiyatda ro'y berayotgan o'zgarishlarni mushohada qila oladigan, har bir vaziyat yuzasidan o'z fikrini bildiradi oladigan tanqidiy, mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, dunyoqarashi keng shaxs bo'lishi kerak. Zotan, maktab matematika fanining oldida turgan eng asosiy shartlardan biri-mustaqil fikr yurituvchi, topshiriqlarni bajarishda ijodiy yondashuvchi shaxsni shakllantirishdan iborat. Mustaqil fikr yurita olish ko'nikmasini shakllantirish va uni o'stirishda "masala" tushunchasi boshlang'ich sinf matematika fanining muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Shunday ekan, jamiyat kelajagiga hissa qo'sha oladigan yoshlarning yetishib chiqishi uchun 1-sinfdanoq o'quvchilarni hayotga tayyorlash, matematika darslarida ularda matematik masalalarni yechish ko'nikmalarini mukammal tarkib toptirib bormoq va bunga erishish yo'llari, usul va vositalarini ishlab chiqish lozim.

Dastavval "masala" tushunchasi ustida to'xtalib o'tadigan bo'lsak, ushbu tushunchaga barcha tan olgan yagona ta'rif yo'q. Masala tushunchasi sermazmun

kategoriya hisoblanib, o'z sohalariga qarab har qaysi olimlar uni turlicha talqin qilishadi. "Masala" bu aniq bir biror ko'rinuvchi, lekin erishilmagan maqsadga ongli ravishda erishishga qaratilgan mos vositadir.

Darsliklarda berilgan masalalarni muhokama qilib yechishga o'rgatish va buni ko'nikmaga aylantirish ishlarini o'quvchilar masala tushunchasi bilan tanishgan ilk kunidanoq, ya'ni 1-sinfdan boshlab amalga oshirib borish lozim. Buning uchun o'quvchilarga qulay va ular uchun eng tushunarli yo'lni tanlay olish kerak.

Bugungi kunda maktablardagi sinov- tajriba ishlari natijasi shuni ko'rsatmoqdaki, boshlang'ich sinf o'quvchilari matnli masalalarni yechishga, qisqacha shartini to'g'ri tuzishga qiynalishadi. Eng ko'p kuzatiladigan katta kamchiliklardan biri esa masala muhokamasida o'qituvchi tomonidan masala yechimiga eltuvchi savollarning noto'g'ri tanlanishidir. Masala shartining tushunarli bo'lishini ta'minlaydigan yana bir eng muhim omil ko'rgazmalilikdir. Maktab matematika darsliklaridagi masalalarni tahlil qilish davomida o'quvchilarni masalalarni muhokama qilib yechishga o'rgatishda o'qituvchi bir qancha bosqichlarni amalga oshirishi maqsadga muvofiq deb isobladik.

1. O'quvchilarni masalaning mazmuni bilan tanishtirish.
2. Masala matnidan masala yechimini izlash.
3. Masalani yechish.
4. Yechilgan masalani tekshirish.

Har bir bosqichda ishlash rejasini ustida alohida to'xtalib o'tsak:

1. Masala mazmuni bilan tanishtirish bu masalani o'qib, undagi vaziyatni o'quvchi ko'z oldiga keltirish demakdir. Masala matnini asosan o'quvchilar o'qishadi. Bunda bolalarni masalani to'g'ri o'qishga o'rgatish juda muhimdir. Masala yechimi uchun zarur bo'lgan amalni belgilab beruvchi "bore di", "jo'nab ketdi", "baravardan bo'ldi", "qoldi", "keltirildi" kabi so'zlarga va berilgan sonlarga alohida urg'u berish, masala savoliga esa alohida to'xtalib o'tish lozim. Masaladagi tushunarsiz so'zlarning ma'nosi ustida ham alohida to'xtalib o'tish lozim. Joiz bo'lsa masaladagi narsa yoki holat aks etgan ko'rgazmali quroldan foydalanish kerak. Chunki bolalar masalada aks ettirilgan hayotiy voqealarni ko'z o'ngida tasavvur qila olishi juda muhim.

2. Masala mazmuni tushuntirilgandan so'ng unga kiritilgan kattaliklar, miqdorlar, berilgan va izlanayotgan sonlarni ajratib ko'rsatish, ular orasidagi bog'lanish nimadaligi tushuntirish lozim. Shu orqali yechim uchun kerakli arifmetik amal tanlab olinadi. Tushunarsiz hollarda esa masala o'qituvchi tomonidan illustratsiyalanishi lozim. Ya'ni ko'rgazmalilikdan foydalanish kerak. Yuqorida aytib o'tganimizdek boshlang'ich sinflarda natijaviylikka erishish uchun ko'rgazmali vositalar muhim ahmiyat kasb etadi. Asosan harakat, masofaga oid masalalarni tushuntirishda harakatli ko'rgazmalardan foydalanish orqali masala ustida tegishli amallar illustratsiya qilinadi. Predmetli illustratsiya bilan bir qatorda 1-sinfdan boshlab seatik illustratsiyadan foydalaniladi. Bu masalani qisqa yozib olishdir.

3. Masalaning yechilishi bu yechish strukturasi tuzishda tanlab olingan kerakli amallarni bajarish ketma –ketligidir. Boshlang‘ich sinflarda masalalarning deyarli yarmi og‘zaki bajariladi. Bunda o‘quvchilarni yechilayotgan masalani amallariga doir qisqa va to‘g‘ri tushuntirishlariga o‘rgatish kerak.

4. Masala yechimini tekshirishda eng yaxshi yo‘l masala shartiga teskari masala tuzish orqali yechimlarning munosib keilishini aniqlashdir. Masalaga teskari masala tuzdirish orqali nafaqat yechimni tekshirish, balki o‘quvchilarda ijodkorlikni shakllantirish, nutqini o‘stirish va eng muhimi mantiqiy fikrlashini oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, masalada ustida to‘g‘ri olib boriladigan bu bosqichlar masala muhokamasini tashkil qilishga xizmat qiladi va bu bosqichlarni har bir boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi aniq qoliplar asosida doimiy bajarib borsa, o‘quvchilarda masalani to‘g‘ri va doimiy ravishda muhokama qilib yechish ko‘nikmasini shakllatiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. SH.Mirziyoyev “Erkin va farovon, demokrartik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”. Toshkent: “O‘zbekiston”. 2016.
2. Sh.Rayhonov, F.Qosimov, M.Qosimova “Boshlang‘ich sinflarda tipik arifmetik masalalar ustida ishlash”. B.2017
3. N.U.Bikbayeva, R.L.Sidelnikova, G.A. Adambekova “Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi”, Toshkent., O‘qituvchi, 1996.
4. M.E.Jumayeva, Z.G‘.Tadjiyeva “Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi”. Toshkent: “Fan va texnologiya”. 2005

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MASAL JANRIDAGI ASARNI O‘TISHNING SAMARALI USULLARI

Jo‘rayeva Oliy Usmonovna

Buxoro shahar 35- maktab o‘qituvchisi

BuxDUPI magistranti

Anotatsiya: Ushbu maqolada 3- sinf ona tili va o‘qish savodxonligida keltirilgan masallarni o‘quvchilarga samarali va tushunarli qilib o‘tish usullari keltirilgan. Bu o‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma bo‘ladi.

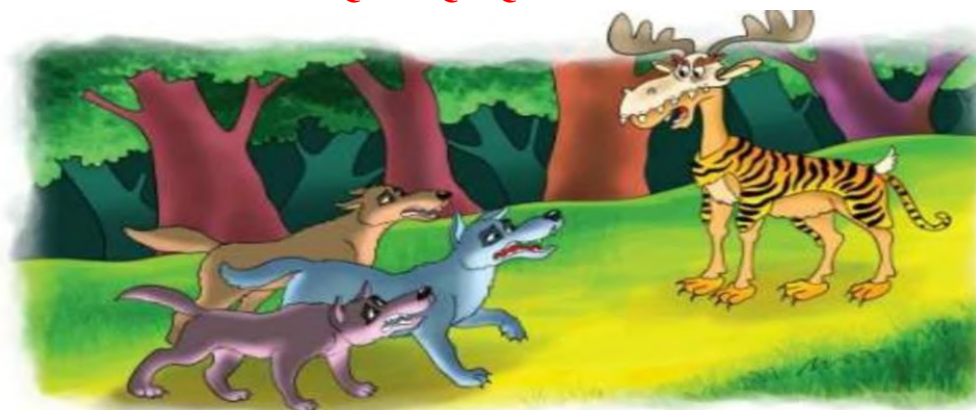
Kalit so‘zlar: Masal, majoziy, usullar, allegoriya, kompozitsiya, mozaika.

Boshlang‘ich sinf darsliklarida masal janriga kam o‘rin berilgan. Holbuki, masaldagi qissadan hissa o‘quvchi matndagi e‘tibordan chetda qoldirgan, yuzaki o‘qib o‘tib ketgan, yaxshi anglashga harakat qilmagan o‘rinni, bo‘shliqni to‘ldiradi. Masalning ixchamligi, tilining soddaligi va ixcham, lo‘ndaligi, o‘tkirliigi va xalqchilligi bola hissiyotiga qattiq ta‘sir qiladi. Masal qahramonlarining hatti harakatlari, fe‘l-atvorlari, nutqiy o‘ziga xosliklari o‘quvchilar diqqatini o‘ziga jalb qiladi.

Boshlang‘ich sinf 3- sinf “Ona tili va o‘qish savodxonligi” yangi darsligining “O‘zbekistonning o‘ziga xos tabiati” bo‘limi , 3- mavzusi 33- betida Shukrullo Abdullayevning “Qo‘rqoq bug‘u” masali keltirilgan. Bu masal nasriy usulda yozilgan bo‘lib, yozuvchi bug‘ular va bo‘rilarni masal qahramonlari qilib olgan. Bu masaldagi majoziy qahramonlar aslida jamiyatimiz a‘zolaridir. Bug‘ular niqob kiyish orqali bo‘rilarni qo‘rqitib qo‘yib o‘zlarini himoya qilishmoqchi bo‘lishdi lekin afsuski bu hiylalari ish bermay o‘zlari qo‘lga tushib qolishdi .

Masalda qissadan hissa shuki birov niqob kiyishi bilan o‘zgarib qolmaydi, botir bo‘lib qolmaydi. Jasurlik insonning yuragida, qalbida bo‘ladi. Bu masal oraqali o‘quvchilarga birovga taqlid qilib o‘zini jasur ko‘rsatib bo‘lmasligini, tashqi ko‘rinishni o‘zgartirgan bilan inson jasur bo‘lmasligini, yoki qo‘lidan kelmaydigan ishga chiranmaslik xususiyatlarini o‘rgatish mumkin.

QO‘RQOQ BUG‘U

Boshlang'ich sinflarda masal o'tishda quyidagi bosqichlarda bo'lish mumkin:

- masal mazmunini aniq idrok etish;
- masal kompozitsiyasini, qatnashuvchilarning xarakteriga mos xususiyatlarni, hatti-harakatlarining sabablarini ochish;
- allegoriyani, majozilikni aniqlash;
- masal xulosasini, qissadan hissani tahlil qilish.

Ana shu izchillik va ketma-ketlik inobatga olinsa, masal o'qish darsi quyidagicha tashkil qilinadi:

1. Tayyorgarlik ishlari:

- a) masal muallifi haqida o'qituvchi hikoyasi;
- b) o'qilgan masal mazmuni bilan bog'liq suhbat;
- s) o'qilgan masalda qatnashuvchi timsollarga xos xususiyatlar to'g'risida suhbat.

2. Masalni o'qituvchi o'qishi (magnitofon eshitish yoki film ko'rsatish ham mumkin).

3. Masal matni ustida ishlash:

- a) masalning tuzilishi va kompozitsiyasini aniqlash (o'qish, reja tuzish va hokazo);
- b) qatnashuvchilarning xatti-harakati, fe'l-atvori, xarakteriga xos xususiyatlarni tushuntirish (tanlab o'qish, so'z bilan va grafik tasvirlash, savollarga javob berish);
- s) masalning aniq mazmunidan kelib chiqib, undagi asosiy fikrni belgilash;
- d) krossvordlar, ta'limiy o'yinlar, topishmoqlardan foydalanib, masal mazmuni va g'oyasini o'zlashtirish.

4. Allegoriyani ochish.

5. Axloqiy xulosa aks ettirilgan qismni tahlil etish.

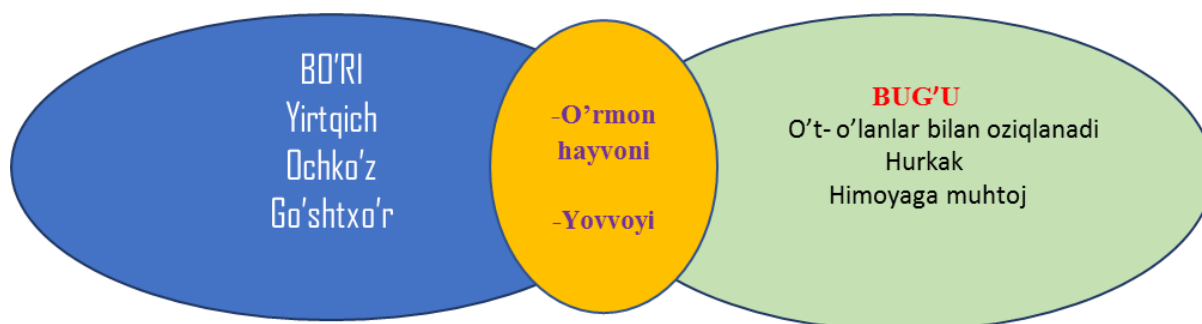
6. Hayotda uchragan shunga o'xshash hodisaga taqqoslash.

Bundan tashqari yana masallarni quyidagi usullar orqali bolalarga aniq, tez va tushunarli qilib o'tish mumkin. Masalan: "Nega" o'yini orqali o'quvchilarning masalni mazmunini qay darajada o'zlashtirganliklarini nazorat qilgan holda ularning fikrlash qobiliyatlari o'stiriladi. Shu o'yin oxirida savollarga yechim topiladi va qissadan hissa chiqarishga o'quvchilar o'rganib oladilar. Albatta bu ishlar o'qituvchi boshqaruvida amalga oshiriladi.

Yoki klaster usuli orqali bug‘u va bo‘rilarning xususiyatlarini tarmoqlab hayvonlarga xos bo‘lgan xarakterlarni tushunib olishlariga o‘rgatiladi. Masalan: Bo‘rilar- ochko‘z, yirtqich, tishlari o‘tkir, yovvoyi ,o‘rmon hayvoni, go‘shxo‘r bo‘lsa, Bug‘ular – ular ham yovvoyi,o‘rmon hayvoni, o‘t o‘lanlar bilan oziqlanadi,hurkak,yirtqichlarga yem bo‘ladi, himoyaga muhtoj.

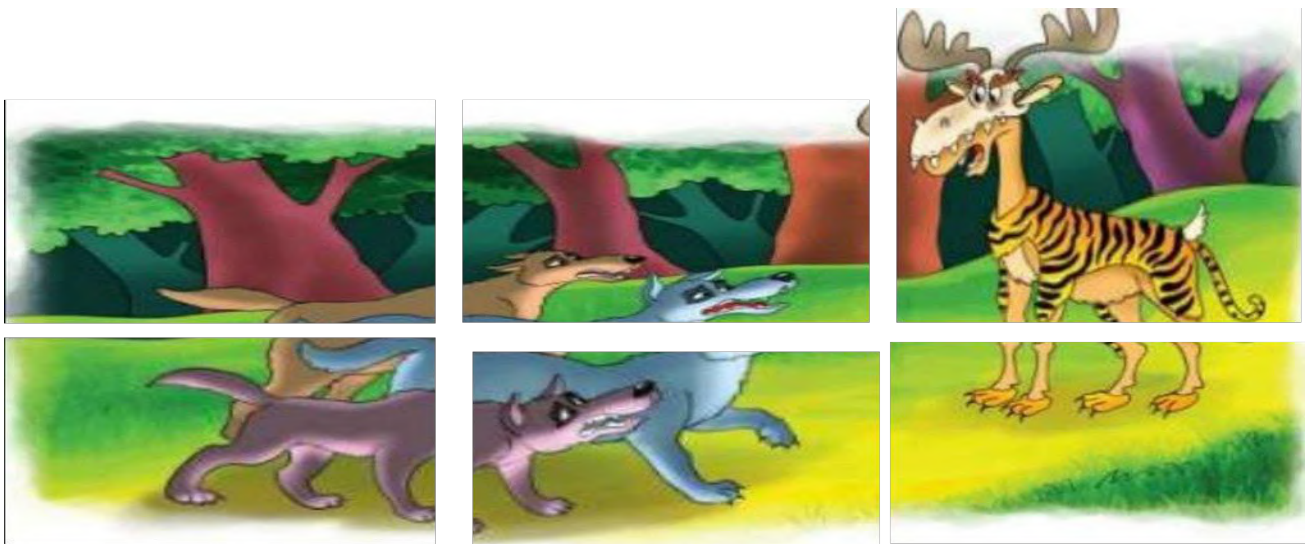
Yana bir usullardan biri Venn diagrammasi bunda bo‘rilar va bug‘ular xususiyati ikki bo‘lakka yozilsa, ikkalasiga xos bo‘lgan xususiyatlar kesishgan joyida yozib tahlil qilinadi.Bu yerda tabiiy fanlar bilan itegratsiyalashgan o‘rmonda o‘t- o‘lanlar o‘sadi,o‘t o‘lanlar bilan bug‘ular va o‘txor hayvonlar oziqlanadi, yirtqich, go‘shxo‘r hayvonlar bo‘lmish bo‘rilar esa bug‘ular va o‘txo‘r hayvonlar bilan oziqlanadi. Natijada ozuqa zanjiri hosil bo‘layotgani o‘quvchilarga aytiladi.

Masal matnini rollarga bo‘lib o‘qish” usuli orqali ham o‘quvchilarga bajartirib esda qolarli tarzda o‘tish mumkin,Chunki bolalarda o‘qib esda qolishdan ko‘ra ko‘z orqali ko‘rganlari ko‘proq yodda qolarli bo‘ladi.

Yana masalni tushuntirishning kreativ usullaridan biri yangicha usul “MOZAIKA” usuli hisoblanadi.Bunda masalga ishlangan rasm berilgan bo‘lsa rasmni chiqarib bir necha bo‘laklarga qirqiladi. Orqasiga esa masal mazmunini ochib beruvchi savollar yoziladi va tarqatma usulida tarqatiladi. O‘quvchilar savollarga javob beradilar.Javobi topilgan savolning qirqilgn bo‘laklari doskada birlashtirilib yopishtiriladi. Natijada doskada masalga ishlangan surat hosil bo‘ladi.

“MOZAIKA”

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Umarova M., Xamroqulova X, Tojiboyeva R O‘qish kitobi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. “O‘qituvchi” nashriyot matbaa ijodiy uyi. 2019
2. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldoshova Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. –Toshkent, Noshir nashriyoti, 2009.
3. Avliyoqulova N.X, Musayeva N. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent 2008
4. Adizova, Nodira Bakhtiyorovna. "The role of ethnotoponym in the toponym of bukhara district." *Theoretical & Applied Science* 1 (2020): 414-416.
5. Adizova, Nodira Bakhtiyorovna. "Linguistic-etymological classification of the bukhara district." *Scientific Bulletin of Namangan State University* 2.3 (2020): 291-296.
6. Adizova, Nodira Bakhtiyorovna. "The basis of researching the microtoponymy of Bukhara region." *Scientific reports of Bukhara State University* 1.5 (2018): 92-95.
7. Adizova, Nodira. "Nominal description of the bukhara." *Web of Scientist: International Scientific Research Journal* 2.11 (2021): 330-335.
8. Nigora, Adizova, and Adizova Nodira. "Alisher Navoiyning tibbiy qarashlari." *Conferences*. 2021.
9. Bakhtiyorovna, Adizova Nigora, and Adizova Nodira Bakhtiyorovna. "The role of the fun genre in children's spiritual development." *Middle European Scientific Bulletin* 4 (2020): 38-40.

SENUROZ KASALLIGI VA UNGA TASHXIS QO'YISH

Nurmatov Sardor Tuxtamish o'g'li

*Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti
Veterinariya meditsinasi faoliyat turlari yo'nalishi talabasi*

Xolto'rayev Anvar G'ayratovich

*Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti
Veterinariya meditsinasi faoliyat turlari yo'nalishi talabasi*

Hasanov Elshod Abduqahhor o'g'li

*Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti
Veterinariya meditsinasi faoliyat turlari yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: Senuroz - tasmasimon chuvalchaglardan senur (*Multiceps multiceps*)ning umurtqali hayvonlarda keltirib chiqaradigan kasalligi. Ushbu maqolada yuqorida nomi olingan kasallik muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: senuroz, kasallik, hayvon, davolash, diagnostika.

KIRISH

It, bo'ri va tulkilar senuroz bilan kasallangan hayvonlarning bosh va orqa miyalaridajoylashib olgan pufaklarni iste'mol qilishi bilan parazitni o'zlariga yuqtiradi. Ularning ichaklarida 40-72 kundan keyin jinsiy voyaga yetgan tasma shaklidagi senur hosil bo'ladi. Yosh itlarning ichaklarida parazit tez voyaga yetadi.

Senuroz (aylanma, "tentak") - surunkali gijja kasalligi bo'lib u bilan asosan, qo'y va echkilar kasallanadi.

ASOSIY QISM

Senuroz kasalligiga xos bo'lgan xususiyatlardan biri senur pufagining bosh va orqa miyaga yiriklashib borishi natijasida asab sistemasi faoliyatining buzilishidir. Ushbu kasallik bilan og'rig'an hayvonlar bezovta bo'ladi, tipirchilaydi, bir joyda turib aylanayveradi. Ana shu belgilariga qarab kasallangan mollarni osongina aniqlash mumkin. Bu kasallik yer sayyorasining turli zonalarida keng tarqalgan. Xususan Rossiyaning quyi va o'rta oqimidagi hududlarda, Qozog'iston, Shimoliy Kavkaz,

Sibir va O'rta Osiyo Respublikalarida, Ukraina va Kavkaz orti Respublikalarida ham uchraydi.

Senur bilan kasallangan uy yoki xo'jalik mollari halok bo'ladi yoki majburiy ravishdago'shtga so'yiladi. O'z-o'zidan ma'lumki, ushbu kasallik xo'jalikka juda katta iqtisodiy zarar yetkazadi.

Senuroz bilan kasallangan hayvonlarni davolashning yagona yo'li-xirurgik operasiyaqilish va bosh miyadan yoki orqa miyadan parazit pufagini olib tashlashdan

iborat. Shunga binoan senuroz kasalligiga qarshi kurashning eng muhim yo'li profilaktik tadbirlar majmui, ya'ni ushbu kasallikning kelib chiqishiga (paydo bo'lishiga) yo'l qo'ymaslikdan iboratdir. Buning uchun barcha itlarni yoppasiga majburiy ravishda degelmintizatsiya qilish, daydi va foydasiz itlarni yo'qotish, kushxonalar va shaxsiy xo'jaliklarda senuroz bilan zararlangan mollarning miyasini kuydirib tashlash kabi tadbirlarni qo'llash lozim bo'ladi.

Senuroz dunyoning ko'plab davlatlarida uchrab, qo'ychilik xo'jaliklariga katta iqtisodiy zarar yetkazib kelmoqda. Bu borada kasallikni oldini olish, ertachi tashxis qo'yish, davolash bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar o'tkazilgan va yaxshi natijalarga erishilgan. Senuroz asosan qo'y va echkilarda uchraydigan kasallik bo'lib, bosh miya yarim sharlarida va miyachada, kamdan kam hollarda esa orqa miyada pufak hosil qilib, oqibatda hayvonlarning o'limiga yoki majburiy so'yilishiga sabab bo'ladi.

Bu kasallikka tashxis qo'yish hayvonlar hayoti davomida kasallikning klinik ko'rinishi (ko'pincha aylana harakatlar), epizootologik ma'lumotlar (yoshi, yilning birinchi yarmi), allergik intradermal tekshirish natijalariga asoslanib qo'yiladi, yakuniy tashxis operatsiyada pufak olib tashlanganda yoki patologoanatomik yorilib pufak topilganda qo'yiladi[2].

Bugungi kunda Senurozga tashxis qo'yish, boshqa kasalliklardan farqlash, pufakning miya yarim sharlarining qaysi kvadratlarida (Gersen bo'yicha) joylashganligi, qonda bo'ladigan morfologik va biokimyoviy o'zgarishlarini aniqlash dolzarbligicha qolmoqda.

Senuroz klinik belgilari pufakning joylashishiga, hajmiga va miyaning siqilishiga qarab farqlanadi. Asosiy klinik belgilar ko'zlarning xiralashishi, aylanma harakatlar, muskullarning tortilishi, koordinatsiyasining yo'qolishi, ba'zan bir tomonlama ko'rlik, ishtahaning yo'qolishi, boshni o'ng yoki chap tarafga egish, deprissiya, suruvdan ajralish, boshning pufak joylashgan qismida bosimning oshishi sababli qo'l bilan bosib ko'rilganda og'riq reaksiyasi paydo bo'lishi kabi belgilar kuzatiladi [5].

Muallif tomonidan senurozni qo'ylarda noodatiy 2 xil klinik belgilarni uchratgan;

➤ birinchi kasal hayon yon tarafga yotgan holatda boshini qorin sohasiga egib yana dastlabki holatga qaytargan, patologoanatomik yorib ko'rilganda senur pufagi o'rta miyada joylashganligi aniqlangan.

➤ ikkinchi holatda 6-7 oylik qo'zilarida tutqanoq belgilari kuzatilgan, senur pufagi ikkala yarimsharlarda topilgan va senur suyuqligi tarkibidan *S. dysgalactiae* bakteriyasi aniqlagan [3].

Kam uchraydigan muskul senuroziga chalingan echkilar qonining biokimyoviy tahlil natijalari sog'lom echkilar biokimyoviy ko'rsatgichlaridan farq qilmaydi[4].

Olimlar o`z tajribalarida sun`iy zararlantirilgan qo`zilarda senuroz o`tkir davrida eritrotsitlarning cho`kish tezligi , leykotsitlar, eozinofillarning ko`payishini kuzatdilar[1].

XULOSA VA MUNOZARA

Kasallik bo`yicha ma`lumotlar yig`ilib, quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Senuroz kasalligida senur pufagining joylashishiga qarab klinik belgilari ham turlicha bo`ladi.
2. Senuroz miyachada uchragan hayvon o`rnidan turolmaydi, harakat kordinatsiyasi butkulyo`qoladi, klinik tekshirishlar asosida senur pufagi joylashgan joyini aniqlash qiyin.
3. Senurozda Qonning ko`rsatgichlar me`yoriga nisbatan segment yadroli neytrofillar 35,8% ga, xolesterin 3,0% ko`payganligi, eritrotsitlar cho`kish tezligi 2,7 mm/s ga sekinlashganligi, gemoglobin 1,4% ga, eritrotsitlar 33,1% ga, eozinofillar 30,0% ga, AST 64,1% ga kamayganligi aniqlandi.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. John T.Sullivan. Electronic Atlas of Parasitology. Copyright. 2000. The McGraw-HillCompanies.
2. Дадаев С.Д. Паразитология. -Тошкент. 2006. -207 б.
3. Xurramov, SH.X., Xurramov, A.SH. Fitogelmintologiya. O'quv qo'llanma. Termiz2008. -
4. Chowdhury N., Tada I. Helminthology. Springer Berlin, Heidelberg, Narosa Publishing House 1994. XVI, 373 p.
5. Aminjanov M.A “Ценуроз” monografiya, Toshkent 2009. 119 bet.
6. Удовикова Л.А. Галиуллина О.Ю. “Паразитология и инвазионные болезни” Саратов 2017 стр.121

OLMA SIQMASIDAN OZIQ-OVQAT KLETCHATKAGA BOY TO'LDIRUVCHILARI OLIISH TEXNOLOGIYASI

Bazarbaev Ajiniyaz Polatovich,

Toshkent kimyo texnologiya instituti magistranti.

Imiy rahbar: Dodaev K.O.

Toshkent kimyo texnologiya instituti

Texnika fanlari doktori, professor.

Annotatsiya: Hech kimga sir emaski bugungi kunda barcha zamonaviy oziq-ovqat texnologiyasi amalda barcha fundamental fanlarga tayanadi. Xomashyoni qayta ishlash, tayyor mahsulotga aylantirish kabi murakkab jarayonlar fizika, kimyo, biokimyo, mikrobiologiya va boshqa fanlar qonuniyatlariga asoslangan. Marzkur maqolamizda ham olma mevasining siqmasidan oziq-ovqat kletchatkaga boy to'ldiruvchilari olish texnologiyasi haqida so'z yuritimiz.

Kalit so'zlar: Olma, oziq-ovqat, kletchatkaga, texnologiyalar, selluloza, mahsulotlar, qandolat, mineral moddalar, iste'mol.

KIRISH

Aniqlangan olma sharbati dunyodagi eng ko'p iste'mol qilinadigan sharbatlardan biridir. Ferment texnologiyasi ko'pincha sharbat hosildorligini oshirish va sharbatni tozalash uchun ishlatiladi. Bugungi kunda, olma klechatkasi sharbatni qayta ishlashning asosiy qo'shimcha mahsuloti bo'lib qolmoqda. Chunki faqat mahsulotning kichik bir qismi ishlatiladi va qolgan qismi pektin ekstraksiyasi yoki hayvon yemi sifatida utilizatsiya qilinadi.

Meva va rezavorlar inson oziqasida va sanoatda qayta ishlash uchun o'ta muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning oziqaviy qiymatini tarkibidagi uglevodlar, organik kislotalar, azot va oshlovchi moddalar miqdori belgilaydi. Ovqatlanishda mevalar C, P kabi vitaminlar va A provitamini manbai sifatida muhim ahamiyatga ega. Inson organizmi meva bilan qon va to'qimalarda ishqoriy-kislotaviy muvozanatni ta'minlaydigan ishqoriy metallarning asosiy massasini qabul qiladi. Mevalar shifobaxsh xossalarga ham ega. Ularda selluloza, gemiselluloza, pektin moddalari mavjudligi sababli, organizm uchun oziqaviy tolalarning muhim va boy manbai hisoblanadi. Yangi va qayta ishlangan meva-rezavorlar ovqatlanishda, turli konservalangan mahsulotlar tayyorlashda, qandolat mahsulotlari ishlab chiqarishda keng qo'llaniladi.

ASOSIY QISM

Maqolamizning asosiy mazmuni olma mevasining siqmasidan oziq-ovqat kletchatkaga boy to'ldiruvchilari olish texnologiyasi hisoblansada, qisman olma mevasi haqida ham turli xil ma'lumotlarni keltirib o'tamiz.

Olma mevasi eng ko'p tarqalgan urug'li meva hisoblanadi. Olma tarkibida 9% gacha qandlar (fruktoza katta miqdorni tashkil qiladi), 0,2-0,7% organik kislotalar (asosan, olma kislotasi), 1,5% gacha pektin moddalar va 5-40% C vitamini, shuning bilan birga azotli va mineral moddalar mavjud. Olmaning pektin moddalari jelelovchi xossaga ega bo'lib, undan marmelad, pastila, zefir, jele va konservalangan mahsulotlar tayyorlashda foydalaniladi. Olma pishib yetilishi vaqtiga qarab yozgi, kuzgi va qishki navlarga bo'linadi. Yozgi olma navlari-iyul, avgust oylarida pishadi va 2-3 hafta saqlanadi. Quyida eng ko'p tarqalgan olma navlarini keltirib o'tamiz:

Grushovka moskovskaya - mevasi yapasqi, noksimon, qizil yo'llari bor, och yashil. Eti oq, yumshoq, mazasi qimizak bo'ladi.

Beliy naliv - mevasi konussimon dumaloq, o'rtacha kattalikda, rangi och malla. Eti sersuv, vinosimon nordon ta'mli bo'ladi.

Papirovka - mevasi o'rtacha kattalikda, konussimon dumaloq, och sariq. Eti oq, yumshoq, ta'mi vinosimon nordon.

Shuningdek, olma noyob kimyoviy tarkibga ega. Olma mevalarining kimyoviy tarkibi ularning ozuqaviy qiymatini belgilaydi, va organoleptik va fizik-kimyoviy xossalari, o'zgarish dinamikasi ta'mi tijorat xususiyatlari uchun belgilovchi mezonlardan biridir. Qayta ishlangan xomashyo, sifatiga qarab baholanadi, bu esa jamg'arish va biokimyoviy jarayonlar bog'liq bo'lgan quruq moddalardir. Meva va ularni qayta ishlash mahsulotlarining ta'm sifatleri, alifatik seriyali organik kislotalarining miqdoriy tarkibi va ularning nisbati aniqlanadi. Olma tarkibida asosan olma kislotasi mavjud (68%) va limon (12%) kislotalar tarkibidagi organik kislotalar asosan meva pulpasi boy. Mevalarning nordon ta'mi bog'liq shakar-kislota indeksi 10% dan 60% gacha (kislotalar va shakarlarning nisbati).

Olmaning ta'mi glitsin tarkibiga bog'liq. Polifenolning mavjudligi mevalar tarkibidagi moddalar ta'm hosil qilish nuqtai nazaridan juda muhimdir. Mevaning asosiy ta'mi shirinlikning ma'lum bir kombinatsiyasiga, ya'ni, nordon, achchiq va biriktiruvchi moddalarga bog'liq. Bog'lovchi ta'mning tashuvchilari polifenollar (taninlar), shuningdek flavonollar va ularning hosilalari hisoblanadi. Meva rangi suvda eriydigan pigmentlarga bog'liq bo'lib, ular antosiyaninlarni o'z ichiga oladi. Miqdoriy va sifat mazmuni yangi mevalarning polifenollari tayyor mahsulot sifati bilan belgilanadi.

Kletchatka – bu bizning tanamizdagi ko'pchilik a'zolarining to'g'ri faoliyat ko'rsatishini ta'minlaydigan muhim modda hisoblanib, ovqat hazm qilish tizimini nojo'ya mahsulotlardan, shu jumladan toksinlardan tozalashga yordam beradi.

Kletchatka taomga hajm berib, ovqatni ichaklarda turib qolishining oldini oladi. Shuningdek, kletchatka shakar va boshqa uglevodlarni ichaklarda so'rilishini sekinlashtiradi, qolaversa, yuzni sog'lom rangda bo'lishiga yordam beradi.

Kletchatka ko'katlar, sabzavotlar, mevalar, dukkaklilar, yormalar tarkibida ko'p bo'ladi. Organizmdagi balansni saqlab turish uchun, tarkibida kletchatkalarga boy

bo'lgan o'simliklardan tayyorlangan xilma-xil oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilish lozim.

Olma siqmasidan kletchatka olish bu, oziq-ovqat mahsulotlarining yanada to'yimlilikini ta'minlaydi. Ushbu tadqiqotda olma klechatkaning asosiy qo'shimcha mahsuloti bo'lgani uchun fermentativ ishlov berilgan olma sharbati ishlab chiqarish, ishlatilgan. Enzimatik ishlov berilgan klechatka ishlov berilmagan olma klechatkasidan farq qiladi, chunki fermentativ davolash jarayonida hujayra devori polimerlari qisman o'zgartiriladi. Bu esa, texnofunksional xususiyatlarning o'zgarishiga ta'sir qilishi kutilmoqda. Shunday qilib, ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi ta'sirni o'rganish edi. Allaqachon olma klechatkasining kimyoviy tuzilishi va texnofunksional xususiyatlari bo'yicha ekstruziyani qayta ishlash fermentativ ravishda o'zgartirilgan. Shuning uchun, strukturaning o'zgarishi sifatida va fermentativ ishlov berilgan olma klechatkasining texnofunksional xossalari tahlil qilindi.

Bugungi kunda, iste'molchilarning sog'lom va barqaror oziq-ovqatga bo'lgan talabi ortib bormoqda. Lekin shunday bo'lsada, bugungi kunga qadar olma klechatkasini yuqori qiymatga aylantirishning samarali usuli, hamda uning iqtisodiy qiymati juda kam o'rganilgan.

Olma siqmasidan oziq-ovqat kletchatkaga boy to'ldiruvchilari olish texnologiyalari quyidagicha:

1. Sharbatni qayta ishlash jarayonida fermentativ ishlov berilgan an'anaviy olma klechatkasi dastlab, J. Rettenmaier & Söhne GmbH + Co KG (Rosenberg, Germaniya) kompaniyasi tomonidan olingan. Qoldiq namlik miqdori $2,8 \pm 0,3\%$ (w/w) (Karl Fisher tomonidan aniqlangan) edi, titrlash (Titroline alpha, Schott Instruments GmbH, Mainz, Germaniya) ga ko'ra yetkazib beruvchi, xun tolasi miqdori 57,2 va oqsil miqdori 100 g dm (quruq) uchun 4,0 g ni tashkil etdi. Termostabil a-amilaza Termamyl 120 L (EC 3.2.1.1, Bacillus licheniformis dan, 120 KNU·g⁻¹), amiloglyukozidaza AMG 300 L (EC 3.2.1.3, Aspergillus niger dan, 300 AGU·g⁻¹) va proteaza alkalazasi 2,5 L (EC 3.4.21.62, Bacillus licheniformis dan, 2,5 AU·g⁻¹) Novozymes kompaniyasidan (Bagsværd, Daniya) preparatda xun tolasini ajratib olish uchun ishlatilgan. Termostabil a-amilaza (EC 3.2.11, Bacillus licheniformis dan, 3000 U·mL⁻¹), amiloglyukozidaza (Aspergillus niger dan EC 3.2.1.3) va proteaza (EC 3.4.21.14 Bacillus dan) licheniformis) (xun tolasiga analitik yondashuv uchun foydalanilgan; dastlabki ikkita ferment shuningdek, kraxmal tarkibini tahlil qilish uchun ishlatiladi), shuningdek, endo-galaktanaza (Aspergillus niger dan EC 3.2.1.89) va endo-arabinanaza (Aspergillus niger dan EC 3.2.1.99) dan olingan.

Megazimlar (Brey, Irlandiya) (Jami xun tolasi (TDF): 60-90 g/100 g dm) va fitokimyoviy moddalar, masalan, phloridzin, xlorogen kislota va quercetin glikozidlari sifatida foydalanish potentsialiga ega. Ularning barchasi qimmatli oziq-ovqat moddasidir. Biroq, u zaif texnofunksional xususiyatlarni ko'rsatadi, masalan, past

suvda eruvchanligi va adsorbsiyasi, shuningdek past yoki umuman yo'q qalinlashuv va oziq-ovqat mahsulotlarida sanoat qo'llanilishini cheklash kabi.

2. Ekstruziya sinovlari birgalikda aylanadigan Thermo Scientific Process 11 gigenik ikki vintli ekstruder (Thermo Fisher Scientific, Karlsruhe, Germaniya) yordamida o'tkazildi. 3 / 21 diametrga (L/D) nisbati 40 Ekstruderning bochkasi sakkiz qismdan iborat bo'lib, ularni alohida isitish va sovutish mumkin. Barrel harorati $T_{barrel1} = 40\text{ }^{\circ}\text{C}$, $T_{barrel2} = 80\text{ }^{\circ}\text{C}$, $T_{barrel3} = 100\text{ }^{\circ}\text{C}$ va $T_{barrel4} = 120\text{ }^{\circ}\text{C}$. Matn adapteri, shu jumladan qolip (2 mm) ham $120\text{ }^{\circ}\text{C}$ ga qadar qizdirilgan. Olma pomasi ($8\text{ kg}\cdot\text{h}^{-1}$) birinchisiga boqildi va bo'limlar ikkinchi qismga suv ($2\text{ kg}\cdot\text{h}^{-1}$) qo'shildi. Ekstruziya tajribalari o'tkazildi: 200, 600 va 1000 min^{-1} vint tezligini qo'llash orqali amalga oshirildi.

3. Barcha strukturaviy va texnofunksional o'lchovlar uchun xom va ekstrudirovka qilingan olma klechatkasi 30 s (kofe tegirmoni M55, Petra Electric, Jettingen-Scheppach, Germaniya) to'ldirildi va elakdan o'tkazildi ($0,14 < x < 0,28$ mm). Zarrachalar fraktsiyasi $25\text{ }^{\circ}\text{C}$ va 8 mbar haroratda quritilgan vakuumli quritgichda (Heraeus, Hanau, Germaniya) doimiy vaznga ega bo'ldi. Barcha ma'lumotlar o'rtacha \pm standart og'ish ($n = 3$) sifatida berilgan. Izolyatsiya bilan bog'liq barcha ma'lumotlar xun tolasi (molekulyar og'irlik taqsimoti, polisakkaridlar tarkibi va interunit) bog'lanish, arabinan va galakatani profillash, (pektin) esterlanish darajasi) taqdim etilgan. O'rtacha \pm diapazon / 2 ($n = 2$) sifatida.

Shundan so'ng erkin mono – disaxaridlar va suvli ekstraksiya ($200\text{ mg}/10\text{ ml}$ suv) tahlil qilindi. Ekstraksiya jarayoni ketma-ket vortekslash va sonikatsiya (harorat $<30\text{ }^{\circ}\text{C}$), so'ngra santrifujlash (10) bilan tezlashtirildi (min, 4500 rpm). Bu jarayon har bir santrifujdan keyin toza suv yordamida to'rt marta amalga oshirildi.

4. Ekstruziya shartlarining an'anaviy olma tuzilishi va tarkibiga ta'siri Pomace Ekstruziya sharoitlarining enzimatik tuzilish xususiyatlariga ta'siri S1, S2 va S4 vintli konfiguratsiyalar yordamida ishlov berilgan olma klechatkasi tekshirildi. Undan har bir konfiguratsiya, barrel harorati $120\text{ }^{\circ}\text{C}$, vint tezligi 600 min^{-1} va suv 22% miqdori ishlatilgan. Ushbu tadqiqotning diqqat markazida kraxmal bo'lmagan polisakkaridlar bo'lganligi sababli, olma klechatkasining boshqa tarkibiy qismlari uchun natijalar va qo'shimcha usullar (ekstruziyadan oldin va keyin) o'rganildi. Eng muhimi, tarkibi mono-disaxaridlar va kraxmal ekstruziyadan keyin vintdan mustaqil ravishda o'zgarmadi.

5. Enzimatik ishlov berilgan olma klechatkasining IDF va SDF tarkibiga ta'sir ko'rsatdi. IDF biroz kamaydi, holbuki kuchli termo-mexanik ishlov berish bilan SDF ortdi. Sharbatni qayta ishlash jarayonida fermentativ ishlov berilmagan olma klechatkasidan farqli o'laroq, xom ushbu tadqiqotda foydalanilgan materialda LMW-SDF allaqachon mavjud edi. Hujayradan yaratilgan LMW-SDF sharbat chiqarish jarayonida devor polisaxaridlari potentsial ravishda to'liq ekstraksiya qilinmagan

sharbat edi. Biroq, LMW-SDF tarkibi va termomexanik ishlov berish, yashash vaqti yoki vint konfiguratsiyasi o'rtasidagi korrelyatsiya kuzatilmadi.

6. Polisaxaridlarning xarakteristikasi: eriydigan parhezning molekulyar og'irligi taqsimoti, Elyaf polisaxaridlari SDF ma'lumotlari shuni ko'rsatdiki, xun tolasi polisaxaridlarining tuzilishi asosan vida konfiguratsiyasi S4 (eng yuqori termomexanik stress) ta'sirida. S1 va S2 vida konfiguratsiyasi bilan ishlov berilgan namunalardan SDF uchun taqsimotning biroz kengayishi kuzatildi, SDF uchun esa ishlov berilgan namunadan kengayishi aniqroq edi. Qizig'i shundaki, vida bilan ishlov berilgan namunadan olingan SDF S4 konfiguratsiyasi qo'shimcha cho'qqini ko'rsatdi (elutsiya hajmi 13,6 ml (>670 kDa). Bu Maillard reaksiyasining yakuniy mahsuloti sifatida yuqori molekulyar melanoidinlarning shakllanishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

7. Polisaxaridlarning xarakteristikasi: monomer tarkibi va birliklararo aloqari, Elyaf polisaxaridlarining monosaxarid tarkibi mos ravishda sulfat kislota gidrolizi (IDF) yoki metanolizdan (SDF) keyin aniqlandi. Sulfat kislota gidrolizi uron kislotalarini, shu jumladan galakturon kislotasini kam baholaydi. Tsellyuloza, pektik polimerlar va gemitsellyuloza ksiloglyukan ilgari bo'lgan olma yoki olma klechatkasining dominant IDF polisaxaridlari sifatida tasvirlangan. Enzimatik ishlov berilgan olma klechatkasining o'xshash tarkibi topildi: xom ashyo IDF 9 / 21 asosiy monosaxarid sifatida glyukoza (49,6 mol%) o'z ichiga olgan (IDFda ishlov berilmagan olma klechatkasining 43,3% ga nisbatan). Tsellyulozadan tashqari, glyukoza ham gemitsellyuloza ksiloglukanidan ajralib chiqishi mumkin. Ksiloz (10,4 mol%) ksiloglyukanlardan kelib chiqishi mumkin, ammo ksilanlar va ksilogalakturonanlardan ham ajralib chiqishi mumkin. Arabinoza (15,6 mol%) va galaktoza (9,1 mol%) ramnogalakturonan I ning neytral yon zanjirlarining monomerlari. Galakturonik kislota (8,2 mol%) va ramnoz (1,8 mol%) - pektik polisaxaridning asosiy tarkibiy qismlari - gomogalakturonan, ramnogalakturonandir. Shunday qilib, ajratilgan monomerlarning 36 mol% gacha (shu jumladan fukoza) pektik polimerlarga nisbatan kamroq bo'lishi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, yuqorida ko'rib chiqqanimizdek, olma siqmasidan oziq-ovqat kletchatkaga boy to'ldiruvchilarni olish mumkin va bu usul inson organizmi uchun ancha foydali. Shuningdek oziq-ovqat mahsulotlari sifatini tekshirishda organoleptik usul muhim ahamiyatga ega. Bu usul bilan ularning ta'mi, hidi, rangi, konsistensiyasi, tashqi ko'rinishlari kishi sezgi organlari yordamida baholanadi. Organoleptik usulning qulaylik tomonlari shundan iboratki, u ko'p xarajat, kimyoviy reaktivlar, asboblardan talab qilmaydi, hamda mahsulotning sifati to'g'risida tezda xulosa chiqarish mumkin bo'ladi. Uning kamchiligi esa, usulning subyektivligidir. Subyektivlik deganda shuni tushunish kerakki, kishi sezgi organlari hammada ham bir

xil darajada rivojlangan bo'lmaydi. Demak, bu mahsulot sifatiga turli kishilar har xil baho berishlari mumkin, degan fikrni anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ribeiro, D.S.; Henrique, S.M.B.; Oliveira, L.S.; Macedo, G.A.; Fleuri, L.F. Enzymes in juice processing: A review. *Int. J. Food Sci. Technol.* 2010.
2. Ceci, L.; Lozano, J. Determination of enzymatic activities of commercial pectinases for the clarification of apple juice. *Food Chem.* 1998.
3. Sloan, E. Dietary fiber moves back into mainstream. *Food Technol.* 2001.
4. У Счобингер (ред). Фруктовый и овощной соки. Санкт-Петербург, 2004.
5. M.N. Mo'minova, M.A. Maksumova. Ovqat tayyorlashtexnologiyasi va oziq-ovqat tovarshunosligi. —Ò., "ILM ZIYO", 2016.
6. M.A. Maksumova, M.N. Mo'minova. Ovqatlanish fiziologiyasiasoslari, sanitariya va gigiyena. —O', "Voris", 2016.
7. A.J. Choriyev, F.X. Asatullayeva. Meva va sabzavotlarmikrobiologiyasi. —Ò., "O'zbekiston" NMIU, 2009.
8. R. Normaxmatov. Oziq-ovqat mahsulotlari tovarshunosligi.—Ò., "O'qituvchi" NMIU, 2002.
9. M. Mo'minova. Ovqat tayyorlash jarayoni. —Ò., Adabiyotlar jamg'arasi, 2006.

СОНОГРАФИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА ПНЕВМОТОРАКСА

*Хамидов Обид Абдурахманович, Жураев Камолиддин Данабаевич,
Муминова Шахло Мураткуловна
Кафедра Медицинской радиологии, Самаркандский Государственный
Медицинский Университет, Самарканд, Узбекистан*

Абстрактный: Ультразвуковое исследование легких быстро стало надежным методом оценки различных торакальных заболеваний. Одним из важных, хорошо зарекомендовавших себя приложений является диагностика пневмоторакса. Своевременная и точная диагностика пневмоторакса при ведении больного в критическом состоянии может предотвратить развитие опасной для жизни ситуации. Сонографические признаки, в том числе «скольжение легких», «В-линии» или «артефакты хвоста кометы», «А-линии» и «точечный знак легких», могут помочь в диагностике пневмоторакса. Ультразвук имеет более высокую чувствительность, чем традиционная переднезадняя рентгенография грудной клетки в вертикальном положении для выявления пневмоторакса. Небольшие скрытые пневмотораксы могут быть пропущены при рентгенографии во время интенсивной травмы, а рентгенография не всегда возможна у пациентов в критическом состоянии. Компьютерная томография, золотой стандарт обнаружения пневмоторакса, требует транспортировки пациентов за пределы клинической зоны, что ставит под угрозу их гемодинамическую стабильность и задерживает постановку диагноза. Поскольку ультразвуковые аппараты стали более портативными и простыми в использовании, сонография легких теперь позволяет быстро оценить неуравновешенный пациент у постели больного. Эти преимущества в сочетании с низкой стоимостью и простотой использования позволили торакальной сонографии стать полезным методом во многих клинических условиях.

Вступление: Использование ультразвука (УЗИ) в диагностике и лечении пациентов является хорошо зарекомендовавшим себя методом, который существует уже много лет. Торакальная сонография является довольно новым по сравнению с другими общепринятыми ультразвуковыми приложениями и все еще быстро развивается. Использование торакального УЗИ получило медленное признание из-за традиционного учения о том, что заполненные воздухом легкие не подходят для ультразвука. Плохая визуализация является результатом удержания воздуха между легкими и грудной стенкой, что препятствует распространению ультразвукового луча в париетальную плевру и глубокие структуры легких, что приводит к возникновению артефактов. За последнее десятилетие прикроватная эхография легких заняла прочное место в литературе для диагностики торакальных заболеваний. Это развитие основано на улучшенном понимании и оценке сонографических артефактов, создаваемых взаимодействием воздуха и жидкости в легких. Первое сообщение об использовании ультразвука для выявления пневмоторакса у людей было сделано Wernecke et al. в 1987

году .оценка травматического больного. Приложение было переименовано в исследование E-FAST, где буква «Е» означает расширенное обследование, включающее стандартные виды легких. Пневмоторакс можно разделить на две большие категории: травматический (включая ятрогенный) и атравматический . Атравматический пневмоторакс можно разделить на первичный спонтанный или вторичный спонтанный. Пневмоторакс обычно связан как с тупыми, так и с проникающими ранениями грудной клетки и является ведущей причиной предотвратимой заболеваемости и смертности. Травматический пневмоторакс , наиболее частый опасный для жизни результат тупой травмы грудной клетки, возникает более чем у 20% пациентов с тупыми травмами и примерно у 40% пациентов с проникающими ранениями грудной клетки. Диагноз пневмоторакса обычно ставится на основании комбинации клинических признаков и симптомов , которые могут быть малозаметными, и простой рентгенографии грудной клетки. Независимо от его проявления, раннее выявление и лечение пневмоторакса имеет решающее значение . Пневмоторакс малого (10% или менее) или среднего (11–40%) размера, как правило, не опасен для жизни, и его лечение варьируется. Однако задержка в диагностике и лечении, особенно у тех, кто на искусственной вентиляции легких может привести к прогрессированию пневмоторакса и результирующая гемодинамическая нестабильность. В этих критических ситуациях, когда легкий пневмоторакс может быть пропущен, быстрое УЗИ легких у постели больного может ускорить диагностику , лечение и реанимацию пациента, у которого в противном случае могла быть декомпенсация. Ультразвук играет хорошо известную установленную роль в диагностике травматического пневмоторакса. В одном проспективном исследовании хирурги - травматологи использовали портативное ультразвуковое устройство для проведения обследования E-FAST у пациентов с тупой или проникающей травмой. Их результаты показали, что исследование E-FAST имело чувствительность 58,9 % с положительным отношением правдоподобия 69,7 и специфичность 99,1% по сравнению с комбинированным стандартом. E-FAST также сравнивали с CXR, используя КТ в качестве золотого стандарта, показывая, что УЗИ имеет более высокую чувствительность, чем CXR, 48,8 и 20,9% соответственно, и аналогичную специфичность 99,6 и 98,7% соответственно. Кроме того, они отметили, что 63% всех диагностированных пневмотораксов были скрытыми. Традиционно они в конечном итоге диагностировались позже при компьютерной томографии. Хотя КТ остается золотым стандартом, они пришли к выводу, что ультразвук более чувствителен при выявлении скрытого травматического пневмоторакса по сравнению с рентгенографией. Аналогичным образом, в проспективном исследовании, проведенном Боллом и др., было отмечено, что до 76% всех травматических пневмотораксов были пропущены при стандартной переднезадней рентгенограмме грудной клетки в положении лежа при интерпретации травматологией. Это число было намного выше, чем в их предыдущем ретроспективном исследовании (55%), где интерпретация изображений полагалась на рентгенологов. Это подчеркнуло низкую чувствительность CXR в сценарии

срочной травмы и полезность выполнения быстрого УЗИ у постели больного, чтобы, возможно, помочь в диагностике, до отправки пациента на компьютерную томографию. Несколько других исследований подчеркивают полезность ультразвука по сравнению с рентгенографией для диагностики пневмоторакса в отделении неотложной помощи. Золотой стандарт для выявления пневмоторакса. Lichtenstein et al. показали, что УЗИ имеет чувствительность 95,3 % и специфичность 91,1% для выявления пневмоторакса у пациентов отделения интенсивной терапии (ОИТ). Однако в этой конкретной статье авторы ссылаются на то, что основной процесс в легких мог повлиять на точность УЗИ, что привело как к ложноположительным, так и к ложноотрицательным результатам.

Сонографическая диагностика пневмоторакса у постели больного может быть выполнена с помощью большинства ультразвуковых аппаратов без необходимости использования каких-либо сложных функций. Большинство аппаратов в настоящее время портативны и могут быть доставлены к постели, что особенно полезно для тяжелобольных и гемодинамически нестабильных пациентов, поскольку устраняет необходимость в транспортировке. Кроме того, врач, выполняющий сканирование, может сразу же интерпретировать результаты прикроватного УЗИ. Высокочастотный датчик с прямой линейной решеткой (5–13 МГц) может быть наиболее полезен при анализе поверхностных структур, таких как плевральная линия, и обеспечивает лучшее разрешение [17].] Микроконвексный или криволинейный матричный датчик может быть более подходящим для более глубокой визуализации легких, поскольку он обеспечивает лучшее проникновение (1–8 МГц) за счет меньшего разрешения. Наконец, некоторые выступают за использование датчика с фазированной решеткой, обычно используемого при визуализации сердца (2–8 МГц), поскольку его плоская и меньшая площадь основания лучше подходит для визуализации между ребрами. Пневмоторакс содержит воздух и не содержит жидкости, поэтому поднимается до наименее зависимой области грудной клетки. У лежащего больного эта область соответствует переднему отделу грудной клетки примерно во втором-четвертом межреберьях по среднеключичной линии. В этом месте выявляется большинство выраженных пневмотораксов у пациентов в положении лежа, что делает его рекомендуемой начальной областью для исследования при травме. Напротив, у пациента в вертикальном положении воздух будет скапливаться в апико-латеральном месте. Исходя из вышеизложенного, пациенты сканируются в положении лежа на спине или почти на спине. Датчик следует располагать в сагиттальном положении (индикатор указывает краниально) на переднюю грудную стенку примерно во втором межреберье по среднеключичной линии. Специалист по УЗИ должен сначала определить ориентиры двух ребер с задней тенью позади них и визуализировать плевральную линию между ними. Это обычно называют «признаком летучей мыши», когда надкостница ребер представляет собой крылья, а яркая гиперэхогенная плевральная линия между ними представляет тело летучих мышей. Если ребра не визуализируются, датчик следует медленно перемещать в каудальном направлении (книзу), пока на экране не появятся два ребра. Между этими двумя

ориентирами ребер видны два слоя плевры, париетальный и висцеральный, скользящие друг относительно друга. Как указывалось ранее, воздух будет подниматься к передней стенке грудной клетки, и поэтому с помощью этой простой техники возникнет достаточно большой пневмоторакс, чтобы потребовать плевральную дренажную трубку.

Рис. 1: Правильное расположение датчика при начальной оценке пневмоторакса. Датчик располагают на передней грудной стенке в сагиттальной ориентации, направив его в сторону головы пациента приблизительно во втором межреберье по среднеключичной линии.

Рис. 2: (а) «Знак летучей мыши». Два ребра с задним затенением представляют собой крылья летучей мыши, а гиперэхогенная плевральная линия - ее тело (б) Сагиттальное сканирование верхних межреберных промежутков, изображающее нормальную анатомию

Наличие скольжения плевры является наиболее важной находкой в нормальном аэрированном легком. Специалист по УЗИ должен визуализировать гиперэхогенную плевральную линию между двумя ребрами, движущуюся или мерцающую взад и вперед. Скольжение легких соответствует возвратно-поступательному движению висцеральной плевры по париетальной плевре, которое происходит при дыхании. Это динамический признак, который может быть идентифицирован на УЗИ как горизонтальное движение вдоль плевральной линии. Скольжение лучше всего видно на верхушке легкого у лежащего пациента. М-режим, который обнаруживает движение во времени, предоставляет больше доказательств того, что плевральная линия скользит. Это полезно для пациентов, у которых скольжение может быть незначительным, например, у пожилых людей или у пациентов с плохим легочным резервом, которые не делают глубоких вдохов. Курсор в М-режиме помещается над плевральной линией, и на экране отображаются два различных рисунка: неподвижная часть грудной клетки над плевральной линией создает

горизонтальные «волны», а скольжение ниже плевральной линии создает зернистый рисунок, «песок». Возникающая в результате картина напоминает волны, разбивающиеся о песок, и поэтому называется «симптомом морского берега» и присутствует в нормальном легком. «В-линии» или «артефакты хвоста кометы» — это артефакты реверберации, которые проявляются в виде гиперэхогенных вертикальных линий, которые простираются от плевры до края экрана, не исчезая. «Артефакты хвоста кометы» движутся синхронно со скольжением легких и дыхательными движениями. Несколько визуализируемых «В-линий» в зависимых областях ожидаются в нормальном аэрированном легком и визуализируются движущимися вместе со скользящей плеврой. Эти артефакты видны в нормальном легком из-за различий в акустическом импедансе между водой и воздухом. Чрезмерное количество «В-линий», особенно в передней части легкого, ненормально и обычно свидетельствует об интерстициальном отеке. Среднее время выполнения этого обследования варьируется от двух до трех минут; менее одной минуты, чтобы исключить пневмоторакс, и несколько минут, чтобы исключить его.

Эхографические признаки пневмоторакса.

Отсутствие скольжения легких.

При пневмотораксе присутствует воздух, который разделяет висцеральную и париетальную плевру и препятствует визуализации висцеральной плевры. В этой ситуации скольжение легких отсутствует. Это отсутствие скольжения легкого можно визуализировать, идентифицируя ориентиры, обсуждавшиеся ранее. Два ребра должны быть идентифицированы с плевральной линией между ними. Типичных возвратно-поступательных движений или мерцания плевральной линии не будет. Тот же метод с использованием М-режима можно использовать для подтверждения отсутствия скольжения. Результирующая запись в М-режиме при пневмотораксе будет отображать только один паттерн параллельные горизонтальные линии выше и ниже плевральной линии, иллюстрирующие отсутствие движения. Этот узор напоминает «штрих-код» и часто называется «знаком стратосферы». Отрицательное прогностическое значение скольжения легких составляет 99,2–100%, что указывает на то, что наличие скольжения эффективно исключает пневмоторакс. Однако отсутствие скольжения легких не обязательно указывает на наличие пневмоторакса. Скольжение легкого прекращается при различных состояниях, кроме пневмоторакса, включая острый респираторный дистресс-синдром (ОРДС), легочный фиброз, большие уплотнения, плевральные спайки, ателектаз, интубацию правого ствола и паралич диафрагмального нерва. Значения специфичности варьируются от 60 до 99% в зависимости от популяции пациентов, с более высокими значениями в общей популяции и более низкими значениями в отделении интенсивной терапии и у пациентов с ОРДС. характерно для пневмоторакса, сочетание этого с другими признаками повышает точность диагноза.

Рис. 5: М-режим и отсутствие скольжения легких показаны как «знак стратосферы»: параллельные горизонтальные линии выше и ниже плевральной линии напоминают «штрих-код». Этот признак указывает на пневмоторакс в этом межреберье.

Ультразвук демонстрирует потерю «артефактов хвоста кометы» у пациентов с пневмотораксом. Эти артефакты реверберации теряются из-за скопления воздуха в плевральной полости, что препятствует распространению звуковых волн и устраняет градиент акустического импеданса. визуализируется в пневмотораксе, поэтому эти артефакты не генерируются.

«А-линии» — другие важные торакальные артефакты, которые могут помочь в диагностике пневмоторакса. Это также артефакты реверберации, проявляющиеся в виде равномерно расположенных повторяющихся горизонтальных гиперэхогенных линий, отражающихся от плевры. Пространство между каждой А-линией соответствует одинаковому расстоянию между поверхностью кожи и париетальной плеврой. У нормального пациента, когда «В-линии» присутствуют, они простираются от плевральной линии и стирают «А-линии», поскольку они исходят к краю экрана. «А-линии» будут присутствовать у пациента с пневмотораксом, а «В-линии» — нет. Если скольжение легких отсутствует при наличии «А-линии», чувствительность и специфичность для скрытого пневмоторакса достигает 95 и 94% соответственно.

Знак точки легких

«Точечный признак» возникает на границе пневмоторакса. Это происходит из-за скользящего легкого, периодически вступающего в контакт с грудной стенкой во время вдоха, и помогает определить фактический размер пневмоторакса. Этот знак может быть дополнительно очерчен с использованием М-режима, где во времени изображаются чередующиеся модели «морского берега» и «стратосферы». «Признак точки легкого» на 100% специфичен для пневмоторакса и определяет его границы. Расположение точки легкого полезно для определения размера пневмоторакса.

Если недостаток скользящее легкого визуализируется спереди, датчик можно постепенно перемещать в более латеральное и заднее положение на грудной клетке в поисках местоположения точки легкого. Чем латеральнее или позади идентифицируется «симптом точки легкого», тем больше пневмоторакс. Следовательно, если «симптом точки легкого» виден в передней части грудной клетки, сонографист может быть уверен, что пневмоторакс относительно небольшой. «Точечный знак» относительно низок (сообщается о 66%) и не наблюдается в случаях тотального коллапса легкого. Исследования показали соответствие между размером пневмоторакса на УЗИ и КТ, по сообщениям, в пределах 1,9–2,3 см.

Другие признаки

«Power Slide» относится к использованию энергетического (ангиографического) доплера для выявления скользящих легких. Энергетический доплер очень чувствителен и улавливает тонкие потоки и движения. Если присутствует скользящее легкое, энергетическая доплерография высветит скользящую плевральную линию с цветным потоком. Этот метод может быть полезен в случаях тонкого скользящего, когда прямая визуализация может быть затруднена. Недостатком этого типа доплера является то, что из-за его повышенной чувствительности датчик необходимо держать устойчиво, а пациент должен быть неподвижен, чтобы предотвратить артефакты и ошибочное цветное течение по плевральной линии, когда скользящее фактически невозможно. «Пульс легких» относится к ритмичным движениям плевры синхронно с сердечным ритмом. Лучше всего его видно в участках легкого, прилегающих к сердцу, по плевральной линии. «Легочный пульс» является результатом вибрации сердца, передающейся на легочную плевру в плохо аэрируемом легком. Сердечная деятельность в основном выявляется по плевральной линии при отсутствии скользящих легких. В нормальном хорошо вентилируемом легком «пульс легких» отсутствует, так как скользящее легкое становится доминирующим и устойчивым к сердечным колебаниям.

Выводы: Торакальная сонография для выявления пневмоторакса стала хорошо зарекомендовавшим себя методом в условиях неотложной помощи. Он незаменим при тупой или проникающей травме грудной клетки, когда выявление пневмоторакса может предотвратить опасные для жизни последствия. Простота использования и портативность более новых аппаратов в сочетании с улучшенной подготовкой врачей позволили УЗИ грудной клетки стать полезным инструментом у постели больного у пациентов с респираторными жалобами. Традиционная переднезадняя рентгенограмма в вертикальном положении стала менее важной из-за ее низкой чувствительности при диагностике пневмоторакса по сравнению с УЗИ. Хотя компьютерная томография остается золотым стандартом и все еще может выявлять более мелкие скрытые пневмотораксы, которые пропускает ультразвук, ее недостатки становятся все более очевидными. Ультразвуковое исследование у постели больного устраняет необходимость транспортировки пациента в нестабильных

ситуациях, устраняет лучевую нагрузку, выполняется быстрее и сразу интерпретируется у постели больного без лишних задержек. Кроме того, это более рентабельно и может повторяться несколько раз во время реанимации. Кроме того, УЗИ является идеальным методом в условиях неотложной помощи и интенсивной терапии после выполнения определенных процедур, таких как торакоцентез или размещение центральной линии, для быстрого подтверждения наличия скопления легких и исключения ятрогенного пневмоторакса. Также было обнаружено, что это полезно в постинтубационном сценарии, когда подтверждение двустороннего соскальзывания легких исключает интубацию правого основного ствола. Растущая портативность новых ультразвуковых аппаратов упрощает их использование в службах экстренного реагирования и стихийных бедствиях, в медицине дикой природы, воздушном медицинском транспорте, сельской медицине и даже в исследованиях космоса. Исследования показывают, что распознаванию ключевых артефактов при УЗИ грудной клетки легко обучаются как врачи, так и немедицинские работники здравоохранения, и его использование продолжает расширяться во внебольничных условиях.

Литература:

1. Abdurakhmanovich, K. O., & ugli, G. S. O. (2022). Ultrasonic Diagnosis Methods for Choledocholithiasis. *Central Asian Journal Of Medical And Natural Sciences*, 3(2), 43-47.
2. Abdurakhmanovich, K. O., & ugli, G. S. O. (2022). Ultrasound Diagnosis of the Norm and Diseases of the Cervix. *Central Asian Journal Of Medical And Natural Sciences*, 3(2), 58-63.
3. Alimdjanovich, R.J., Obid , K., Javlanovich, Y.D. and ugli, G.S.O. 2022. Advantages of Ultrasound Diagnosis of Pulmonary Pathology in COVID-19 Compared to Computed Tomography. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*. 3, 5 (Oct. 2022), 531-546.
4. Ball CG, Kirkpatrick AW, Laupland KB, Fox DI, Nicolaou S, Anderson IB, et al Incidence, risk factors, and outcomes for occult pneumothoraces in victims of major trauma *J Trauma*. 2005;59:917–25
5. Ball CG, Ranson K, Dente CJ, Feliciano DV, Laupland KB, Dyer D, et al Clinical predictors of occult pneumothoraces in severely injured blunt polytrauma patients: A prospective observational study *Injury*. 2009;40:44–7
6. British Thoracic Society Fitness to Dive Group, Subgroup of the British Thoracic Society Standards of Care Committee. British thoracic society guidelines on respiratory aspects of fitness for diving *Thorax*. 2003;58:3–13
7. Kadirov J. F. et al. NEUROLOGICAL COMPLICATIONS OF AIDS // *Journal of new century innovations*. – 2022. – Т. 10. – №. 5. – С. 174-180.
8. Khamidov OA, Akhmedov YA, Ataeva SKh, Ametova AS, Karshiev BO Role of Kidney Ultrasound in the Choice of Tactics for Treatment of Acute Renal Failure. *Central Asian journal of medical end natural sciences*. 2021;2(4):132-134
9. Khamidov OA, Akhmedov YA, Yakubov DZh, Shodieva NE, Tukhtaev TI DIAGNOSTIC POSSIBILITIES OF USES IN POLYCYSTOSIS OF KIDNEYS. *Web of scientist: International scientific research journal*. 2021;2(8):27-33

10. Khamidov OA, Ataeva SKh, Ametova AS, Yakubov DZh, Khaydarov SS A Case of Ultrasound Diagnosis of Necrotizing Papillitis. Central Asian journal of medical and natural sciences. 2021;2(4):103-107
11. Khamidov OA, Ataeva SKh, Yakubov DZh, Ametova AS, Saytkulova ShR ULTRASOUND EXAMINATION IN THE DIAGNOSIS OF FETAL MACROSOMIA. Web of scientist: International scientific research journal. 2021;2(8):49-54
12. Yakubov , J., Karimov , B., Gaybullaev , O., and Mirzakulov , M. 2022. Ultrasonic and radiological picture in the combination of chronic venous insufficiency and osteoarthritis of the knee joints. Academic Research in Educational Sciences. 5(3), pp.945–956.
13. Yakubov D. Z., Gaybullaev S. O. The diagnostic importance of radiation diagnostic methods in determining the degree of expression of gonarthrosis //UZBEK JOURNAL OF CASE REPORTS. – С. 36.
14. Yakubov Doniyor Javlanovich, Juraev Kamoliddin Danabaevich, Gaybullaev Sherzod Obid ugli, and Samiev Azamat Ulmas ugli. 2022. “INFLUENCE OF GONARTHROSIS ON THE COURSE AND EFFECTIVENESS OF TREATMENT OF VARICOSE VEINS”. Yosh Tadqiqotchi Jurnal 1 (4):347-57.
15. Кадиров Ж. Ф. и др. МАГНИТНО-РЕЗОНАНСНАЯ ТОМОГРАФИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ПОРАЖЕНИЙ ЦЕНТРАЛЬНОЙ НЕРВНОЙ СИСТЕМЫ У БОЛЬНЫХ, ИНФИЦИРОВАННЫХ ВИРУСОМ ИММУНОДЕФИЦИТА ЧЕЛОВЕКА //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 10. – №. 5. – С. 157-173.
16. Хамидов О. А., Гайбуллаев Ш. О., Хакимов М. Б. ОБЗОР МЕТОДОВ ОБРАБОТКИ ИЗОБРАЖЕНИЙ ДЛЯ ДИАГНОСТИКИ ПАТОЛОГИИ ГОЛОВНОГО МОЗГА: ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНОСТИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 10. – №. 5. – С. 181-195.
17. Якубов Д. Ж., Гайбуллаев Ш. О. Влияние посттравматической хондропатии на функциональное состояние коленных суставов у спортсменов. Uzbek journal of case reports. 2022; 2 (1): 36-40. – 2022.

**“TIL O‘RGANISHDA FRAZELOGIZMLARNING LISONIY
XUSUSIYATLARI”**

Nurmetova Dilbar Boltaboyevna

*Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universtiteti
Xorijiy filologiya fakulteti Lingvistika (ingliz tili) mutaxassisligi*

2-kurs magistratura talabasi

Ilmiy rahbar: PhD, dotsent Otaqulov Nodir

Jahon tilshunosligida frazeologik birliklar har bir xalqning tarixi, turmush tarzi, urf-odati va an‘analarini ifodalovchi milliy til va nutq xususiyatlarining universal va differensial holatlarini namoyon etishi jihatidan doimiy e‘tiborni tortib kelmoqda. Olamning frazeologik manzarasi doirasida son komponentli frazeologizmlarning lisoniy xususiyatlarini o‘rganilayotgan tillar misolida qiyosiy-tipologik aspektda ochib berish, tarkibining semantik-korrelyasion jihatlarini tahlil qilish, etimologik manbalarini aniqlash hamda mazkur til birliklarining o‘ziga xos tizim ekanligini asoslash lingvomadaniy aloqalarni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada ingliz, fransuz va o‘zbek tillarida frazeologizmlarning o‘zaro lingvomadaniy jihatdan o‘xshash va farqli tomonlari ko‘rsatilgan. Xorijiy tillarni o‘rgatishda frazeologizmlarning qo‘llanilishining samarasi ifodalangan.

Kalit so‘zlar: frazeologik birlik, lingvomadaniyat, leksik ma‘no.

ANNOTATION

In world linguistics, phraseological units attract constant attention in terms of showing the universal and differential states of the national language and speech characteristics, which represent the history, lifestyle, customs and traditions of each nation. Within the framework of the phraseological landscape of the world, revealing the linguistic features of phraseologisms in the comparative-typological aspect on the example of the studied languages, analyzing the semantic-correlational aspects of their composition, determining their etymological sources, and justifying the fact that these language units are a unique system is of great importance in strengthening linguistic and cultural relations. In the article, the linguistic and cultural similarities and differences of phraseology in English, French and Uzbek languages are shown. The effect of the use of phraseology in teaching foreign languages is expressed.

Key words: phraseological unit, linguistic culture, lexical meaning.

KIRISH

Zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda o‘qitishning ilg‘or uslublarini joriy etish yo‘li bilan, o‘tib kelayotgan yosh avlodga chet tillarni o‘qitish, shu tillarda erkin so‘zlasha oladigan

mutaxassislar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish hamda buning negizida, ularning jahon sivilizatsiyasi yutuqlari hamda dunyo axborot resurslaridan keng ko'lamda foydalanishlari, xalqaro hamkorlik hamda muloqotni rivojlantirishlari uchun shart-sharoit va imkoniyatlar yaratish maqsadida: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 12-dekabrda "Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori qabul qilindi. Unga muvofiq "2013-2014 o'quv yilidan boshlab Respublikaning barcha hududlarida chet tillarini, asosan, ingliz tilini o'rganish umumta'lim maktablarining birinchi sinflaridan o'yin tarzidagi darslar va og'zaki nutq darslari shaklida, ikkinchi sinfdan boshlab esa, alifbo, o'qish va grammatikani o'zlashtirishdan bosqichma-bosqich boshlanishi hamda oliy o'quv yurtlarida ayrim maxsus fanlarni, xususan texnika va xalqaro mutahassisliklar bo'yicha o'qitish chet tillarida olib boriladi." [7] shuningdek, "Ziyonet" tarmog'i orqali ta'lim muassasalarining xalqaro ta'lim va bilim olish manbalariga kirish imkoniyatlarini sezilarli oshirish, uning resurs markazini multimediyaga resurslari, shaxsiy kompyuterlar va mobil uskunalar uchun ilovalar bilan boyitish, shuningdek ingliz tilida o'quv va badiiy adabiyotlar, ixtisoslashtirilgan rasmlar bilan bezatilgan gazetalar va jurnallarni chop etish, ularga maxsus ruknlar hamda ilovalarni tashkil qilish kabi bandlar qarorda o'z aksini topgan. Ayniqsa hozirgi kunda xorijiy tillarni o'rganishga va uni hayotda tadbiq etishga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Shuni Aytish joizki, innovation rivojlanish davrida mukammallashtirilgan har bir jabhadagi elektronikalar til sohasini ham chetlab o'tgani yo'q. Shunga qaramay zamonaviy elektron lug'atlarga murojaat qilganimizda albatta xato va kamchiliklarga duch kelimoqda. Bu ayniqsa frazeologik birliklarni tarjima qilishda yaqqol ko'rinadi. Frazeologizmlarni bir tildan ikkinchi bir tilga tarjima qilish jarayonida aynan unig muqobilini topish qiyinchilik tug'diradi bu albatta har bir millatning lingvomadaniy xususiyatlarini hisobga olgan holda ifodalanadi. Bizning Amerika Qo'shma Shtatlari, Yevropadagi ko'pgina mamlakatlar – Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya, Belgiya, Chexiya, Portugaliya, Gretsiya, Slovakiya, Ruminiya va boshqa bir qator mamlakatlar bilan bevosita, ikki tomonlama munosabatlarimiz ancha kengaydi va mustahkamlandi. Ushbu sharoitda dunyoning yetakchi olti tilidan biri bo'lgan ingliz tilini oddiy munosabatlar doirasida emas, balki ikkinchi ona tiliday bilish yo'lida va uni yosh avlodga o'rgatish jarayonida juda ko'p diqqatga sazovor ishlar amalga oshirilmoqda. Ingliz tili grammatikasi, lug'at tarkibiga va fonetikasiga oid bir muncha ishlar amalga oshirilgani holda, bu tildagi turg'un birikmalar va iboralarni o'rganish, tasniflash, o'zbek tili bilan tadqiq qilish e'tibortalab masalalardan biri bo'lib qolmoqdaki, ularni o'rganish ingliz ilmiy va adabiy tilini chuqur tushunishga, badiiy-informatik asarlarni to'laqonli tahlil etishga olib keladi. "Hozirgi paytda xorijiy tillarni o'rganish va o'rgatishga respublikamiz miqyosida katta ahamiyat berilmoqda. Butun jahon hamjamiyatlaridan o'ziga xos o'rin egallashga intilayotgan mamlakatimiz uchun chet ellik sheriklarimiz bilan hamjihatlikda, hamkorlikda o'z buyuk kelajagini

qurayotgan xalqimiz uchun xorijiy tillarni mukammal bilish ahamiyatini baholashning hojati yo`qdir”, - deb ta`kidlaydi Prezidentimiz . Xorijiy tillarga o`rgatish borasida juda ko`p xilma-xil tajriba, kuzatish va ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilgan bo`lib, qanday usul va uslubdan foydalanilmasin, baribir u bilim oluvchilar bilan til amaliy ko`nikma va malakalarini mashq qilish va matn bilan ishlashga borib taqaladi. Amaliy mashq qilmay, matn ishlatmay turib so`z o`rgatish mumkin emas. Atrofda xorijiy til andozalari, namunalari ko`p uchramaydigan muhitda matndan tarjima usuli bilan xorijiy til asoslarini hosil qilib olish ham o`ta muhim ahamiyat kasb etadi. Ko`zga ko`ringan Amerika tilshunos olimlari R.Lada hamda Ch.Frizlarning fikricha, ona tilidan xorijiy so`z ma`nolarini va grammatik hodisalarini ochib berish vositasidan til materiallarining izchilligini ta`minlash usuli sifatida foydalanish maqsadga muvofiqdir [2;235]. Albatta, xorijiy tilga o`rgatishning juda ko`p samarali va maqbul usullari mavjud bo`lib, ular orasida og`zaki nutqni rivojlantirish, uning mazmunini boyitish va o`stirishga qaratilgan hilma-hil sohalarni qamrab oladigan matnlar tizimining tipologik ahamiyati kattadir. Zamonaviy til o`rgatish usullarida ona tilidan foydalanish u yoki bu darajada olib boriladi. Yaqin-yaqinlargacha g`arb tillarini o`rganish va o`rgatishda asosiy vosita rus tili bo`lib, o`quvchilarga bu narsa ikki barobar qiyinchilik tug`dirardi. Hozirgi kunda bu borada ona tilini chuqur o`rganish hamda xorijiy tilga o`rgatishda uning ahamiyati katta bo`lmoqda. Mustaqil respublikamizda ilm-fan, texnika, madaniyat, maorif va boshqa sohalarni yanada yuksaltirish uchun e`tibor borgan sari kuchayayotganini har qadamda sezish mumkin. Fan sohalari qatori o`zbek tilshunosligi ham rivojlanishning istiqbolli yo`liga chiqib oldi. O`zbek tiliga Davlat tili maqomining berilishi esa milliy tilimizning yuksalishida, iste`mol doirasining kengayishida muhim ahamiyatga ega bo`ldi. O`zbek tilining fonologiyasi, leksikasi, grammatikasi bilan bir qatorda, uning frazeologiyasi, uslubiyati ham keng o`rganila boshlandi. Buning natijasi o`laroq, qator ilmiy tadqiqotlar yaratildi. Xorijiy til materiallarini ona tiliga, ona tili materiallarini esa xorijiy tilga tarjima qilish jarayonida tafakkur qobiliyati o`sadi, bir oyatning o`zida aql, tafakkur, hayol, xotira va so`z, bilish qobiliyati rivojlantiriladi, chunki aytilgan fikrni chuqur tushunishgina emas, balki o`sha fikrni o`z ona tilida mukammal va to`g`ri ifodalay bilish ko`nikmalari ham talab etiladi. Bunga esa faqat ikkala – o`zbek va xorijiy til materiallarini lingvo-tipologik jihatdan chuqur tahlil qilish orqaligina erishish mumkin. Shuning uchun ham ushbu lingvo-tipologik uslub umumiy tilshunoslikda bebaho vosita hisoblanadi. Chunki juda ko`p til materiallarini o`rganilayotgan til ichidagi hodisalarini ona tili ichidagi til hodisalariga taqqoslab ko`rish orqali o`rganish foydali natijalar beradi. Masalan, ingliz tilida mavjud bo`lgan predloglarning ishlatilishini, gaplarda so`z tartibi qoidalarini, leksik-semantik hodisalarini turli tizimdagi tillarda o`rganish yoki tillar va ularning yaruslari aro lingvistik kategoriyalarning ifodalanish usullarini muqoyasa qilish kabi masalalarni tadqiq qilish ma`qul bo`ladi. Bunday lingvistik yondashish natijasida xorijiy til

materiallarigina emas, balki ona tili materiali ham ongli ravishda o`rganiladi hamda chuqurlashtiriladi. Agar fikrning aniq berilishi, shartligi ko`zda tutilgan bo`lsa, tarjima o`rniga bir tilli matnlardan, ya`ni perifriza ishlatish matnlaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo`ladi. Bir fikrni turli vositalar yordamida ifodalay olish qobiliyati ma`lum darajada bilim olinganligini ko`rsatadi. Kerakli fikrning boshqa so`zlar bilan ifodalanishi perifriza bo`lib, uni mukammal o`rganib olishdan avval yoki uning to`g`ri ekanligini tekshirib ko`rish uchun ham nazariy, ham amaliy tarjimadan foydalanish tavsiya etiladi. Fikrning aniq berilishi shart bo`lgan hollarda, ya`ni turli shartnomalarni xorijiy firmalar bilan tuzishda, ular bilan axborot almashishda, aniq fanlarga oid materiallarni o`rganish jarayonida ikki tilli matnlarning, ya`ni tarjima matnlarining ahamiyati beqiyosdir, chunki har qanday sinonim yoki perifrazaning ham kutilgan ma`noni berishdagi aniqlik darajasida o`ziga xos kamchiligi bo`ladi, u fikrni aniq bera olmasligi ham mumkin. Xorijiy tilda gapirishda ikki tomonlama qiyinchilikka duch keladi: u nima deyishini ham, o`sha fikrning qanday ifodalanishini ham o`ylashi kerak bo`ladi. Amaliy tarjima matnlarini izchillik bilan muntazam o`rganib borish esa ayniqsa til o`rganishning boshlang`ich bosqichlarida xorijiy nutqning avtomatlashuviga olib keladi. Bunday amaliy matnlarni o`rganish jarayonida til o`rganuvchining aqliy va tafakkur qobiliyati ham o`sadi, rivojlanadi. Til muammosini “osonlashtirish” va til “to`sig`i”ni yengish uchun so`z va konstruksiyalarning berilishi, tafakkur kuchini oshirish uchun illyustrativ test materiallarining berilishi tavsiya etiladi. Bunday illyustrativ materiallar sifatida yana ona tilidan xorijiy tilga, yoki aksincha, xorijiy tildan ona tiliga amaliy tarjima matnlarini olish kerak bo`ladi. Bunda faqat tilning grammatik tomonigina o`rganilmasdan, to`g`ri variantdagi tarjimani topish uchun aqliy tafakkur ham o`stiriladi. Va nihoyat, xorijiy tilga o`rgatishda ona tilidan va lingvo-tipologik tarjima uslubidan foydalanishning yana bir afzallik tomoni shundaki, bir tilli yoki tarjimasiz grammatik yoki leksik matnlar til o`rganuvchiga to`g`ri nutq namunalarini berib, tilni his qilishga o`rgatadi. Lekin tilni “his qilish” asosan ikki elementdan: xorijiy tilda o`z fikrini qanday ifoda qilish kerakligi va qanday ifoda qilmasligi kerakligidan iborat bo`ladi. Ikki tilli amaliy matnlar va faqat shunday matnlargina qonuniy ravishda ushbu vazifani amalga oshiradi. Ushbu tadqiqot ingliz tilidagi frazeologik birikmalar kategoriyasining tillar va yaruslararo ifodalanish usullarini yoritishga bag`ishlanib, unda asosan erkin birikmalar, turg`un birikmalar, frazeologik chatishmalar hamda iboralarning leksik-semantik xususiyatlari yordamida ifoda etilishi, frazeologik birikmalarning kelib chiqish yo`llarini o`rganish va bunga tarixiy jihatdan yondashishni, har ikkala ingliz va o`zbek tillari adabiyoti matnlarining kichik intervallari orqali o`rganish jarayonini o`z ichiga oladi. Frazeologiya tilshunoslikning alohida bir bo`limi bo`lib, unda ko`chma ma`noga asoslangan turg`un birikmalar, iboralar o`rganiladi. “*Frazeologiya*” termini grekcha “*phrasis*” fraza, ifoda “*logos*” ta`limot degan ma`nolarni anglatib, uning tadqiqot doirasiga faqat ko`chma ma`noga asoslangan turg`un birikmalar kiritiladi. Tilshunoslik bo`limi sifatidagi

frazeologiyaning asosiy diqqat e'tibori frazeologizmlar tabiatini va ularning kategorial belgilarini o'rganishga, shuningdek, frazeologizmlarning nutqda qo'llanish qonuniyatlarini aniqlashga qaratiladi. Uning eng muhim muammosi frazeologizmlarni nutqda hosil qilinadigan (ya'ni avvaldan tayyor bo'lmagan) so'z birikmalaridan farqlab, ajratib olish va shu asosda frazeologizmlarning belgilarini aniqlashdir. Idioma frazeologizmlar, frazeologik birikmalar va barqaror jumlar (maqol va matallar, gapga teng boshqa frazeologizmlar) o'rtasidagi muayyan tafovutlarga qarab ko'plab tadqiqotchilar frazeologiyani 2 xil: tor va keng ma'noda tushunadilar. Uni keng ma'noda tushunilganda (L.P.Smit, V.P.Jukov, V.N.Teliya, N.M.Shanskiy) frazeologiya doirasiga maqol va matallar, folklorga xos barqaror jumlar, ba'zi muloqot shakllari (salomlashish, xayrlashish jumalari) ham kiritiladi. Lekin bu masala, ya'ni frazeologiyani keng ma'noda tushunish masalasi hanuz munozarali bo'lib qolmoqda. Buyuk rus tilshunosi V.V.Vinogradov¹ frazeologiya tarkibiga barqaror jumlar hamda qanotli so'zlarni kiritilishiga qarshi bo'lgan va "maqol va matallar so'z ekvivalenti bo'la olmasligi, hamda shaklan gapga teng bo'lgani uchun frazeologiyaning o'rganish obyekti bo'la olmaydi" deb aytib o'tgan.

Frazeologiyaning asosiy vazifalari yoki masalalari: frazeologik tarkibning izchilligini aniqlash va shu munosabat bilan frazeologizmning belgi xususiyatini o'rganish; frazeologizmlar omonimiyasi, sinonimiyasi, antonimiyasi, polisemiyasi va variantdoshligini tavsiflash; frazeologizmlar tarkibida qo'llanuvchi so'zlar va ularga xos ma'nolarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash; frazeologizmlarning so'z turkumlari bilan o'zaro munosabatlarini oydinlashtirish; ularning sintaktik rolini aniqlash; frazeologik birliklar tarkibida so'zlarning yangi ma'nolari hosil bo'lishini o'rganish va boshqalar. Frazeologiya frazeologik birliklarni ajratish prinsiplarini, ularni o'rganish, tasniflash va lug'atlarda tavsiflash metodlarini ishlab chiqadi. Unda ishlab chiqilgan o'ziga xos, xilma xil metodlar asosida tilning frazeologik tarkibi turlicha: struktur semantik, grammatik, vazifaviy uslubiy asoslarga ko'ra tasnif etiladi. Struktur semantik tasnif prinsipi asosiy hisoblanadi.

Frazeologiyaning alohida fan sifatida o'rganilishi bir necha asrlarni o'z ichiga oladi. Xususan, rus tilshunosligida tadqiqotchilar XVIII asrdan boshlab frazeologik muammolarga qiziq boshlashgan. Jumladan, M.V. Lomonosov² rus adabiy tili lug'atini tuzar ekan, bunda so'zlar bilan bir qatorda "xalq maqollari", "idiomatizmlar" va frazemalar ham o'z ifodasini topgan bo'lishi lozimligini alohida ta'kidlagan edi.

XX asrning 60-80 yillariga kelib chet el adabiyotida, jumladan jahon adabiyotida ham frazeologiya sohasiga bo'lgan qiziqish tez sur'atlar bilan o'sdi. G'arb hamda Amerika tilshunosligida shu vaqtga qadar frazeologiyaga bag'ishlangan alohida asar yo'q edi. Umuman "frazeologiya" termini ilk marotaba Sharl Balli tomonidan "Precis

¹ Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. – М.: Высшая школа, 1974. – 155 с.

² Ломоносов М.В. Российская грамматика. – СПб.: Изд-во АН, 1957. – 57-с.

de stylistique” asarida qo‘llanilgan. Frazeologiya sohasining ilk tadqiqotchisi, shubhasiz, shvetsar-fransuz tilshunosi Sharl Balli hisoblanadi. U o‘zining umumiy stilistikaga bag‘ishlangan va fransuz stilistikasiga bag‘ishlangan³ asarlarida so‘z birikmalari, frazeologizmlarni tadqiq etuvchi maxsus boblar kiritgan.

Birinchi asarda Sharl Balli so‘z birikmalarining to‘rt turini farqlagan:

- 1) erkin birikmalar (*les groupements libres*) o‘z ma’nosida qo‘llaniladigan birikmalar;
- 2) odatiy birikmalar (*les groupements usuels*) nisbattan erkin bog‘langan birikmalar bo‘lib tarkibiga ba’zi o‘zgartirishlar kiritish mumkin
- 3) frazeologik qatorlar (*les series phraseologiques*) bunda ikki va undan ortiq birliklar birikib yaxlit bir ma’no ifodalab keladi, ammo uning komponentlari tartibiga o‘zgartirishlar kiritish mumkin
- 4) frazeologik birliklar (*les unites phraseologiques*), bunda o‘z ma’nosini tamomila yo‘qotgan, komponentlari tartibi qat’iy bo‘lgan birliklarni kiritadi .

Ikkinchi kitobida esa Sh.Balli birikmalarning faqatgina ikki turini farqlaydi. U keyingi asari, ya’ni fransuz stilistikasiga bag‘ishlangan asarida odatiy birikmalar hamda frazeologik qatorlarni erkin birikmalar va frazeologik birliklarning tarkibiy qismi sifatida talqin qilgan .Umuman Sharl Balli frazeologiya sohasida tadqiqotni boshlab bergan ilk tilshunoslardan edi. Keyinchalik bu sohada juda ko‘p muvaffaqiyatlarga erishildi.

Frazeologiya ilk marotaba tilshunoslikning alohida mustaqil bo‘limi sifatida rus tilshunosi Polivanov tomonidan tahlil qilingan bo‘lib u frazeologiyani leksikologiya yoki stilistikaning tarkibiy qismi emas balki mustaqil tilshunoslik bo‘limi ekanligini quyidagicha asoslab bergan edi: “Leksikologiya so‘zlarning leksik ma’nolarini, morfologiya so‘zlarning grammatik ma’nolarini, sintaksis esa so‘z birikmalarining grammatik ma’nolarini o‘rganadi. Ammo alohida olingan, ko‘chma ma’noli so‘z birikmalarining, individual ma’nolarini o‘rganadigan tilshunoslikning bo‘limiga ehtiyoj sezilmoqda⁴”. U tilshunoslikda frazeologiya ham, fonetika yoki morfologiya kabi muhim ahamiyat kasb etuvchi bo‘lim ekanligini ta’kidlab o‘tgan tilshunoslardan biridir.

B.A. Larin Polivanovdan so‘ng frazeologiyani alohida tilshunoslik bo‘limi sifatida o‘rganilishini taklif qilgan tilshunoslardan biridir. U “Frazeologiya” tilshunoslik bo‘limi sifatida hali “yashirin rivojlanish bosqichida”...u hali alohida fan sifatida rivojlanib bo‘lgani yo‘q...ammo uni alohida fan sifatida shakllanishi hozirgi zamon tilshunosligida katta zaruratni taqozo qilmoqda. Zero bu sohaga oid muammolarni ba’zan leksikografiya, ba’zida esa stilistika yoki sintaksisda hal qilinishi hech kimga sir emas⁵” deb ta’kidlab o‘tgan.

³ Шарль Б. Traité de stylistique française. 1909.

⁴ Поливанов Е.Д. Избранные работы. Статьи по общему языкознанию. –М.: Наука, 1968. – 376 с.

⁵ Ларин Б.А. Очерки по фразеологии. – М.: Ученые записки. ЛГУ, серия филол.наук. – 1956. – № 198.

Frazeologiyani tilshunoslikning alohida bo‘limi sifatida buyuk rus tilshunosi V.V. Vinogradov ham ko‘rib chiqqan. U rus tilida frazeologik birliklarni semantik jihatdan klassifikatsiya qilgan bo‘lib, uning frazeologiyaga oid ishlari o‘z davri uchun yirik qadamlardan biri edi. Ammo uning asari nashr qilingandan keyin ham frazeologiya tilshunoslikning alohida bo‘limi sifatida tan olinmadi. Chunki Vinogradov frazeologiyani keng planda tahlil qilgan bo‘lib, uning frazeologiyaga oid asarlarida frazeologik birliklar va oddiy so‘z birikmalari orasidagi chegara belgilab berilmagan edi. Umuman V.V.Vinogradov⁶ tilda frazeologik birliklarni alohida belgilashni taklif qilmagan, frazeologik birliklarni so‘zlar bilan haddan ortiq yaqinligini hisobga olgan holda, u o‘zining teoriyasini so‘zning grammatik tahlili doirasiga kiritgan .

Shunday qilib frazeologiyaning alohida fan sifatida rivojlanishi juda ko‘p bosqichlarni bosib o‘tgan. Xususan, frazeologiyaning rivojlanish tarixini xronologik jihatdan uch davrga bo‘lish mumkin:

Birinchi davr XVIII asrning o‘rtalaridan XX asrning 30-yillarigacha bo‘lgan davrni o‘z ichiga oladi, bu davr frazeologik tadqiqotlarning yo‘lga qo‘yilishi M.N.Lomonosov, A.A.Potebnya, F.F.Fortunatov, A.A.Shaxmatovlarning ilmiy faoliyati bilan bog‘liq.

Qayd etish o‘rinliki, birinchi davrda frazeologiya leksikografiya ya’ni amaliy lug‘atshunoslik obyekti bo‘lib xizmat qilgan. Bu davrda ko‘proq lug‘atlarda qayd ettirish, ularning ma’nolarining etimologiyasini izohlash, talqin etishga alohida e’tibor qaratilgan edi.

Ikkinchi davr, E.D.Polivanov, V.V.Vinogradov, S.I.Abakumov, G.K. Damilov, A.I Yefimov, A.Y. Rojanskiy kabi tilshunoslar ilmiy faoliyati bilan bog‘liq holda rivojlandi va XX asrning 30-50-yillarini o‘z ichiga oladi. Bu davrni frazeologiya mustaqil lingvistik soha sifatida shakllanish davri deb ham aytish mumkin.

Uchinchi davr XX asrning 60-yillaridan boshlab hozirgi kungacha davom etadi. Bu davr frazeologik tadqiqotlarda turli metodlarni qo‘llanilishi frazeologiya sohasining tez sur’atlar bilan rivojlanishi va ko‘plab frazeologiya mutaxassislarini yetishib chiqishi bilan xarakterlanadi.

Frazeologiyaning tilshunoslikning alohida bo‘limi sifatida shakllanishi haqiqatdan uzoq davonli yo‘llarni bosib o‘tdi. Hatto, atoqli ingliz tilshunosi Smirnitskiy ham frazeologiyaning alohida tilshunoslik bo‘limi sifatida ajralib chiqishini qo‘llab-quvvatlagan. U o‘zining Ingliz tili sintaksisiga bag‘ishlangan asarida bu soha haqida quyidagicha fikr bildirgan edi: “Frazeologik birikmalar tadqiqi bilan leksikologiyaning bir qismi bo‘lgan frazeologiya shug‘ullansa ham, bu birliklar tilning sintaktik sathida tahlil qilinishi lozim. Agar bu sohani alohida bo‘lim ekanligi tan olinmas ekan, qanday qilib biz uni fan deb atay olamiz”.

⁶ Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. – М.: Высшая школа, 1974. – 340-344-с.

Frazeologik birliklar tilning lug‘at tarkibini tashkil qiluvchi, mazmunan bitta so‘zga teng birliklar bo‘lgani uchun ko‘p yillar davomida leksikologiya tarkibida o‘rganilib kelingan. Ammo shuni alohida ta’kidlash lozimki, FBlarning so‘zga ekvivalentligi alohida tahlil qilinishi lozim bo‘lgan masalalardandir. Sharl Balli ta’limotiga binoan FBlarning eng muhim belgisi yagona bir so‘z bilan sinonimik munosabatga kirisha olish, olmasligidadir. Bunday so‘zni Sharl Balli so‘z-identifikator deb atagan va bunday o‘zgarishlarni FBlarning ichki yaxlitgi belgisi sifatida talqin qilgan.

Ammo buyuk tilshunosning bunday qarashlariga to‘g‘ri kelmaydigan holatlar ham til tizimida kuzatiladi. Masalan, fransuz tilida juda ko‘p FBlarning so‘z-identifikatorlari mavjud emas, ya’ni ularni ma’nosini yagona bir so‘z bilan ifodalashning iloji yo‘q.

Shuningdek, tilni frazeologik fondini tashkil qiluvchi maqol va matallar identifikatori faqatgina gaplar bo‘lishi mumkinligini ham esdan chiqarmaslik lozim. Masalan, *Aide-toi, le Ciel t’aidera, il n’y a que le premier pas qui coûte*. Inglizcha: Help yourself, heaven will help you, there is only the first step that costs.

Shundan kelib chiqqan holda frazeologik birliklarni tilning boshqa birliklaridan farq qiluvchi, o‘ziga xos ma’no va tuzilishga ega bo‘lgan birliklardir deb bemalol aytsak bo‘ladi. Ularni so‘z ekvivalenti sifatida ko‘rib chiqish faqat sohani chalkashtirish, qiyinlashtirishga olib boradi. Albatta frazeologik birliklar va so‘zlar umumiy jihatlarga ega, ammo bu umumiylikni bo‘rttirib ko‘rsatish kerak emas. Xususan, ularni o‘ziga xosliklarini quyidagicha ifodalab ko‘rsatsak bo‘ladi:

1. FBlar va so‘zlar tuzilish jihatdan ham semantik jihatdan ham alohida, alohida birliklar hisoblanadi.

2. Frazeologizmlar bir butun holda, yoki qisman ko‘chma ma’noga asoslangan, so‘z birikmasi yoki gap shaklidagi birliklar hisoblanadi. Turg‘unlik, struktur-semantik jihatdan yaxlitlik ular uchun xos jihatlardir. So‘zlar esa ular kabi so‘zlardan emas morfemalardan tashkil topgan bo‘ladi. So‘zlar lug‘aviy ma’nosida ham ko‘chma ma’noda ham qo‘llanila oladi. So‘zlarda frazeologik birliklar uchun xos bo‘lmagan prefikssatsiya va affikssatsiya hodisalari kuzatiladi. Tildagi barcha so‘zlar bir biri bilan paradigmatic munosabatga kirisha oladi, ammo FBlarda bunday xususiyat mavjud emas.

3. So‘zlar va FBlar tilning turli sathiga xos birliklardir, frazeologizmlar – frazeologik sath birliklari bo‘lsa, so‘z leksik sath birligidir.

4. Tilning turli sathlariga oidlik FBlarni nafaqat farqlaydi balki ularning aloqadorligini ham ko‘rsatib beradi. Masalan ularning har ikkalasida ham bir xil sintaktik funktsiya bajarish kuzatiladi. Shuningdek ularning har ikkalasida ham ko‘p ma’nolilik va omonimiya, antonomiya sinonimiya kabi ma’no munosabatlari kuzatiladi.

Frazeologiyani tilning xazinasiga qiyoslasak bo'radi. Chunki aynan u xalqning tarixini, madaniyati va o'ziga xosligini ko'rsata oladi. Frazeologizmlar asosan millat an'analari-yu, urf-odatlarini, o'zida mujassamlashtiradi. Ammo fransuz tili frazeologiyasida milliy an'analarni ifodalab keluvchi FBlar bilan bir qatorda internatsional frazeologizmlarni ham uchratishimiz mumkin. Ba'zi FBlarda arxaik elementlar ham saqlanib qolgan.

Ingliz va o'zbek tilshunosligida frazeologik birikmalar bo'yicha bir nechta ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilishiga qaramay mazkur mavzu ingliz va o'zbek tillarida qiyosiy-tarixiy nuqtai nazardan keng o'rganilmaganligi bilan ajralib turadi. Ingliz tilida frazeologik birikmalarni o'zbek maktablarida o'quvchilarga o'rgatishning lingvodidaktika masalalari bo'yicha olib borilgan ishlar salmog'i ham ozchilikni tashkil etadi. Frazeologik birikmalarning paydo bo'lish yo'llari va ularning o'zbek tilidagi muqobillarini tadqiq etish usullari mavzusini o'rganishda umumiy tilshunoslik va o'zbek va ingliz tili frazeologiyasi hamda leksikologiyasi bo'yicha mavjud ilmiy tadqiqotlar, xorijiy tilshunos olimlar professor I.V.Arnold, akademik V.V.Vinogradov, professor A.V.Kunin, L.P.Smit, shuningdek o'zbek tilshunos olimlardan professor E.M.Umarxo'jayev, dotsent I.S.Soliyev, Sh.Rahmatullayev, dotsent A.Abduvaliyev, professor S.R.Rahimov va boshqalarning ilmiy ishlari va asarlari xizmat qildi. Shu bilan birga ingliz va o'zbek va fransuz tillarida frazeologik birikmalarning leksik hamda leksikografik ifodalanishi yoritildi va tilda tutgan o'rni aniqlandi.

XULOSA

Ingliz tilida frazeologik birikmalar mavzusini o'rta maktablarda o'quvchilarga zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida qo'llanadigan interfaol metodlar yordamida o'qitish samarali natijaga erishish garovi hisoblanadi. O'quvchilarning intellektual faolligini oshirishda interaktiv usullardan foydalanish yaxshi samara beradi. Bu esa ta'lim jarayonida yangiliklarni joriy etishni talab etadi. Interaktiv usullar o'zaro harakat, yoki hamkorlik asosida harakatni bildiradi. Bu metodlar bo'yicha ishlash uchun bir necha kishidan iborat guruhlar tuzib, ishonch vaziyatini vujudga keltirish, oshkora muhokama uchun xalal beradigan psixologik keskinlikni bartaraf etish zarur. Interfaol dars ta'lim sifatini kafolatlaydi. Chunki interfaol ta'lim jarayonida o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchini o'qitish emas, ta'lim jarayonini boshqarish va o'quvchiga sharoit yaratib berishdan iborat bo'lib, o'quvchining vazifasi o'rganilayotgan har qanday bilim, ko'nikmalarni o'zi, o'rganilayotgan muammoning yechimini o'zi qidirib topishidan iborat. Muammo o'quvchi tomonidan yechilganligi uchun ham o'quvchining o'zlashtirishi kafolatlanadi. O'quvchilar bilan ishlash jarayonida o'quvchiga mavzu yuzasidan og'zaki, yozma va test savollari hamda shu kabi mashqlar berib borish orqali frazeologik birikmalar va iboralarni o'rganish va o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarni, muammolarni bartaraf etishga erishiladi. Xulosa qilib aytganda, so'nggi yillarda chet til o'qitish tizimida keng qo'llanilayotgan

metodlar asosan suggestopedik metodning nazariy asoslaridan kelib chiqib shakllangan. Ayniqsa interfaol metodlardan foydalansa dars samaradorligi yanada oshishi kuzatilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Алехина А.И. Фразеологическая антонимия в современном английском языке: автореф. дис. канд. филол. наук. - М., 1968. - 23 с.
- 2.Алехина А.И. Фразеологическая единица и слово. - Минск, 1991.
- 3..Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии - Л., 1963.
- 4.Аюпова Р.А. Связь фразеологической антонимии с пейоративной и мелиоративной оценочностью // Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы: междунар. науч. конф., посвященная 200-летию Казан. ун-та (Казань, 4-6 окт. 2004 г.): тр. и материалы / под общ. ред. К.Р. Галиуллина. - Казань, 2004. - С. 100-101.
- 5.Варфоломеева Н.С. Сравнительно-сопоставительный анализ фразеологической антонимии (на материале английского, китайского и русского языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук / Варфоломеева Н.С.; [Моск. пед. ун-т]. - М., 2001. - 24 с. - Библиогр.: с. 22.
- 6.Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов. - М.: Просвещение 1978. - 160 с.
- 7.Зибуцайте Э.И. Глагольные фразеологические синонимы в современном французском языке: автореф. дис. канд. филол. наук. - М., 1962. - 25 с
- 8.Зимин В.И. Основные виды лексико-семантических отношений фразеологических единиц современного русского языка (применительно к фразеологическому словарю): автореф. дис. канд. филол. наук. - М., 1968. - 25 с.
- 9.Кравцова А.А. Аттракция как лингвистическое явление и её функционирование во фразеологии // сб. науч. тр./ МГПИИЯ им. М., Тореза - М. 1980 - вып. 168.
- 10.Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. Издание второе, переработанное, М., 1996
- 11.Кунин А.В. О фразеологической вариантности и структурной синонимии в современном английском языке // Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе. - Вологда, 1965. - С. 32-33.
- 12.Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка / А.И. Молотков. Л.: Наука, 1977. - 282 с.

**XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA MADANIYATLARARO
KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING
BIR NECHA JIHATLARI**

Raximova Nigora Atakulovna

O'zbekiston-Finlyandiya pedagogika instituti

Xorijiy tillar va gumanitar fanlar fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya

“Madaniyat” so'zi turli fanlarda turli xil ma'nolarni anglatadi va hayotdagi dastlabki ijtimoiylashuvimizning bir qismi sifatida madaniyat orqali har birimiz dunyoda muloqot qilish, harakat qilish, fikrlash, obyektlar va vositalardan foydalanish usullarini o'rganamiz. Ushbu maqolada til, madaniyat, madaniyatlar tipologiyasi, kommunikatsiya turlari, og'zaki muloqot, madaniyatga moslashish, madaniyatlararo to'siqlar va to'qnashuvlar kabi masalalar yoritilgan. Hozirgi kunda tilshunoslik ilmda barchaning e'tiborini tortayotgan til va madaniyat tushunchasi bilan bog'liq bo'lgan ligvokulturologiya masalalari ko'pchilik olimlar tomonidan tadqiq etilayotgan bo'lsada, biroq o'z yechimini topgan emas. Mazkur maqolamiz ayni mana shu masala – tilshunoslikning yangi sohasi - chet tilini o'qitish jarayonida madaniyatlararo munosabatiga qaratilganligi bilan e'tiborlidir.

Kalit so'zlar: madaniyat, ijtimoiy aloqa, madaniy aloqalar, kommunikativ kompetensiya, madaniyatlararo aloqa, lingvistik kompetensiya, sotsiolingvistik kompetensiya, ekzistensial kompetensiya.

ABSTRACT

The word “culture” has different meanings in different disciplines, and as part of our socialization in life, by means of culture each of us learns ways to communicate, move, think, use objects and tools in the world. This article addresses issues such as language, culture, typology of cultures, types of communication, oral communication, cultural adaptation, and intercultural barriers and conflicts. Linguoculturological issues related to the concept of language and culture, which are currently attracting everyone's attention in linguistics, have been studied by many scholars, but have not been resolved. It is noteworthy that this article focuses on this issue - a new field of linguistics - intercultural relations in the process of teaching a foreign language.

Keywords: culture, social communication, cross-cultural communication, communicative competence, intercultural relations, linguistic competence, sociolinguistic competence, existential competence.

Til va madaniyat o'rtasidagi aloqalar. Til o'rganish nafaqat alifbo, lug'at va grammatikani o'z ichiga olgan murakkab jarayon bo'lib, matn mazmunini, masalan, xulq-atvor va madaniy me'yorlarini o'rganishni o'z ichiga qamrab olishi zarur. Yangi

axborot texnologiyalari tufayli ish jarayonlari, kundalik hayot tarzi, ta'lim va kundalik muloqot jarayonlarida madaniyatlararo o'zaro ta'sirning barcha xususiyatlari ko'z o'ngimizda o'zgarib bormoqda. Masalan, talabalar qandaydir yangi tilni o'rganayotganlarida yangi til mazmuni haqida va bu tilni o'rganish jarayonida ushbu til xususiyatlari bilan birgalikda madaniyat bilan ham bevosita muloqot qilish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Har qanday tilni o'rganish uchun ular nafaqat tilni, balki u bilan bog'liq barcha xususiyatlarni: joy, makon, tarix va madaniyatni o'rganish jarayonidan o'tadilar. Shunday qilib, ular tilda gaplashish orqali o'sha til madaniyatiga, ya'ni til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik kuchi va mohiyatiga avtomatik ravishda singib ketishlari mumkin. Shuning uchun Gao, Tang va Xu kabi tilshunoslar ["Madaniyat va til"- 2009.

101-129] "Til - bu madaniyat va bu ikki atama bir-biri bilan chambarchas bog'liq" degan qat'iy fikr bildirgan edi. Brok va Nagasaka ["Til o'qitish asoslari" – 2005. 12-23] kabi boshqa mutaxassislar til o'rganishning barcha bosqichlarida madaniyatlararo yoki pragmatik kompetensiyani hisobga olish kerakligini ta'kidlaydilar. Ushbu dastur o'rganilayotgan xorijiy til o'rganuvchilarni ijtimoiy ko'nikmalarga ega qila oladi, chunki o'quvchilar bu ko'nikmalar orqali ijtimoiy aloqa o'rnata oladilar va bu borada muvaffaqiyatga erisha oladilar. Til aloqa vositasi va madaniyat birligi sifatida qo'llaniladi. Ingliz tili o'qitish tizimi sohasida til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarga oid ikki qarama- qarshi nuqtai nazar mavjud: birinchi qarashda til va madaniyat uzviy bog'liqligi ta'kidlanadi. Ushbu fikr Biram va Grandi tomonidan 2003– yildagi maqolasidan olingan. "Biroq ikkinchi nuqtai nazarga ko'ra, ingliz tilini o'qitish madaniy kontekstlaridan individual ravishda o'rganish kerak", - deb ta'kidlanadi Sardining 2002- yildagi kitobida. Ushbu mashhur munozaralar til va madaniyat tushunchalari bir- biriga bog'langan yoki bog'lanmaganligini ko'rib chiqadi. Til va madaniyat ajralmas tushunchalardir. Madaniyat tushunchasini o'quv dasturining asosiy mavzusi sifatida tushunmaslik kerakligi haqida berilgan eng so'nggi bahs 2003-yilda Bennet va boshqalar tomonidan taqdim etilgan. Ushbu olimlar madaniyat tushunchasini til o'qitish jarayonidan chetlatish uchun bir nechta noto'g'ri fikrlarni sanab o'tishgan. Birinchidan, ular til o'quv dasturlari allaqachon ishlab chiqilgani va uni butunlay o'zgartirib bo'lmasligini aytishadi. Shunday ekan, xorijiy til o'quv dasturiga madaniyat tushunchasini kiritish uchun o'quv dasturida qo'shimcha joy yo'q deb hisoblashadi. Ikkinchidan, ko'pgina o'qituvchilar uchun biror bir xalqning madaniyatini o'rgatish til o'rgatishdan ko'ra qiyin tuyuladi. O'qituvchilar odatda madaniyatlararo kompetensiyani o'rgatishga tayyor emasliklarini his qiladilar, shu tufayli madaniyat bilan bog'liq holatda o'qitish tajribasi deyarli yo'q. "Ular tajribaga ega bo'lgan taqdirda ham madaniyat tushunchasi va u haqidagi fikrlar o'zgarib turadi",- deya fikr yuritadi Korbet [200354/64]. Uchinchidan, ba'zi oliy ta'lim muassasalari ham madaniyat va tilni chambarchas holda o'qitishni ma'qul ko'rishmaydi va ular ko'pincha talabalarni universal yoki milliy testlarda yuqori ball olishga tayyorlash kabi ta'limga

oid ko'nikmalarni rivojlantirish bilan shug'ullanadilar va shu sababli talabalar o'rtasida madaniyat haqida yetarlicha ko'nikma hosil bo'lmaydi. Shuni ta'kidlash lozimki, yuqoridagi ma'lumotlar Bennet tomonidan emas, balki boshqa o'qituvchilar va amaliyotchilar tomonidan ham aytilgan dalillarga asoslangan. Til va madaniyat doirasida tildan tashqari, real dunyoda mavjud bo'lgan madaniy voqelikda qo'llaniladigan lingvistik shakllar emas, balki boshqa ramziy tizimlar mavjuddir: biz madaniyat deb ataydigan odatlar, e'tiqodlar, yodgorliklar va madaniy hodisalar shular jumlasidandir. Madaniyatga aylanish uchun tildagi har bir tarkibiy qism ma'noga ega bo'lishi kerak. Bu xuddi biz kundalik turmushimizda hayotimiz uchun zarur bo'lgan narsalarga e'tibor qaratganimizdek gap", - deb munozara qiladi Kramsh.

Til o'rganish va o'qitishning dasturlari boy pedagogik tajribalarni hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak:

- muloqotga kirishuvchi sifatida orttirilgan tajribasi;
- o'quv jarayonida vositachilik qobiliyati;
- o'quvchilarning ma'lumot qabul qilish jarayoni yoxud o'quvchining o'quv uslubini aniqlash;
- til va madaniyatni o'qitish jarayonida texnologiyalardan foydalanish;
- sinfda turli xil faol jamoalar tashkil etish;
- ta'lim va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish;

• vositalar (asboblari va texnologiyalar), faoliyat tizimlari va jamoalardagi amaliyot jarayonini o'z ichiga oladi. Til o'rganish orqali talabalar bir vaqtning o'zida kamida ikkita til va shu til tizimida madaniyat bilan hamohang tarzda ishlashni o'rganadilar. Xorijiy til o'rganish jarayonlariga ijtimoiy- madaniy yondashuv o'quvchilarning amaliyotda o'zlarining tajribalari, ishtiroklari, vositachiliklaridan foydalanishlariga yordam beradi.

Ijtimoiy-madaniy nuqtai nazar o'quvchilarning o'quv muassasalarida yangi akademik "madaniyatlar" (harakat qilish, o'zaro ta'sir o'tkazish, tilni, obyektlar va jarayonlarni baholash va ulardan foydalanishning yangi usullari)ni o'rganish jarayonida ta'sir qiladi. [Ji, 2008: 100].

Madaniyat va til o'qitish-fikrlash doirasini o'zgartirish. Til foydalanuvchining muloqot qilish qobiliyati va barcha ijtimoiy kompetensiyalari tomonidan shakllantiriladi, shuning uchun bularning barchasi kommunikativ kompetensiyaning aspektlari sifatida qaralishi mumkin. Umumiy kompetensiyalarga deklarativ bilimlar (zamonaviy texnologiyalarni qo'llay olish mahorati, ijtimoiy madaniy bilimlar va madaniyatlararo xabardorlik), ko'nikma va nou-xau, amaliy va madaniyatlararo ko'nikma, ekzistensial kompetensiya va o'rganish qobiliyati (tilni

bilish va muloqotga kirishish, umumiy fonetik tushuncha va ko'nikmalar, o'rganish qobiliyatlari va ijodkorlik qobiliyatlari) kiradi. Kommunikativ til kompetensiyalariga lingvistik kompetensiyalar (leksik, grammatik, semantik, fonologik, orfografik va orfoepik), sotsiolingvistik kompetensiyalar (ijtimoiy munosabatlarning lingvistik belgilari, xushmuomalalik qoidalari, xalq donoligi ifodalari, farqlarni qayd etish, dialekt va urg'u) va pragmatik kompetensiyalar kiradi [CEFR 2002: 101-130]. Xorijiy til o'qituvchilari va tadqiqotchilari yuqorida sanab o'tilgan barcha toifalarda u yoki bu tarzda mavjud bo'lgan boshqa bir kompetensiyaga, ya'ni madaniy qobiliyat mavjudligiga butunlay ishonishadi. Masalan, Bardos Kanal va Sveyn [1980: 23-32] tomonidan ishlab chiqilgan modelga beshinchi kompetensiya sifatida madaniyat tushunchasi qo'shildi. Ularning fikricha, madaniyat boshqa barcha kompetensiyalarda mavjud va uning ajralmas bir qismidir. Xorijiy til o'rgatish jarayonidagi madaniyat maqomi, ahamiyati va mazmuniga oid yana bir qancha mulohazalar va qarashlar shakllantirilib, bu masalaning qay darajada murakkab ekanligini ko'rsatadi. Ushbu keltirilgan talqinlar Rivers [1981:78], Biram [1989: 98] va Silay [1993: 67] ga tegishlidir. Riversning so'zlariga ko'ra, "Biz o'quvchilarga dars mazmunini o'zlashtirishga yordam beradigan mos rejaga ham, ijodkorlik qobiliyatiga ham e'tibor qaratishimiz kerak. Jarayonlar o'quvchilarni til muhitidan tashqariga chiqishga undashi kerak, shunda ular so'zlovchilarning madaniyat darajalarini chuqurroq idrok eta boshlaydilar. Bu jarayon hal qiluvchi ahamiyatga ega, chunki u o'quvchilarning o'rganilayotgan chet tilida turli xil oldingi tajribasi va malakalarini hamda o'quvchilarning muayyan tilda ona tili sifatida so'zlashishlari yoki munosabatlarni ko'rsatadi. Talabalarning til o'rganish jarayonida har xil darajada bo'lishlari ularning o'rganish uslublari har xil ekanligini anglatadi. Shunday qilib, tillarni o'rganish bo'yicha pedagogikani ishlab chiqishda o'qituvchilar o'rganish uslublari va talabalarning qobiliyatlarini, shuningdek, eng muhimi, til va madaniy xilma-xillikni hisobga olishlari kerak" [1981. 314]. "Chet tilini o'rgatish ta'lim sifatida mening o'quvchi va o'qituvchi sifatidagi tajribamda ham, pedagogik falsafamda ham o'z milliy yashash muhiti va madaniyati chegarasidan xalos bo'lishdir" [Byram 1989: 8]. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, o'rganilayotgan xorijiy tildan ona tilida so'zlashuvchi sifatida foydalanadigan odamlarning madaniyatini til o'rgatishda e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi.

Bir qancha tilshunos olimlar xorijiy til o'qitish uslublarni til o'rganuvchilarning mahalliy va xalqaro madaniyatga kirishuvchanlik qobiliyatlari bilan birgalikda hisobga olgan holda ushbu jadvalni yaratishadi. Bu orqali nafaqat chet tili o'rganuvchilarining muvaffaqiyatga erishuv jarayonlari, balki foydali maslahatlar ham berib o'tiladi.

Quyidagi jadvalda chet tilini o'rganish va o'rganilayotgan til madaniyatiga bevosita aralasha olish to'g'risida amalda sinalgan ma'lumotlar keltiriladi:

Mulohaza o'quvchilarda til va madaniyatning muloqotdagi roli haqida tushunchani rivojlantirishga yordam beradi. Bilimlarni rivojlantirish, o'quv uslublarini yangilash va mulohaza yuritish orqali talabalar madaniyat va til o'rtasidagi tafovutlar va o'xshashliklarni oson anglaydilar. Bu Kramshning "Bugun o'qituvchilar uchun mavzuni qay tarzda o'quvchiga yetkazishni bilish yetarli emas ular qo'shimcha o'quv uslublarini yaratish amaliyotini o'rganishlari kerak"-degan fikriga mos keladi [2006: 251] . Ular nafaqat bilimni rivojlantirish va undan foydalanishni o'rganadilar, balki til, madaniyat va undan foydalanish haqida meta-ongni rivojlantiradilar. Bu meta-ong asta-sekin o'zo'zini, o'z tilini, o'z madaniyatini anglashga aylanadi. [TfEL Frameworkning 1-domeni:

2012]. Talabalar o'quv dasturi davomida ijtimoiy aloqa o'rnatishlari va ta'lim maqsadlarini tushunishlari kerak va bu ma'nolar har doim talqin qilish uchun zarurdir.

O'quvchilar mavzu haqida berilgan sharh bilan birga keladigan mulohaza, talqinlar, taxminlar, istiqbollari, pozitsiyalar xilma-xilligini o'rganadilar. Bu muloqotda almashinadigan narsa nafaqat faktik bilimlar, mavzular va g'oyalar, balki tajriba almashishda ishtirok etayotganlarning barchasining tajribasi, ijodkorona fikrlari va dunyoqarashini o'z ichiga oladi. [Liddikout va Sarino: 2013].

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni ayta olamanki, ushbu maqola til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarga e'tibor qaratishga urinish, nega madaniyatni o'qitish chet tili o'quv dasturining ajralmas qismi bo'lishi kerakligini tushunish haqida ma'lumot beradi. Adabiyotlarni chuqur tahlil qilish madaniyat va uning chet tillarini o'rganish jarayonidagi ahamiyatli jihatlarni yaxshiroq tushunishga hissa qo'shishga qaratilgan edi. Til o'rganish yoki o'qitish talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, u faqat o'rganilayotgan chet tilining grammatik, leksik va fonologik xususiyatlarini bilish va tushunish bilan cheklanib qolmasligi, balki o'sha til madaniyatini o'rganish yoki o'rgatish bilan ham shug'ullanishi kerak. Politzer va Brusk kabi ba'zi olimlarning fikricha, "Til va madaniyat bir xil tushunchalardir". O'qituvchilar nafaqat o'z o'quvchilariga madaniyatlararo muloqot qanday sodir bo'lishini taqdim etishlari va tavsiflashlari kerak, balki madaniyatlararo muloqotda amalga oshirilishi mumkin bo'lgan o'yinlar yoki simulyatsiyalar kabi amaliy vositalarni ham qo'llashlari zarur. Madaniyatlararo va shaxslararo (o'zaro) samarali muloqotni ular haqida yetarlicha tushunchaga ega bo'lmasdan amalga oshirish mumkin emas. Xorijiy tilni madaniyat bilan birgalikda o'rganishdan maqsad – muloqot masalalarini asosan til va madaniyatga e'tibor bergan holda tahlil qilishdan, farqli madaniyatlar orasidagi kommunikatsiyani osonlashtirish va to'qnashuvlarni oldini olishdan iborat. Til va madaniyat tushunchalari o'zaro bog'liq bo'lib, bir-biridan ajratilmaydi, chunki tilning o'zi madaniyatdir. Madaniyatni o'qitish o'quvchilarga odamlarning turmush tarzi, qarashlari, e'tiqodlari va qadriyatlarini va til ko'nikmalari haqidagi bilimlarini

oshirishga imkon beradi. Dalillar shuni ko'rsatadiki, agar o'qituvchilar til o'qitish metodiga madaniyat tushunchasini targ'ib qilsalar, o'quvchilar til o'rganishda muvaffaqiyat qozonishlari mumkin, ya'ni o'quvchilar bu bilan nafaqat til bo'yicha, balki o'rganayotgan tillari haqida barcha zarur manbaalarga ega bo'ladilar. Zero, madaniyat til yuzaga kelishidan oldin paydo bo'lgan tushunchadir.

REFERENCES

1. Bardos Canale va Swain. "Language". 1980 54-55-b
2. Brock & Nagasaka . Pragmatic Content in Global and Local Textbooks. 2005; 34-40-b // ["Til o'qitish asoslari" – 2005. 12-23]
3. Byram & Gerundy. Context and Culture in Language Teaching and Learning. 2003// GAO, 2006// Jiang, 2000// Malmaud, 2015// Tang, 2009// Xu, 2009; 210-b
4. Byram & Gerundy. Context and Culture in Language Teaching and Learning. 2003 – yildagi maqola - 57-b
5. Cefr, "Diskuss kompetensiyasi va funksional kompetentsiya"-2002- 101-130-b 6. E. Sheyn. "Til" // "Madaniy elementlarni e'tiborsiz qoldirishga moyil bo'lgan til o'rgatish muammosi". 2004-32-76
7. Gee. Discover Book. 2008; 100- b
8. Kramsh. Language and Culture. 2006.- 101-b
9. Sardi, "Teaching Techniques of Culture and language" -2002-23-54 South Australian Teaching for Effective Learning-TfEL Frameworking -1- domen.
10. Khasanova, Gulsanam Khusanovna MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATION AND PROFESSIONAL TRAINING IN THE WORLD // ORIENSS. 2021. №Special Issue 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/main-trends-in-the-development-of-education-and-professional-training-in-the-world> (дата обращения: 05.01.2022).
11. Khusanovna, Khasanova Gulsanam. "Essential features of vocational education systems in Uzbekistan and Japan." European science review 3-4 (2018).
12. Хашимова С. On some features of teaching foreign language for students of non-philological areas at the initial stage. – 2019. – Евразийское Научное Объединение. – С. 334-338.
13. Хашимова С. НЕКОТОРЫЕ ГРАММАТИЧЕСКИЕ И СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УДВОЕНИЯ В ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ. - Страны. Языки. Культура. – С. 334-338.
14. Hashimova, S. A., & Nasirova, S. A. (2021). FEATURES OF FORMING OF ANIMATED NOUNS WITH THE AFFIXES IN MODERN CHINESE LANGUAGE. Journal of Central Asian Social Studies, 2(04), 1-10
15. Nasirova, S. A. (2020). CONCEPTS OF 中国梦想" CHINESE DREAM" AND 类命运共同 " COMMUNITY OF THE ONE FATE OF HUMANITY"—A LINGUISTIC AREA. Journal of Central Asian Social Studies, 1(01), 05-14.
16. Abdullaevna, N. S. (2020). Lexical-semantic and cognitive specifics of political discourse (based on Si Jinping's speeches). ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(5), 1086-1092.

JADIDCHILAR HARAKATINI O'RGANISHGADA MAHALLIY VA XALQARO OLIMLARNING FIKRLARI

Nosirov R.O.

TDTrU professori

Annotatsiya.

Ushbu maqolada jadidchilar harakatini o'rganishgada mahalliy va xalqaro olimlarning fikrlari xaqida to'xtalib o'tilgan. Shuningdek, Turkistonda paydo bo'lgan jadidchilik harakati va o'sha davrda sshakllangan ta'lim falsafasining ijtimoiy-tarixiy genezisi, jadidchilik harakatining xalq maorif sohasiga ta'siri va insoniyat sivilizatsiyasi taraqqiyotidagi muhim o'ringa ega ekanligi haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim, jadidchilar, tarix, genezis, istiqbol, mohiyat, maorif, sivilizatsiya, xalq ta'limi, bilim.

Kirish. Jadidlar kim bo'lganini tushunib olish uchun o'sha davr tarixini juda yaxshi bilish zarur. Jadidchilik XIX asr oxiri – XX asr boshida paydo bo'ldi. Agar biz jadidchilik paydo bo'lishining tarixiy sabablarini tushunishni istasak, tarixga biroq chuqurroq kirib borishimiz, XIX asrdagi falsafa va ma'rifatning kuchayishi, qanchalik g'ayritabiiy ko'rinmasin, O'rta Osiyo xonliklarining XVI asrda Buyuk ipak yo'li zaiflashib qolgani bilan bog'liq tarzda yuzaga kelgan qoloqligi obektiv sabablarini anglab olishimiz kerak bo'ladi. O'sha vaqtda dengiz yo'llari ochilib, G'arbda, Yevropada texnologiyalar jadal rivojlana boshladi. Subektiv sabablar esa xalq xo'jaligi va umumiy rivojlanishga ulkan zarar yetkazgan ichki urushlardir.

Turkistonni Rossiya imperiyasi bosib olgandan keyin o'lka metropoliyani tabiiy boyliklari, xususan, paxta va ipak bilan beg'araz ta'minlab turgan xomashyo bazasiga aylandi. Keyinchalik boshqa tabiiy resurslarni ham qazib olish va markazga haydab berish dasturi ishlab chiqildi, faqat ushbu maqsadlarga erishishda xizmat qiluvchi sohalar rivojlantirildi. Rus sarmoyasining Turkistonga kirib kelishi, albatta, banklar rivojlanishi, temiryo'llar qurilishiga turtki berdi, ammo sudxo'rlik kapitalining rivojlanishidan singan dehqonlar sonini jiddiy tarzda oshirib yubordi. Bunga mana bunday raqamlar misol bo'la oladi: 1912 yil noyabriga kelib, aholining qarz beruvchi tashkilotlar oldidagi qarzi 157 million rublga yetdi. 1917 yilga kelib, Farg'ona viloyatining ayrim uездlari – tumanlarida yersizlar 30 foizga, Andijon viloyatida esa 50 foizga yetdi. Turkistondagi ahvol qanday bo'lganini shu raqamlardan ham bilib olsa bo'ladi. Shu bilan birga, madaniy inqiroz, butunlay safsataga aylanib qolgan ta'limning ahvoli haqida ham gapirishga to'g'ri keladi. Umuman, bu davrga kelib, islom falsafasi qadrini yo'qotib bo'ldi, ya'ni u sodir bo'layotgan voqea-hodisalarning ulamo tarafidan maishiy talqiniga aylanib qoldi, xolos.

Shuning uchun jadidlar – yoshlar, bu esa yoshlar harakati edi. Men jadidlarning yosh tarkibini o‘rgandim. Ma’lum bo‘lishicha, mashhur jadid va yoshlarning sevimli yozuvchisi Cho‘lpon 1910 yilda 13 yoshda, Behbudiyning yoshi esa 30 oshiqroq bo‘lgan ekan. O‘sha harakat ishtirokchilari faqat yoshlardan iborat ekani ma’lum bo‘lyapti. Ayni masalaga yongdashilganda, shundan kelib chiqish kerak bo‘ladi. Bu yoshlar intellektual jihatdan rivojlangan va Turkistonning jahon taraqqiyotidan orqada qolayotgani sabablarini tushunar edi. Shu o‘rinda qayd etish joizki, ma’rifatparvarlikning chuqur ildizlari bo‘lib, faqat jadidchilik ko‘rinishida zuhur bo‘lgani yo‘q. Uning ma’rifatparvarlik ildizlari ham bor edi va jadidchilik ushbu harakatning akkumulyatori – quvvat yig‘uvchisi bo‘ldi. Albatta, u oldingi adabiyot, oldingi falsafa yutuqlariga asoslangan. Jadidlar o‘zini ushbu falsafaning tahlilchilari sifatida ham namoyon qildi. Bilamizki, mashhur ma’rifatparvar Ahmad Donish, shoirlar Muqimiy, Furqat, Hamza, Ubaydulla Zavqiy, Muhammad Bayoniy, Abay Qo‘nonboyev va olim Cho‘qon Valixonov islohotning hassos tarafdorlari bo‘lgan, ular boshi berk ko‘chadan chiqishni nafaqat ma’rifatda, qolaversa, turkiy xalqlar birligida ko‘rgan. O‘tmishdoshlaridan ancha oldinlab ketgan va ma’rifatparvarlikdan siyosatga o‘tgan jadidlar shu zaminda unib chiqqan. XVIII asr fransuz ma’rifatchilari aql va ongning roliga juda yuksak baho bergan edilar. Jahon adabiyotidagi ma’rifatchilik bosqichi bilan shug‘ullangan tadqiqotchilar XVIII-XIX asr Yevropa ma’rifati va madaniyatining rivoji ma’lum darajada ilohiyashtirilganligini e’tirof etadilar. Bu, tabiiyki, Yevropa mamlakatlarida kapitalizmning rivoji, feodal-patriarxal munosabatlarning taraqqiyotga to‘g‘anoq bo‘lib qolishi, jamiyat hayotida ilm-fan rolining birdan kuchayib ketishi kabi qator omillarga bog‘liq edi.

XIX asr oxiri XX asr boshlaridagi Turkistonda ham shunga yaqin sharoit maydonga keldi. Nazarimizda, o‘lkamizda 1905 yildan keyin yaqqol ko‘zga tashlangan fikriy uyg‘onish va madaniy ko‘tarilish o‘z mohiyati bilan XVIII asr fransuz ma’rifatchiligiga ko‘p jihatdan o‘xshash edi. Shu sababli bir qator fransuz olimlari tomonidan Turkistonda yuzaga kelgan ma’rifatchilik harakatiga nihoyatda qiziqish uyg‘ongan. Avloniy ma’rifatchiligining ildizi ham shunga borib taqaladi. “Turkiy guliston...”da aql va ilmning, ma’naviy- axloqiy olamning favqulodda ehtiros bilan ulug‘lanishi adib ma’rifatchiligining bevosita mazmunidan kelib chiqadi. Mana u nima deb yozadi: “Aql insonlarning piri komili, murshidi yagonasidir. Ruh ishlovchi, akd boshlovchidir...” Muallif o‘z fikrini yanada aniqroq va ravshanroq anglatish uchun shunday muqoyasa keltiradi: “Hayvonlar o‘zlariga bo‘laklar tarafidin keladurgon zulm va jabrlarni shox, tish, tumshuq va tirnoqlari ila qaytarurlar. Lekin inson... aql va idroki soyasida o‘ziga keladurgon zarar va zulmlardan saqlanur. Yer yuzidagi hayvonlarni asir qilub, bo‘ynidan boylab, iplarining uchini qo‘llariga bergan insonlarning aqlidur”. Hukamolardan biri: “Har narsa ko‘paysa, arzon bo‘lur, aql esa ilm va tajriba soyasida qancha ko‘paysa, shuncha qimmatbaho bo‘lur” , — demish. Adibning qarashlarida

Navoiyning inson haqidagi mashhur “inson — xilqat toji” nuqtai nazari (konsepsiyasi)ning ta’siri yaqqol sezilib turadi.

Turkiston jadidlari ilmiy- ma’naviy merosi Fransiyalik jadidshunos olimlar Stefan Duduagon , Aleksandr Benningsen va Shantal Lemersiye-Kelkujei tomonidan keng o‘rganilgan. Stefan Duduagon jadidchilik harakatining ijtimoiy-siyosiy mohiyati, ijtimoiy-falsafiy jihatlari, uning Markaziy Osiyo mintaqasida tutgan o‘rni, jadidshunos olimlar shuningdek, Cho‘lpon ijodi (“Kecha va kunduz”, fr. “Nuit” haqida o‘zining qator ilmiy-tadqiqot ishlarida to‘xtalib o‘tgan. Aleksandr Benningsen va Shantal Lemersiye-Kelkujeylarning ilmiy ishlarida ko‘proq jadidlarning mintaqa xalqining ongi, ma’naviyatini yuksaltirish yo‘lida olib borilgan ishlar: milliy matbuotning tashkil etilishi, gazeta va jurnallar, darsliklar yaratilishiga alohida e’tibor qaratilgan.

1883 yilda qrim-tatar farzandi Ismoil Gasprinskiy tomonidan asos solingan “Tarjimon” gazetasi, keyingi yili esa Boqchasaroyda isloh qilingan maktabning bosqichma-bosqich muhim rol o‘ynaganini barcha tarixchilar hali hanuz e’tirof qilib kelishadi. XX asr musulmon jamiyatini qayta tiklashning kuchli “dvigateli”ga aylanib, an’anaviy ta’lim tizimini isloh qilishdan boshlab siyosiy mustaqillikkacha bo‘lgan yo‘l bosib o‘tildi.

Jadidchilar tomonidan olib borilgan islohotlarning izchil davomi sifatida Xivada Boboovun Salimov boshchiligida “Jamiyati xayriya” tuzilib, uning ko‘magi bilan 1904 yil 10 noyabrda Xiva shahrida dastlabki yangi usul maktabi ochildi. 1908 yil “Buxoroi sharif shirkati” tuzilib, darsliklar nashr etish va kitob savdosi bilan shug‘ullandi. Shu yili jadidlar tomonidan Buxoroda ma’rifiy jamiyat – “Tarbiyai atfol” (“Bolalar tarbiyasi”) tashkil etgan. Xayriya jamiyatining say – harakati va yordami bilan 1908 yilda 14 ta, 1911 yilda 15 ta, 1912 yilda 30 ta buxorolik va turkistonlik yoshlar Istanbulda tahsil olgan . Ular orasida Abdurauf Fitrat, Usmonxo‘ja, Hamidxo‘ja Mehri, Otaxo‘ja, Mazhar Mahzum, Burxon Mahzum kabilar ham bor edi. “Tarbiyai atfol”ning ko‘magi asosida Fitratning “Munozara”, “Hind sayyohi bayonoti” va “Sayha” asarlari, shuningdek, Sadridin Ayniy, Abdulvohid. Burhonov va boshqalarning kitoblari Turkiyada nashr etilib, Turkistonda tarqatilgan.

1909 yilda xayriya jamg‘armalarini tashkil etish faollashdi. Abdulla Avloniy ham “Jamiyati xayriya” tuzib, yetim bolalarni o‘qitgan. 1909 yili Toshkentda Munavvarqori tomonidan “Jamiyati Imdodiya” tuzilgan. U ham miskin va ojiz talabalarga yordam berar, yoshlarni chet elga o‘qishga yuborishga yordamlashgan. “Ko‘mak” xayriya jamiyati ham Toshkentda 1909 yilda tashkil etilgan bo‘lib, uning ta’rischilari Munavvarqori Abdurashidxonov, Nizomqori Hasanov, Abdulla Avloniy, Basharulla Asadullaxo‘jayev va Toshxo‘ja Tuyoqboyevlar bo‘ldi.

Jadidchilik harakati tomonidan ishlab chiqilgan jamiyatlar maktab doirasi bilan chegaralanib qolishni maqsad qilgan emas edi va tez orada bu harakat siyosiy tus oldi. Xususan, Rossiya protektorati ostidagi Buxoro va Xiva xonliklarida hukmronlarning o‘zboshimchaliklari bilan bog‘liq edi. Shunday qilib, Rossiya ma’muriyati tomonidan

mavjud bo'lgan so'nggi xonliklarning o'ta siyosiy qoloqligi tufayli "Yosh Buxoroliklar" va "Yosh Xivaliklar" tashkilotlari, o'n yil oldin tuzilgan Usmonli modelini qoralaydi. Chunki, Usmoniylar saltanati parchalanishdan oldin paydo bo'lgan "Yosh turklar"ning asosiy maqsadi mamlakatda turli xil nizolarni keltirib chiqarish hamda Turkiyada ajnabiylar hukmronligiga qarshi kurash va demokratik jamiyat qurish bo'lgan. Turkistondagi harakatlarning asosiy maqsadi ham yuqoridagilarga o'xshash bo'lsada, asosiy e'tibor yoshlarni chet ellarga yuborish, ularning zamonaviy bilim olishlarini ta'minlash bo'lgan. Mavjud vaziyatda 1917 yilning 9 mart kuni Toshkentda Munavvarqori Abdurashidxonov boshchiligida Mustafo Cho'qayev, Abdulvohidqori, Mirkomil Mo'minboyev, Ahmadbek Temurbekov kabi bir guruh a'zolar "Turon" jamiyatidan ixtiyoriy ravishda ajralib chiqdi va mustaqil siyosiy jamiyat - "Sho'royi Islomiya" tashkilotiga asos soldilar. 1917-1918 yillar qishida Turkiston Muxtoriyati, keyin esa 1920 yil avgust-sentabr oylarida ma'lum darajada Buxoro va Xorazm Xalq respublikalarining e'lon qilinishi siyosiy faoliyatning bevosita natijasi sifatida namoyon bo'ladi.

Milliy Turkiston jadidchiligi tarixining bir-biriga chambarchas bog'langan ikki qizil ipi, uning paydo bo'lishidan to Ikkinchi jahon urushi arafasida uning so'nggi vakillarining stalincha qatag'onlarigacha bo'lgan eng keng muxtoriyatni zabt etish, so'ngra rivojlangan davlatlar hamjamiyatiga qo'shilish istagi edi. Darvoqe, harakatning buyuk namoyandalari Munavvar Qori, Behbudiy va Fitratlar 1917 yildagi ketma-ket voqealarga, ayniqsa, shafqatsiz qatag'onlardan so'ng, o'z tahririyatlarida ("Ishtirokiyun", "Qizil bayroq", "Turkiston", "Buxoro axbori", "Najot", "Kengash") bolshevizmni tanqid qilib turli xil maqolalar e'lon qilishni boshlaganlar. Turkiston siyosiy tashkilotlari, xususan, Fitrat boshchiligidagi harakat Rossiya sotsial-demokratik mehnat partiyasi hokimiyatni Petrogradga qo'lga kiritishini la'nat sifatida qabul qilgan bo'lsada, Turkiston jadidchiligining Avloniy yoki Tavallo kabi boshqa qahramonlari Sovet hukumati Turkistonga hech bo'lmaganda o'z nomini barpo etish uchun zarur bo'lgan zamonaviy ta'lim tizimini olib kelishiga ishonch hosil qilib, avvalo uning xizmatiga murojaat qildilar [5]. Bu umidsizlik Avloniyning "Ishtirokiyun" gazetasida chop etilgan "Qizil bayroq", "Coz" she'rlarida so'zsiz ifodalangan. Aynan adabiyot va nashriyot sohasida jadidchilikning asosiy nazariyotchilari va siyosatchilari ma'lum muddat panoh topib, jamoatchilik ongini mustahkamlashga qaratilgan ijodiy faoliyatini davom ettirmoqchi edilar.

Turkiston jadidchiligi o'zining birinchi nazariy ifodasini topgan bo'lib, uni qo'llashning ustuvor yo'nalishi maktab islohoti edi. Hattoki, jadidchilik haqiqatan ham O'rta Osiyoning janubiy qismida bugungi kungacha saqlanib qolgan shakllarda zamonaviy adabiyotning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan degan fikrni ilgari surishi mumkin – o'zbek adabiyoti tarixchilari odatda XX asr boshidagi ta'lim va tarbiyaga bag'ishlangan innovatsion asarlarni "jadidlar" deb atashadi. Darvoqe, birinchi yirik zamonaviy tanqidchilarimizdan biri chig'atoy turkiy tilidagi adabiyot tarixida 20-30

yillarda hozirgi o'zbek tilida adabiyot paydo bo'lishidan darhol oldingi ikki buyuk davrni ajratib ko'rsatilgan:

O'rta Osiyoda homiylik harakati yaxshi rivojlangan edi. Tadbirkorlar, boylar va savdogarlar orasida jadidlarga homiylik qilgan kishilar ko'p bo'lgan. Masalan, mashhur Azimboyevlar urug'ini olaylik. Bu dongdor urug' vakillari hali Rossiya O'rta Osiyoni bosib olmay turib, Rossiya bilan savdo aloqalari o'rnatgan, o'sha yerga qatnab turgan. Albatta, ularga yaxshi, ma'lumotli, rus tilini biladigan mutaxassislar kerak bo'lgan, shuning uchun ular ushbu maktablar va gazetalarinng ahamiyatini yaxshi tushungan. Masalan, Said Azimboyev bunday maktablar ochish uchun maxsus joy ajratgan, pul bergan. Andijon viloyatidan Mirkomilboy ham pul ajratgan. Bunday kishilar juda ko'p edi. Ular gazetalarga homiylik qilgan, chunki homiylik mablag'larisiz gazetalarni chop etishning iloji bo'lmagan. 1900 yildan boshlab, O'rta Osiyo uchun nisbatan ko'p gazetalar paydo bo'lgan. Masalan, 1906 yilda Obidov muharrirligida "Taraqqiy" gazetasi nashr etilgan, o'sha yili Munavvarqori rahbarligida "Xurshid", 1907 – 08 yillarda Abdulla Avloniy muharrirligida "Shuhrat" gazetasi chiqa boshlagan. Bektemirov "Osiyo" gazetasiga rahbarlik qilgan. Biroq tez orada mustamlakachilar hukumati o'z eksperti Ostroumov bergan ma'lumotga tayanib, ushbu nashrlarni yopadi. Ostroumov maktablar va gazetalarni yopish uchun ko'p "jonkuyarlik" qilgan. Biroq ma'rifatparvarlikning gazeta va jurnallar chop qilish bilan ifodalangan yangi to'lqini 1913 yili boshlandi hamda "Samarqand", "Sadoi Turkiston", "Sadoi Farg'ona", "El bayrog'i", "Kengash", "Turon" va Oyna" singari gazeta va jurnallar dunyo yuzini ko'rdi. 1917 yilga kelib, Turkiston muxtoriyati o'rnatilgach, "Hurriyat", "Najot", "Buyuk Turkiston" va eng muhimi, Said Azimboyevning sharofati bilan "Tujjor" gazetasi paydo bo'ldi. O'sha gazeta jadidlar uchun minbar vazifasini o'tadi, islohot borasidagi g'oyalarini targ'ib qilish bilan yanada ko'proq imkoniyatlar ochib berdi. Umuman olganda, ular soni 15 ta bo'lib, ulkan mafkuraviy kuchga ega edi. Men 1917 yildan so'ng matbaa ishlari qanchalik rivojlanganini bilmayman, chunki endi boshqa qonunlar amal qila boshlagan edi. 1918 – 1919 yillarga kelib, Sovet hokimiyati bilan hamkorlik qilishga rozi bo'lgan jadidlar faoliyat ko'rsatgan qaysidir gazetalar boshqa nomlar bilan chiqib turgan. Lekin oradan ko'p o'tmay hammasi yopilib ketgan.

Xulosa qilib Turkiston diyorida yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy-ma'rifiy harakat hisoblanadigan jadidlar faoliyatiga nafaqat yurtimizda balki, xorijda ham e'tibor juda katta. Shuningdek, boshqa chet davlatlari singari fransiyalik tadqiqotchilar tomonidan jadidlar ilmiy-ma'naviy merosi ijtimoiy-falsafiy jihatlariga bag'ishlangan tadqiqotlar so'nggi yillarda ortib bormoqda.

REFERENCES

1. Adilovich, Nosirov Rashod. "THE STRATEGIC VALUE OF EDUCATION FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TRAINING OF PROMISING PERSONNEL POTENTIAL." (2022): 183-186.
2. Nosirov R. THE PLACE AND ROLE OF THE MASTER AMIR TEMUR IN WORLD HISTORY //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 203-205.
3. Nosirov, R., & Mamajanova, G. (2022). International Ratings and Index Indicators of the Republic of Uzbekistan. European Multidisciplinary Journal of Modern Science, 4, 86-88.
4. Носиров Р. А. ЎЗБЕК ХАЛҚИНИНГ ЭТНИК ШАКЛЛАНИШИ //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 198-202.
5. Adilovich, Nosirov Rashod, and Yuldashev Bakhtiyar Ergashevich. "Structural and functional approaches to the development of the social sector: Reform and prospects." European Journal of Molecular and Clinical Medicine 8.1 (2021): 1388-1396.
6. Nosirov R. A. EDUCATIONAL PROBLEMS IN THE HISTORY OF CENTRAL ASIA //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 04. – С. 82-85.
7. Bakhtiyarova, Y. M., Shukhratova, S. I., Izatullaeva, I. I., Muydinjanova, Y. D., Yureva, F. L., & Mamadjanova, K. M. (2022). INDEPENDENT EXTRACURRICULAR WORK OF STUDENTS OF TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF A CREDIT MODULAR SYSTEM. Journal of Pharmaceutical Negative Results, 3302-3305.
8. Mamura Bakhtiyarova Yuldasheva (2022). THE STYLISTIC SIGNIFICANCE OF TRANSLATING PORTRAITS UZBEK NOVELS INTO ENGLISH. Academic research in educational sciences, 3 (2), 224-228. doi: 10.24412/2181-1385-2022-2-224-228
9. Yuldasheva, M. B. (2020). HISTORY OF THE ENGLISH UZBEK TRANSLATION. Theoretical & Applied Science, (3), 11-14.
10. Saydivaliyeva, B. S. (2021). ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITIES. Экономика и социум, (3-1), 273-277.
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45770178>
11. Saydivaliyeva, B. S. (2021). ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITIES. Экономика и социум, (3-1), 273-277.
12. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.

13. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.

14. Насиба Шарифовна Юнусова, & Муслимахон Яхяева (2022). МОЛОДЕЖЬ И ИНФОРМАЦИОННАЯ СРЕДА. Academic research in educational sciences, 3 (10), 372-376.

15. Н. Ш. Юнусова (2022). ЁШ МУТАХАССИСЛАРНИ ТАРБИЯЛАШДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 339-341.

16. Юнусова Насиба Шарифовна, Назарова Нилуфар Жўраевна, & Жуманиязова Насиба Сапарбоевна (2022). ПЕДАГОГЛАРДА КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ (ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ МИСОЛИДА). Современное образование (Узбекистан), (6 (115)), 9-16. doi: 10.34920/SO/VOL_2022_ISSUE_6_2

17. Н. Ш. Юнусова, Жавлон Алимухаммедов, & Мухаммад Суяров (2022). ТРАНСПОРТ СОҲАСИДА МУТАХАССИСЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА ДИН ВА АХЛОҚ МАСАЛАЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 222-226.

**BUGUNGI DAVRDA CHET TILINI O'QITISHNING ASOSIY
DOLZARB MUAMMOLARI VA ZAMONAVIY TAHLILI**

Yuldosheva Mamura Baxtiyarovna

Toshkent davlat transport universiteti

“Chet tillari” Kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim sohasidagi yutuq va kamchiliklari haqida gap borganda bu bevosita o'qitish mazmuniga borib taqaladi. Ma'lumki, bugungi kunda har qanday fan o'qitilishi uchun belgilangan maqsadga ko'ra, uning mazmuni tanlanadi. Hamda ularni o'rganish uchun zarur bo'lgan innovatsion texnologiyalar foydalanish usulari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Chet tili, pedagogik mahorat, interfaol metodlar, fan, texnika, Chet tili ommalashtirish, zamonaviy texnologiyalar, zamonaviy usul, innovatsion texnologiya, texnologik vositalar, usullar,

Kirish. Bugungi kunda chet tillarini o'rganishga bo'lgan qiziqishlar kundan kunga oshib bormoqda. Zamonaviy avlod vakillari monolingual bo'lib qolishni xoxlashmaydi. Ayniqsa shiddat bilan rivojlanib borayotgan ingliz tili butun dunyoni butun bir global jamiyatga aylantirdi. Barcha sohalar biznes olamidan tortib ta'lim, ishlab chiqarish, axborot va dasturlash tillari ingliz tilida olib borilyapti. Biz esa albatta xar qanday tilni qisqa muddat ichida o'zlashtirishni va ona tilidek gapirishni xoxlaymiz. Dunyo olimlari bu masala ustida anchadan beri bosh qotirishmoqda. Quvonch bilan aytish mumkinki, ushbu muammolar yechimini topishda ancha ilg'or tajriba va yutuqlarga erishildi. Ushbu maqola har qanday chet tilini o'qitishdagi zamonaviy 3 usul haqida bo'lib tilni o'qitishda ham o'rganishda ham shubhasiz qo'l keladi. Biroq har qanday usulni qo'llashdan avval o'zingizda kuchli istakni shakllantira olish va maqsad qo'yish zarur. Aks xolatda sizga hech bir metod yordam bermaydi. Stiven Kovi takidlaganidek “ Maqsadsiz yashash bu mashinani nomalum tomonga tumanda haydash deganidir. Qayoqqa borishni bilmaysan ammo vaqt va yo'l o'taveradi”. Xurmatli mushtariylardan esa quyidagi usullarni qo'llashdan avval qaysi tilni qancha muddatda o'rganish uchun aniq maqsad qoyib olishingizni so'raymiz. Hayotimizni ta'lim sohasidagi yutuq va kamchiliklari haqida gap borganda bu bevosita o'qitish mazmuniga borib taqaladi. Ma'lumki, bugungi kunda har qanday fan o'qitilishi uchun belgilangan maqsadga ko'ra, uning mazmuni tanlanadi. Uni o'zlashtirish uchun unga mos metodlar tanlanadi. So'ngra o'quv vositalari va nihoyat, bularga mos ravishda o'qitish shakli tanlanadi. Biz fanni, jumladan chet tilini o'qitishda va tinglovchiga yetkazib berishda ba'zi qiyinchiliklarga duch kelarkanmiz, ularga sababchi bo'lgan omillarni ko'rib chiqishimiz joiz. Avvalo tanlangan

adabiyotlarga e'tibor qaratish kerak. Masalan, texnik yo'nalishlarda xalqaro ta'lim standarti bo'yicha talabga javob beradigan darslik va adabiyotlarning yo'qligi shular jumlasidandir. Ilm-fan jadal taraqqiy etayotgan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya tizimlari vositalari keng joriy etilgan jamiyatda o'quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratish, ularni tayyorlash borasidagi ilmiy-uslubiy, tashkiliy va moliyaviy masalalarni hal qilish, uzluksiz ta'lim tizimida Kadrlar tayyorlash milliy dasturi maqsadlariga erishishni ta'minlashga qaratilgan choralarni ishlab chiqishni talab qiladi. Sifatli o'quv adabiyoti nafaqat o'rganuvchilarning qiziqishini oshiradi balki yetarlicha tayyorgarlikka ega bo'lmagan o'qituvchilarning kamchiliklarini ham bartaraf qiladi. Boshqacha aytganda hatto ta'lim oluvchilarni sifatli darslik bilan o'qitayotgan oddiy o'qituvchi ham yaxshi o'qituvchiga aylanishi mumkin. YA'ni, yaxshi o'qish ham, samarali o'zlashtirish ham o'quv adabiyoti bilan chambarchas bog'liqdir. Shuningdek, yaratiladigan o'quv adabiyotlarining mazmuni ta'lim olish, yangi bilimlarni o'quv adabiyotlaridan mustaqil izlab topish ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. O'quv adabiyotlarning mazmuni erkin fikrlash, olingan bilimlarni bosqichma-bosqich boyitish, mukammallashtirib borish, mustaqil ta'lim olish, yangi bilimlarni o'quv adabiyotlardan izlab topish ko'nikmalarini hosil qilishni ta'minlashi kerak.

Fan, texnika, san'at, sayyohlik, xalqaro aloqa va xalqaro ishlarda keng qo'llanilayotgan tillar ilg'or tillar bo'lib, bugungi kunda dunyoning aksar davlatlarida chet tili sifatida o'qitilishi tilning faqat o'z davlati chegaralaridagina emas, balki boshqa millatlar va madaniyatlar bilan o'zaro aloqada bo'lishini, uni samarali tarzda tan olinishi va o'rgatilishi uchun ko'proq o'rganilishini anglatadi. Xorijiy tillardan xususan ingliz tilini chet tili sifatida o'qitishning zamonaviy ta'lim metodlari ishlab chiqilgan bo'lishiga qaramasdan, o'zlashtirishning o'ziga xos muammolari mavjud. Maqolada shu muammolar haqida fikr yuritimiz.

An'anaviy o'quv jarayonida asosiy omil bu pedagogning faoliyati hisoblansa, pedagogik texnologiyada birinchi o'ringa ta'lim jarayonidagi talabalarning faoliyati qo'yiladi. Shunday ekan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy kilish, xorijiy hamda hamdo'stlik davlatlaridagi pedagogik texnologiyalardan foydalanib, o'zimizning zamonaviy pedagogik texnologiya tizimini vujudga keltirish borasida amalga oshirilayotgan ishlarni umumlashtirish va amalda qo'llash uchun quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Demak o'quv jarayonidagi tanlangan metod ham guruhdagi talabalar bilimini hisobga olgan holda ishlanishi kerak. Agar tanlangan metod orqali talaba ijodiy ishlasa, guruh faol bo'lsa, mavzuni tahlil qila olsa, bu har ikki tomonning ko'zlangan maqsadidir. Fanda o'ziga xos qo'llash kerak va mumkin bo'lgan texnologiyani tanlashda o'qituvchi o'z mahorati va imkoniyatiga tayanadi. Pedagogik texnologiyalarni qo'llashdan maqsad – darsni qiziqarli va samarali o'tkazish, talabalarning fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirish, bilimni mustahkamlash, shuningdek talaba va o'qituvchi munosabatlarini to'g'ri

tashkillashtirishdir. Bunda natijaga erishish uchun o'qituvchi biror texnik vositadan yoki tarqatma materiallardan, o'yinli mashqlardan, jumboqli savollar va shunga o'xshashlardan foydalanishi mumkin, lekin buning uchun xonaning, guruhning holatini, ya'ni talabalar sonini, ularning imkoniyatini, bilim saviyasini hisobga olishi zarur. Agar o'qituvchi uchun samarali, lekin talabaga tushunarsiz yoki bilimiga nisbatan qiyinlik qiladigan, vaqt hisobga olinmagan pedagogik texnologiya natija bermaydi, shunday ekan bu har tomonlama o'ylab qo'llanilishi kerak bo'ladigan texnologiyadir. Yuqoridagi holatlarni inobatga olgan holda chet tili darsida ham bir necha yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish mumkin. Ta'lim jarayonida pedagog mavzu yoki matnni o'rgatish rejasini tuzar ekan, ushbu rejada talaba faoliyati o'z aksini topmog'i, vazifalarni bajarish uchun talabaga beriladigan ko'rsatmalar, yuzaga kelgan bilish mashaqqatini hal qilishda ularning shaxsiy manfaatdorligi hisobga olinishi lozim. Jahon tajribasiga tayanadigan bo'lsak, so'nggi yillarda Yevropa mamlakatlarida keng ommaviylik tusini olgan o'qitish metodlaridan biri kichik guruhlarni tashkillashtirish. Guruhlarga berilgan vazifalar bosqichma-bosqich navbatlanishi ya'ni galma-gallanishi lozim. Ta'lim yunalishi va pedagogik maqsad hamda vazifalardan kelib chiqqan holda bunday guruhlar aralash bilimli (a'lo, yaxshi, qoniqarli) talabalar orqali shakllantiriladi va unda barcha talabaning galma-gal ishtiroki talab qilinadi. Bu esa o'quvchi-talabaga ham o'z ijodini namoyish qilishga, munosabatga kirishishida, o'z fikrini bayon qilishiga va xatolarini anglashiga yordam beradi. Ta'lim mazmunini o'zlashtirishda talabalarning bilim saviyasi, o'zlashtirish darajasi, ta'lim manbai, didaktik vazifalarga muvofiq va munosib ravishda quyidagi interfaol metodlar qo'llaniladi. Interfaol metodlar - bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib, ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchi-talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, o'quv-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan o'z o'rnida foydalanish talabalarning bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini orttiradi, bilish faoliyatini faollashtiradi, o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligi yuqori darajada bo'lishiga imkon yaratadi.

REFERENCES

1. Chet tili o'qitish metodikasida zamonaviy metodlar. Z. Sanaqulov, B. Juraboyev. 2021. www.ares.uz 2. Teens English 7. Pupil's book.
2. Отабоева, М. Р. Chet tilini o'qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi / М. Р. Отабоева. — Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. — 2017. — № 4.2 (138.2). — С. 36–37. — URL: <https://moluch.ru/archive/138/39058/> (дата обращения: 27.04.2020)
3. Yuldasheva, M. B. (2020). HISTORY OF THE ENGLISH UZBEK TRANSLATION. Theoretical & Applied Science, (3), 11-14.

4. Yuldasheva Ma'Mura Bahtiyarovna (2020). The organization of the mental lexicon. *Наука, образование и культура*, (1 (45)), 44-45.
5. Bakhtiyarovna, Y. M. (2022). RELATION OF COMPARATIVE STYLISTICS WITH TRANSLATION THEORY
6. Bakhtiyarovna, Y. M. THE ROLE OF CULTURAL AND STYLISTIC ASPECTS IN LITERARY TRANSLATION.
7. YO'LDOSHEVA, M. (2022). БАДИЙ ТАРЖИМАНИНГ ЛИНГВОСТИЛИСТИК ВА ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК АСПЕКТЛАРИ.
8. YO'LDOSHEVA, M. (2022). Портрет тасвирлаш бадий каҳромонни LITERARY таржимада қайта ифодалашнинг асосий усули сифатида
9. Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). TALABALARNI ILM-FANGA JALB ETISHDA TA'LIM TIZIMI MODERNIZATSIYASI. *PEDAGOGS jurnali*, 25(2), 118-121.
10. Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). ABDULLA AVLONIYNING PEDAGOGIK QARASHLARINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI. *World scientific research journal*, 11(1), 60-65.
11. Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). PROS AND CONS OF DISTANCE EDUCATION TODAY TASHKENT STATE TRANSPORT UNIVERSITY. *World scientific research journal*, 11(1), 76-80
12. Saydivaliyeva, B. S. (2021). ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITIES. *Экономика и социум*, (3-1), 273-277.
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45770178>
13. Saydivaliyeva, B. S. (2021). ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITIES. *Экономика и социум*, (3-1), 273-277.
14. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
15. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
16. Adilovich, Nosirov Rashod. "THE STRATEGIC VALUE OF EDUCATION FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TRAINING OF PROMISING PERSONNEL POTENTIAL." (2022): 183-186.
17. Nosirov R. THE PLACE AND ROLE OF THE MASTER AMIR TEMUR IN WORLD HISTORY // *Uzbek Scholar Journal*. – 2022. – Т. 9. – С. 203-205.
18. Nosirov, R., & Mamajanova, G. (2022). International Ratings and Index Indicators of the Republic of Uzbekistan. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 4, 86-88.
19. Носиров Р. А. ЎЗБЕК ХАЛҚИНИНГ ЭТНИК ШАКЛЛАНИШИ // *Uzbek Scholar Journal*. – 2022. – Т. 9. – С. 198-202.
20. Adilovich, Nosirov Rashod, and Yuldashev Bakhtiyar Ergashevich. "Structural and functional approaches to the development of the social sector: Reform and prospects." *European Journal of Molecular and Clinical Medicine* 8.1 (2021): 1388-1396.

O‘ZBEKISTONDA TA’LIM TIZIMIDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISHLOHOTLAR

Saydivaliyeva Barno Saidbaxromovna

Toshkent davlat transport universiteti

“Chet tillari” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya – ushbu maqolada O‘zbekistonda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan ishlohotlar uyg‘onish davrini bevosita ta’lim sohasisiz tassavvur qilish mushkul bo‘lgan davrda yoshlarning ta’lim tarbiyasini eng birlamchi masalalaridan biri qilib ilgari surgan holda, amalga oshirilayotgan keng ko‘lamdagi islohotlarning yaqin yillarda o‘zining kutilgan natijalarining ilmiy xulosalari keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim-tarbiya, uchinchi Renessans, "Baytul hikma", "Ma'mun akademiyasi", "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiya"si.

KIRISH. Ta’lim sohasidagi islohotlarning asosiy yo‘nalishlari uning demokratik, insonparvarlik tamoyillarini qaror toptirish, xalqimizning tarixiy an‘analari va pedagogikasi, shuningdek, jahon xalqlari pedagogikasining ilg‘or yutuqlari asosida ta’lim mazmunini tubdan o‘zgartirish, shu maqsadda o‘qituvchilar, pedagogik jamoalarning tashabbuskorligiga keng imkoniyatlar ochib berish va uni har tomonlama rag‘batlantirish, bilim va ko‘nikmalarining puxtaligini ta’minlaydigan zamonaviy didaktik vositalar qo‘llashni keng ko‘lamda yo‘lga qo‘yish, shu asosda ta’lim mazmunini yaxshilashga erishishdan iborat bo‘ldi.

Bugungi kungacha o‘tgan davr mobaynida O‘zbekistonda ta’lim sohasida amalga oshirilgan islohotlar jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlarga va uning taraqqiyot istiqbollari mos keladigan ta’lim tizimini tashkil qilishga olib keldi. Unda quyidagilar ko‘zda tutilgan:

- ta’lim tizimini bozor iqtisodiyotiga va ochiq jamiyatga qayta yo‘naltirish;
- aholining turmush farovonligini oshirishning zarur sharti sifatida ta’lim olish uchun teng imkoniyatlar yaratish;
- ta’lim xizmatlarining barqaror va sifatli ko‘rsatilishini ta’minlash maqsadida ta’lim sohasini moliyalashtirish tizimini yaxshilash hamda resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish;
- ta’lim sektorining boshqaruvini takomillashtirish.

O‘zbekistonda davlatning bu sohadagi siyosati va Ta’limni isloh qilish Konsepsiyasi O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan 1997 yil 29 avgustda qabul qilingan «Ta’lim to‘g‘risida»gi yangi tahrirdagi Qonun hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturida o‘z aksini topdi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi 3 bosqichdagi islohotlar asosida amalga oshirildi. 1-bosqich – 1997-2001 yillarda dasturni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan huquqiy-me‘yoriy, ilmiy-metodik, moliyaviy-moddiy shart-sharoitlar yaratildi. Buning uchun davlat tomonidan qo‘shimcha ravishda 65 milliard so‘m mablag‘ sarf qilindi.

Bu bosqich kadrlar tayyorlash dasturining moddiy-texnik ba‘zasini yaratish davri deb nomlandi. 2-bosqich – 2001-2005 yillarni o‘z ichiga olib, milliy dastur keng miqyosda joriy etildi. Bu bosqich Kadrlar tayyorlash milliy dasturining sifat bosqichi deb nom oldi. 3-bosqich – 2005 yildan boshlanib, undan keyingi yillarni ham o‘z ichiga olmoqda. Bu bosqichda Kadrlar tayyorlash milliy dasturi ijrosi yakuniga etkazilib, erishilgan natijalar, to‘plangan tajribalar umumlantirilib, tahlil etilmoqda hamda shu asosda yurtimizda yangi ta‘lim tizimi yanada takomillashtirilmoqda. SHu boisdan bu bosqich ta‘lim tizimini modernizatsiyalash davri deb atalmoqda.

Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi quyidagi maqsadlarni o‘z oldiga qo‘ygan:

- ta‘lim tizimida kadrlarning salohiyatini har tomonlama takomillashtirish hamda o‘qituvchilar, ustozlar va ilmiy xodimlarning professional nufuzini oshirish;
- ta‘lim tizimini tarkibiy qayta qurish, ta‘lim va professional dasturlarni tubdan o‘zgartirish, ta‘lim, fan, texnologiya, iqtisodiyot va madaniyat sohasidagi jahon yutuqlariga tayanish;
- majburiy o‘rta umumta‘lim, o‘rta maxsus, professional ta‘lim va tarbiya tizimiga o‘tishni ta‘minlash.

«Ta‘lim to‘g‘risida»gi Qonunning yangi tahriri va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi qabul qilinganidan so‘ng respublikamiz butun ta‘lim tizimi, jumladan, oliy ma‘lumotli kadrlar tayyorlash yo‘nalishi ham tubdan isloh qilishning aniq strategik dasturiga ega bo‘ldi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturining O‘zbekistonga xos eng muhim xususiyati – yangi turdagi 3 yillik o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi tizimini yaratishdan iborat vazifa sobitqadamlik bilan amalga oshirildi. Zamonaviy o‘quv va ishlab chiqarish uskunalari bilan jihozlangan kasb-hunar kollejlari, akademik litseylar barpo etildi, yangi ta‘lim standartlari va axborot texnologiyalari, interaktiv usullar o‘quv jarayoniga tatbiq etildi.

Oliy ta‘limda bakalavriat va magistratura tizimi joriy qilindi. jahon standartlariga xos oliy ta‘lim tizimiga o‘tildi. O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovningso‘zlari bilan aytganda «Bilimdon, professional jihatdan savodli hamda g‘ayrat-shijoatli shaxslarni, o‘z mamlakatimizning chinakam vatanparvarlarini tarbiyalay oladigan, ularni buyuk milliy madaniyatning ulkan ma‘naviy merosi bilan boyita oladigan, jahon fani va madaniyati durdonalaridan bahramand eta oladigan mamlakatgina, millatgina buyuk kelajakka erishishi mumkin».

Ta‘lim tizimi O‘zbekiston Respublikasining «Ta‘lim to‘g‘risida»gi qonuni bilan belgilangan bo‘lib, maktabgacha ta‘lim, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus va professional

ta'lim, oliy professional ta'lim, oliy ta'limdan keyingi ta'lim, malaka oshirish va kadrlarni qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta'lim shakllarida tashkil qilindi. Yurtimizda yangilanish jarayonlari va islohotlar amalga oshirilayotgan bir davrda mamlakatizning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy hayotida tub o'zgarishlarga erishish, va uning kelajagini ta'minlash uchun, avvalo, yosh avlodlarning dunyoqarashini shakllantirishda milliy qadryatlarimizga tayangan holda yangi O'zbekistonda yangicha dunyoqarashni shakllantirishga ehtiyoj sezilmoqda. Shu boisdan, yoshlarimizda vatanga muhabbat ruhini uyg'otishda, avvalambor, ta'lim-tarbiyaga alohida e'tibor qaratish bugungi kunda dolzarb ahamiyatga ega. Bu esa Vatanimiz mustaqilligini mustahkamlash hamda O'zbekistonni rivojlantirishning asosiy shartlaridan biridir. Hozirgi paytda mamlakatimizning ishlab chiqarish sohalariga muttasil ravishda yuqori samaradorlikka asoslanib kelmoqda. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlangan davlatlar safidan o'rin olishga harakat qilayotgan O'zbekiston uchun bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonlarida asosiy diqqat-e'tibor yoshlarning ijtimoiy-siyosiy dunyo qarashlarini, fikrlashlarini Vatan manfaatlariga yo'naltirish dolzarb vazifalardan biridir. Bugun Yurtimizda yangilanish jarayonlari va islohotlarga dahldorligini chuqur his qiladigan, mamlakatimizning eng rivojlangan davlatlar qatoriga kirishidagi o'z o'rnini va ishtirokini teran anglaydigan, bu yo'lda faol fuqarolik pozitsiyasiga, kreativ va innovatsion tafakkurga va g'oyaga ega bo'lgan zamonaviy yoshlarni tarbiyalashda ta'limni rivojlantirishning konseptual asoslari va amaliy faoliyat mezonlari ishlab chiqilmoqda.

Kelajak poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq. Buning uchun har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida, avvalo shaxsni ko'rishi lozim. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, komil insonlar etib voyaga yetkazish ishi ta'lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo'lib qoladi. Bu esa ta'lim va tarbiya ishini uyg'un holda olib borishni talab etadi. Talimni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi. Shuning uchun ham hozirgi sharoitda butun mamlakat miqyosida ta'lim va tarbiya, ilm-fan, kasb-hunar o'rgatish tizimlarini tubdan yangicha isloh qilishga nihoyatda katta e'tibor qaratilayotganligining boisi ham shunda. Ko'plab mamlakatlar barqaror rivojlanishining yangi darajaga ko'tarilishi va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlaydigan asos, bu-ta'lim, fan hamda innovatsiyadir.

Bugun jahon miqyosida yurtimiz haqida so'z ketganda "yangi O'zbekiston" iborasi tilga olinmoqda. Bu keyingi yillarda taraqqiyotning mutlaqo yangi bosqichiga qadam qo'yganimiz, erishayotgan zalvarli yutuqlarimizning e'tirofidir. O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining 29 yilligi munosabati bilan Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tantanali tabrik nutqida taraqqiyotimizning maqsadi Uchinchi Renessans bo'lishi lozimligini ta'kidladi. Xalqimizning ulug'vor qudrati jo'sh urgan hozirgi

zamonda O‘zbekistonda yangi bir uyg‘onish – Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda, desak, ayni haqiqat bo‘ladi.

Haqiqatan tarixan olganda biz ikki Renessansni boshdan kechirdik:

1.IX-XII asrlarda Markaziy Osiyoda Mo‘g‘ullar istilosigacha bo‘lgan davr, u al-Xorazmiy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino kabi qomusiy olimlar, astranom al-Farg‘oniy, Buxoro tarixchisi Narshaxiy, Ibn Sino kabi qomusiy olimlar, astronom al-Farg‘oniy, Yusuf Xos Hojib kabi buyuk daholar, buyuk muhaddislar – Buxoriy, Termiziy, Mutakallimlar – Moturidiy va Abul Muin Nasafiy hamda boshqa atoqli dunyoviy va diniy allomalar shuuri olamni yoritishi bilan bog‘liq.

2.Ikkinchi Renessansi XIV asr oxirgi choragi – XVI asr birinchi choragi Sohibqiron Amir Temur va temuriylar sulolasi 1,5 mln.kv. kilometr territoriyada hukmronlik qilgan (XIV-XVI asrlar) davriga to‘g‘ri keladi. Mirzo Ulug‘bek, G‘iyosiddin Jamshid al-Koshiy, Qozizoda Rumi, Ali Qushchi, Abdurahmon Jomiy, Lutfiy, Nizomiddin Mir Alisher Navoiy, Husayin Voiz Koshifiy, Kamoliddin Begzod kabi buyuk me‘morlar, bastakorlar, musavvirlar, tarixchilar chiqib, bugun ham dunyoni lol qoldirayotgan asarlar yaratdilar.

“Baytul hikma”da 40 dan ortiq tarjimonlar qadimgi yunon tilidan, 14 nafar tarjimon sanskrit tilidan, 4 nafar tarjimon Xitoy tilidan ilmiy, tibbiy va falsafiy asarlarni arabchaga o‘g‘irgan. “Baytul hikma”, Xorazm Ma‘mun Akademiyasi, umuman, islom olami olimlari faoliyati o‘sha davrdagi xalqaro ilmiy integratsiyaning eng yorqin namunalaridan biridir. Birinchi va ikkinchi renessanslarning ma‘naviy asoslarini va sabablarini hamda keyingi inqirozini chuqur o‘rganmasdan, biz Uchinchi Renessansni muvaffaqiyatli amalga oshira olmaymiz. Bugun ham bizga goyaviy va ilmiy tolerantlik, ilmga, haqiqatga tashnalik, milliy mahdudlikni, g‘oyaviy mutassiblikni tamomila inkor etish xos bo‘lmog‘i lozim.

Har ikki Renessans davrida biz dunyoning ilg‘or, mutaraqiy xalqlari qatorida edik. Agar yana shunday darajaga erishmoqchi bo‘lsak, Uchinchi Renessansni amalga oshirishimiz zarurdir.

Uchinchi Renessans bizdan xalqaro hamjamiyatga ilm-fan, texnologiyalar, axborot, madaniyat va iqtisodiyot sohalarida yanada chuqurroq integratsiya zarurligini taqozo etadi. Jamiyat taraqqiyotining pirovard maqsadi ham inson, uning farovon, erkin va xavfsiz turmush kechirishidir. Jamiyat talablariga to‘liq javob beradigan kishi turli dvrlarda har hil atalgan. Yusuf Xos Hojib uni “tugal er”, Forobiy “fozil kishi”, tasavvuf namoyandalari “komil inson” deb ataganlar. “Har tomonlama rivojlangan shaxs”, “uyg‘un rivojlangan shaxs” atamaları ham qo‘llanilgan.

Biz, ayni chog‘da hayot-mamot masalasi – farzandlarimizning ta‘lim-tarbiyasini eng birlamchi masalalaridan biri qilib ilgari suryapmiz. Bunday siyosat yaqin yillarda o‘zining kutilgan natijasini beradi. Bizning tabarruk zaminimizdan butun dunyo Uyg‘onishga turtki bergan Ibn Sino, Muso al-Xorazmiy, Abu Rayxon Beruniy, Mirzo

Ulug‘bek, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi olim va ijodkorlar yana ko‘plab yetishib chiqishiga ishonamiz.

Nihoyatda jozibali mazkur strategik g‘oya o‘zining ulug‘vorligi, milliy yuksalish barcha sohalarda qanday umumiy maqsadni ko‘zlamog‘i zarurligini ko‘rsatadi. Amalda davlat rahbari taraqqiyotning hozirgi bosqichida O‘zbekiston milliy g‘oyasining yangi va aniqlashtirilgan mazmunini ifoda etadi.

Darhaqiqat, keyingi yillarda yosh avlod tarbiyasida hal qiluvchi o‘rin tutadigan bog‘chalar va maktablar tizimida maqtanishga arzigulik ulkan ishlar qilindi. Prezident maktablari, ixtisoslashtirilgan va ijod maktablari qurish hamda Zamonaviy maktab dasturini joriy etish borasidagi say-harakatlar ham izchillik bilan davom ettirilmoqda. Binobarin, O‘zbekiston respublikasi prezidentining “2022-2026 yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni ushbu islohotlarni amalga oshirishda katta axamiyatga ega. “O‘zbekistonni rivojlangan mamlakatga aylantirishni maqsad qilib qo‘ygan ekanmiz, - degan edi Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev, - bunga faqat islohotlar, ilm-ma’rifat va innovatsiya bilan erisha olamiz. Buning uchun yangi avlod o‘quv yurtigacha, ta’limning barcha bo‘g‘inida islohot qilishni boshladik. Ilm yo‘q joyda, qaloqlik, jaholat va albatta, to‘g‘ri yo‘ldan adashish bo‘ladi. Sharq donishmandlari aytganidek, “Eng katta boylik – bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros – bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik – bu bilimsizlikdir. Shu sababli hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o‘zlashtirish, chinakam ma’rifat va yuksak madaniyat egasi milliy kadriyatlarimizga sodik bo‘lish uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi lozim.

2019-2021 yillarda mutlaqo yangi mazmun va shakldagi 14 ta Prezident maktabi, 9 ta Ijod maktabi ish boshladi. Oliy ta’limni rivojlantirish uchun 2022-yil xolatiga ko‘ra oliy o‘quv yurtlari soni 162 taga yetgan, jumladan, 30 ta nufuzli xorijiy universitetning filiallari xamda 25ta nodavlat oliy o‘quv yurtlari . Yetakchi xorijiy universitetlar bilan hamkorlikda 141 ta qo‘shma ta’lim dasturi bo‘yicha kadrlar tayyorlash yo‘lga qo‘yildi. Oliy ta’lim muassasalariga 2021-2022- o‘quv yilida jami 808,4 nafar talaba o‘qishga qabul qilindi.

Amalga oshirayotgan islohotlarimiz jahon hamjamiyati tomonidan munosib baholanmoqda. Xususan, dunyodagi nufuzli nashrlardan biri – “Economist” jurnali O‘zbekistonni 2019 yilda islohotlarni eng jadal amalga oshirgan davlat – “Yil mamlakati” deb e’tirof etdi. Buyuk Britaniyaning Times Higher Education agentligi tomonidan e’lon qilingan “World University Rankings – 2023” reyting natijalariga ko‘ra, bu yil respublikaning yana 18 ta oliy ta’lim muassasasi «reporter» maqomida qayd etildi. Bu bilan Top-1000 talik reytingdan joy olish uchun da’vogarlar o‘tgan yilgi 10 tadan 28 taga yetdi. Taraqqiyot strategiyasi loyihasiga ko‘ra, kelgusi 5 yilda maktabgacha ta’limdagi qamrov darajasini 62 foizdan 80 foizga yetkazish rejalashtirilmoqda. 2026-yilga kelib esa 6 yoshli bolalarni 100 foiz maktabgacha tayyorlov tizimi bilan qamrab olish kutilmoqda. Buning uchun esa 7 mingdan ortiq

nodavlat muassasalarni qurish, 160 mingdan ko‘proq kadrlar malakasini oshirish maqsad qilingan.

Oliy ta’limda yoshlar uchun barcha qulayliklar joriy etilmoqda. Shuning uchun maktab bitiruvchilarini oliy ta’lim bilan qamrab olish darajasini 2020 yilda 25 foizga va kelgusida 50-60 foizga yetkaziladi. So‘nggi 4 yilda mamlakatimizda 43 ta yangi oliy ta’lim muassasasi tashkil etilib, ularning soni 121 taga yetdi. 2022-2023 yili oliy o‘quv yurtlariga kirish uchun 1,2 millionga yaqin yoshlarimiz hujjat topshirdi (2020 yilda salkam 1,5 million). Davlat granti bo‘yicha o‘qiyotganlar 120 ming nafarni (jamiga nisbatan 14,8 foiz) tashkil etadi. Ushbu ko‘rsatkichlar 2020/2021-o‘quv yiliga nisbatan taqqoslanganda davlat granti bo‘yicha o‘qiyotganlar soni 23 ming nafarga (23,5 foizga) ortgani kuzatiladi. Ma’lumot uchun, 2022/2023-o‘quv yili uchun ham 190 mingdan ziyod abituriyent talabalikka tavsiya etildi..

Yurtimizda Yoshlar ishlari agentligi, Yoshlar masalalari bo‘yicha idoralararo kengash tashkil etildi. Oliy Majlis palatalari Yoshlar parlamentlari, Innovatsion rivojlanish vazirligi qoshida Yoshlar akademiyasi tuzildi. Hududlarda “Loyihalar fabrikasi” ish boshladi. “Yoshlar – kelajagimiz” Davlat dasturi doirasida iqtidorli va tashabbuskor o‘g‘il-qizlarimizning 8 mingdan ziyod biznes loyihalariga qariyb 1,7 trillion so‘m miqdorida imtiyozli kreditlar ajratildi. Hukumat qarori bilan, xotin-qizlarga tijorat banklari tomonidan foizsiz ta’lim krediti ajratish tartibi joriy qilingandi. Bunda, talaba va bank o‘rtasida 14%li ta’lim krediti ajratish to‘g‘risida shartnoma imzolanadi hamda kredit bo‘yicha foiz stavkalari to‘liq davlat byudjetidan qoplanadi. Ma’lumki, har qanday mustaqil davlat mustahkam ma’naviy poydevorga ega bo‘lgandagina yuksak taraqqiyotga erisha oladi. Shu boisdan ham biz “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi” doirasida umumta’lim maktablarida birinchi marta “Tarbiya” fanini joriy etildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida» 2019 yil 3 maydagi PQ-4307-son qarori ijrosini ta’minlash, shuningdek, yoshlarni mustaqil hayotga dunyoqarashi keng, faol fuqarolar etib tarbiyalash maqsadida Vazirlar Mahkamasi karar qiladi:

Konsepsiyaning maqsadi — yosh avlodda mustaqil va baxtli hayot uchun zarur ijtimoiy malaka hamda fazilatlarni yoshiga mos, bosqichma-bosqich shakllantirishdan iborat.

Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasi quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

-birinchi bosqich — oilalarda (ikki davr asosida: birinchi davr — homila davri, ikkinchi davr — bola tug‘ilganidan 3 yoshgacha bo‘lgan davr);

-ikkinchi bosqich — maktabgacha ta’lim 3 — 6 (7) yoshgacha bo‘lgan davr;

-uchinchi bosqich — umumiy o‘rta ta’lim tizimida (ikki davr asosida: birinchi davr — 7 (6) — 10 yosh boshlang‘ich sinf, ikkinchi davr — 11 — 17 yosh o‘rta va yuqori sinflar);

-to'rtinchi bosqich — ishlab chiqarishda faoliyat ko'rsatayotgan va band bo'lmagan yoshlar, shuningdek, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari tizimida (ikki davr asosida: birinchi davr — o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim bilan qamrab olinmagan, shuningdek, ishlab chiqarishda faoliyat ko'rsatayotgan va band bo'lmagan yoshlar — 17 — 30 yosh, ikkinchi davr — o'rta maxsus kasb-hunar, oliy ta'lim muassasalarining o'quvchi-talabalari 15 — 22 (24) yosh).

Tarbiya va ta'limni bir-biridan alohida ajratib bo'lmaydi, bu ikki jarayon o'zaro uyg'un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlariga ega, yuksak ma'naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog'lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo'lgan vatanparvar yoshlarni yetishtirib beradi.

Konsepsiyaning joriy qilinishi uzluksiz ma'naviy tarbiya jarayonining tizimli tashkil etilishiga, tarbiya sohasining ilg'or innovatsion texnologiyalar asosida takomillashuviga, yoshlarning Vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, mas'uliyatlilik, bag'ri kenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi tayanch kompetensiyalar bilan mustaqil hayotga kirib borishlari uchun zarur shart-sharoitlar

Buning uchun ularning hayoti va faoliyatiga oid badiiy asarlar, kinofilmlar, teatr asarlari, hujjatli filmlar yaratish zarur. Ularning portretlari maktab, kollej, litsey, oliy ta'lim muassasalari, ishlab chiqarish korxonalari, madaniyat saroylari, kutubxonalar, kino va konsert zallari foyelarida, xatto metro bekatlarida bo'lsa, yosh avlodga o'rnak olish, taqlid qilish, intilish uchun imkoniyatlar yaratgan bo'lar edik. Mamlakatimizning Birinchi Prezidenti Islom Karimov o'z paytida ijod ahliga kino, televideniye va teatrlarimizda zamonamiz qahramonlari obrazlarini yaratish to'g'risida nihoyatda zarur ko'rsatmalar bergan edi. Lekin, afsuski, bu vazifa ko'ngildagidek bajarilmadi. Chunki farzandlarimiz o'zimizning milliy qahramonlarimizni bilmasa, u holda, chetdan "qahramon" izlab topadi. U topgan "qahramon" banklardagi seyflarni ochib, pul o'maradigan o'g'rimi, odam o'ldirishdan tap tortmaydigan ashaddiy kallakesarmi, insonlarning mabdag'larini turli zamonaviy usullar bilan o'zlashtiradigan firibgarmi, bunisi endi bizga noma'lum. Aytishadiku, agar biz o'z farzandlarimizni o'zimiz tarbiyalamasak, ularni "tarbiyalovchilar" bir zumda topiladi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, ta'lim-tarbiya — kelajak, hayot-mamot masalasi. Shu bois, bu sohadagi islohotlarni kechiktirishga haqqimiz yo'q. Zero, mamlakatimiz aholisining 64%izini yoshlar tashkil etar ekan, ularni Yurtimizdagi yangilanish jarayonlari va islohotlar davrida yoshlarni millat, ona Vatanga muhabbat va ularning taqdiriga befarq bo'lmagan hamda o'z ajdodlariga munosib zamonaviy yoshlar etib ulg'aytirish maqsadida ta'lim sohasiga alohida e'tibor qaratilmoqda, chekka hududlarda ham zamon talablariga mos maktablarning barpo etilishi, shuningdek, iste'dodli o'quvchilarni rag'batlantirish borasidagi keng ko'lamli ishlar samarasi bugun erishilayotgan natijalar, yutuqlarda o'z ifodasini topmoqda.

Darhaqiqat, yangilanayotgan O‘zbekistonda kelajagi negizi bu yuksak marralarni ko‘zlab katta yo‘lga chiqqan, Uchinchi Renessans poydevorini barpo etayotgan biz yoshlarmiz. Shunday ekan, hozirgi kundagi Prezidentimiz tomonidan yaratilayotgan imkoniyatlar va islohotlardan foydalangan holda barchamiz yagona maqsad yo‘lida vijdonan ishga kirishsak, albatta, zafar biz tomonda bo‘ladi.

REFERENCES

1. Chet tili o‘qitish metodikasida zamonaviy metodlar. Z.Sanaqulov, B.Juraboyev. 2021. www.ares.uz 2. Teens English 7. Pupil’s book.
2. Отабоева, М. Р. Chet tilini o‘qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi / М. Р. Отабоева. — Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. — 2017. — № 4.2 (138.2). — С. 36–37. — URL: <https://moluch.ru/archive/138/39058/> (дата обращения: 27.04.2020)
3. Yuldasheva, M. B. (2020). HISTORY OF THE ENGLISH UZBEK TRANSLATION. Theoretical & Applied Science, (3), 11-14.
4. Yuldasheva Ma’Mura Bahtiyarovna (2020). The organization of the mental lexicon. Наука, образование и культура, (1 (45)), 44-45.
5. Bakhtiyarovna, Y. M. (2022). RELATION OF COMPARATIVE STYLISTICS WITH TRANSLATION THEORY
6. Bakhtiyarovna, Y. M. THE ROLE OF CULTURAL AND STYLISTIC ASPECTS IN LITERARY TRANSLATION.
- 7.YO‘LDOSHEVA, M. (2022). БАДИЙ ТАРЖИМАНИНГ ЛИНГВОСТИЛИСТИК ВА ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК АСПЕКТЛАРИ.
- 8.YO‘LDOSHEVA, M. (2022). Портрет тасвирлаш бадий қаҳромони LITERARY таржимада қайта ифодалашнинг асосий усули сифатида
- 9.Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). TALABALARNI ILM-FANGA JALB ETISHDA TA’LIM TIZIMI MODERNIZATSIYASI. PEDAGOGS jurnali, 25(2), 118-121.
- 10.Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). ABDULLA AVLONIYNING PEDAGOGIK QARASHLARINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI. World scientific research journal, 11(1), 60-65.
- 11.Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). PROS AND CONS OF DISTANCE EDUCATION TODAY TASHKENT STATE TRANSPORT UNIVERSITY. World scientific research journal, 11(1), 76-80
12. Saydivaliyeva, B. S. (2021). ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITIES. Экономика и социум, (3-1), 273-277.
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45770178>

13. Saydivaliyeva, B. S. (2021). ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITIES. Экономика и социум, (3-1), 273-277.

14. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.

15. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.

16. Adilovich, Nosirov Rashod. "THE STRATEGIC VALUE OF EDUCATION FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TRAINING OF PROMISING PERSONNEL POTENTIAL." (2022): 183-186.

17. Nosirov R. THE PLACE AND ROLE OF THE MASTER AMIR TEMUR IN WORLD HISTORY //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 203-205.

18. Nosirov, R., & Mamajanova, G. (2022). International Ratings and Index Indicators of the Republic of Uzbekistan. European Multidisciplinary Journal of Modern Science, 4, 86-88.

19. Носиров Р. А. ЎЗБЕК ХАЛҚИНИНГ ЭТНИК ШАКЛЛАНИШИ //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 198-202.

20. Adilovich, Nosirov Rashod, and Yuldashev Bakhtiyar Ergashevich. "Structural and functional approaches to the development of the social sector:

**“ЦЕЛЬ, ЗАДАЧИ И ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ
УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА С ДРУГИМИ ПРЕДМЕТАМИ”**

Abdurazakova Albina Rinatovna

Urganch Davlat Universiteti Pedagogika fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada til imkoniyatlari, ijodiy tafakkur sohibi, kommunikativ savodxonlik, pedagogik texnologiya, ongli verbal kognitiv ta'lim to'g'risida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Til imkoniyatlari, ijodiy tafakkur sohibi, kommunikativ savodxonlik, pedagogik texnologiya, ongli verbal kognitiv ta'lim, amaliy maqsad, ta'limiy maqsad, rivojlantiruvchi maqsad.

Аннотация: В данной статье описаны языковые возможности, творческое мышление, коммуникативная грамотность, педагогические технологии, сознательное словесно-познавательное образование.

Ключевые слова: Речевые возможности, творческое мышление, коммуникативная грамотность, педагогическая технология, сознательное словесно-познавательное образование, практическая цель, воспитательная цель, развивающая цель.

Annotation: This article describes language capabilities, creative thinking, communicative literacy, pedagogical technology, and conscious verbal cognitive education.

Key words: Language capabilities, creative thinking, communicative literacy, pedagogical technology, conscious verbal cognitive education, practical purpose, educational purpose, developmental purpose.

В честь независимости осуществляются большие реформы в сфере образования. С первых дней независимости серьезное внимание уделялось воспитанию подрастающего поколения. Введение в действие Закона «Об образовании», «Национальной программы подготовки кадров», «Государственных образовательных стандартов» характеризуется как важнейший этап в этих процессах. Эти документы также устанавливают ряд требований к обучению на родном языке. На этой основе также были обновлены программы и учебники по родному языку. Изданы и внедрены в преподавание два поколения обновленных учебников родного языка. Взгляды и требования к преподаванию родного языка изменились. Учебники создавались исходя из этих требований.

Хотя методика обучения родному языку как педагогическому предмету накопила богатый опыт, в связи с преподаванием этого предмета возник ряд

проблем. Причина этого в том, что ряд современных технологий вошел и входит в образовательный процесс, обновлены учебники родного языка общеобразовательных школ, созданы учебники для академических лицеев и профессиональных колледжей. Взгляды и анализы, связанные с этим, методические указания должны стать предметом изучения методики обучения узбекскому языку. В этом смысле содержание данного предмета можно определить следующим образом: разработка последовательной системы обучения родному языку, подбор и внедрение методических рекомендаций по организации занятий родным языком, а также современных педагогических технологий в области методологии. , интерактивные методы обучения языку заключается в разработке отраженных в нем научных основ. Этот предмет направлен на внедрение полученных знаний в педагогическую практику, эффективное использование передовых педагогических технологий. Методика обучения узбекскому языку изучает дидактические основы формирования творческого мышления. Научная методика преподавания родного языка подрастающему поколению: что?, сколько?, как? отвечает на вопросы, которые необходимо преподавать.

Изучение методики преподавания языка означает поиск, выбор и применение на практике подходящих методов для разных этапов обучения.

Основной целью методики обучения узбекскому языку является формирование у учащихся навыков и умений правильного, точного, уместного и эффективного использования языковых возможностей, развитие логического и творческого мышления, повышение коммуникативной грамотности, формирование у учащихся национальной самостоятельности. в формировании идеи и духовном обогащении личности школьника.

Основной задачей методики обучения языку является воспитание учащихся, умеющих свободно, творчески и самостоятельно выражать свои мысли в устной и письменной форме, опираясь на нормы литературного языка, и обладающих способностью передавать один и тот же смысл в различных ситуациях.

Наука о методике преподавания узбекского языка имеет свои теоретические основы и научные методы исследования. Это следующие: 1. Наблюдение. Лингвисты и ученые-методисты читают, слушают и следят за методическими статьями и лекциями, прочитанными на научных конференциях, периодических изданиях и педагогических исследованиях, наблюдают за современными моделями уроков и делают из них соответствующие выводы. С помощью этого метода преподаются проблемы, связанные с обучением родному языку, определяются новые взгляды и методы.

2. Эксперимент. Ученые-методисты делятся результатами своих научных исследований на научных конференциях и апробируют методы, которые они

предлагают и хотят использовать в определенных школах или академических лицах, на основе разумных и надежных критериев. Они анализируют результаты. Этот метод создает основу для доказательства достоверности и обоснованности рекомендуемых научно-методических гипотез.

3. Тестирование. С помощью этого метода изучаются теоретические знания, навыки и умения студентов. Проведение контрольных вопросов позволяет сделать обобщенные выводы о знаниях и приобретенных практических навыках учащихся и студентов.

4. Раздача анкет и анкет. С помощью этого метода изучаются отношение, интересы и желания преподавателей и студентов к науке.

5. Учебно-методическое наследие. Хотя история обучения родному языку восходит к глубокой древности, методика его преподавания не имеет долгой истории. Хотя в произведениях живших в прошлом художников, таких как Аль-Хоразми, Фараби, Ибн Сина, Беруни, Замахшари, Наваи, есть идеи, связанные с образованием и обучением, но как учить родной язык, непонятно. Нет мыслей, связанных с обучением. Аль-Хорезми «Познание чувством есть частичное знание, логическое знание есть истина», Абу Насра Фараби «Знание, просвещение, хорошие нравы делают знающего, просвещенного, зрелого, совершенного человека. Для этого образование должно быть правильно организовано, управляться и направляться учителем на определенные цели» служит основным критерием в методике обучения узбекскому языку.

К началу 20 века к традиционным методам обучения добавились европейские. В создании учебников и пособий принимали активное участие местные интеллектуалы, такие как Фитрат, Мунаввар Кори, Хамза, А. Авлони, Кори Ниязов, Каюм Рамазан, Мурад Шамс, Маджид Кадири. В 1940-х годах вышло пособие С.А. Фвессалониского «Методика обучения родному языку». В пособии широкое место отводится вопросам развития речи и сочинения, а методике обучения морфологии и синтаксису особого внимания не уделяется. С 1940-х годов узбекские ученые стали проводить исследования, связанные с проблемами обучения языкам. В 1944 г. М.Шамс выполнил исследование "Методика преподавания орфографии", К.Хайруллаев - "Типичные орфографические ошибки и их устранение".

В 1950 году М. Шамс издал пособие «Методика преподавания узбекского языка». В 1952 году под редакцией Ф. Камала была опубликована первая часть «Методики преподавания узбекского языка». В 1960 г. были изданы «Методика преподавания синтаксиса и пунктуации» Х. Рустамова и «Методика преподавания узбекского языка» Н. Абдурахманова, в 1963 г. К 1975 году Ю.Гуломов, И.Расулов, Х.Рустамов, Б.Мирзаахмедов создали более совершенный учебник. Этот учебник также называется «Методика преподавания узбекского языка». Этот учебник используется на практике до сих пор. В течение

1960-х и 1980-х годов объем работ по методологии увеличился. В настоящий период широко проводятся научные исследования по методике преподавания родного языка.

Методика обучения узбекскому языку прежде всего тесно связана с философией и общим языкознанием, теоретическими основами языкознания. Прежде всего, наука о языке определяет научную основу и содержание изучаемого в школе предмета родной язык. Правильная организация и эффективность обучения родному языку зависят от научных и точных лингвистических выводов о языке. Методику обучения родному языку и его развитие невозможно представить без науки языкознания.

Методика обучения родному языку работает в связи с науками педагогики и психологии. Педагогика – это наука, определяющая принципы воспитания. Образовательные принципы применяются также на уроках родного языка. Дидактическая часть педагогической науки является теоретической основой методики обучения родному языку, в ее основе лежат все дидактические принципы методики обучения родному языку.

В заключение можно сказать, что учителю необходимо изучать психологические способности своих учеников, учитывать их при объяснении материалов родного языка. Преподаватель должен уметь вызвать интерес к своему предмету, привлечь их внимание и использовать способы запоминания этого материала.

Использованная литература:

1. Абдураимова М., Кадыров М. и др. Родной язык 6 класс. Методическое пособие для учителей. Ташкент, «Шарк», 2012, 239 с.
2. Бердиалиев А. Представление некоторых синтаксических понятий в программном проекте и их интерпретация. «Обучение языку и литературе», 1991, выпуск 9, стр. 9-11.
3. Ибрагимов Х., Бобомирзаев Х. Педагогическая психология. Ташкент, «Национальное общество философов Узбекистана», 2007, 407 с.

DAVLAT BOSHQARUV TIZIMIDA DEPUTATNING SIYOSIY FAOLIYATI

Malikov Behzodjon Qurolovich

Mahalliy hokimiyatning vakillik organlari faoliyati doirasida deputat so'rovini amalga oshirishning imkoniyatlari Oliy Majlis deputatlarining vakolatlaridan farq qiladi. O'zbekiston siyosiy davlat tuzilishi (unitar davlat) ning o'ziga xosligi mahalliy vakillik organlariga qonun chiqarish vakolatini bermaydi. Federativ davlatlar qonunchiligida (Rossiya Federatsiyasi, Amerika Qo'shma Shtatlari) da mahalliy hokimiyatning vakillik organlariga huquq ijodkorligi vakolati berilib, interplyatsiyaga shart-sharoit yaratiladi.

Mahalliy kengashlarda faoliyat olib borayotgan deputatlarda sessiyalarda ishtirok etish, doimiy komissiyalar va partiyalarning deputatlik guruhlari faoliyatini uyushtirish, o'zlari saylangan okruglaridagi mavjud muammolardan kelib chiqib, tegishli hududdagi mansabdor shaxslarga ularning vakolatiga kiradigan masalalar yuzasidan tushuntirish berish yoki o'z nuqtai nazarini bayon qilish huquqi mavjud.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 99-moddasida "Viloyatlar, tumanlar va shaharlarda (tumanga bo'ysunadigan shaharlardan, shuningdek, shahar tarkibiga kiruvchi tumanlardan tashqari) Hokimlar boshchilik qiladigan xalq deputatlari Kengashlari hokimiyatning vakillik organlari bo'lib, ular davlat va fuqarolarning manfaatlarini ko'zlab, o'z vakolatlariga taalluqli masalalarni hal etadilar degan qoidaning mavjudligi Konstitutsiyaviy maqomda mahalliy kengash deputati "davlat va fuqarolar manfaatlarini ko'zlab" faoliyat yuritishini, davlat va fuqarolar manfaatlarini ifoda etishini belgilab beradi. O'zbekiston Respublikasining "Mahalliy davlat hokimiyati to'grisida"gi qonunining 18- moddasida, "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar kengashi deputatining maqomi to'g'risida"gi qonunning 5, 8- moddalarida deputat so'rovi hamda uni amalga oshirish bilan bog'liq munosabatlar tartibga solingan.

Yuqoridagi qonun hujjatlarida deputat so'rovini amalga oshirish bilan aloqador qoidalar mustahkamlab qo'yilishiga qaramasdan, davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish jarayonida mahalliy kengashlar deputatlarining nazorat funksiyalaridan unumli foydalanish ehtiyoji qo'shimcha tarzda deputat so'rovini amalga oshirishning mexanizmlarini yaratish zaruriyatini vujudga keltirdi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining 2007-yil 9-martdagi qarorining 3-ilovasi bilan tasdiqlangan "Xalq deputatlari mahalliy kengashlari faoliyatini tashkil etishga oid tavsiyalar"da, 2-ilovasi bilan tasdiqlangan "Xalq deputatlari mahalliy kengashining doimiy komissiyalari to'g'risida"gi Namunaviy Nizomda, shuningdek, boshqa manbalarda deputat so'roviga doir fikr va mulohazalar, tavsiyalar berilgan. Senat tomonidan o'tkazilib kelinayotgan seminar

maslh'ulotlarida ham deputat so'rovidan unumli foydalanish bo'yicha mamlakatimizning yetakchi siyosatchilari, huquqshunoslari o'zlarining tavsiyala-rini berib kelmoqda. Amalda mahalliy hokimiyatning vakillik organlarida deputat so'rovidan foydalanish samaradorligini o'rganish maqsadida Xalq deputatlari Andijon viloyati kengashi Agrar, suv xo'jaligi masalalari va ekologiya doimiy komissiyasi faoliyatida deputat so'rovidan 12 marotaba foydalanilgan. Deputat so'rovi-deputat tegishli hududda joylashgan davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining mansabdor shaxslariga ularning vakolatlariga kiradigan masalalar yuzasidan asoslantirilgan tushuntirish berish yoki nuqtai nazarini bayon qilish talabidir.

Mahalliy kengashlardagi deputatlarning siyosiy faolligini oshirishda deputat so'rovining ahamiyati kundan-kunga oshib bormoqda. Olib borilgan o'rganishlar natijasi shuni ko'rsatdiki, deputatlar siyosiy hokimiyatini amalga oshirishning muhim yo'nalishlari doimiy komissiyalar, fuqarolar qabuli, o'zini o'zi boshqarish organlari, korxonalar, tashkilot va muassasalardagi uchrashuvlar doirasida olib borilsa, deputat so'rovi esa ko'proq hokimiyatning ijro organlari faoliyatini nazorat qilish bilan bog'liq. Viloyat, tuman va shaharlar (tumanga bo'ysunuvchi shaharlar, shuningdek, shahar tarkibiga kiruvchi tumanlardan tashqari)da hokim yetakchilik qiladigan vakillik va ijro organlarining o'zaro mutanosib ishlashini ta'minlash borasida deputat so'rovining ahamiyati har ikki organning rahbari - hokim tomonidan imzolangan va kengash qarori bilan tasdiqlangan qarorning bajarilishini nazorat qilish bilan izohlanadi. Deputat so'rovi mahalliy kengashlardagi doimiy komissiyalarga yoki deputatning o'zi tomonidan mansabdor shaxslarga yuborilishi mumkin. Doimiy komissiyalar tegishli qonun, farmon, qarorlar ish rejaga kiritilgan vazifalarning ijrosini o'rganish jarayonida deputat so'rovidan foydalansa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Qonunga muvofiq deputat so'roviga 10 kunlik muddatda javob berilishi zarur. Mahalliy kengash deputatining deputat so'rovidan foydalanishi natijasida qonun, qaror, farmonlar va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarning ijrosi qay darajada bajarilayotganligini aniqlash, shuningdek, ularning amalga oshirilishiga to'sqinlik qilayotgan omillarni bartaraf etish bo'yicha aniq xulosalarga kelish uchun imkoniyat yaratiladi. Misol uchun, Xalq deputatlari Andijon viloyat kengashining Agrar, suv xo'jaligi masalalari va ekologiya doimiy komissiyasi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2009-yil 4-dekabrda "Aholini ish bilan ta'minlash va bandlik dasturi to'grisida"gi qarori ijrosini o'rganish doirasida har bir fermer xo'jaliklarida bir nafardan obodonlashtirish bo'yicha xodimni ishga qabul qilishning viloyatdagi ahvoli bo'yicha ma'lumot berish yuzasidan viloyat

fermerlar uyushmasi rahbari nomiga deputat so'rovi yuborildi. Olingan ma'lumotlar tahlil etilib, bu boradagi qilinayotgan ishlar doimiy komissiya yig'ilishida muhokama etildi. Natijada viloyat miqyosida bandlik bo'yicha qilinayotgan ishlarni yanada kuchaytirish imkoniyati vujudga kelib, yangi yuzlab ish o'rinlari yaratildi.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatni yanada demokratlashtirish borasidagi islohotlarning o'zi deputat siyosiy faoliyatining muhim shakli va deputat nazo- ratini amalga oshirish mexanizmi sifatida deputat so'rovining ahamiyati oshib borayotganligini namoyon etmoqda.

REFERENCES

1. Бехзоджон Куролович Маликов ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДАГИ МУАММОЛАР // Academic research in educational sciences. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-davlat-hizmatini-tartibga-solishdagi-muammolar> (дата обращения: 20.12.2022).
2. Маликов, Б. Қ. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ДОИР СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ. Scientific progress, 1(4), 207-212.
3. Маликов, Б. Қ., & Икромов, Д. Р. Ў. (2022). ШАРҚ ТАЪЛИМОТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 483-487.
4. Маликов, Б. К. (2021). ЁШЛАРНИ САЛБИЙ МАФКУРАВИЙ ТАХДИДЛАРДАН ХДМОЯ КИЛИШ-ДАЁТИЙ ЗАРУРИЯТ YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIM ILMIY-METODIK JURNALI. ISSUE, 1(1), 202-206.
5. Маликов, Б. Қ., & Абдураимов, О. К. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 449-453.
6. Маликов, Б. Қ., & Дехқонбоев, Ш. Б. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ХУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 462-466.
7. Маликов, Б. Қ., & Эшқурбонов, А. И. Ў. (2022). АДОЛАТЛИ ЖАМИЯТДА ОДИЛ СУД СИФАТИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 467-472.
8. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, Б. К. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ТАБИАТ ҚАДРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 473-478.
9. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, С. К. Ў. (2022). ИСЛОМ КАРИМОВ АСАРЛАРИДА КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 479-482.
10. Маликов, Б. Қ., & Болиева, Н. Қ. Қ. (2022). ХУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМНИНГ ИЖТИМОИЙ ХАВФИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 458-461.

11. Маликов, Б. К., & Бўриев, З. Б. Ў. (2022). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ХУҚУҚИЙ ОНГНИНГ АҲАМИЯТИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 454-457.
12. O'.Erniyozov, I.Merzayev, & M.Hasanov. (2022). SHAXSNI SHAKILLANTIRISHDA "OILA" VA "JAMIYATNING" АҲАМИЯТИ. World Scientific Research Journal, 4(2), 96–101. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/1445>Nosirov R. THE PLACE AND ROLE OF THE MASTER AMIR TEMUR IN WORLD HISTORY //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 203-205.
13. Nosirov, R., & Mamajanova, G. (2022). International Ratings and Index Indicators of the Republic of Uzbekistan. European Multidisciplinary Journal of Modern Science, 4, 86-88.
14. Носиров Р. А. ЎЗБЕК ХАЛҚИНИНГ ЭТНИК ШАКЛЛАНИШИ //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 198-202.
15. Adilovich, Nosirov Rashod, and Yuldashev Bakhtiyar Ergashevich. "Structural and functional approaches to the development of the social sector: Reform and prospects." European Journal of Molecular and Clinical Medicine 8.1 (2021): 1388-1396.
16. Nosirov R. A. EDUCATIONAL PROBLEMS IN THE HISTORY OF CENTRAL ASIA //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 04. – С. 82-85.
18. Boltaevna, S. F. A., & Upashevna, A. L. (2022). Signs of Innovation Economy and its Assessment Indicators. Specialusis Ugdyimas, 2(43), 3178-3190.
19. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". Journal of new century innovations, 16(1), 133-3/. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". Journal of new century innovations, 16(1), 133-135.
20. Akbarova, L. U. (2022). THE SIGNIFICANCE OF ECONOMIC THEORY IN KNOWING AND SOLVING PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. Journal of new century innovations, 16(1), 128-129.
21. Akbarova, L. U. (2022). SOME PROBLEMS OF LIFELONG EDUCATION IN UZBEKISTAN IN THE CONDITIONS OF A MARKET ECONOMY. Journal of new century innovations, 16(1), 130-132

SIYOSIY JARAYONLARNI AMALGA OSHIRISH USULLARI

Malikov Behzodjon Qurolovich

Hozirgi davrda O'zbekistonda jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh qilish yo'lida amalga oshirilgan islohotlar fuqarolarning jamiyat siyosiy hayotida faol ishtiroki bilan xarakterlidir.

“Jarayon” tushunchasi o'z yo'nalishiga ega bo'lgan ma'lum harakat, holat, bosqich, evolyutsiyaning navbati bilan o'zgarishi, qandaydir natijaga erishish uchun bo'lgan izchil harakat jamlamasidir. “Siyosiy jarayon” tushunchasi jamiyat siyosiy hayotining rivojlanish dinamikasi, uning holati, makon va zamondagi o'zgarishlarini ifoda etadi.

Siyosiy jarayonning harakatlanuvchi kuchi siyosiy jarayon qatnashchilari – ijtimoiy-siyosiy kuchlarning o'zaro harakati davomida paydo bo'lgan qarama-qarshiliklar hisoblanadi. Aynan, qatnashchi-subyektlar hokimiyat o'rganlari shaxsiy tarkibidagi xatti-harakatlarni ta'minlaydi, siyosiy qarorlar qabul qiladi, ijtimoiy hayotni meyoriy jihatdan tartibga soladi va o'z manfaatlarini amalga oshirish maqsadida yaxshiroq siyosiy sharoitlar yaratishga intiladi.

Siyosiy jarayonning mohiyati siyosiy tizim turli komponentlari, siyosiy faoliyatdagi shaxs, siyosiy hukmronlik tuzilmalari, institutlar va vositalarni, siyosiy ishtirok, siyosiy madaniyat va turli me'yorlarni ishlab chiqish, siyosiy tizim orqali ma'lum ijtimoiy tartiblar va o'zgarishlarni yaratishdan iborat.

Siyosiy jarayon o'z ichiga : a) siyosiy jarayonning paydo bo'lishi va amal qilishi, ijtimoiy-siyosiy shart-sharoitlar; b) siyosiy harakat subyektlari va ularning obyektga ta'sir o'tkazish vositalari; v) siyosiy manfaatlar, siyosiy o'zaro aloqaning xulq-atvor motivlari va maqsadlari; g) subyektlarning kurash va hamkorlik shaklidagi o'zaro harakatlarini qamrab oladi.

O'zining tarkibi (tuzilishi)ga ko'ra jarayonlar inqilob, islohot, modernizatsiya, siyosiy tanglik, maqsadli siyosiy harakat, ixtilof, hamkorlik, saylov kompaniyasi tarzida ifodalanadi. Siyosiy jarayon insonlarning o'z manfaatlarini uchun kurashi yordamida amalga oshadi. Aynan u siyosiy jarayon generator sifatida muhim ro'l o'ynaydi.

Umuman olganda, siyosiy jarayonning uch jihatini ajratib ko'rsatish mumkin: 1) siyosiy jarayon subyektlari va obyektlarining “ishtirokchi”, “muallif”, “subyekt”, “obyekt”, “ifodalovchi” iboralari nisbati; 2) siyosiy makon va zamondagi (vaziyatli tahlil) siyosiy holat siyosiy jarayonning boshlang'ich jihati ekanligi, joy-joyiga qo'yish, qayta guruhlash, siyosiy kuchlar nisbati; 3) o'zaro hamkorlik usullari:

- davlat boshqaruvi yo'nalishi (davlat faoliyatining funksional jihati, davlat boshqaruvi va siyosiy tartib);

- partiya strategiyasi va taktikasi (funktional jihat);

- uch darajadagi siyosiy ishtirok; jamoat birlashmalari, ijtimoiy birlik va individlar, ular ham o'z navbatida siyosiy yetakchilik va alohida fuqarolarning siyosiy ishtiroki sifatida ikkiga ajratiladi.

Siyosiy fanlarda siyosiy jarayonni amalga oshirishning ikki usuli qayd etiladi: konservativ-eskicha va radikal-islohotchilik. Birinchi usulning xarakterli belgisi shundaki, ushbu jarayon shakllangan siyosiy institutlar (davlat, pariyalar, jamoat tashkilotlari, ma'muriy apparat, sud tizimi, qonun chiqaruvchi hokimiyat) va boshqaruv shakllari (siyosiy tartib)ni saqlashga yo'naltirilgan. U insonlar faoliyatining turli sohalaridagi xulq-atvorini tartibga soluvchi, ko'proq darajada hokimiyatli vakolatlarni yuqori organlarga berish, siyosiy tizimda plyuralizm va muxolifatning yo'qligi kabi qoidalarning ko'pligi bilan farqlanadi. Natijada, siyosiy tizimning yangi o'zgarishlarga bo'lgan moyillik holati kamayadi

Radikal-islohotchilik usuli yangi ijtimoiy-siyosiy ehtiyojlarni qondirishni ifoda etadi. Unda tashkil etishning moslashuvchan shakllari amal qiladi. U avvalgi vazifalarni sifatli yangilashga, siyosiy faoliyat vositalarni sifatli yangilashga, siyosiy faoliyat vositalari va usullari o'zgarishiga olib keladi. Bunda yangiliklarga bo'lgan munosabat doimo ijobiy va turli innovatsiyalarga qarshilik oqilona, meyoriy xarakter kasb etadi.

Siyosiy jarayonni amalga oshirishning ushbu ikki usulidagi farqlarni alohida ko'rsatish lozim, chunki amaliy hayotda ular bir-biri bilan qo'shilib va o'zaro to'ldirilib turadi, turli davrlarda birinchi o'ringa ba'zan radikal-islohotchilik, ba'zan esa konservativ-eskicha usul chiqadi. Shu tarzda jamiyat siyosiy tizimi doimiy harakatda bo'ladi, ya'ni uning ma'lum bir holati boshqasi bilan almashib turadi. Bu, o'z navbatida, siyosiy jarayonning qismi, uning bo'g'ini bo'lgan alohida siyosiy vaziyat orqali kechadi. Ikki xil siyosiy vaziyat atrofida siyosiy voqealar yuz beradi (siyosiy partiya syezdlari, saylovlar, turli kutilmagan voqealar). U yoki bu voqealarning paydo bo'lishi eskining tugashi (halokati) yoki yangi siyosiy vaziyatning boshlanishi bo'lishi mumkin. Shuning uchun siyosiy jarayonni umumiy tarzda, bir siyosiy voqeadan boshqasiga o'tish deb, tasavvur etish mumkin (masalan, partiyaning syezddan syezdgacha, saylovdan-saylovgacha, bir siyosiy kompaniyadan boshqasiga, bir siyosiy qarordan boshqasiga o'tishida kuzatish mumkin). Shu bilan birgalikda islohot, inqilob, qo'zg'olon, isyon, g'alayon, to'ntarish, siyosiy tanglik, siyosatdagi turli harakatlar (miting, namoyish, ish tashlash), ixtilof va hamkorlik-bularning barchasi o'ziga xos siyosiy voqealardir. Siyosiy jarayon esa aniq siyosiy faoliyatdir.

Siyosiy jarayon unda ishtirok etayotgan subyektlar nuqtai nazariga ko'ra nisbatan aniqroq va oshkora ravishda kechadi. Shuningdek, muayyan siyosiy jarayonni tahlil etishda, unda qanday subyektlar qatnashayotganligi, ularning maqomi, maqsadi, harakat resursi va strategiyasini, masalan, modernizatsiya, islohot etish, liberallashtirish va ixtilofli holatlarning kechishini ham e'tiborga olish zarur.

REFERENCES

1. Беҳзоджон Қуролович Маликов ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДАГИ МУАММОЛАР // Academic research in educational sciences. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-davlat-hizmatini-tartibga-solishdagi-muammolar> (дата обращения: 20.12.2022).
2. Маликов, Б. Қ. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ДОИР СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ. Scientific progress, 1(4), 207-212.
3. Маликов, Б. Қ., & Икромов, Д. Р. Ў. (2022). ШАРҚ ТАЪЛИМОТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 483-487.
4. Маликов, Б. К. (2021). ЁШЛАРНИ САЛБИЙ МАФКУРАВИЙ ТАХДИДЛАРДАН ХДМОЯ КИЛИШ-ДАЁТИЙ ЗАРУРИЯТ YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIM ILMIY-METODIK JURNALI. ISSUE, 1(1), 202-206.
5. Маликов, Б. Қ., & Абдураимов, О. К. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 449-453.
6. Маликов, Б. Қ., & Дехқонбоев, Ш. Б. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ХУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 462-466.
7. Маликов, Б. Қ., & Эшқурбонов, А. И. Ў. (2022). АДОЛАТЛИ ЖАМИЯТДА ОДИЛ СУД СИФАТИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 467-472.
8. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, Б. К. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ТАБИАТ ҚАДРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 473-478.
9. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, С. К. Ў. (2022). ИСЛОМ КАРИМОВ АСАРЛАРИДА КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 479-482.
10. Маликов, Б. Қ., & Болиева, Н. Қ. Қ. (2022). ХУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМНИНГ ИЖТИМОИЙ ХАВФИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 458-461.
11. Маликов, Б. Қ., & Бўриев, З. Б. Ў. (2022). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ХУҚУҚИЙ ОНГНИНГ АҲАМИЯТИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 454-457.
12. O'.Erniyozov, I.Merzayev, & M.Hasanov. (2022). SHAXSNI SHAKILLANTIRISHDA "OILA" VA "JAMIYATNING" AHAMIYATI. World

- Scientific Research Journal, 4(2), 96–101. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/1445>
13. Nosirov R. THE PLACE AND ROLE OF THE MASTER AMIR TEMUR IN WORLD HISTORY //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 203-205.
 14. Nosirov, R., & Mamajanova, G. (2022). International Ratings and Index Indicators of the Republic of Uzbekistan. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 4, 86-88.
 15. Носиров Р. А. ЎЗБЕК ХАЛҚИНИНГ ЭТНИК ШАКЛЛАНИШИ //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 198-202.
 16. Adilovich, Nosirov Rashod, and Yuldashev Bakhtiyar Ergashevich. "Structural and functional approaches to the development of the social sector: Reform and prospects." *European Journal of Molecular and Clinical Medicine* 8.1 (2021): 1388-1396.
 17. Nosirov R. A. EDUCATIONAL PROBLEMS IN THE HISTORY OF CENTRAL ASIA //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 04. – С. 82-85.
 18. Boltaevna, S. F. A., & Upashevna, A. L. (2022). Signs of Innovation Economy and its Assessment Indicators. *Specialusis Ugdymas*, 2(43), 3178-3190.
 19. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". *Journal of new century innovations*, 16(1), 133-3/. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". *Journal of new century innovations*, 16(1), 133-135.
 20. Akbarova, L. U. (2022). THE SIGNIFICANCE OF ECONOMIC THEORY IN KNOWING AND SOLVING PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Journal of new century innovations*, 16(1), 128-129.
 21. Akbarova, L. U. (2022). SOME PROBLEMS OF LIFELONG EDUCATION IN UZBEKISTAN IN THE CONDITIONS OF A MARKET ECONOMY. *Journal of new century innovations*, 16(1), 130-132

MUSTAQILLIKNING TARIXIY, MA'NAVIY VA SIYOSIY AHAMIYATI

Mamatov Odil Xudayqul ógli - TDTrU talabasi
Raimov Órinboy Muzaffar ógli - TDTrU talabasi

Mustaqillik yillarida sodir bo'layotgan tub o'zgarishlarning ko'lami va darajasi shunchalik salmoqli, yuqoriki, mazkur voqelik umumlashgan tarzda ma'naviyatda yaqqol aks etadi. To'g'rirog'i, bu xalqimiz ijtimoiy-tarixiy taraqqiyotining hozirgi bosqichida shakllangan yangi boyliklar yig'indisi, ya'ni mustaqillik ma'naviy madaniyatidir.

“Xalqning ma'naviyati va madaniyati, - deydi Islom Karimov, -uning haqiqiy tarixi va o'ziga xosligi qayta tiklanayotganligi jamiyatimizni yangilash va taraqqiyiy ettirish yo'lidan muvaffaqiyatli ravishda olg'a siljishda hal qiluvchi, ta'bir joiz bo'lsa, belgilovchi ahamiyatga egadir”. Shuning uchun ham istiqloq yillarida ma'naviy madaniyatni tadqiq etishga, milliy tiklanishga va barkamol yangi avlodni tarbiyalash yo'llarini topishga katta e'tibor berilmoqda. Ma'naviyat serqirra xususiyatga ega bo'lib, inson faoliyati, ongi, hayot tarzi bilan bog'liq barcha sohalarida uning ta'sirini kuzatish mumkin. Substansional nuqtai nazardan insonning ongli mavjudot sifatida hatti-harakatlari uning ma'naviy madaniyatining ifodasidir.

Xalqimiz tarixiy-madaniy merosining milliy tiklanishdagi o'rni va ahamiyati katta. Tarixiy-madaniy merosni o'rganish xalqning ekzistensial borlikda, umumjahon tarixida, madaniyatida o'zining o'rnini topishiga yordam beradi. Ta'rixiy-madaniy meros millatni milliy maxdudlikka berilish, millatchilik, ekstremizm xavflaridan asraydi. U barcha xalqlar, millatlar madaniyatini teng huquqli, tabiiy voqelik ekanini anglashga undaydi. Madaniyatlararo aloqalar, integratsiya xalqaro hayotning, insoniyat mavjudligi va taraqqiyotining asosi bo'lib kelganini ko'rsatadi.

Tarixiy-madaniy merosga munosabat haqida gap ketganida, sho'rolar davrida xalqimiz tomonidan yaratilgan va o'zlashtirilgan boyliklarni eslamay bo'lmaydi. Ba'zi adabiyotlarda, ayniqsa, gazeta va jurnal maqolalarida sho'rolar davrini nigilistcha qoralash keng tarqalgan. Bu oqilona munosabat emas. Xalqimiz arab bosqinchilarining qarashlarini ifoda etadi deb “Qur'oni karim” va islom dinidan, Chor Rossiyasining vakili deb Pushkin, Lermontov, Dostoevskiy, Tolstoydan voz kechgani yo'q-ku?! XX asr o'zbek xalqi tarixida milliy-madaniy taraqqiyotning o'ziga xos va ziddiyatlarga to'la davridir. Unda xalqimiz va uning talantli farzandlari betakror madaniy boyliklar, ijodiy asarlar yaratdi, ilmiy-texnik kashfiyotlar qildi. Tarix, arxeologiya, etnografiya, kimyo, geologiya, san'atshunoslik sohalarida erishilgan yutuqlar jahon ilm ahliga yaxshi ma'lum. Ular O'zbekiston xalqining ulkan mehnati, behalovat izlanishlari, intellektual salohiyati mahsulidir. Kommunistik mafkura ularni mutlaq inkor qilmaydi hatto zarur shart-sharoitlar yaratib, qo'llab-quvvatlash ham. Ammo u ushbu yutuqlarni o'ziniki qilib ko'rsatishga intilganini ham

rad etib bo'lmaydi. Aslida u xalqimizning fidokorona mehnati, ilmu fanga bo'lgan hurmati, qiziqishi natijasidir.

Milliy tiklanish uchun muhim vazifalardan yana biri xalqimizning an'anaviy axloqiy madaniyatini mustahkamlashdir. Gap shundaki, insondagi barcha fazilatlar, hislatlar oxir-oqibatda uning axloqi bilan o'lchanadi.

O'zbekiston Respublikasining mustaqilligini mustahkamlash o'zbek xalqining an'anaviy axloqiy madaniyatini tiklash bilan bog'liqdir. Ushbu xalq an'anaviy madaniyati sharqona xususiyatlarga ega. Ularga: kattani hurmat, kichikni izzat qilish; farzandning ota-ona qaroriga, o'git va pandlariga bo'ysunishi; tarixiy-madaniy tajribalarga tayanish; hamma narsani, shu jumladan, nizoli masalalarni ham xotirjamlikda, bamaslahat, tomonlar roziligi bilan hal etish; tarbiyada, ta'limda ibratga, namunaga tayanish va xalq og'zaki merosidan, tarixiy tajribasidan foydalanish; shaxs axloqi, odobi va ma'naviyatini asosiy boylik deb qarash kabilar kiradi.

Axloqiy madaniyat ikkiga: jamiyat axloqiy madaniyati va shaxs axloqiy madaniyatiga bo'linadi. M.Abdullayevning yozishicha, "Jamiyatning axloqiy madaniyati mazmunan individ axloqiy madaniyatidan farq qiladi. Jamiyat axloqiy madaniyati axloqiy qadriyatlar va yo'nalishlar tizimini yaxlit va keng qamrovda ifodalaydi, shaxs axloqiy madaniyatida esa ana shu tizimning muhim komponentlari individual o'ziga xoslik bilan aks etadi". Biroq demokratiya sharoitida individ axloqi bilan jamiyat axloqi o'rtasida, nafaqat farq, balki ziddiyat ham paydo bo'lishi tabiiy holdir. Ijodiy qobiliyat kamdan-kam hollarda umumiy me'yorlarga mos keladi va ularni qabul qiladi. Bu ziddiyatni hal etish eng muhim ilmiy-nazariy muammolardan biri bo'lib qolmoqda. To'g'ri, madaniyatshunos olim M.Abdullayev ushbu yechimni quyidagicha hal etadi: "Jamiyat axloqiy madaniyatining taraqqiyot darajasi ko'p jihatdan shaxs axloqiy madaniyati barkamolligiga bog'liq bo'ladi. Boshqa tomondan, jamiyatning axloqiy madaniyati nechog'lik darajada boy bo'lsa, individlar axloqiy madaniyati kamol topishi uchun shunchalik qulay imkoniyatlar yuzaga keladi". Ushbu dialektik talqin ma'lum ma'noda muammoni hal etish yo'lini ko'rsatgandek tuyuladi. Biroq real borliq nuqtai nazaridan ularni hech qachon amalga oshirib bo'lmaydi. Birinchidan, jamiyatning axloqiy madaniyati nima? U nimalar bilan o'lchanadi? Qaysi me'yorlarga muvofiq shaxs axloqiy madaniyati jamiyat axloqiy madaniyatiga mos keladi? Shunday o'lchov bormi? Ikkinchidan, shaxs axloqiy madaniyatini jamiyat axloqiy madaniyatidan farqlovchi o'lchovlar, mezonlar qanday? Xullas, bu borada tayyor me'yorlar, andazalar yo'q. Ammo shaxsning barcha hatti-harakatlarini xalq madaniyatining hususiyatlari, me'zonlari, maqsadlari va an'alariga muvofiq o'lchasa bo'ladi.

Milliy g'oya va mustaqillik ma'naviy madaniyati bir-biriga dialektik bog'liq ijtimoiy voqelikdir. Milliy g'oya ma'naviy taraqqiyot uchun zaruriyatdir. Aynan ushbu zaruriyat milliy g'oyaga keng qamrovlilik, dinamizm baxsh etadi, har bir inson uchun

istiqlol yo'li hisoblanadi. Kishi g'oyadan o'z kelajagi uchun kuch-quvvat, yo'l-yo'riq, ma'naviy-ruhiy madad olishi darkor. De'mak, ushbu uch yo'nalish milliy istiqlol g'oyasini ijtimoiy-ma'naviy jarayonlar bilan bog'laydi, ularni yaxlit bir konsepsiyaga aylantiradi.

“Istiqlol g'oyasi bugungi tez sur'atlar bilan o'zgarayotgan tahlikali dunyoda o'zligimizni anglash, bizning kimligimizni, qanday ajdodlarning merosiga, necha ming yillik tarix, betakror madaniyat va qadriyatlarga ega ekanimizni his etib yashashga, bu boylikni asrab-avaylab, demokratik qadriyatlar, butun jahon taraqqiyoti yutuqlari bilan oziqlantirib, yangi o'sib kelayotgan avlodga yetkazishga xizmat qilmog'i zarur”, deb ta'kidlaydi Yurtboshimiz Islom Karimov.

Xalq madaniyatini yuksaltirish, eng avvalo, ishlab chiqarishni, jamiyatning moddiy ne'matlar yaratuvchi sohasini modernizatsiyalashni taqozo etadi. Ishlab chiqarish jarayonlarini zamon talablari darajasiga ko'tarish, yangi texnologiyalar, asbob-uskunalardan foydalanish, mehnat unumdorligini oshirish, og'ir qo'l mehnatini kamaytirish, agrosanoatni qayta ko'rish, xullas, xalq xo'jaligini yuksaltirish xalq madaniyatiga oid vazifalardir. Xalq hayoti, turmushini yuksaltirish ana shu vazifalarni jadal hal etishga undaydi, chunki mamlakat rivojini ta'minlovchi ishlab-chiqarish sohasi, o'z navbatida, xalq madaniyatini yuksaltirish omili hamdir.

Xalq madaniyati uchun e'tiborsiz yoki ikkinchi darajali soha yo'q, u ijtimoiy hayotning barcha sohalarida o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. U bir vaqtning o'zida ushbu sohalarning ham mezoni, pirovard natijasi, ham ularga insoniylik, zamonaviylik, milliylik baxsh etuvchi vositadir. Xalq madaniyatining ushbu integrativ funksiyasi uni umumiy ijtimoiy taraqqiyotning ko'rsatkichiga aylantiradi.

Mustaqillik ma'naviy madaniyati milliy tiklanish jarayonlariga mazmun, mohiyat baxsh etadi, insondagi yaratuvchanlik kuchini, intellektual salohiyatini milliy taraqqiyot maqsadlariga yo'naltiradi. Barkamol avlod mustaqillik ma'naviy madaniyatini egallagan shaxs sifatida shakllanadi. Shu tariqa, u xalq madaniyatini yuksaltirishni, milliy taraqqiyotga xizmat qilishni qalbiga joylagan ijodkor shaxs, subyekt sifatida voyaga yetadi.

REFERENCES

1. Бехзоджон Куролович Маликов ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДАГИ МУАММОЛАР // Academic research in educational sciences. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-davlat-hizmatini-tartibga-solishdagi-muammolar> (дата обращения: 20.12.2022).
2. Маликов, Б. Қ. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ДОИР СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ. *Scientific progress*, 1(4), 207-212.

3. Маликов, Б. Қ., & Икромов, Д. Р. Ў. (2022). ШАРҚ ТАЪЛИМОТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 483-487.
4. Маликов, Б. К. (2021). ЁШЛАРНИ САЛБИЙ МАФКУРАВИЙ ТАХДИДЛАРДАН ХДМОЯ КИЛИШ-ДАЁТИЙ ЗАРУРИЯТ YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIM ILMIY-METODIK JURNALI. *ISSUE*, 1(1), 202-206.
5. Маликов, Б. Қ., & Абдураимов, О. К. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 449-453.
6. Маликов, Б. Қ., & Дехқонбоев, Ш. Б. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ХУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 462-466.
7. Маликов, Б. Қ., & Эшқурбонов, А. И. Ў. (2022). АДОЛАТЛИ ЖАМИЯТДА ОДИЛ СУД СИФАТИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 467-472.
8. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, Б. К. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ТАБИАТ ҚАДРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 473-478.
9. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, С. К. Ў. (2022). ИСЛОМ КАРИМОВ АСАРЛАРИДА КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 479-482.
10. Маликов, Б. Қ., & Болиева, Н. Қ. Қ. (2022). ХУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМНИНГ ИЖТИМОИЙ ХАВФИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 458-461.
11. Маликов, Б. Қ., & Бўриев, З. Б. Ў. (2022). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ХУҚУҚИЙ ОНГНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 454-457.
12. Ikrom Boboqulovich Mirzaev GLOBALLASHUV DAVRIDAGI “SOXTA DINIY DUNYOQARASH” // *Pedagogik fanlarda akademik tadqiqotlar*. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/globalashuv-davridagi-sohta-diniy-dunyo-arash> (Kirish sanasi: 18.01.2023).
13. O'Erniyozov, I.Merzayev, & M.Hasanov. (2022). SHAXSNI SHAKILLANTIRISHDA “OILA” VA “JAMIYATNING” AXAMIYATI. *World Scientific Research Journal*, 4(2), 96–101. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/1445>

14. Nosirov, R., & Mamajanova, G. (2022). International Ratings and Index Indicators of the Republic of Uzbekistan. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 4, 86-88.
15. Носиров Р. А. ЎЗБЕК ХАЛҚИНИНГ ЭТНИК ШАКЛЛАНИШИ //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 198-202.
16. Adilovich, Nosirov Rashod, and Yuldashev Bakhtiyar Ergashevich. "Structural and functional approaches to the development of the social sector: Reform and prospects." *European Journal of Molecular and Clinical Medicine* 8.1 (2021): 1388-1396.
17. Nosirov R. A. EDUCATIONAL PROBLEMS IN THE HISTORY OF CENTRAL ASIA //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 04. – С. 82-85.
18. Boltaevna, S. F. A., & Upashevna, A. L. (2022). Signs of Innovation Economy and its Assessment Indicators. *Specialusis Ugdymas*, 2(43), 3178-3190.
19. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". *Journal of new century innovations*, 16(1), 133-3/. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". *Journal of new century innovations*, 16(1), 133-135.
20. Akbarova, L. U. (2022). THE SIGNIFICANCE OF ECONOMIC THEORY IN KNOWING AND SOLVING PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Journal of new century innovations*, 16(1), 128-129.
21. Akbarova, L. U. (2022). SOME PROBLEMS OF LIFELONG EDUCATION IN UZBEKISTAN IN THE CONDITIONS OF A MARKET ECONOMY. *Journal of new century innovations*, 16(1), 130-132

DAVLAT BOSHQARUV TIZIMIDA MA'NAVIY OMILNING O'RNI

Malikov Behzodjon Qurolovich

Jamiyat hayotini yanda demokratlashtirish, mamlakatni modrenizatsiyalash jarayonini takomillashtirish asosida fuqarolik jamiyatini barpo etish fuqarolarimizning ma'naviy barkamolligi va salohiyatini muntazam yuksalib borishi bilan uzviy bog'liq .O'zbekiston ham demokratik taraqqiyotga erishish uchun jamiyat hayotiga rivojlanishning o'ziga xos va mos iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, siyosiy asoslarini joriy etdi .Bu bozor iqtisodiyotiga o'tishning besh asosiy tamoyili negizida davlatimiz rahbari tomonidan nazariy asoslab berilgan yaxlit ta'limot va tadrijiy rivojlanish usuli — taraqqiyotning o'zbek modeli sifatida e'tirof etildi .

Yurtboshimiz ta'biri bilan aytganda, muayyan davlatning qudrati moddiy boyliklariga yoxud xarbiy imkoniyatlariga emas, yoshlarning intellektual salohiyatiga ko'ra belgilanadi. Shu sababdan hozirgi kunda yuqori texnologik , istiqbolli g'oyalar, ixtirolarni amaliyotga tatbiq eta oladigan, innavatsion fikrlash qobiliyatini shakillantiradigan ta'lim tizimi hamda fan yutuqlariga tayangan innovatsiya faoliyatini rag'batlantirish ; iqtidorli yoshlarimizda ilm-fanga bo'lgan qiziqishni yanada oshirish,ularning ilmiy-intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun kengroq imkoniyatlarni yuzaga keltirish; xorijiy mamlakatlarning ko'zga ko'ringan mutaxassislarini jalb etish va shu orqali jahonda nufuzli ilmiy markazlar bilan o'zaro manfaatdor bo'lish; eski texnika va texnologiyalar asosida ishlayotgan istiqboli bo'lmagan korxonalarini tugatish va ular o'rnida yangi zamonaviy ishlab chiqarish quvvatlarini tashkil etish; fan sohasida innovatsiya mahsulotlarini yaratish va uni ishlab chiqarishga joriy qilish bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlik sub'yektlari sonini oshirish alohida o'rin egallayotganligini aytish joiz.Bu tadbirlarning amalga oshirilishi, o'z navbatida, yangi ish o'rinlarini tashkil qilish, ishsizlik muammosini hal etishga ham xizmat qiladi.

Hozirgi shiddat bilan o'zgarayotgan dunyoda yengilmas kuch zamonaviy qurol-yarog'lar, moddiy va molyaviy resurslar emas, balki ma'naviyat ekanligini hayotning o'zi tasdiqlamoqda. Moddiy va moliyaviy resurslar texnologik jarayonlarni jadallashtirishi mumkin, lekin ma'naviy asosgina shu texnik yechimlarning yaratuvchisi bo'lgan insonga kuch-quvvat beradi. Ayni chog'da texnologik taraqqiyot natijalari insonning intellektual salohiyati, bilim va tajribasining oshishiga ko'maklashadi.

Davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek,"...hozirgi murakkab va tahlikali zamon talablari, jamiyatimizni yangilash, mamlakatni modrenizatsiya qilish bilan bog'liq maqsadlarimizga uyg'un va hamohang ravishda hayotning o'zi oldimizga yangi-yangi vazifalarni qo'ymoqda".

Modrenizatsiya murakkab ijtimoiy-madaniy fenomen hisoblanib, u orqali inson va jamiyat faoliyatining barcha sohalarida o'zgarishlar ro'y beradi. Natijada ijtimoiy-madaniy hayotda yangi tushunchalar paydo bo'ladi. Shu bois, mamlakatimizda modrenizatsiya jarayonlari avj olar ekan, ularning markazida turgan sub'yekt — inson tarbiyasi, farzandlar taqdiriga beparvo bo'lmasligimiz, ta'lim-tarbiya tizimini muttasil takomillashtirib borishimiz, bunda soha oldiga zamon qo'yayotgan talablarni yodda tutish barobarida milliy ahloq, milliy ma'naviyat ildizlariga tayanmog'imiz kerak.

Birinchiidan, millatning ma'naviyati, ilg'or qarashlari, milliy qadriyatlari, urf-odatlarini, odamlarni jipslashtiruvchi milliy an'analar mazkur jarayonda ishlab chiqarish munosabatlariga singdirib borilishi lozim. Zero, modrenizatsiya sharoitida millat, avvalo, yoshlarning diniy, dunyoviy, milliy qadriyatlarimizdan vos kechmasligi, aksincha ma'naviyatning asosini tashkil etadigan mehr-oqibat, murvvat, halollik, poklik, adolat, insof singari yuksak fazilatlardan samarali foydalanishi muhim .

Ikkinchiidan, modrenizatsiyon jarayonlarning muvaffaqiyatli kechishi taraqqiy topgan davlatlarning ijobiy tajribasini o'tganish va chuqur tahlil etish bilan bog'liq. XX asr oxiridagi moliyaviy inqirozdan so'ng qayta oyoqqa turib, iqtisod sohasida mo'jiza yaratgan qator davlatlar tajribasi bu mamlakatlar qo'lga kiritgan yutuqlarning siri ularning milliy o'zligi va ma'naviyati bilan bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Xususan bu xalqlarda o'zbeklarga xos yuksak ma'naviy fazilatlar, fidoyilik, vatanparvarlik, jamoaga sodiqlik, mardlik, halollik, bir so'z bilan aytganda, hayotiy e'tiqodini shakllantiradigan xislatlarning inson ongiga chuqur singdirilishi jamiyat taraqqiyotida ma'naviy omilning hal qiluvchi rolidan dalolat beradi.

Uchinchiidan, jamiyat modrenizatsiyasi globallashtirish sharoitida kechayotganligini, shuningdek, yagona jahon madaniyatini qaror toptirish, xalqlarning madaniy-ma'naviy o'zagini zaiflashtirish maqsadlariga qaratilgan g'oyaviy xurujlar olib borilayotganligini e'tiborga olish zarur . Bundan ma'naviy tahdid, yod g'oyalarning singdirilishi insonlarni mustaqil fikrlashdan, milliy his-tuyg'ulardan mahrum qilib, ularni ojiz himoyasiz va mute qilib qo'yishi mumkinligini nazarda tutish darkor.

To'rtinchiidan, modrenizatsiya zamonaviy kommunikatsiya va axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan samarali foydalanishni, shiddat bilan kechayotgan voqea-hodisalar oqimida kata hajimdagi axborotning mazmunini anglash, uni to'g'ri talqin etib, xulosalar chiqarishni talab qiladi. Ijobiy va salbiy axborotni farqlash, yaxshi ma'lumotni o'zlashtirish va zararlisini rad etish esa modrenizatsiya jarayonlarining faol ishtirokchisi bo'lgan insondan keng dunyo qarash, kuchli tafakkurga, yuksak ahloqqa ega bo'lishni taqozo etadi.

Beshinchiidan jamiyatni modrenizatsiyalash faqatgina ishlab chiqarish, texnologiya sohalarini qamrab olmasdan, mamlakatdagi demokratik jarayonlarning yanada avj olishiga ham ta'sir etadi. Yurtboshimiz qayd etganidek, "Demokratiya,

avvalambor, ma'naviy mezonlar asosida boshqariladigan kuchli huquqiy davlat, kuchli fuqarolik jamiyatidir”.

Shu ma'noda, mamlakatimizni modrenizatsiya qilish va yangilash borasida olib borilayotgan islohatlar ma'navi-madaniy yuksalish hamda barkamol avlodni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. Бехзоджон Қуролович Маликов ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДАГИ МУАММОЛАР // Academic research in educational sciences. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-davlat-hizmatini-tartibga-solishdagi-muammolar> (дата обращения: 20.12.2022).
2. Маликов, Б. Қ. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ДОИР СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ. Scientific progress, 1(4), 207-212.
3. Маликов, Б. Қ., & Икромов, Д. Р. Ў. (2022). ШАРҚ ТАЪЛИМОТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 483-487.
4. Маликов, Б. Қ. (2021). ЁШЛАРНИ САЛБИЙ МАФКУРАВИЙ ТАХДИДЛАРДАН ХДМОЯ КИЛИШ-ДАЁТИЙ ЗАРУРИЯТ YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIM ILMIY-METODIK JURNALI. ISSUE, 1(1), 202-206.
5. Маликов, Б. Қ., & Абдураимов, О. К. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 449-453.
6. Маликов, Б. Қ., & Дехқонбоев, Ш. Б. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ХУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 462-466.
7. Маликов, Б. Қ., & Эшқурбонов, А. И. Ў. (2022). АДОЛАТЛИ ЖАМИЯТДА ОДИЛ СУД СИФАТИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 467-472.
8. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, Б. К. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ТАБИАТ ҚАДРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 473-478.
9. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, С. К. Ў. (2022). ИСЛОМ КАРИМОВ АСАРЛАРИДА КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 479-482.

10. Маликов, Б. Қ., & Болиева, Н. Қ. Қ. (2022). ХУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМНИНГ ИЖТИМОЙИ ХАВФИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 458-461.
11. Маликов, Б. Қ., & Бўриев, З. Б. Ў. (2022). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ХУҚУҚИЙ ОНГНИНГ АҲАМИЯТИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 454-457.
12. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
13. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
14. Насиба Шарифовна Юнусова, & Муслимахон Яхяева (2022). МОЛОДЕЖЬ И ИНФОРМАЦИОННАЯ СРЕДА. Academic research in educational sciences, 3 (10), 372-376.
15. Н. Ш. Юнусова (2022). ЁШ МУТАХАССИСЛАРНИ ТАРБИЯЛАШДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 339-341.
16. Юнусова Насиба Шарифовна, Назарова Нилуфар Жўраевна, & Жуманиязова Насиба Сапарбоевна (2022). ПЕДАГОГЛАРДА КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ (ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ МИСОЛИДА). Современное образование (Узбекистан), (6 (115)), 9-16. doi: 10.34920/SO/VOL_2022_ISSUE_6_2
17. Н. Ш. Юнусова, Жавлон Алимухаммедов, & Мухаммад Суяров (2022). ТРАНСПОРТ СОҲАСИДА МУТАХАССИСЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА ДИН ВА АХЛОҚ МАСАЛАЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 222-226.
18. Voltaevna, S. F. A., & Upashevna, A. L. (2022). Signs of Innovation Economy and its Assessment Indicators. Specialusis Ugdymas, 2(43), 3178-3190.
19. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". Journal of new century innovations, 16(1), 133-3/.
20. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". Journal of new century innovations, 16(1), 133-135.
20. Akbarova, L. U. (2022). THE SIGNIFICANCE OF ECONOMIC THEORY IN KNOWING AND SOLVING PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. Journal of new century innovations, 16(1), 128-129.

MILLIY G'OYA VA MAFKURAVIY YANGILANISH DAVRI

*Malikov Behzodjon
Mangliev Shoxruz Raxmon ógli
TDTrU talabasi*

Mustaqillik bilan boshlangan o'tgan yigirma yil davomida jamiyatimiz hayotning barcha sohalarida tub ijobiy o'zgarishlar bo'lib, o'tish davri (1991-2000 yillar) g'oya va mafkura sohasidagi mazmun-mohiyati bilan alohida orin egallaydi. O'tish davrining zarurligi g'oya va mafkura nuqtai nazaridan quyidagilar bilan xarakterlanadi: 1) ong va tafakkurda milliy g'oya bilan bog'lik maqadlarni olib kirish oson bo'lmaganligi bois, ma'lum vaqt (davr) talab etilishi; 2) davlat va jamiyat qurilishi sohalarini, u to'g'risidagi tushuncha va qarashlarni

Yangidan ko'rib chiqish, uning yangicha konsepsiyasini ishlab chiqish; 3) jamiyatga zorlik bilan kiritilgan eski mafkura asoratlarining zararli, yot va begona ekanligini tushuntirishga xizmat qiladigan madaniy-g'oyaviy muxit yaratish; 4) mamlakatda yangi, bozor iqtisodiyotiga asoslangan jamiyatning iqtisodiy-ijtimoiy negizlari to'g'risidagi g'oya va maqsadlarni, uni amalga oshirish yo'nalishlari, tamoyillarini belgilab olish, xuquqiy asoslarini ta'minlab berish.

Jamiyat bir ijtimoiy-tarixiy bosqichdan ikkinchisiga o'tayotganida ayrimlarda ruxiy tushkinlik, hayotdan bezish, ideallarda, kelajakka, adolatning muqarrarligiga ishonchsizlik ham paydo bo'ladi. Shuning uchun jamiyatning bir siyosiy tizmidan ikkinchisiga o'tishda fikriy yangilanishlar, g'oya va mafkura sohasidagi o'zgarishlar muhim ahamiyat kasb etadi. O'tish davri nuqtai nazaridan yondashganda bu ong va tafakkurdagi o'zgarishlarning onson kechmasligi kechmasligi bilan bog'liq hodisadir. Ya'ni, avvalo ong va tafakkurda yangi fikrning shakillanishi, g'oyadagi ijobiy o'zgarishlar; ikkinchidan, bu aniq maqsad va vazifalar, belgilangan rejalarda o'z ifodasini topishi; uchinchidan, oldingi siyosiy tizimda amal qilgan fikr, g'oya va mafkuraviy tamoyillar yangi tizim oldiga qo'ygan maqsadlariga mos kelmasligi; to'rtinchidan, jamiyatda yangi fikr, g'oya va mafkura sohasigadi yangilanishlar bir zumda amalga oshmasligi bois ong va tafakkurda ham o'tish davri kechishi bilan bo'g'liq.

Islom Karimov rivojlanishning g'oyaviy-mafkuraviy jihatlari haqida shunday deydi "Odamlarning ming yillar davomida shakllangani dunyoqarashi va mentalitetiga asoslangan, ayni shu xalq, shu millatning kelajagi va uning dunyodagi urnini aniq ravshan belgilab berishga xizmat, qiladigan kechagi va ertangi kun o'rtasida o'ziga xos ko'prik bo'lishiga qodir g'oyani men jamiyat mafkurasi deb bilaman". Mazkur "ko'prik" kechagi va ertangi kun o'rtasi – o'tish davrida qarashdagi yangicha g'oyaviy yondashuv bo'lib, nafaqat o'tish davri bilan bo'g'liq muhim islohatlatni amalga oshirishga, balki mamlakatda demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini qurish

vazifalarini bajarishga xizmat qilmoqda. Mamlakatimizda g'oya va mafkura sohasida amalga oshgan o'zgarishlar to'g'risidagi muayyannazariy hamda konseptual g'oyalarni taxlil etganda ijtimoiy hayotning bir biri bilan uzviy bog'liq ikki bosqichda ko'zga tashlanadi. Birinchisi, 1991-1992 yillar (Mustaqillikning qo'lga kiritilishidan Ozbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilinishigacha), ikkinchisi, 1992 yil dekabrda 2000 yilgacha bo'lgan davr. har ikki bosqichdagi o'ziga xos ijtimoiy hayot umuman ijtimoiy o'tish davriga bog'liq bo'lsa-da, ularning ayrim xususiyatlarini amalga olishni taqazo etadi

1991-1992 yillar g'oya va mafkura sohasida jamiyat ijtimoiy xayoti amal qiladigan g'oyaviy, mafkuraviy tamoyillarni aniqlash, uning huquqiy asoslarini ishlab chiqish bilan bog'liq bo'lib, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida o'z ifodasini topdi, ya'ni ijtimoiy hayot siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlarning xilma-xilligi asosida rivolanishi, hech qaysi mafkura davlat mafkurasi sifatida o'rnatilishi mumkin emasligi qonun bilan belgilandi. Bu huquqiy, ijtimoiy-siyosiy nuqtai nazardan katta ahamiyat kasb etib, birinchidan, sobiq totalitar tuzumga xos yagona mafkuraviy tamoyillardan voz kechilganligini anglatadi. Ikkinchidan, ijtimoiy hayot mafkuraviy plyuralizmga o'tilganligini bildiradi. Uchinchidan, jamiyatning yangi, ya'ni milliy g'oyaning asosiy tushuncha va tamoyillariga asoslana boshlaganligi uning "kommunistik goya"dan tubdan farq qilishini anglatadi. To'rtinchidan, davlat mafkurasidan voz kechilganligi hech qanday mafkura davlat mafkurasi bo'la olmasligini ifodalaydi. Beshinchidan, milliy g'oyaning jamiyat mafkurasi sifatida amal qilishi ijtimoiy hayot sohalarini g'oyaviy jixatdan to'g'ri va xolisona idrok etishga qaratilganligi bilan farq qiladi xamda o'tish davri vazifalarini samarali amalga oshirishga ko'maklashadi.

Ijtimoiy xayotning fikrlar va mafkuralar xilma xilligiga asoslanishi va g'oyaviy-malakuraviy yangilanishlar mamlakat xayotida tub o'zgarishlarni amalga oshirish omili bo'lib xizmat qiladi. G'oya, mafkura-ijtimoiy bashorat funktsiyasini bajargani tufayli millat, xalqning ma'rifatparvar tajribali, bilimli qatlami uni kishilar ongi va qalbiga singdirishga intiladi. O'tish davrida g'oyaviy-mafkuraviy yangilanishga extiyoj seziladi, u zaruratga aylanadi, extiyoj va zarurat, o'z navbatida, tafakkur o'zgarishiga turtki bo'ladi. Fikrlar rangbarangligini qaror toptirish- demokratik jamiyat barpo etishning asosiy sharti bo'lganligi bois, demokratiya davlat va jamiyat qurilishi, uni idora etishning eng maqbul shakli sifatida har bir fuqaroga o'z qarashlari, fikrini erkin ifoda etish uchun sharoit yaratadi. Bu esa insonning mamlakat siyosiy-ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy hayotidagi ishtirokini, qonunlarni ishlab chiqish va xayotga joriy etishdagi faolligini ta'minlaydi. Milliy g'oyamizning ushbu tamoyili olamdagi turli-tumanlik bilan insoniyat dunyosidagi xilma-xillikning, odamlar fikrlashi, Orzu-umidlari, g'oya va maqsadlari sohasidagi rang-baranglikning uyg'unligini ifodalaydi.

O'zbekiston ijtimoiy hayotining g'oyaviy-mafkuraviy yangilanishi hamda fikrlar, mafkuralar xilma-xilligiga asoslanishi bizningcha, quyidagi xususiyatlar bilan

tavsiflanadi: 1) Demokratik jamiyatga o'tish jarayonida alohida axamiyat kasb etishi; 2) o'tish davridan keyingi modernizatsiya jarayonida plyuralizmning o'zi ham takomillashib borishi; 3) u mamlakatning strategiyasi, demokratiyaning muhim jihatlari: xukquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurish maqsadlariga xizmat qilishi bilan uzviy bog'lik ekanligi. Jamiyatning g'oyaviy-mafkuraviy yangilanishi, fikrlar xilma-xilligini amalga ta'minlash va unga erishish o'tish davri bilan bog'liq jarayon ekanligi yana shu bilan xarakterlanadiki, u o'ziga xos evolyutsiyasiga, rivojlanish dinamikasi va tadrijiy bosqichlariga ega. Shuning uchun ham isloxotlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish g'oya va mafkuraviy o'zgarishlar bilan bog'liq voqelikdir. Bu uziga xos ob'ektiv va sub'ektiv omillarni ham taqozo etadi. Chunki ijtimoiy hayotda fikrlar, mafkuralar xilma-xilligiga erishish stixiyali amalga oshmaydi. Bu jarayon yangi sharoitni tushunishni, u bilan hisoblashishni, unga toqat qilish madaniyatining ham shakllanishini taqozo etadi. Mustaqillik tufayli o'tish davrida g'oya va mafkuraning mazmun-mohiyati o'zgarib, takomillashib, jamiyat hayoti sohalari, negizlarini yangicha tushunish uchun o'ziga xos taraqqiyotning ilmiy-nazariy konsepsiyasi bo'lib xizmat qila boshladi. O'tish davrining ilk bosqichida g'oya va mafkura, milliy g'oya hamda jamiyat mafkurasi, uning negizlari bilan bog'lik qarashlarning zarurligi keng jamoatchilikka yetkazildi. Bu ong va tafakkurda mustahkam o'rin olgan "kommunistik g'oya" stereotiplarining o'rniga yangi g'oya, qarash va maqsadlar bilan bog'lik tushuncha, tamoyillarning kirib kelishiga, unga ishonch va e'tiqod uyg'otishiga asos yaratdi. Odamlarda milliy g'oya va mafkura bilan bog'liq maqsadlar shaklanishi uchun muhim omil sifatida namoyon bo'la bosh ladi, jamiyat hayotida mustaqillik mafkurasining zarurligi to'g'risida aniq tasavvur va qarashlar, ishonch va etiqodning shakllanishiga ijobiy tasir ko'rsatdi. Bu davr fikrlar va mafkuralar xilma-xilligi asosida milliy g'oyaning asosiy tushuncha va tamoyillarini ilmiy ishlab chiqish va hayotga joriy etish bosqichi sifatida axamiyatlidir.

O'tish davrining asosiy mazmuni milliy g'oya va mafkura nuqtai nazdridan yondashganda quyidagilarda o'z ifodasini topdi: birinchidan, jamiyat ijtimoiy hayoti mafkuralar va fikrlar xilma-xilligi asosiga qurildi: ikkinchidan, O'zbekistonning mustaqil taraqqiyotida milliy g'oya negizlari, ya'ni milliy-madaniy xususiyatlar e'tirof etildi; uchinchidan, uni amalga oshirish uchun ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, g'oyaviy yo'nalishlarda chora-tadbirlar ishlab chiqildi. Jamiyat hayotining barcha sohalari milliy g'oya asosida qayta ko'rib chiqildi. Ular: ta'lim va tarbiya; fan va ilmiy muassasalar; madaniyat va madaniy- ma'rifiy muassasalar; adabiyot va u san'at; din; jismoniy tarbiya va sport; urf-odat, marosim va bayramlar; oila; mahalla; mehnat jamoalari; siyosiy partiyalar; nodavlat- notijorat tashkilotlari; ommaviy axborot vositalariga tegishlidir. Boshqacha aytganda, ijtimoiy hayotda g'oya va 2 mafkura yangicha ma'no-mazmun kasb etib, davlat mafkurasi maqomidan jamiyat mafkurasi maqomiga o'tkazildiki, bu davrda "jamiyat mafkurasi" degan atama paydo bo'ldi.

Xulosa qilib aytganda, birinchidan, o'tish davri vazifalari g'oya va mafkura sohasida xam tub o'zgarishlar bo'lishini taqozo etadi. Bu jamiyatda amal qilib kelgan eski mafkura aqidalarining yangi. Mustaqillik talablariga mos kelmaganligi bilan uzviy bog'lik.

Ikkinchidan, milliy g'oya tamoyillari "kommunistik goya" tamoyillaridan tubdan farq qiladi. Jamiyat ijtimoiy hayotining mafkuralar va fikrlar xilma-xilligiga asoslanishi ijtimoiy hayotda g'oyaviy-mafkuraviy o'zgarishlarni amalga oshirish uchun o'tish davrini zarur qilib qo'yadi. Bu «kommunistik g'oya» negizlaridan xalos bo'lish, yangi milliy g'oya negizlariga o'tish davridir.

Uchinchidan, o'tish davrining zarurligini, g'oya va mafkuraga bo'lgan o'zgarishlar, yangicha qarashlar taqozo etdi. Bu davlat mafkurasidan voz kechish, iqtisodiyotni mafkuradan xalos etish uchun lozim bo'lgan huquqiy me'yoriy asoslarni yaratish, odamlar ong va tafakkurining yangicha yo'nalishda shakllanishini ta'minlay oladigan qarashlar hamda kontseptsiyalarni ishlab chiqish va hayotga tatbiq etish bilan bog'liq.

To'rtinchidan, o'tish davri ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy sohalarni milliy g'oyaning asosiy tushuncha va tamoyillari asosida qayta rivojlantirish ma'naviy tiklanish davri hisoblanadi. Bu davr jamiyat a'zolari ong va tafakkuri, dunyo qarashi, ishonch va e'tiqodida ijobiy o'zgarishlar, yangilanishlar yuz berganligi bilan xarakterlidir.

REFERENCES

1. Бехзоджон Куролович Маликов ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДАГИ МУАММОЛАР // Academic research in educational sciences. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-davlat-hizmatini-tartibga-solishdagi-muammolar> (дата обращения: 20.12.2022).
2. Маликов, Б. К. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ДОИР СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ. Scientific progress, 1(4), 207-212.
3. Маликов, Б. К., & Икромов, Д. Р. Ў. (2022). ШАРҚ ТАЪЛИМОТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 483-487.
4. Маликов, Б. К. (2021). ЁШЛАРНИ САЛБИЙ МАФКУРАВИЙ ТАХДИДЛАРДАН ХДМОЯ КИЛИШ-ДАЁТИЙ ЗАРУРИЯТ YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIM ILMIY-METODIK JURNALI. ISSUE, 1(1), 202-206.
5. Маликов, Б. К., & Абдураимов, О. К. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 449-453.
6. Маликов, Б. К., & Дехқонбоев, Ш. Б. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ХУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 462-466.
7. Маликов, Б. К., & Эшқурбонов, А. И. Ў. (2022). АДОЛАТЛИ ЖАМИЯТДА ОДИЛ СУД СИФАТИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 467-472.

8. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, Б. К. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ТАБИАТ ҚАДРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 473-478.
9. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, С. К. Ў. (2022). ИСЛОМ КАРИМОВ АСАРЛАРИДА КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҲОЯЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 479-482.
10. Маликов, Б. Қ., & Болиева, Н. Қ. Қ. (2022). ХУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМНИНГ ИЖТИМОЙ ХАВФИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 458-461.
11. Маликов, Б. Қ., & Бўриев, З. Б. Ў. (2022). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ХУҚУҚИЙ ОНГНИНГ АҲАМИЯТИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 454-457.
12. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, V. S., & Ataeva, G. V. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
13. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, V. S., & Ataeva, G. V. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
14. Насиба Шарифовна Юнусова, & Муслимахон Яхяева (2022). МОЛОДЕЖЬ И ИНФОРМАЦИОННАЯ СРЕДА. Academic research in educational sciences, 3 (10), 372-376.
15. Н. Ш. Юнусова (2022). ЁШ МУТАХАССИСЛАРНИ ТАРБИЯЛАШДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 339-341.
16. Юнусова Насиба Шарифовна, Назарова Нилуфар Жўраевна, & Жуманиязова Насиба Сапарбоевна (2022). ПЕДАГОГЛАРДА КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ (ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ МИСОЛИДА). Современное образование (Узбекистан), (6 (115)), 9-16. doi: 10.34920/SO/VOL_2022_ISSUE_6_2
17. Н. Ш. Юнусова, Жавлон Алимухаммедов, & Мухаммад Суяров (2022). ТРАНСПОРТ СОҲАСИДА МУТАХАССИСЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА ДИН ВА АХЛОҚ МАСАЛАЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 222-226.
18. Boltaevna, S. F. A., & Upashevna, A. L. (2022). Signs of Innovation Economy and its Assessment Indicators. Specialusis Ugdymas, 2(43), 3178-3190.
19. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". Journal of new century innovations, 16(1), 133-3/. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". Journal of new century innovations, 16(1), 133-135.
20. Akbarova, L. U. (2022). THE SIGNIFICANCE OF ECONOMIC THEORY IN KNOWING AND SOLVING PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. Journal of new century innovations, 16(1), 128-129.

XXI ASRDA GLOBAL AXBOROT JAMIYATINING SHAKLLANISHI

*Malikov Behzodjon Qurolovich
Rajabboyev Javoxir Akbarali ógli
TDTrU talabasi*

Bugun yangi axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va keng miqyosda tarqalishi o'z-o'zidan axborot sohasidagi global o'zgarishlarga olib kelmoqda. Ular bevosita davlat tuzilishi va fuqarolik jamiyati institutlari, iqtisodiy va ijtimoiy Xsoha, ilm-fan, madaniyat va insonlar faoliyatiga ta'sir ko'rsatmoqda .

Axborotlarning yangi texnologiyalar asosida keng tarqalishi tufayli XXI asr axborot asri sifatida e'tirof etilmoqda. Ammo shuni esdan chiqarmaslik kerakki, ishlab chiqarishining keskin ravishda o'sishi bizni axborot jamiyati sari yetaklovchi asosiy vosita bo'lgani yo'q. Yaqin o'tmishda kompyuterlar bir-birlari bilan mutlaqo aloqasiz ishlar edi. Lokal tarmoqlar, hatto multimedia texnologiyalari biror-bir firma yohud kompaniyaning ichki avtomatizatsiyasida oddiy bir uskuna sifatida ishlatiladi. Axborot inqilobining keying bosqichi global kompyuter tarmoqlarining paydo bo'lishi bilan bevosita bog'liq bo'lib, maxsus kompyuterlarning beqiyos qudratiga ega bo'lishi hamda axborot imkoniyatlarining oshishiga olib keladi.

Internetning paydo bo'lishi va jahon miqyosida boshlangan bozor liberalizatsiyasi natijasida komunikatsion xizmatlarning narxi pasaydi. Bu esa ikki muhim omil –

Axborot muhitining rivojlanishini tezlashtirdi va ijtimoiy sohani kuchaytirdi. Kompyuter va aloqa xizmatlari narxining pasayishi nafaqat davlat muassasalari hamda xususiy biznes, balki keng ommaga ham foydalanish uchun yo'l ochdi. Buning natijasida axborot industriyasida millionlab yangi iste'molchilar va turli-tuman bozorlar vujudga keldi. AQSH Savdo vazrligining ma'lumotiga ko'ra radio o'z auditoriyasini 50 mln odamga yetkazish uchun 30 yil, televideniya 13 yil ketgan bo'lsa, internetga bor-yo'g'li 4 yil yetarli bo'ldi.

Yangi axborot va telekommunikatsiya texnologiyalarning jadal sur'atlarida rivojlanishi transjegaraviy axborot almashinishi, butun dunyoda iqtisodiy kuchning harkatlanishi hamda turli ijtimoiy o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Bu alohida shaxslardan tashqari, mamlakatlar o'rtasida xalqaro darajadagi aloqalarga ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Shu bilan birgalikda, rivojlangan davlatlar (AQSH, G'arbiy Yevropa, Yaponiya) va boshqa dunyo o'rtasidagi o'sib borayotgan texnologik farqni e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi. Bu, o'z navbatida, global axborot jamiyatining rivojlanishiga to'siq bo'lmoqda. Aytish mumkinki, globallashtirish jarayonida axborot inqilobi tufayli dunyo yangi taraqqiyot davriga qadam qo'ymoqda. Biroq bu jarayon bir tekis va qarama-qarshiliklarsiz kechmasligi tabiiy.

Bugungi kunda barcha davlat muassasalari internetda o'z "sahifasi" ga ega. Bu esa demokratik jarayonlarning jadallashuviga, aholi siyosiy faolligining oshishiga, davlat va jamoatchilik o'rtasidagi munosabatlarning samaradorligiga olib keladi .

"Axborot jamiyati" degan tushuncha ilk marotaba o'tgan asr 60-yillarining ikkinchi yarmida paydo bo'lgan. "Axborot jamiyati" termini Tokioning texnologiya instituti professori Yu. Xayshi tomonidan ilk bor muomalaga kiritilgan. Jamiyat bilimlarining asosiy xarakteristikasi bir necha tashkilotlar, jumladan, Iqtisodni rejalashtirish agentligi, kompyuterdan foydalanish ishlari instituti, sanoat qurilish bo'yicha Kengash tomonidan Yaponiya hukumatiga taqdim etilgani fikrimizga misol bo'la oladi. Hisobotlarda yuqori sanoatga ega jamiyat, rivojlanayotgan kompyuter-texnologiyalar odamlar uchun ishonchli axborot manbai bo'lishi, ularni ko'pgina muammo tug'diruvchi ishlardan halos etishi, ishlab chiqarishning yuqori sifatli avtomatizatsiyani ta'minlash ta'kidlab o'tilgan. Shuningdek, muhim o'zgarishlar ishlab chiqarishning o'ziga tegishli bo'ladi, natijada uning mahsulotlari " katta hajmli axborot" ga aylanadi, bu esa innovatsiya, dizayn va marketing bahosining sazilarli darajada ortishiga olib keladi.

1973-yili amerikalik sotsiolog D.Bellning "Kelajak postindustrial jamiyati. Ijtimoiy tahlillar tajribasi" nomli kitobi dunyo yuzini ko'rish global axborot jamiyatining rivojlanish g'oyasiga turtki bo'ldi. U insoniyat tarixini uch qismga bo'lgan: agrar, industrial va postindustrial. Olim postindustrial jamiyatni industrial jamiyatdan farqli ravishda tasvirlagan. T.Veblen va boshqa industrializm nazariyotchilari kabi u industrial jamiyatni ko'p miqdordagi mashinalar va buyumlarni ishlab chiqarish asosiy maqsadi bo'lgan jamiyat deb biladi . Bell fikricha, narsa-buyumlarni ishlab chiqarishdan maorif, sog'liqni saqlash, ilmiy tekshirish va boshqaruv bilan bog'liq xizmatlarni taqdim qilishga o'tish postindustrial jamiyatning muhim xususiyatlaridan sanaladi.

Nazariy bilimlar muhim qaror qabul qilish va boshqaruv jarayonida katta o'rin tutadi. " Har qanday zamonaviy jamiyat innovatsiyalar va ijtimoiy nazorat o'zgarishi evaziga yashaydi, - deb yozadi Bell. –Aynan tabiat va innovatsion o'zgarishlar hal qiluvchi nazariy bilimlarni anglatadi". Bunday harakatlar fan, texnika va iqtisodning birlashishi jarayonida uyg'unlik kasb etadi. Amerikalik olim bilim va axborotni nafaqat postindustrial jamiyat transformatsiyasining samarali katalizatori, shuningdek, uning strategik resursi deb hisoblaydi.

1980-90-yillarni global axborot jamiyati rivojlanishida yangi bosqichning boshlanishi sifatida qayd etish mumkin. Avvalambor, bu davr Piter Draker va Manuel Kastels tadqiqotlarining natijalari bilan bog'liq. P. Draker 70-yillarning boshlaridagi munozaralarda faol qatnashgan amerikalik mashhur iqtisodchi, zamonaviy nazariyani tuzuvchi menejmentlardan biri sanaladi. U "Postkapitalistik jamiyat" nomli kitobi bilan mavjud postindustrial konsepsiyalarning yangi qiyofada shakllanishiga bevosita hissa qo'shdi. Uning fikricha, zamonaviy davr bu yangi axborot-telekommunikatsion

texnologiyalarning rivojlanishi hamda insoniyatning kapitalistik jamiyatni bilimlarda asosini topgan jamiyatga aylantirish uchun real imkoniyatga ega bo'lgan vaqtdagi keskin o'zgarishlar davridir.

“Global axborot jamiyati” atamasi avvalambor, o'z ichiga uzluksiz ravishda o'sib borayotgan axborot oqimi hamda bilimlarning iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy kontekstdagi rolini' shuningdek, rivojlanayotgan global axborot industriyasini qamrab oladi. Ijtimoiy tuzilish omili axborot jamiyatida o'ziga xos rolga ega. Bu omil demokratiyaning yangi “electron” shaklida va aholining bandlilik darajasining tub burilishida o'z aksini topadi.

“Global axborot jamiyati” tushunchasi izohini mavjud bo'lgan tushunchalar bilan umumlashtirgan holda quydagilarni qayd etish mumkin:

-yangi global ijtimoiy inqilob natijasida zamonaviy ko'rinishdagi jamiyatning asosini axborot va telekommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va konvergentsiya tashkil etadi;

-global jamiyatda axborot almashinuvida masafaviy va siyosiy chegaralar bo'lmaydi, ilmiy ma'lumotlarni qayta ishlash va bilimlarni qo'llab-quvvatlash yordamida hayot kechirish sifati barcha sohalarda yaxshilanishi maqsadida asosli qarorlar qabul qilinadi;

-mazkur jamiyat, bir tomondan madaniyatlarning qorishib ketishiga sabab bo'ladi, ikkinchidan esa o'z-o'zini realizatsiya qilish uchun yangi imkoniyatlar eshigini ochadi.

Axborotlashgan jamiyatning asosiy maqsadi jamiyatning har bir fuqarosini har qanday sharoitda dolzarb muammoni yechish uchun axborot olish imkoniga ega bo'ladigan, huquqiy va ijtimoiy kafolat bilan ta'minlashdir. Demak, axborotlashgan jamiyatning asosiy me'zonlari axborotni ishlashdagi son va sifat hamda uning samarali yetkazilishi, qayta ishlanishi hisoblanadi.

REFERENCES

1. Бехзоджон Куролович Маликов ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДАГИ МУАММОЛАР // Academic research in educational sciences. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-davlat-hizmatini-tartibga-solishdagi-muammolar> (дата обращения: 20.12.2022).
2. Маликов, Б. Қ. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ДОИР СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ. Scientific progress, 1(4), 207-212.
3. Маликов, Б. Қ., & Икромов, Д. Р. Ў. (2022). ШАРҚ ТАЪЛИМОТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 483-487.
4. Маликов, Б. К. (2021). ЁШЛАРНИ САЛБИЙ МАФКУРАВИЙ ТАХДИДЛАРДАН ХДМОЯ КИЛИШ-ДАЁТИЙ ЗАРУРИЯТ YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIM ILMIY-METODIK JURNALI. ISSUE, 1(1), 202-206.
5. Маликов, Б. Қ., & Абдураимов, О. К. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 449-453.

6. Маликов, Б. Қ., & Дехқонбоев, Ш. Б. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ХУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 462-466.
7. Маликов, Б. Қ., & Эшқурбонов, А. И. Ў. (2022). АДОЛАТЛИ ЖАМИЯТДА ОДИЛ СУД СИФАТИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 467-472.
8. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, Б. К. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ТАБИАТ ҚАДРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 473-478.
9. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, С. К. Ў. (2022). ИСЛОМ КАРИМОВ АСАРЛАРИДА КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 479-482.
10. Маликов, Б. Қ., & Болиева, Н. Қ. Қ. (2022). ХУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМНИНГ ИЖТИМОЙ ХАВФИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 458-461.
11. Маликов, Б. Қ., & Бўриев, З. Б. Ў. (2022). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ХУҚУҚИЙ ОНГНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 454-457.
12. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, V. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
13. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, V. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
14. Насиба Шарифовна Юнусова, & Муслимахон Яхяева (2022). МОЛОДЕЖЬ И ИНФОРМАЦИОННАЯ СРЕДА. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 372-376.
15. Н. Ш. Юнусова (2022). ЁШ МУТАХАССИСЛАРНИ ТАРБИЯЛАШДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 339-341.
16. Boltaevna, S. F. A., & Upashevna, A. L. (2022). Signs of Innovation Economy and its Assessment Indicators. *Specialusis Ugdymas*, 2(43), 3178-3190.
17. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". *Journal of new century innovations*, 16(1), 133-3/. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". *Journal of new century innovations*, 16(1), 133-135.
18. Akbarova, L. U. (2022). THE SIGNIFICANCE OF ECONOMIC THEORY IN KNOWING AND SOLVING PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Journal of new century innovations*, 16(1), 128-129.
19. Akbarova, L. U. (2022). SOME PROBLEMS OF LIFELONG EDUCATION IN UZBEKISTAN IN THE CONDITIONS OF A MARKET ECONOMY. *Journal of new century innovations*, 16(1), 130-132
20. Saidahrolovich, K. S., Upashevna, A. L., & Abduxamitovna, F. M. (2022). Factors Affecting Supply and Demand in The Automobile Industry of The Republic of Uzbekistan. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 5, 1-6..

AYOLLARNING IQTISODIY HUQUQ VA ERKINLIK LARI

Yaumutbayev Bobur Baxodir ógli - TDTrU talabasi

Bozor munosabatlari aholining barcha qatlamlari – ayollar va erkaklar , yoshlar va qariyalar, sog'lom va nogironlarga bab – baravar taalluqli voqelikdir. Ular har bir kishiniqilgan mehnatiga, tadbirkorliga va ishbilarmonligiga qarab taqdirlaydi, farovon yashashiga imkon beradi.

Statistik ma'lumotlar dunyo iqtisodiyotida ayollarning ta'siri oshib borayotganidan dalolat bermoqda. Ayrim rivojlangan davlatalarda ayollar boshqarayotgan korxonalar yalpi milliy mahsulotning 50 foizidan ortiqrog'ini ishlab chiqarmoqda. Masalan, Germaniyada bu 50-52 foizni , Yaponiyda 55 foiz , Italiyada esa 60 foizni tashkil etadi. Dunyo respublikalarining o'ndan bir qismi ayollarga tegishli

O'zbekistonda ayollarni ijtimoiy – iqtisodiy hayotga jalb etish ,xususiy mulk egalariga, subyektlariga aylantirish o'zizga xos xususiyatlarga ega.

Birinchidan o'zbek ayollari ko'p bolali bo'lib, bu ularni ko'proq oilaga , farzandlar tarbiyasiga bog'lab qo'yadi. To'g'ri, keyingi yillarda oilani rivojlantirish uchun sharoitlar yaratilishi natijasida aholi orasida tug'ulish biroz kamaydi. Hozir 5-6 nafar farzandli ayollar kam uchraydi, shaharlarda esa 1-2 bola bilan cheklanish ananaga aylanmoqda.

Ikkinchidan, mulk egasini erkak obrazida ko'rish hollari mavjud. Natijada bugun biznesda asosan erkaklar yetakchilik qilmoqda.

Bundan tashqari, xususiy mulkka ega bo'lish istagida o'ziga xoslik ko'zga tashlandi. Ayollar xususiy mulkka uni yanada kengaytirish, yangidan – yangi mahsulotlar yaratish ,ish joylari ochib, hudduda yoki soha barqaror mavqega erishish emas, balki oilaviy – moddiy shart – sharoitlarni yaxshilash manbai deb qarashga moyildirlar. Ular uchun umumiy ijtimoiy – iqtisodiy taraqqiyot emas, balki oilaviy hayotni farovonlashtirish birinchi galdagi vazifadir. Bu fikrimiz o'tkazilga sotsiologik kuztishlar, so'rovnomalarga olgan javoblar natijasidir.

«O'zingiz qanday mulk egasi bo'lishni istaysiz?» dega savolga javoban respondent ayollarning 48 foizi – o'zining hovlisi, 31 foizi - xususiy korxonasi, 12 foizi – xususiy do'koni, 9 foizi esa kichik firmasi bo'lishini istashini aytgan. Ma'lum bo'ladiki, ayollar bozor iqtisodiyot talablarini to'g'ri idrok etadi va xususiy mulk egasi bo'lishni istaydi. Ammo qizig'i shundaki, xususiy mulk egasi bo'lish insonning tabiiy huquqi, farovon yashash va qobiliyatini rivojlantirish imkoni ekanligini avvalo oliy ma'lumotli ayollar qayd etadilar. Ularning deyarli barchasi yoki bu mulk egasi bo'lishni yoqlab chiqadilar. Ayni vaqtda qishloq ayollarining uchdan bir qismi (31%) xususiy mulk tarafdoridir. Chamasi, qishloq joylarida xususiy mulk ko'rinishlarining xilma-xil emasligi, fermer xo'jaliklari hali subyektlarga sezilarli foyda keltirmagani respondentlar javobiga ta'sir etgan ko'rinadi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tilib, xususiy mulkchilikning tiklanishi ayollarda xususiy korxonalar ochish, farzandlari yoki turmush o'rtog'i shunday korxonalar egasi bo'lishini ko'rish istagini yuzaga keltirgan. Shunday bo'lsa, respondentlarning 31 foizi <<xususiy korxonalar bo'lishini istayman>> deb javob bergan. Lekin bu javob ulaning xususiy korxonalar ochishiga tayyor ekanliklarini bildirmaydi. E'tiborlisi shundaki, ushbu javob bilan uni real hayotga joriy etishga intilish o'rtasida katta farq mavjud. Bu respondentlarning <<Agar lotoreya o'yinida katta pul yutsangiz, uni nima sarflagan bo'lardingiz?>> degan savolga bergan javoblarida yaqqol namoyon bo'ladi. Ayollarning 62 foizi <<yangi hovli sotib olardim>>, <<kvartiramni kengaytirardim>>, deb javob bergan. Ularning 30 foizi <<o'g'limni uylantirardim yoki qizimga to'y qilardim>>, deb javob bergan javobi ham yuqoridagi javobga yaqindir. Respondentlarning atigi 8 foizi yutgan pullarini yangi korxonalar yoki xususiy firma tashkil etishga sarflashini bildirgan. Chamasi, <<oilani biqish, pul topish - erkaklarning ishi>>, degan eskicha tasavvur o'zbek ayollarini hali tark etmagan.

Xususiy mulk, respondentlar tasavvurida, oilaviy farovonlikni ta'minlash uchun kerak. Ushbu xohishni qoralab bo'lmaydi, chunki xususiy mulk pirovard natijada turmush tarzini, oilaviy munosabatlar madaniyatini yuksalturishga xizmat qilishi lozim. Lekin mulkni asrash, ko'paytirishning ham i'z qat'iy talablari mavjud. U o'rnini kelganida oilaviy sarf-xarajatlarni kamaytirishni, hatto ayrim oilaviy jihozlar va qulayliklardan voz kechishni talab etadi.

Xususiy mulkni shakllantirish kishidan uzoq mehnatni, kasbiy ko'nikmalarni, hamkasblarni uyushtirish va ularni mehnatini tashkil etish qobiliyatlarini talab etadi. Shunday xislatlari bo'lmagan kishi mulkdan unumli foydalanishni bilmaydi, goho uning talon-taroj qilinishiga sababchi bo'ladi.

Qanday bo'lmasin, O'zbekiston ayollari bugun ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarda faol qatnashmoqda, xususiy mulkka ega bo'lib, oilasini boqish, noz-ne'matlar yaratib, turli madaniy-maishiy xizmat ko'rsatishga o'z hissasini qo'shmoqda. Ayollar o'z iqtidori, bilimi va ko'nikmalariga muvofiq ishlashga moyildirlar, ular erkaklardek tavakkal qilishga, o'zlari aniq tasavvur etolamagan sohalarga kirishga intilmaydi. Mehnati bilan yaratilgan xususiy mulkka ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'ladi, keskin raqobatlariga kirishmaydi, ish faoliyatini bir maromda, tekis olib borishni yoqtiradi. Ular uchun xususiy mulk katta boylik orttirish, yirik ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish emas, balki oilasining moddiy farovonligini ta'minlash manbaidir.

Xususiy mulk kishida ijobiy ijtimoiy fazilatlarini shakllantiradi. Tejamkor bo'lish, isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslik, tashabbuskorlik bilan ishlash, loqaydlik va tanballik kabi illatlarga barham berish, kishilarni ishbilarmonligiga qarab taqdirlash, vaqtning qadriga yetish ana shunday fazilatlar sirasiga kiradi.

Kuzatishlardan ma'lum bo'ldiki, ayollar biznesning savdo-sotiq, maishiy-madaniy xizmatlar ko'rsatish, ta'lim-tarbiya, meditsina, kopyuter xizmati kabi sohalarda ishlashga intiladi. Ishlab chiqarish, qurulish, yo'l-transport xizmati ko'rsatish

sohalarida xizmat qilayotgan ayollar juda kam, ular jami tadbirkorlarning 3-4 foizidan ortmaydi.

Shu bilan birga, bozor infratuzilmasini rivojlantirishda ayollarning roli va o'rnini ortib borayotganini kuzatamiz. Masalan, bozor munosabatlariga o'tish arafasida banklarda xizmat qiluvchi ayollar atigi 7-8 foizni tashkil etgan bo'lsa, hozirgi banklar tizimida ularning ulushi 40 foizga yaqindir. Hatto ayollarimiz xususiy banklarni boshqarishda, banklar boshqaruvi faoliyatida ishtirok etmoqda. Bugun faoliyat ko'rsatayotgan birjalar, auditorlik firmalari, sug'urta kompaniyalari, mehmonxona komplekslari, kontsernlar va transmilliy uyushmalarda ayollar ko'payib bormoqda.

Tadbirkorlik sohasini rivojlantirishga ko'maklashuvchi davlat va nodavlat tashkilotlari, biznes tuzilmalari, banklar va moliyaviy institutlarning tashkil etilishi va ular amalga oshirayotgan ishlar biznes sohasini mustahkamlashga, bozorda o'z o'rnini topib olishiga imkoniyat yaratmoqda.

REFERENCES

1. Бехзоджон Қуролович Маликов ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДАГИ МУАММОЛАР // Academic research in educational sciences. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-davlat-hizmatini-tartibga-solishdagi-muammolar> (дата обращения: 20.12.2022).
2. Маликов, Б. Қ. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ДОИР СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ. Scientific progress, 1(4), 207-212.
3. Маликов, Б. Қ., & Икромов, Д. Р. Ў. (2022). ШАРҚ ТАЪЛИМОТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 483-487.
4. Маликов, Б. Қ. (2021). ЁШЛАРНИ САЛБИЙ МАФКУРАВИЙ ТАХДИДЛАРДАН ХДМОЯ КИЛИШ-ДАЁТИЙ ЗАРУРИЯТ YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIM ILMIY-METODIK JURNALI. ISSUE, 1(1), 202-206.
5. Маликов, Б. Қ., & Абдураимов, О. Қ. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 449-453.
6. Маликов, Б. Қ., & Дехқонбоев, Ш. Б. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ХУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 462-466.
7. Маликов, Б. Қ., & Эшқурбонов, А. И. Ў. (2022). АДОЛАТЛИ ЖАМИЯТДА ОДИЛ СУД СИФАТИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 467-472.
8. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, Б. Қ. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ТАБИАТ ҚАДРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 473-478.

9. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, С. К. Ў. (2022). ИСЛОМ КАРИМОВ АСАРЛАРИДА КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 479-482.
10. Маликов, Б. Қ., & Болиева, Н. Қ. Қ. (2022). ХУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМНИНГ ИЖТИМОИЙ ХАВФИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 458-461.
11. Маликов, Б. Қ., & Бўриев, З. Б. Ў. (2022). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ХУҚУҚИЙ ОНГНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 454-457.
12. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
13. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
14. Насиба Шарифовна Юнусова, & Муслимахон Яхяева (2022). МОЛОДЕЖЬ И ИНФОРМАЦИОННАЯ СРЕДА. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 372-376.
15. Н. Ш. Юнусова (2022). ЁШ МУТАХАССИСЛАРНИ ТАРБИЯЛАШДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 339-341.
16. Boltaevna, S. F. A., & Upashevna, A. L. (2022). Signs of Innovation Economy and its Assessment Indicators. *Specialusis Ugdymas*, 2(43), 3178-3190.
17. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". *Journal of new century innovations*, 16(1), 133-3/.
18. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". *Journal of new century innovations*, 16(1), 133-135.
19. Akbarova, L. U. (2022). THE SIGNIFICANCE OF ECONOMIC THEORY IN KNOWING AND SOLVING PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Journal of new century innovations*, 16(1), 128-129.
20. Akbarova, L. U. (2022). SOME PROBLEMS OF LIFELONG EDUCATION IN UZBEKISTAN IN THE CONDITIONS OF A MARKET ECONOMY. *Journal of new century innovations*, 16(1), 130-132
20. Saidahrolovich, K. S., Upashevna, A. L., & Abduxamitovna, F. M. (2022). Factors Affecting Supply and Demand in The Automobile Industry of The Republic of Uzbekistan. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 5, 1-6..

MILLIY O'ZLIK VA FUQAROLIK JAMIYATINING O'ZIGA XOS HUSUSIYATLARI

Abduxalilov Samandar Baxromjon ógli - TDTrU talabasi
Hamroyev Nozimbek Beshimovich - TDTrU talabasi

Milliy istiqloqlarga erishgan mamlakatlarda davlat va jamiyatning strategik maqsadini belgilab olish zarurati yuzaga keladi. Bu muddao mamlakatda yashayotgan fuqarolarning orzu-intilishi, faoliyatini yo'naltiruvchi bunyodkor kuch bo'lib maydonga chiqadi. Yurtboshimiz Islom Karimov ushbu yo'lning pirovard maqsadini quyidagicha belgilab bergan edi: 'Barqaror bozor iqtisodiyoti, aniq tashqi siyosatga asoslangan kuchli huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etish pirovard maqsad bo'lib qolishi kerak. Shunday jamiyatgina O'zbekiston xalqining munosib turmushini, uning huquqlari va erkinligini kafolatlashi, milliy an'analar va madaniyat qayta tiklanishini, shaxs sifatida insonning ma'naviy-axloqiy kamol topishini ta'minlashi mumkin'.

Jamiyatning strategik maqsadini amalga oshirishda milliy o'zlikni anglash o'ziga xos o'rin tutadi va fuqarolik jamiyatini shakllantirish hamda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ushbu maqsad ilmiy nazariyani: sobiq tuzumga xos illatlarni fosh etish, kishilar ongida saqlanib qolgan kommunistik mafkuraning g'ayrimilliy va g'ayriinsoniy mohiyatini ochib tashlash; shuningdek, bozor iqtisodiyotini milliy zaminga tatbiq etish, uning erkin shaxsning shakllanishiga ta'sirini asoslashga, fuqarolik jamiyatining konseptual masalalarini, huquqiy demokratik davlat qurishning mexanizmlarini o'rganishga undadi. O'zbekiston tanlagan taraqqiyot yo'li, ya'ni bozor iqtisodiyoti orqali fuqarolik jamiyati va demokratik huquqiy davlat barpo etish, avvalo, xalqimiz, millatimiz, ajdodlarimiz orzu-tilaklari tarixiy-madaniy an'alariga mos keladi; ikkinchidan, belgilangan maqsad quruq gipoteza emas, u jahon tafakkurining namunali ko'rinishlari, ilg'or davlatlarning ijtimoiy-tarixiy, madaniy va siyosiy tajribalariga asoslanadi; uchinchidan, ozod va obod Vatan barpo etish milliy o'zlikni anglashning mohiyatidan kelib chiqadi. Shu bois, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan demokratik islohotlar, iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarda xalqimiz, millatimiz faol ishtirok etmokda; to'rtinchidan, milliy o'zlikni anglashning tub maqsadlarini ifoda etayotgan, ularni lo'nda va ham-maga tushunarli qilib yetkazayotgan Prezidentimizning sa'y-harakatlarini, fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat qurish haqidagi konseptual g'oyalarini xalqimiz qo'llab-quvvatlamokda.

Kuchli ijroiya hokimiyatini yaratish milliy taraqqiyotni ta'minlash uchun kerak edi, albatta. Biroq u milliy taraqqiyotning pirovard natijasi, maqsadi emas. Kuchli mustaqil davlatga tayangan holda kuchli fuqarolik jamiyatini shakllantirishga o'tiladi. Bu borada respublikamiz ijtimoiy-siyosiy hayotida islohotlar olib borilmoqda, yangi

saylov tizimi, ko'ppartiyaviylik, ikki palatali parlament joriy etildi, hokimiyatning uchga taqsimlanishi amalga oshirildi, ommaviy axborot vositalarida hurfikrlikni rivojlantirish, nodavlat notijorat tashkilotlari va o'zini-o'zi boshqarish organlarini demokratik institutlarga aylantirish maqsadida siyosiy-huquqiy chora-tadbirlar ko'rilmogda. Albatta, ushbu ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar jamiyatning strategik maqsadidan kelib chiqadi.

Bu esa milliy o'zlikni nafaqat subyektiv g'oya, shu bilan birga, uning xalqimiz, millatimiz sa'y-harakatlari intilishlariga aylangan, obyektivlashayotgan hodisa ekanligini ham ko'rsatadi.

Kuchli davlat barpo etish g'oyasining o'zi mohiyatan milliy o'zlikni anglashga borib taqaladi. Xalq, millat shakllanayotgan paytda mustaqil, kuchli davlat zarurligini hali anglab yetmasligi mumkin. Hatto, xalq shakllanib tarix sahnasiga chiqqan chog'da ham uning barcha vakillari o'zining siyosiy ehtiyojini yetarli idrok etmasligi tabiiy hol. Bunda xalq, millatning siyosiy ongi rivojlangan, umumxalq umummillat manfaatlarini to'la anglagan vakillari, ayrim shaxslar yoki guruhlar yordamga keladi. "Kuchli davlatdan-kuchli jamiyat sari" g'oyasi esa fuqarolik jamiyatiga tadrijiy borish yo'li, tamoyili hisoblanadi.

Mazkur tamoyilda ikki mafkuraviy asos mavjud: birinchisi, o'zbek xalqining tarixiy-madaniy va ijtimoiy-siyosiy tajribalariga tayangan holda O'zbekistonning fuqarolik jamiyati sari borish yo'lini asoslab berish; ikkinchisi, ilg'or davlatlarning demokratik tajribalari, umuminsoniy me'yorlar va qadriyatlarga asoslanib, respublikamizning taraqqiyot modelini ishlab chiqishdir.

"Kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari" g'oyasi, milliy taraqqiyot yo'lini chuqur tadqiq etib, har bir bosqichning o'ziga xos vazifalarini aniqlab, mamlakat, ijtimoiy-siyosiy institutlar faoliyati, strukturasi va vazifalarini davr talablariga muvofiq modernizatsiyalashtirib borishni taqozo etadi. Demak, milliy o'zlikni anglash tugallangan, mutlaq, ma'lum bir davr yoki maqsad bilan chegaralangan hodisa emas, u ham jamiyat, xalq, millat hayotiga mos tarzda o'zgarib, boyib, yangi yondashuvlar, maqsadlar, g'oyalar bilan yangilanib boradi.

Fuqarolik jamiyatini shakllantirishda milliy o'zlikni anglash milliy-madaniy vazifani o'taydi. Bu o'rinda milliy o'zlikni anglashning xalqimiz, millatimiz tarixiy-madaniy paradigmasiga tayanib yangi jamiyat qurish g'oyasini nazarda tutamiz. Birinchidan, adolatli davlat, insonparvar ma'naviyatli jamiyat qurish g'oyasining o'ziga xos jihatlari Farobiy, Xorazmiy, Ibn Sino, Beruniy, Axmad Yassaviy Bahovuddin Naqshband, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Bobur Mirzo kabi ulug' ajdodlarimizning asarlarida o'z ifodasini topgan. Ikkinchidan, barpo etayotgan davlatimiz milliy an'analarimiz, madaniyatimizga asoslanadi. Islom Karimov: "Har bir davlat betakror ijtimoiy hodisadir. U har qaysi xalq tarixiy va ma'naviy taraqqiyotining hosilidir, uning o'ziga xos, o'ziga mos madaniyati rivojidir", deya ta'kidlaydi. Ko'rinib turibdiki, jamiyatimizning strategik maqsadi - fuqarolik

jamiyati va huquqiy davlat barpo etish, eng avvalo, xalqimizning milliy-madaniy tajribasi, paradigma xususiyatlariga asoslanadi. Milliy-madaniy tajriba esa milliy o'zlikni anglashning tizimlaridandir. Demak, milliy o'zlikni anglash strategik maqsadga o'z tizimi, ya'ni milliy-madaniy an'analar orqali ham ta'sir etadi.

Milliy o'zlikni anglash fuqarolik jamiyatini ijtimoiy adolat, tenglik qaror topgan, inson huquqlariga amal qilinadigan ijtimoiy muhitda barpo etishni taqozo etadi. Shuning uchun u timoiy-huquqiy (normativ) makonni shakllantirishni shart qilib qo'yadi. Ijtimoiy-amaliy faoliyat o'zlikni anglashning real voqelikka aylanish bosqichidir. Fuqarolik jamiyatini shakllantirishda u xalq, millat va barcha jamiyat a'zolarining strategik maqsadga erishish borasidagi hamjihat harakatlari, jamiyat va davlatni boshqarishda faol qatnashishi o'tkazilayotgan islohotlarni amaliy qo'llab-quvvatlashlarida namoyon bo'ladi.

Milliy o'zlikni anglash - yuksak ma'naviy-ijtimoiy hodisa. U, eng avvalo, jamiyatdagi har bir shaxsning o'zligini anglashga intilishidan boshlanadi. Buyuk mutafakkir, shoir va davlat arbobi Alisher Navoiy bejiz «El netib topg'ay menikim, men o'zimni topmasam», degan satrlarni bitmagan edi.

Milliy o'zlikni anglash boshqa millatlardan o'zini ajratish, o'z qobig'iga berkinish emas. Aksincha, millatning o'ziga xosligini, jahon tamadduniga qo'shgan hissasini, ma'naviy merosini anglash, uni o'zlashtirish, undan iftixor qilish, millat madaniyatining tashuvchisiga aylanish, demakdir.

Ommaviy madaniyat va globallashuv millat va elatlar o'ziga xosligi va madaniy identifikatsiya jihatlarini yutib yuborayotgan ayni zamonda milliy o'zlikni anglash va har bir millatning o'ziga xosligini saqlash muammosi har qachongidan ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu har bir insonning betakrorligini, har bir millatning benazir madaniyatini, dunyoning rang-barangligini saqlash deganidir.

Fuqarolik jamiyatini barpo etish nuqtai nazaridan olganda esa, milliy o'zlikni anglash har bir shaxs onglilik darajasining sifat jihatidan o'zgarishini anglatadi. Davlat va jamiyat esa fuqarolarning onglilik darajasi ortishi bilan qudratliroqdir. Boshqacha aytganda, milliy o'zlikni anglash shaxslarning fuqarolik pozitsiyasi barqarorligini, jamiyatda nodavlat notijorat tashkilotlari ongli ravishda ko'payishini, pirovard natijada demokratiyaning kengayishi va ijtimoiy muammolarning keskin kamayishini, fuqarolarning davlat boshqaruvida faol ishtirok etishini bildiradi.

Demak, fuqarolik jamiyatini shakllantirish kishilardan, avvalo, ijtimoiy hayotda faol qatnashishni, bozor iqtisodiyoti talablarini to'g'ri idrok etib, uni chuqurlashtirishga o'z hissasini qo'shishni talab etadi. Yurtboshimiz ta'kidlagani- dek, "Buning tasdig'ini mamlakatimizni isloh etish va demokratlashtirish jarayoni hech qachon ortga qaytmaydigan, qat'iy va izchil tus olgani, odamlarimiz o'zga-rib, ularning siyosiy va fuqarolik faolligi oshayotgani, ongu tafakkuri yuksalib, yon-atrofdan bo'layotgan barcha voqea-hodisalarga daxldorlik tuyg'usi, ertangi kunga ishonchi ortib borayotgani misolida ko'rish, anglash qiyin emas".

Shunday ekan, fuqarolik institutlari butun ijtimoiy-iqtisodiy hayotni tashkil etuvchi, boshqaruvchi, taraqqiy ettiruvchi kuch, subyektlarga aylanishi kerak.

Fuqarolik jamiyatining bunday institutlari ko'payishi, taraqqiy etishi ushbu jamiyatda paydo bo'ladigan muammolarning fuqarolar tomonidan ongli ravishda tezda bartaraf etib borilishiga, ya'ni ijtimoiy muammolarning hal etilishiga ko'maklashadi. Fuqarolarning jamiyat hayotiga faol aralashuvi, nafaqat siyosiy huquqlarning istifoda etilishi, balki shaxs intellektual salohiyatining taraqqiyot uchun xizmat qilishi, milliy o'zlikni anglashning yuksak darajada namoyon bo'lishi demakdir.

REFERENCES

1. Беҳзоджон Куролович Маликов ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДАГИ МУАММОЛАР // Academic research in educational sciences. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-davlat-hizmatini-tartibga-solishdagi-muammolar> (дата обращения: 20.12.2022).
2. Маликов, Б. Қ. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ДОИР СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ. Scientific progress, 1(4), 207-212.
3. Маликов, Б. Қ., & Икромов, Д. Р. Ў. (2022). ШАРҚ ТАЪЛИМОТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҲОЯЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 483-487.
4. Маликов, Б. Қ. (2021). ЁШЛАРНИ САЛБИЙ МАФКУРАВИЙ ТАХДИДЛАРДАН ХДМОЯ КИЛИШ-ДАЁТИЙ ЗАРУРИЯТ YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIM ILMIY-METODIK JURNALI. ISSUE, 1(1), 202-206.
5. Маликов, Б. Қ., & Абдураимов, О. Қ. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 449-453.
6. Маликов, Б. Қ., & Дехқонбоев, Ш. Б. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ХУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 462-466.
7. Маликов, Б. Қ., & Эшқурбонов, А. И. Ў. (2022). АДОЛАТЛИ ЖАМИЯТДА ОДИЛ СУД СИФАТИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 467-472.
8. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, Б. Қ. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ТАБИАТ ҚАДРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 473-478.

9. Маликов, Б. Қ., & Хамрокулов, С. К. Ў. (2022). ИСЛОМ КАРИМОВ АСАРЛАРИДА КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 479-482.
10. Маликов, Б. Қ., & Болиева, Н. Қ. Қ. (2022). ХУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМНИНГ ИЖТИМОИЙ ХАВФИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 458-461.
11. Маликов, Б. Қ., & Бўриев, З. Б. Ў. (2022). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ХУҚУҚИЙ ОНГНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 454-457.
12. 6. O'Erniyozov, I.Merzayev, & M.Hasanov. (2022). SHAXSNI SHAKILLANTIRISHDA "OILA" VA "JAMIYATNING" AHAMIYATI . *World Scientific Research Journal*, 4(2), 96–101. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/1445>Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
13. Насиба Шарифовна Юнусова, & Муслимахон Яхяева (2022). МОЛОДЕЖЬ И ИНФОРМАЦИОННАЯ СРЕДА. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 372-376.
14. Н. Ш. Юнусова (2022). ЁШ МУТАХАССИСЛАРНИ ТАРБИЯЛАШДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 339-341.
15. Юнусова Насиба Шарифовна, Назарова Нилуфар Жўраевна, & Жуманиязова Насиба Сапарбоевна (2022). ПЕДАГОГЛАРДА КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ (ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ МИСОЛИДА). *Современное образование (Узбекистан)*, (6 (115)), 9-16. doi: 10.34920/SO/VOL_2022_ISSUE_6_2
16. Н. Ш. Юнусова, Жавлон Алимухаммедов, & Мухаммад Суяров (2022). ТРАНСПОРТ СОҲАСИДА МУТАХАССИСЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА ДИН ВА АХЛОҚ МАСАЛАЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 222-226.
17. Adilovich, Nosirov Rashod. "THE STRATEGIC VALUE OF EDUCATION FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TRAINING OF PROMISING PERSONNEL POTENTIAL." (2022): 183-186.
18. Nosirov R. THE PLACE AND ROLE OF THE MASTER AMIR TEMUR IN WORLD HISTORY //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 203-205.
19. Nosirov, R., & Mamajanova, G. (2022). International Ratings and Index Indicators of the Republic of Uzbekistan. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 4, 86-88.

G'ARBDA MILLAT TUSHUNCHASINING FALSAFIY MUSHOG'ADASI

Bozorov Asliddin Kamoliddin ógli - TDTrU talabasi

Isroilov Avazbek Azamat ógli - TDTrU talabasi

Bugungi globallashuv sharoitida milliy identifikatsion jarayonlarning kuchayishi, etnogenez va millatning kelib chiqishi masalalarini o'rganishdagi mavjud metodlarning yetarli natija bermayotganligi mazkur masalaga yangi paradigmal yondashuvlarni taqozo etmoqda. G'arb falsafasidagi mavjud kontsepsiyalar ijobiy ma'noda asos vazifasini bajarishi mumkin. XX asrning oxiridan boshlab ijtimoiy-gumanitar fanlar tizimida etnomilliy masalalarni o'rganishga doir bir qancha kontsepsiyalar shakllandi.

Tarixga nazar tashlasak, G'arbiy Yevropada "millat" atamasi XV-XVI asrlarda madaniyat va til birligiga asoslangan jamoa tushunchasi sifatida paydo bo'ldi. Millatni zamonaviy talqinda tushunish XVIII asr Fransuz revolyutsiyasidan keyin, milliy o'zlikni anglash jarayonida yuzaga kelgan. Millat shakllanishi bilan bog'lik munozaralar hamda etnomilliy nazariyalarga tegishli adabiyotlar yaratish XIX asrning ikkinchi yarmidan avj oldi.

Bu davrda "etnos", "etniklik", "millat" tushunchalarining ta'rifiga ikki xil yondashuv vujudga keldi. Ularni shartli ravishda etnik (nemischa) va siyosiy (fransuzcha) yondashuvlar deb klassifikatsiyalash mumkin. Millat ta'rifiga etnik yondashish nemis faylasufi I.Gerder va nemis romantiklari asarlarida o'z ifodasini topgan. I.Gerder fikricha, millat umumiy kelib chiqish, umumiy madaniyatga ega bo'lgan insonlarning tabiiy uyushmasi bo'lib, milliy ruhiyatni o'zida aks ettiradi hamda "qon va zamin" birligi asosida vujudga keladi. Faylasuf millatning o'ziga xos dunyoqarashi, umummadaniy qadriyatlarini millat shakllanishining asosiy omili deb bilgan.

Fransuz olimi Ernest Renan 1882-yil 11-martda Sorbon universitetidagi "Millat nima?" mavzusidagi ma'ruzasida: -"Millat bu o'tgan davr va kelajakdagi qurbonliklar evaziga shakllangan buyuk hamjixatlikdir», deb ta'riflaydi. Uning ta'kidicha, millat yuragida alangasi bor, o'tkir tafakkur egalari bo'lgan insonlar ongining mahsulidir.

Postsovet muhitida postmodernizm (etnoslar taraqqiyotini sotsial antropologiya yo'nalishida tadqiq qiluvchi oqim) va primordializm (etnoslar taraqqiyotini rus etnologiya maktabi an'analari asosida e'tirof etuvchi oqim) o'rtasidagi bahslar tufayli etnos, etniklik, millat shakllanishi, milliy identifikatsiya masalalarini o'rganishga bo'lgan ehtiyoj ortdi.

Sho'ro davrida etnos va millat tushunchalariga bo'lgan qiziqish XX asrning 60-yillarida kuchaydi. Bunga Yu.Bromley, V.Kozlov, V.Alekseev, L.Gumilevlarning

tadqiqotlari yaqqol misol bo'ladi. Rus etnologiya maktabining vakili Yu.Bromley etnos, millat tarixiy jarayonlarning natijasi, ijtimoiy taraqqiyot mahsuli deya

ta'kidlagan. Primordializmning sotsiobiologik yo'nalishi vakili amerikalik sotsiolog va sotsial antropolog P'er van den Berge millatning bioenergetik tabiati haqida ta'limot yaratdi. Uning fikricha, etnoslarning mavjudligi insonlarning biologik mohiyatidan kelib chiqqan zaruriyatdir. Rus olimi L.Gumilev ham biologik primordializmning varianti sifatida «etnik maydon» gipotezasini (passionar nazariya) ilgari surdi. U "etnos - kishilarning tabiiy ravishda shakllangan uyushmasi bo'lib, a'zolari o'ziga xos xulq-atvor steriotiplariga ega. Ular o'zini analogik uyushmalarga qarama-qarshi qo'yadi, bu ziddiyat esa etnoguruhlardagi o'zaro hurmat-e'tibor hissi bilan belgilanadi",-deb yozadi. L. Gumilevning ta'kidlashicha, etnoslar yaxlit tizim sifatida mavjud bo'lib, etnik tizim superetnoslar tarkibiga kiradi, o'z o'rnida etnosning unsurlari subetnoslar, konviktsiyalar, konsortslardan iboratdir.

Postmodernizm oqimlari orasida konstruktivizm kontsepsiyalari alohida diqqatga sazovordir. Konstruktivistik yondashuv etnos va millatni sun'iy tuzilma, insonlarning maqsadga qaratilgan faoliyatining natijasi sifatida ta'riflaydi. Taniqli ingliz olimi Ernest Gellnerning yozishicha, «Millatni inson yaratgan, millat inson ongining mahsulidir», "millat ilmiy konstruktsiya bo'lib, o'ta emotsional va sezish, anglash qiyin bo'lgan "uyushma"lardan tuzilgan. Bular jamoaga daxldorlik va birdamlik hissi, umumiy meros va ixtiyoriy identifikatsiya, tanlash huquqidir".

B.Andersen «Tasavvurdagi hamjamiyatlar» nomli fundamental tadqiqotida millatni «tasavvurdagi siyosiy hamjamiyat sifatida tavsiflaydi. "Tasavvurdagi hamjamiyat", ya'ni millatning vakillari o'zaro bevosita aloqa o'rnatmaydi, shuning uchun, millatning shakllanishi ham, mavjudligi ham bizning tasavvurimizda. Tasavvurlar yolg'on emas, aksincha, u ijod natijasi, yaratilish demakdir.

O'tgan asrning oxirgi o'n yilligida global muammolarning keskinlashib ketishi, geosiyosiy, ekologik, etnik, milliy munosabatlardagi muammolar millat, milliy identifikatsiya jarayonlari masalasiga tegishli ko'pgina tadqiqotlarning yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. Bu borada G'arb faylasuflarining etnomilliy kontsepsiyalari, milliy identifikatsion jarayonlar xususidagi qarashlari va unga daxldor fikr-mulohazalarini qiyosiy o'rganish, O'zbekistondagi milliy identifikatsion jarayonlar istiqbolini bashorat qilish muhim ahamiyatga ega. Zero, milliy o'zlikni anglash, millatning ma'naviy komillikka erishishi davlat suverenitetini mustahkamlash va milliy taraqqiyotning asosiy omillaridan biridir.

REFERENCES

1. Бехзоджон Қуролович Маликов ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДАГИ МУАММОЛАР // Academic research in educational sciences. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-davlat-hizmatini-tartibga-solishdagi-muammolar> (дата обращения: 20.12.2022).

2. Маликов, Б. Қ. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ДОИР СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ. *Scientific progress*, 1(4), 207-212.
3. Маликов, Б. Қ., & Икромов, Д. Р. Ў. (2022). ШАРҚ ТАЪЛИМОТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 483-487.
4. Маликов, Б. К. (2021). ЁШЛАРНИ САЛБИЙ МАФКУРАВИЙ ТАХДИДЛАРДАН ХДМОЯ КИЛИШ-ДАЁТИЙ ЗАРУРИЯТ YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIM ILMIY-METODIK JURNALI. *ISSUE*, 1(1), 202-206.
5. Маликов, Б. Қ., & Абдураимов, О. К. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 449-453.
6. Маликов, Б. Қ., & Дехқонбоев, Ш. Б. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ХУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 462-466.
7. Маликов, Б. Қ., & Эшқурбонов, А. И. Ў. (2022). АДОЛАТЛИ ЖАМИЯТДА ОДИЛ СУД СИФАТИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 467-472.
8. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, Б. К. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ТАБИАТ ҚАДРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 473-478.
9. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, С. К. Ў. (2022). ИСЛОМ КАРИМОВ АСАРЛАРИДА КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 479-482.
10. Маликов, Б. Қ., & Болиева, Н. Қ. Қ. (2022). ХУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМНИНГ ИЖТИМОИЙ ХАВФИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 458-461.
11. Маликов, Б. Қ., & Бўриев, З. Б. Ў. (2022). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ХУҚУҚИЙ ОНГНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 454-457.
12. Yuldasheva, M. B. (2020). HISTORY OF THE ENGLISH UZBEK TRANSLATION. *Theoretical & Applied Science*, (3), 11-14.
13. Saydivaliyeva, V. S. (2021). ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITIES. *Экономика и социум*, (3-1), 273-277.
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45770178>
14. Saydivaliyeva, V. S. (2021). ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITIES. *Экономика и социум*, (3-1), 273-277.
15. О'Erniyozov, I.Merzayev, & M.Hasanov. (2022). SHAXSNI SHAKILLANTIRISHDA "OILA" VA "JAMIYATNING" AХАМИЯТИ. *World Scientific Research Journal*, 4(2), 96–101. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/1445>Mustaeva, G. S., Saidivalieva, V. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional

- vocabulary and its difference from terms. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
16. 14. Насиба Шарифовна Юнусова, & Муслимахон Яхяева (2022). МОЛОДЕЖЬ И ИНФОРМАЦИОННАЯ СРЕДА. Academic research in educational sciences, 3 (10), 372-376.
17. Н. Ш. Юнусова (2022). ЁШ МУТАХАССИСЛАРНИ ТАРБИЯЛАШДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 339-341.
18. Юнусова Насиба Шарифовна, Назарова Нилуфар Жўраевна, & Жуманиязова Насиба Сапарбоевна (2022). ПЕДАГОГЛАРДА КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ (ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ МИСОЛИДА). Современное образование (Узбекистан), (6 (115)), 9-16. doi: 10.34920/SO/VOL_2022_ISSUE_6_2
19. Н. Ш. Юнусова, Жавлон Алимухаммедов, & Мухаммад Суяров (2022). ТРАНСПОРТ СОҲАСИДА МУТАХАССИСЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА ДИН ВА АХЛОҚ МАСАЛАЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 222-226.

БАРКАМОЛ АВЛОД МАЪНАВИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ҲАЛҚ МИЛЛИЙ ЎЙИНЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ

Зухриддин Насибович Бобошев

*Тошкент давлат транспорт университети
“Ижтимоий фанлар” кафедраси в.б., доцент*

“Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида”ги қонунда Ватанни ҳимоя қилишга тайёр бўлган ҳар тарафлама етук ёш авлодни тарбиялаш бугунги куннинг энг аҳамиятли вазифаларидан бири ҳисобланади.

Келажагимиз бўлган ёшларнинг сиҳат-саломатлигини мустаҳкамлашда уларни соғ бўлишига, эпчил, чاقқон, чидамлилиқка Ватанни севишга ўргатиш ота-оналарнинг, тарбиячиларнинг, ўқитувчи-устозларнинг муҳим вазифасидир.

Мустақиллигиликка эришгандан кейин спортни ривожланиши билан, ҳалқимизнинг миллий ўйинлари ҳам ривожлана бошлади. Миллий ҳаракатли ўйинлари, ёшларнинг чакқонлиқка, эпчилиқка, топқирлиқка, ақлий бўлишига ва бошқа фойдали ҳаракатларга тарбиялашда катта аҳамиятга эгадир.

Бугунги кунда олимларимиз миллий ҳаракатли ўйинларимизни унитилган қисмларини тўлдириб ҳамда, илмий тарафдан исботлаб кўрсатиб ва уларнинг ёши ўзгарувчанлигига қараб, ёшлар ўртасида фойдаланиш спорт машғулотида ва спорт турларида фойдаланишнинг аҳамияти ҳақидаги тажрибаларни ўтказиш ишларини бажармоқдалар.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг амалга оширишда ўрта махсус ва олий ўқув жисмоний тарбия дастуридаги машғулотларни ва миллий ҳаракатли ўйинларни танлаб олиш ҳамда улардан фойдаланиш йўллари ишлаб чиқилиб ўғил-қизларнинг дарсдан бўш пайтларида миллий ҳалқ ўйинларини ўйнатиш катта аҳамиятга эгадир.

Тарихдан бизгача етиб келган манбаларда, Самарқанд, “Афросиёб” даги археологик қазилмалардан топилган манбалардан маълум бўлишича ҳалқларимиз узоқ ўтмишда жисмоний машқлар билан шуғулланиб келганликлари аниқланган.

Марказий Осиё давлатларида юзлаб ўйинлар мавжудки, буларнинг биридан фарқ қилмайди. Булардан “Чиллак”, “Оқ суяк”, “Қулоқ чўзма”, “Хўрозлар жанги”, “Кўпқари”, “Варрак”, “Арқон тортиш”, “Ким биринчи”, “Чавандозлар, “Оқ теракми-кўк терак” каби ўйинлар ёшларни куч-ғайратларини, ақл идроклари, етук билимлари ҳамда амалий тайёргарликлари, ақлий, жисмоний, маънавий-маданий камолотга эришишда катта ёрдам беради.

Ота-боболаримизнинг авлоддан-авлодга, наслдан-наслга ўз мазмунан, миллийлигини йўқотмасдан, бизнинг давримизга бугунги кунимизгача етиб келган. ҳозирги вақтда мустақиллигилимизнинг салтанати билан қайтадан

янгилаиб ривожланган қадимги маросимларни, дастурларни урф-одатларни такрорлаш, улардан ёши катталарни ҳурматлаш, кичикларга ғамхўрлик қилиш, ота-онага меҳрли бўлиш, уларга яхши сўзлар айтиб қадрига етиб насихатларни тинглаш, билим олиш, илм-ҳунар ўрганиш, қайтадан амалга оширилмоқда.

Миллий халқ ўйинларини ёшлар ўртасида чуқур сингдириб, ривожлантириб, замонавийлаштириб, илмий ишларни амалга ошириш зарур. Бугунги кун талаблари миллий истиклол руҳида тарбия бериб бориш устозлар ва тарбиячиларнинг муҳим вазифаси бўлиб келмоқда.

REFERENCES

1. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Кушаков, Файзулла Абдуллаевич, Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). ТРАНСПОРТ ТИЗИМИ ТАРАҚҚИЁТ БОСҚИЧЛАРИ (ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИ МИСОЛИДА). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (9), 606-612.
2. Ramatov, J., Umarova, R., Baratov, R., Jurabayev, N., & Artikova, B. (2022, June). Constructive and optimal solutions for the formation of a stable ecological situation in the Aral Sea region of Uzbekistan. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 030113). AIP Publishing LLC.
3. Ikrom Boboqulovich Mirzaev GLOBALLASHUV DAVRIDAGI “SOXTA DINIY DUNYOQARASH” // *Pedagogik fanlarda akademik tadqiqotlar*. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/globallashuv-davridagi-sohta-diniy-dunyo-arash> (Kirish sanasi: 18.01.2023).
6. O'Erniyozov, I.Merzayev, & M.Hasanov. (2022). SHAXSNI SHAKILLANTIRISHDA “OILA” VA “JAMIYATNING” AXAMIYATI . *World Scientific Research Journal*, 4(2), 96–101. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/14455>.
7. Акбарова, Л. У. (2019). ОСОБЕННОСТИ ЭФФЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО МАРКЕТИНГА И РЕКЛАМНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ СЕРВИСА. *Экономика и социум*, (1-1), 170-171 Акбарова, Л. У. (2019).
8. Saidahrolovich, K. S., Upashevna, A. L., & Abduxamitovna, F. M. (2022). Factors Affecting Supply and Demand in The Automobile Industry of The Republic of Uzbekistan. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 5, 1-6.
9. Upashovna, A. L. (2022). The Impact of Information Warfare on the Socio-Economic Development of Society and the Issue of Information Security. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 2(1), 245-248.
10. Ramatov, J., Baratov, R., Jurabayev, N., Umarova, R., & Mamajanova, G. (2022, June). Evolution of railway construction development in Uzbekistan: Past and prospects. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 030011). AIP Publishing LLC.
11. Ramatov, J., Umarova, R., Baratov, R., Khasanov, M., Sultonov, S., & Kushakov, F. (2022). PROBLEMS OF INFLUENCE OF ISLAM ON CONSCIOUSNESS TRANSFORMATION. *Academic research in educational sciences*, 3(10), 591-597.
12. Akbarova, L. U. (2022). THE SIGNIFICANCE OF ECONOMIC THEORY IN KNOWING AND SOLVING PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Journal of new century innovations*, 16(1), 128-129.

13. Раматов, Ж. С., Муратова, Д., Султанов, С. Х., Тухтабоев, Э., Кушаков, Ф., & Хасанов, М. Н. (2022). ИЖТИМОЙ АДОЛАТ ВА ҚАДРИЯТЛАР ПЛЮРАЛИЗМИ. *World scientific research journal*, 8(1), 102-108.
14. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Султанов, С.Х., Муратова, Д.А., Хасанов, М.Н., & Эрниёзов, У.К. (2022). ЁШЛАР ЗАМОНаВИЙ МАДАНИЙ ҚИЁФАСИ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ТУШУНЧАСИНИНГ МАЗМУН-МОҲИАТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10), 376-386.
15. Джуманиёз Раматов, Розигуль Умарова, Рашид Баратов, Миршод Хасанов, Сиродж Султонов, Файзулла Кушаков ПРОБЛЕМЫ ВЛИЯНИЯ ИСЛАМА НА ТРАНСФОРМАЦИЯ СОЗНАНИЯ // Академические исследования в области педагогических наук. 2022. №10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problems-of-influence-of-islam-on-coding-transformation> (дата обращения: 31.01.2023).
16. Hasanov M., Tuhtaboev E. THE PERFORMANCE OF THE PERFECT MAN IN THE EASTERN RENESSANCE (ON THE EXAMPLE OF FARABI'S VIEWS) // *Innovative Technologica: Methodical Research Journal*. – 2021. – Т. 2. – №. 05. – С. 1-6.
17. М.Н.Хасанов, Д.А.Ҳафизов, Р.Х.Тоиров, & Х.Қ.Болтабоев. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙ ЯШАГАН ДАВРДАГИ ИЛМ-ФАН ВА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 137–140. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/new/article/view/627>
18. Jumaniyoz Ramatov, Rozigul Umarova, Rashid Baratov, Mirshod Khasanov, Siroj Sultonov, & Fayzulla Kushakov (2022). MODERN REQUIREMENTS FOR THE SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE AND ITS MANIFESTATION IN PRACTICE. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 582-586.
19. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). SOCIAL ASPECTS OF PROFESSIONAL QUALITY IMPROVEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE RAILWAY SECTOR). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 969-976.
20. Раматов, Ж.С., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). XIX АСРДА ҲИНДИСТОНДАГИ ИЖТИМОЙ – ФАЛСАФИЙ ЖАРАЁНЛАР. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 1070-1078.
21. Жўрабоев, Н. Ю., Кушаков, Ф. А., Султанов, С. Х., & Хасанов, М. Н. (2022). КОНФУЦИЙЛИК ХУСУСИЯТЛАРИДАН ХИТОЙ ФАЛСАФАСИНИНГ КЕНГАЙИШИ. *World scientific research journal*, 9(2), 37-42.
22. Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhakim, A., Mirshod, H., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 1453-1458.

**YOSHLARINI MA'NAViy-AXLOQiy JIHATDAN TARBIYALASH
MASALALARI (SHARQ MUTAFAKKIRLARNING NIGOHIDA)**

Mirzayev Ikrom Boboqulovich

Toshkent Davlat Transport Universiteti O'qituvchisi

Annotatsiya – Ushbu maqolada Yoshlarini ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash masalalari va inson – bu yorug' olamdagi jamiki jonzotlar ichra eng mukarrami. Odamzod yaralganidan buyon unga axloq va ma'naviyat hamroh bo'lib kelyapti. Biz esa dunyodagi axloqni o'ta yuksak darajalarga ko'targan xalqmiz. Chunki milliy qadriyatlarimizning mag'zi-mag'zida aynan axloqiy tarbiya yotganligi ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: Tarbiya, inson, davlat, jamiyat, milliy-ma'naviy tiklanish, Ma'naviy-axloqiy tarbiya, vatanparvarlik .

KIRISH. Inson – bu yorug' olamdagi jamiki jonzotlar ichra eng mukarrami. Odamzod yaralganidan buyon unga axloq va ma'naviyat hamroh bo'lib kelyapti. Biz esa dunyodagi axloqni o'ta yuksak darajalarga ko'targan xalqmiz. Chunki milliy qadriyatlarimizning mag'zi-mag'zida aynan axloqiy tarbiya yotadi.

Xalqning bashariyat tamadduniga qo'shgan hissasini, shartli ravishda, «axloq» va «ma'naviyat» deb olsak, bu jihatdan biz yer yuzining sanoqli davlatlari safida ekanimiz ayonlashadi. Ma'naviyatning odamiylik, odob-axloq, oilaviy munosabatlar, poklik, mehr-muruvvat jihatlari inobatga olinsa, dunyo avval bizga yetib olsin, deydigan darajada buyuk axloqqa ega xalqmiz.

Markaziy Osiyo buyuk qomusiy olimi, Farobiyning chuqur falsafiy kuzatishlariga e'tibor bersak Abu Nasr Forobiy yoshlarini ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash masalalari to'g'risidagi falsafiy qarashlarining o'rni beqiyos. Kishilarning jamiyatga birlashishi urushlar va kuch ishlatish natijasida hamda odamlarning o'z ehtiyojlarini qondirishga bo'lgan intilishlari tufayli kelib chiqadi. U kishilarning mavjudligi va kamolot topishi uchun zarurdir . Jamiyat turli xalqlardan tashkil topadi. Xalqlarning o'ziga xos fe'l-atvorlari va xislatlarini birlashishini Farobiy ta'lim-tarbiya bilan bog'lagan. Farobiy bilimidan ma'rifatli yetuk odamning obrazini tasvirlar ekan, bunday deydi: «Har kimki ilm xikmatni o'rganmagan desa, uni yoshligidan boshlasin, sog' – salomatligi yaxshi bo'lsin, yaxshi ahloq va odobi bo'lsin, so'zining uddasidan chiqsin, yomon ishlardan saqlangan bo'lsin, barcha qonun – qoidalarni bilsin, bilimdan va notiq bo'lsin, ilmi va dono kishilarni hurmat qilsin, ilm va ahli ilmdan mol – dunyosini ayamasin, barcha real moddiy narsalar to'g'risida bilimga ega bo'lsin».

Bu fikrlardan Farobiyning ta'lim – tarbiyada yoshlarni mukammal inson qilib tarbiyalashda xususan, aqliy – axloqiy tarbiyada aloxida e'tibor berganligi ko'rinib turibdi, uning e'tiqodicha, bilim, ma'rifat, albatta yaxshi axloq bilan bezatmog'i lozim, aks holda kutilgan maqsadga erishilmaydi, bola yetuk bo'lib yetishmaydi deb ta'kidlagan.

Yana bir mutafakirimiz Abdulla Avloniy ta'kidlaganidek Tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir. Yaxshi tarbiya ko'rgan odamning xislatlaridan biri shuki, bunday odam o'z faoliyatida boshqalardan bir qadam oldinga o'tsa, darrov orqaga qaraydi, sheriklariga yordam qo'lini uzatadi, safini kengaytirib, yangi g'alabani ko'zlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev o'z nutqida “Yoshlarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda kitobxonlikni keng targ'ib qilish, ma'naviy immunitetni yanada oshirish zarur”, degan edi. Shu o'rinda davlatimiz rahbarining “Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir, – Biz yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat.” deb ta'kidlagan fikrlari g'oyatda o'rindir.

O'zbekiston aholisining 60 foizdan ziyodini yoshlar tashkil etadi. Bu navqiron millat sifatida katta intellektual imkoniyatlar O'zbekistonda mavjud ekanligini ko'rsatadi.

Yoshlik – bu axloqiy idealni izlash, maqsadlarni va hayotiy pozitsiyani shakllantirish, kasb tanlash, oilaviy hayotga tayyorgarlik pallasidir. Hayotga qadam qo'yayotgan yigit-qizlar uchun ular faoliyati foydali bo'lishigina emas, balki bu faoliyat o'z shaxsiy maqsadlariga muvofiqligi, hayot rejalarining amalga oshishiga mumkin qadar to'laroq ko'maklashishi ham g'oyat muhimdir.

Bugungi kunda jamiyatimiz oldida turgan asosiy vazifa mustaqil fikrlovchi erkin shaxsni shakllantirishdan iborat. Bu o'z qadr-qimmatini anglaydigan, irodasi baquvvat, iymoni butun, hayotda aniq maqsadga ega bo'lgan insonlarni tarbiyalashdan iborat. Bunday yoshlar uyushgan jamiyatni, ular barpo etgan ma'naviy-ruhiy muhitni soxta aqidalar bilan buzib bo'lmasligiga ishonadilar.

Xorijdagi ayrim siyosiy kuchlar jamiyatimizning istiqboli bo'lgan yoshlarimizni o'z ta'siriga olishga urinayotgan ayni zamonda ta'lim-tarbiya tizimini yoshlar muammolarini hal qilishga qaratishimiz kerak.

Yoshlarni har xil salbiy oqimlarga kirib ketishini oldini olishda ma'naviy-axloqiy tarbiyaning o'rni kattadir. Ma'naviy-axloqiy tarbiya jamiyat tarakkiyotida katta ahamiyatga ega. “Axloq” tushunchasi arabcha “xulq-atvor” degan ma'noni anglatadi. Axloq – ijtimoiy ong shakllaridan biri, ijtimoiy tartib-qoida bo'lib, bu tartib-qoida ijtimoiy hayotning barcha sohalarida kishilarning xatti-harakatlarini tartibga solish vazifasini bajaradi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etish ijtimoiy tarbiyaning muvaffaqiyatini ta'minlovchi eng muhim omil hisoblanadi. Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etish murakkab jarayon bo'lib hisoblanadi. Bu jarayon nafaqat ijobiy xislatlarni shakllantirishni, balki salbiy sifatlarini bartaraf etishni, har qanday axloqsiz xatti-harakatlarga qarshi kurashga yoshlarni undashni ham ko'zda tutadi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning mazmuni, avvalo, yoshlarning amaliy faoliyatlarida, o'qish, mehnat, jamoatchilik ishlarida, ularning xulq-atvor meyorlarini o'zlashtirishlarida namoyon bo'ladi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etishning usul va vositalari juda xilma-xildir. Bunda ma'naviy-axloqiy mavzudagi suhbatlar katta ahamiyatga ega. Bunday suhbatlar mazmun jihatidan rang-barang bo'lishi mumkin. Shuningdek, ma'ruza, seminarlar tashkil qilish, namuna ko'rsatish, uchrashuvlarni tashkil qilish usullaridan ham foydalanish mumkin.

Axloqiy tarbiyani tashkil etishda bolalarning yoshi, ularning shaxsiy axloqiy tajribalari, axloq sohasidagi o'zlashtirgan bilimlarning axloqiy talablari bilan munosabatini hisobga olish zarur.

O'zbekistonda ta'lim-tarbiya ishlarini to'g'ri yo'lga qo'yish milliy va umuminsoniy qadriyatlarning barcha imkoniyatlaridan to'la va samarali foydalanishni taqozo qiladi. Jahon xalqlarining ilg'or madaniyati milliy ma'naviyatimizni yanada yuksak darajaga ko'tarishga ijobiy ta'sir etishi mumkinligini inkor etib bo'lmaydi. Ta'lim-tarbiya jarayonida boshqa xalqlar merosining ijobiy tomonlaridan qanchalik foydalanmaylik, bari bir o'zbek milliy qadriyatlari ma'naviy-axloqiy tarbiyaning asosi bo'lib qoladi. Bunday vazifalarni amalga oshirishda sharq mutafakkirlari asarlarining ahamiyati kattadir. Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Hojib asarlarida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning nazariy va amaliy masalalari bilan bog'liq ko'pgina muhim muammolar ilgari surilgan. Bular hozirgi kunda ham katta ahamiyatga ega bo'lgan tarbiyaviy omillardir. Farobiy, Ibn Sino, Beruniy asarlarida ham milliy o'ziga xos tarixiy an'analar ifodalangan. Shuningdek, Imom Ismoil Buxoriy, Imom Termeziy, Najmiddin Kubro, Ahmad Yassaviy, Bahovuddin Naqshband ta'limotida ham yoshlarni halollik, poklik, mehnatsevarlik va insonparvarlikka chorlovchi g'oyalar juda ko'p uchraydi.

Tarixiy yodgorliklar orasida bundan qariyb 3 ming yil muqaddam Xorazm vohasi hududida yaratilgan "Avesto" bebaho ma'naviy meros bo'lib hisoblanadi. Bu noyob yodgorlik biz yashab turgan zaminda buyuk madaniyat mavjud bo'lganidan dalolatdir. "Avesto" ning tub ma'no mohiyatini belgilab beradigan "Ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal" degan tamoyil, hozirgi zamon uchun ham behad ibratli bo'lgan jamiyat hayotining ustuvor g'oyasi hisoblanadi. Ma'lumki, har qaysi millatning o'z afsonaviy qaxramonlari, o'zi ardoqlagan kishilari bo'ladi. Xalq og'zaki ijodining noyob durdonalari bo'lgan "Alpomish", "Shiroq", "To'maris" dostonlari millatimizning o'zligini namoyon etadigan, avlodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan dostonlardir.

“Alpomish” dostoni bizga vatanparvarlikni, o‘z yurtimizni, oilamizni asrab avaylashni o‘rgatadi.

O‘zbek millatida bolalarni faqat ota-onalar emas, balki qarindosh-urug‘lari, mahalla ham tarbiyalaydi. Yoshlarning axloqiy qiyofasi shakllanishida hamma davrlarda ham atrof-muhit katta ta’sir ko‘rsatib kelgan. Ko‘p bolali oilalarda bolalar halol mehnat qilishga, ota-onasiga, qo‘ni-qo‘shniga yordam berishga yoshligidanoq odatlanadilar.

Yoshlarni ma’naviy-axloqiy jixatdan tarbiyalashda yana bir mezon – muqaddas dinimiz ham yuksak ma’naviyatli shaxsni shakllantirishda katta ahamiyatga egadir. Din azaldan inson ma’naviyatining tarkibiy qismi sifatida odamzodni yaxshilik va ezgulikka chorlaydi.

Din – inson ma’naviyati rivojlanishining muhim omili. Diniy qarashlarni kimlardir o‘z xohishi va istagi bilan yaratgan emas. Har qanday diniy ta’limotlar jamiyat taraqqiyotining muayyan bosqichida obyektiv va subyektiv ehtiyojlar, zaruriyatlar asosida kelib chiqadi. Qur’on, hadislar, shariat qoidalari, islom huquqi asoslarida oldinga surilgan barcha g‘oyalar zaminida ruhiy poklanish, iymon, vijdon e’tiqod bilan bog‘liq bo‘lgan dunyoviy muammolar o‘rtaga qo‘yilgan.

Bugungi kunda islom diniga nisbatan butun dunyoda qiziqish va intilish kuchayib, uni hayrihoh va tarafdorlari ko‘payib borayotgani hech kimga sir emas. Muqaddas islom dinimizni pok saqlash, uni turli xil g‘arazli tuhmat va bo‘htonlardan himoya qilish, uning asl mohiyatini yosh avlodlarga tushuntirish, islom madaniyatining ezgu g‘oyalarini keng targ‘ib etish vazifasi hamon dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Xalqimizning asrlar davomida shakllangan boy madaniy va ma’naviy merosidan, axloq, odob, tarbiya borasidagi an’analardan qanchalik samarali foydalansak, milliy mustaqilligimizning chinakam fidoyisi bo‘lgan yoshlarni tarbiyalash borasida shunchalik sezilarli yutuqlarga erishamiz. Ma’naviy-axlokiy tarbiya jarayonida barkamol shaxs tarbiyalanib voyaga yetkazamiz.

REFERENCES

1. Mirziyoyev SH.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. Jild 2.-T.: “O‘zbekiston”, 2018-455-bet.
2. Ikrom Boboqulovich Mirzaev (2021). *MILLIY MADANIYAT FALSAFASI*. Academic research in educational sciences, 2 (12), 965-969.
2. Mirzaev Ikrom Boboqulovich O'zbekiston yosh avlodi tarbiyasida milliy qadriyatlarning o'rni // Fan va ta'lim bugungi kun. 2019 yil, 4-son (39). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-natsionalnyh-tsennostey-v-vospitaniy-molodogo-pokoleniya-uzbekistana> (kirish sanasi: 18.01.2023).
3. Mirzaev Ikrom Boboqulovich Zamonaviy madaniyat jarayonlarida milliy va umuminsoniy uyg'unlik // Ilmiy jurnal. 2020 yil. 3-son (48). URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/garmoniya-natsionalnogo-i-obschechelovecheskogo-v-protsessah-sovremennoy-kultury> (kirish sanasi: 18.01.2023).

4. Ikrom Boboqulovich Mirzaev, D. A. Abduhoshimov ZAMONAVIY KADROLAR TAYYORLASH TIZIMI VA MAQSADLARI // Ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. 2022. #TSTU konferensiyasi 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zamnaviy-kadrlar-tayyorlashning-tizimli-va-masadli-zhi-atlari> (kirish sanasi: 18.01.2023).

5. Ikrom Boboqulovich Mirzaev GLOBALLASHUV DAVRIDAGI "SOXTA DINIY DUNYOQARASH" // Pedagogik fanlarda akademik tadqiqotlar. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/globalashuv-davridagi-sohta-diniy-dunyo-arash> (Kirish sanasi: 18.01.2023).

6. O'.Erniyozov, I.Merzayev, & M.Hasanov. (2022). SHAXSNI SHAKILLANTIRISHDA "OILA" VA "JAMIYATNING" AXAMIYATI . World Scientific Research Journal, 4(2), 96–101. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/1445>

7. Boltaevna, S. F. A., & Upashevna, A. L. (2022). Signs of Innovation Economy and its Assessment Indicators. Specialusis Ugdymas, 2(43), 3178-3190.

8. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". Journal of new century innovations, 16(1), 133-3/. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". Journal of new century innovations, 16(1), 133-135.

9. Akbarova, L. U. (2022). THE SIGNIFICANCE OF ECONOMIC THEORY IN KNOWING AND SOLVING PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. Journal of new century innovations, 16(1), 128-129.

10. Akbarova, L. U. (2022). SOME PROBLEMS OF LIFELONG EDUCATION IN UZBEKISTAN IN THE CONDITIONS OF A MARKET ECONOMY. Journal of new century innovations, 16(1), 130-132

11. Saidahrolovich, K. S., Upashevna, A. L., & Abduxamitovna, F. M. (2022). Factors Affecting Supply and Demand in The Automobile Industry of The Republic of Uzbekistan. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 5, 1-6.14. Hasanov M., Tuhtaboev E. THE PERFORMANCE OF THE PERFECT MAN IN THE EASTERN RENESSANCE (ON THE EXAMPLE OF FARABI'S VIEWS) //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2021. – T. 2. – №. 05. – C. 1-6.

12. Bakhtiyarovna, Y. M., Shukhratovna, S. I., Izatullaevna, I. I., Muydinjanovna, Y. D., Yurevna, F. L., & Mamadjanovna, K. M. (2022). INDEPENDENT EXTRACURRICULAR WORK OF STUDENTS OF TECHNICAL HIGHER

EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF A CREDIT MODULAR SYSTEM. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 3302-3305.

13. Mamura Bakhtiyarovna Yuldosheva (2022). THE STYLISTIC SIGNIFICANCE OF TRANSLATING PORTRAITS UZBEK NOVELS INTO ENGLISH. *Academic research in educational sciences*, 3 (2), 224-228. doi: 10.24412/2181-1385-2022-2-224-228

14. Yuldasheva, M. B. (2020). HISTORY OF THE ENGLISH UZBEK TRANSLATION. *Theoretical & Applied Science*, (3), 11-14.

15. Yuldasheva Ma'Mura Bahtiyarovna (2020). The organization of the mental lexicon. *Наука, образование и культура*, (1 (45)), 44-45.

15. М.Н.Хасанов, Д.А.Хафизов, Р.Х.Тоиров, & Х.Қ.Болтабоев. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙ ЯШАГАН ДАВРДАГИ ИЛМ-ФАН ВА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 137–140. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/new/article/view/627>

16. Jumaniyoz Ramatov, Rozigul Umarova, Rashid Baratov, Mirshod Khasanov, Siroj Sulstonov, & Fayzulla Kushakov (2022). MODERN REQUIREMENTS FOR THE SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE AND ITS MANIFESTATION IN PRACTICE. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 582-586.

17. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). SOCIAL ASPECTS OF PROFESSIONAL QUALITY IMPROVEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE RAILWAY SECTOR). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 969-976.

18.Раматов, Ж.С., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). XIX АСРДА ҲИНДИСТОНДАГИ ИЖТИМОИЙ – ФАЛСАФИЙ ЖАРАЁНЛАР. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 1070-1078.

19. Жўрабоев, Н. Ю., Кушаков, Ф. А., Султанов, С. Ҳ., & Хасанов, М. Н. (2022). КОНФУЦИЙЛИК ХУСУСИЯТЛАРИДАН ХИТОЙ ФАЛСАФАСИНИНГ КЕНГАЙИШИ. *World scientific research journal*, 9(2), 37-42.

20. Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhakim, A., Mirshod, H., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 1453-1458.

ШАРҚ АЛЛОМАЛЛАРИНИНГ ҚАДРИЯТ ВА МАЪНАВИЯТ ҲАҚИДАГИ МУЛОҲАЗАЛАРИ

ТДТрУ катта ўқитувчиси - Маликов Бехзоджон Қуролович

ТДТрУ талабаси - Имомалиев Диёрбек Шерали ўғли

Марказий Осиё мутафаккирларининг маданий меросида маънавият, комил инсонни шакллантириш, маърифат, ахлоқ, одоб масалалари ҳар доим марказий ўринда турган. Маънавиятнинг тарихий, фалсафий негизлари, энг аввало ижтимоий тафаккурнинг мумтоз намуналарида, халқимизнинг дунёвий, диний қарашларида, ён атрофга, оламга муносабатларида акс этади. Умуминсоний қадриятлар аслида ушбу маданий мероснинг синтези, маҳсули сифатида шаклланиб келади.

Инсониятнинг илк ўтмиши, биринчи моддий ва маънавият, маданият масканлари Шарқда шаклланган ва инсониятнинг кейинги тараққиёти учун замин тайёрлаб берган. Шарқ жуда катта ҳудуд. Аммо уни бирлаштириб турувчи муштарак умумий хусусиятлар мавжуд. Ўзбекистоннинг ҳозирги ҳудуди Шарқнинг бир бўлагидир. Шарқнинг ўзига хос хусусиятлари Шарқ халқларининг босиқлиги, кескин вазиятда муаммоларни тинч йўл билан ҳал қилишга интилиш, ҳаётнинг негизи ва замини изчил кундалик меҳнатда эканлигини эътироф этиши ҳаётнинг ўткинчи эканлигини билиб, мол-дунё йиғмаслик, ҳамма вақт ўзини тия билишдадир. Шунинг учун Шарқнинг Ғарбдан фарқли тарзда ўзига хос одоб-ахлоқ нормаси ва тарихий хусусиятлари мавжуд. Шарқ халқлари инсоният тарихида биринчи бўлиб ерга ишлов беришни, маданий ўсимликлар навларини, табиатдан танлаб олиш йўли билан юзага келтирдилар, ўсимликларни чопиқ ва суғориш йўли билан тарбиялаб ўстиришни ҳаётга татбиқ этдилар, мураккаб ирригацион, яъни суғориш тартиб ва усулларини яратдилар. Биринчи сув тегирмонлари ва обжувозларни курдилар, дастлабки уй ҳайвонларини қўлга ўргатдилар ва ҳатто ипак куртидан ўз манфаатлари йўлида фойдаланишга эришдилар, ниҳоятда мукамал меъморчилик санъатига асос солдилар. Шарқ биринчи бўлиб инсон қанчалик сабр-тоқатли, иродали, ўткир фикрли, жисмонан бақувват ва руҳан эгилмас бўлишини инсониятга намоён этди.

XVI асрдан бошлаб Ғарб мамлакатлари ва халқлари инсониятга етакчилик қила бошладилар. Лекин Ғарб Шарқнинг елкасига суянибгина қолоқлик ва қашшоқлик олаmidан кутулиб чиқа олди. Ана шу сабабдан, Шарқ Ғарбнинг диққатини ўзига жалб этган. Европаликлар асрлар давомида Шарқ томон океанлар ёки чўллар орқали йўл кидирганлар. Халқимизнинг ўзига хос шарқона турмуш тарзи, тафаккури ва дунёқараши, ҳаётга, воқеликка муносабатларининг ифодаси бўлган «Алпомиш», «Шашмақом» каби ижод

дурдоналари, Спитамен, Жалолиддин Мангуберди, Амир Темур каби миллий қаҳрамонларнинг ибратли ҳаёти маънавий қадриятларимизни тўғри англаш манбаларидир.

Буюк Шарқ мутафаккирларининг умуминсоний ғоялари: Хоразмийнинг дунёвий кашфиётлари ва Берунийнинг илмий ва ижтимоий-ахлоқий қарашлари, Форобийнинг адолатли жамият, етук, фозил одамлар ҳақидаги илғор фикрлари, Ибн Синонинг рухий-илоҳий ва тиббиёт соҳасидаги таълимотлари, Алишер Навоийнинг комил инсон ҳақидаги фалсафий мушоҳадалари, Улуғбекнинг илми нужум ҳақидаги, Бобур ва Машраб ғазалларида илғари сурилган умуминсоний ғоялар, ўтган аср бошидаги жаҳид-маърифатпарварлари— Абдулла Қодирий, Абдулҳамид Чўлпон, Абдурауф Фитрат, Муҳаммадшариф Сўфизода каби зиёлилар фаолияти ҳам маънавиятимиз негизларини билишга ёрдам беради.

Ўлкамиздаги қадимги халқнинг дунёвий, илмий, диний ва маънавий қарашлари илк ёзма манба «Авесто»да ўз ифодасини топган. «Зардуштийлик таълимоти Марказий Осиё ибтидоий даврида мавжуд бўлган табиат кучларини илоҳлаштирувчи эътиқодларга нисбатан прогрессив, монотеистик таълимотдир. У беҳуда қон тўқувчи, қурбонликлар, ҳарбий тўқнашувлар, босқинчилик ҳужумларини қоралаб, ўтроқ, осойишта ҳаёт кечирishга, меҳнатга, деҳқончилик, чорвачилик билан шуғулланишга даъват этади. Умуман, моддий ҳаётни яхшилашга уринишларни ёвузликка қарши кураш деб ҳисоблаб, хайрли ишни, ахлоқли, одобли бўлишни турли диний ақидаларга мутлоқ амал қилишдан устун қўйган».

Ғарб қадриятларининг ва ахлоқий, этик қарашларининг шаклланишида Шарқ маданий меросининг таъсири каттадир. Ҳатто Ғарб ҳозир тарғиб қилаётган «цивилизациялар мулоқотини кенгайтириш» концепцияси ҳам аслида «Авесто»да зикр қилинадиган одамлар бир наслдан тарқалган, улар қаерда бўлсаларда ўз насли орқали бирдирлар, деган ғоя билан ҳамоҳангдир. Демак, умуминсоний қадриятларнинг асосий функцияси халқларни бирлаштиришдир деган ғоя қадимдан бери ўлкамиз кишилари ҳаёлини банд этиб келади.

Имом ал-Бухорий (809-869)нинг маданий мероси жаҳон цивилизациясига, маънавий оламига улкан ҳисса қўшиб келади. Унинг қирқдан зиёд китоблар таълиф(битмоқ) этгани маълум. Уларда алломанинг ислом маданияти ва дини билан боғлиқ маънавий-ахлоқий қарашлари ўз аксини топган. Ал-Бухорийнинг «ал-Жомеъ ас-Саҳиҳ», «ат-Тарих ал-Кабир», «ат-Тарих ас-Сағир», «ал-қироату халфа-л-имом», «Рафъу-л-йадайн фис-с-салоти», «ал-Адаб ал-Муфрад», «ал-Муснад ал-кабир», «Бирр-ул-волидайн» каби асарлари машҳур бўлиб, уларда эътиқод, иймон, ахлоқ ва яратган қудрати ҳақида фикрлар юритилади. «Кимки фаровон ҳаёт кечирай ва дунёда яхши ном қолдирай деса, қариндош-

уруғларига меҳрибон бўлсин, уларнинг аҳволидан доимо хабар олиб турсин». «Золим биродарингга ҳам, мазлум биродарингга ҳам ёрдам қил». «Ахлоқ нафратига энг лойиқ киши одамлар билан ўта хусумат ва адоватда бўлгувчи кишидир». «Ўзи яхши кўрадиган нарсасини ўзгаларга ҳам раво кўрмагунча, киши мўъмин комил бўла олмайди». «Кўйидаги тўрт сифат кимда мужассамлашган бўлса, у бешак мунофиқдир-Улар: омонатга хиёнат, ёлгон гапирмоқлик, аҳдга бевафолик ва бировларга ҳаддан ташқари хусумат қилмоқлик».

Ал-Бухорий тўплаган ҳадислар ва у яратган асарларда, У.Уватов таъкидлаганидек, «нима яхши, нима ёмон, нимани қилиш, нимадан ўзини тийиш керак каби ҳозирги жамиятимиз аҳли, айниқса, ёш авлод маънавияти учун катта тарбиявий аҳамиятга эга йўл-йўриқлар, панду насихатлар, ўғитлар ўз ифодасини топган.

Имом ат-Термизий ал-Буғий (824-892) ҳам ислом маданиятининг буюк намоёндаларидан бири сифатида ахлоқий-маънавий қадриятлардан инсонийлик, аҳиллик, меҳр-шафқат, бағрикенглик каби умуминсоний фазилятларни тарғиб этди.

«Аллоҳ наздида энг яхши дўст одамларга доимо хайрли ишларни қилиб юрувчи кишига айтилади». «Одамларга шукр айтмайдиган киши Аллоҳга ҳам шукр қилмайди». «Барча мусулмонлар биродардурлар. Улар ҳеч қачон бир-бирига ёмонликни раво кўрмасликлари керак».

Ушбу ҳадис намуналаридан маълум бўладики, ислом маданияти инсонлар ўртасидаги ҳамкорликни, аҳилликни, яратганга ҳамду санолар айтиб, ён-атроф, дунё билан муросада яшаш керак деган ҳозирда умуминсоний қадриятларга айланган ғояларни тарғиб этади. Ислом инсон маънавиятига урғу беради, мавжуд тартиботлар, нормалар киши онги, руҳи, қалби орқали шаклланади. Унда инсон «энг азиз, энг муқаррам, буюк зот сифатида эъзозланади, унинг маънавий камолотига, ҳаётий манфаатларига хизмат қилади.

Абу Наср Форобий (873-930) қадимги юнон илми ва фалсафасининг Шарқдаги энг йирик тарғиботчиси сифатида ҳанузгача ўз илмий қимматини йўқотмаган «фозил одамлар мамлақати» ғоясини илгари сурди. У «Бахт-саодатга эришув», «Ақл тўғрисида», каби асарларида инсон ақлу заковатига ишонишни, ижтимоий ҳаёт ва давлатни бошқариш шахсларнинг тафаккури, маънавий олами билан бевосита боғлиқлигини таъкидлайди. Шунинг учун у, «халқлар ва шаҳар аҳлларида ахлоқ, одоб, расм-русум, касб-ҳунар, одат ва иродани ҳосил қилиш учун инсондан зўр куч ва қудрат талаб қилинади. Бу икки йўл билан: яъни таълим ва тарбия йўли билан ҳосил қилинади. Таълим деган сўзлар халқлар ва шаҳарликлар ўртасида назарий фазилятни бирлаштириш, тарбия эса шу халқлар ўртасидаги туғма фазилят ва амалий касб-ҳунар фазилятларини бирлаштириш деган сўздир»,— деб ёзади. Ушбу фикрлардан

маълум бўладики, Форобий халқларни бирлаштириш йўлларини излаган, уларни таълим ва тарбияда деб билган. Демак, таълим ва тарбия маданий тараққиётга, инсоний фазилатларнинг уйғунлашувига хизмат қилувчи умуминсоний тажриба, кадрятдир.

Марказий Осиё мутафаккирларининг маънавий, миллий ва умуминсоний кадрятлар ҳақидаги фикрларини Абу Али Ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Абу Абдуллоҳ Рудакий, Носир Хисрав, Юсуф Хос Хожиб, Маҳмуд Қошғарий, Бурхонуддин Марғиноний, Аҳмад Яссавий, Низомулмулк, Паҳлавон Маҳмуд, Алишер Навоий, Бобур, Нодира, Муқимий, Фурқат, Маҳтумқули, Аҳмад Дониш, Бердақ асарларидан ҳам кўплаб келтириш мумкин.

Марказий Осиё мутафаккирларининг маънавий ва умумбашарий ахлоқий қарашлари: а) минтақадаги ички тарихий-маданий анъаналар, изланишлар; б) ташқи тарихий-маданий ва халқаро алоқалар; в) диний тажрибалар, маънавий-руҳий изланишлардаги инсон зотига хос антологик, ва этногенетик хусусиятлар таъсирида юзага келган. Ушбу омиллар мутафаккирларнинг маънавий меросига у ёки бу даражада таъсир ўтказгани шубҳасиз. Демак, инсониятнинг интернационаллашуви XX асрнинг кашфиёти эмас, у узоқ тарихий-маданий ривожланиш жараёнида шаклланган умуминсоний маънавий кадрятлар асосида юзага келган. Ушбу кадрятлардан воз кечиш ёки уларни менсимаслик айрим элатларни тор миллий қобикда қолишга мажбур этган. Шунинг учун ҳам маънавий кадрятларимизни жаҳон илм-фани ютуқлари билан бойитиб бориш, ўзлгимизни чуқурроқ англашга ёрдам берувчи тарихий-маданий меросимизни ўрганиш бир-бири билан мустаҳкам боғлиқ вазифалардир. Янги жамиятни барпо этиш жараёнида эса маънавий кадрятларни тўғри баҳолай олишни, сохта кадрятлардан ёки тарихан эскирган, ўзидаги бунёдкорлик ва ижобий салоҳиятни сарфлаб бўлган кадрятлардан ҳақиқий ҳаётбахш кадрятни ажрата олиш талаб этилади.

Миллий кадрятларга, маданий меросга илмий асосда тўғри ёндашишнинг асосий тамойилларига хос мезонлар - инсонпарварлик, ватанпарварлик, халқчиллик ва тараққиётпарварликдир. Бу мезонларнинг ҳар бирида миллийлик ва умуминсонийлик мужассамлашган. Улар моҳиятан умуминсоний характерга эга бўлса-да, ҳар бир тарихий даврда муайян халқларнинг эҳтиёжларини юзага чиқаради ва уларни қондиришга хизмат қилади. Шу боис уларнинг замирида мужассам бўлган умуминсонийлик миллий эҳтиёжларни муайян миллий шаклда ифодалаган ва ўз мазмунини уларга мослаштирган ҳолда юзага чиқади. Мазкур мезонларга нафақат миллийлик ва умуминсонийлик, балки тарихийлик ҳам хосдир.

REFERENCES

1. Ахлоқ-одобга оид ҳадис намуналари. - Т.: Фан, 1990
2. Сулаймонова Ф. Шарқ ва Ғарб(Қадимий давр ва ўрта асрлар маданий алоқалари)- Т.:Ўзбекистон, 1997
3. Алиқулов Х., Хайруллаев М. Шарқ мутафаккирлари ахлоқ ҳақида.- Т.: Фан, 1979.
4. Буюк сиймолар, алломалар(Ўрта Осиёлик машҳур мутафаккир ва донишмандлар). 1-китоб. –Т.:Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1995.
5. Ортиқов Н. Маънавият: Миллий ва умуминсоний қадриятлар.- Т.:Маънавият, 1999.
6. Беҳзоджон Қуролович Маликов ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДАГИ МУАММОЛАР // Academic research in educational sciences. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-davlat-hizmatini-tartibga-solishdagi-muammolar> (дата обращения: 20.12.2022).
7. Маликов, Б. Қ. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ДОИР СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ. *Scientific progress*, 1(4), 207-212.
8. Маликов, Б. Қ., & Икромов, Д. Р. Ў. (2022). ШАРҚ ТАЪЛИМОТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 483-487.
9. Маликов, Б. К. (2021). ЁШЛАРНИ САЛБИЙ МАФКУРАВИЙ ТАҲДИДЛАРДАН ХДМОЯ КИЛИШ-ДАЁТИЙ ЗАРУРИЯТ YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIM ILMIY-METODIK JURNALI. *ISSUE*, 1(1), 202-206.
10. Маликов, Б. Қ., & Абдураимов, О. К. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 449-453.
11. Маликов, Б. Қ., & Дехқонбоев, Ш. Б. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ХУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 462-466.
12. Маликов, Б. Қ., & Эшқурбонов, А. И. Ў. (2022). АДОЛАТЛИ ЖАМИЯТДА ОДИЛ СУД СИФАТИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 467-472.
13. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, Б. К. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ТАБИАТ ҚАДРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 473-478.
14. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, С. К. Ў. (2022). ИСЛОМ КАРИМОВ АСАРЛАРИДА КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 479-482.

15. Маликов, Б. Қ., & Болиева, Н. Қ. Қ. (2022). ХУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМНИНГ ИЖТИМОЙ ХАВФИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 458-461.
16. Маликов, Б. Қ., & Бўриев, З. Б. Ў. (2022). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ХУҚУҚИЙ ОНГНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 454-457.
17. Qurolovich, M. B. (2023). ALISHER NAVOIYNING VATAN VA DAVLAT XIZMATCHISI SIFATIDAGI SIYOSIY QARASHLARI. *PEDAGOGS jurnali*, 27(1), 78-81.
18. Раматов, Ж.С., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). XIX АСРДА ҲИНДИСТОНДАГИ ИЖТИМОЙ – ФАЛСАФИЙ ЖАРАЁНЛАР. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 1070-1078.
19. Жўрабоев, Н. Ю., Кушаков, Ф. А., Султанов, С. Ҳ., & Хасанов, М. Н. (2022). КОНФУЦИЙЛИК ХУСУСИЯТЛАРИДАН ХИТОЙ ФАЛСАФАСИНИНГ КЕНГАЙИШИ. *World scientific research journal*, 9(2), 37-42.
20. Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhakim, A., Mirshod, H., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 1453-1458.

МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ИНСОН ФАЗИЛАТИДАГИ ЎРНИ

ТДТрУ катта ўқитувчиси - Маликов Бехзоджон Қуролович

ТДТрУ талабаси - Расулов Самандар Хусниддин ўғли

Мустақиллик туфайли маданий-маънавий ҳаётимизда уйғониш юз берди, халқимиз эзгу-ниятлари рўёбга чиқа бошлади, авлод-аждодларимиз босиб ўтган тарихий тараққиёт йўлини, фаолиятини чуқур ўрганишга муваффақ бўлдик. Миллий, маънавий қадриятларимизга эътибор ва қизиқиш кучайди. Муқанна, Темур Малик, Мангуберди сингари миллий қахрамонларимиз ҳаёти билан танишиш имкониятига эга бўлдик. Шак-шубҳасиз, биз яшаб турган давр келажак тарихимиз учун муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун ҳам, истиқболимизга катта қизиқиш билан қараб, миллатимиз тақдирини ўйлаб, тарих олдидаги масъулиятимизни чуқур ҳис қилиб, ўтмишимизга диққат ва эътибор билан назар ташлаб, маънавий маданий меросимизни, асрлар мобайнида яратилган ва наслдан-наслга ўтган ажойиб маънавий қадриятларимизни қайтадан тиклашимиз лозим.

Халқимиз маданий-маънавий бойликлари, миллий қадриятларини тиклаш ва ривожлантириш ҳозирги авлоднинг вазифасидир. Гап ўтмиш маданий-маънавий бойликларига эга бўлишдагина эмас, балки уни чуқур эгаллаб, янги юксак босқичга кўтара билишдадир. Миллий, маънавий қадриятларимизни ўрганишда ва ривожлантиришда халқимизнинг кўп асрлик анъаналари, маданияти, урф-одатлари, байрамлари, бой қадимий мероси ўзининг алоҳида ўрни ва аҳамиятига эга. Халқимизнинг асрлардан асрларга мерос бўлиб келаётган миллий қадриятлари узоқ тарихий жараёнда шаклланган. Уларнинг ўтмиши уч минг йилдан ортиқ даврни ўзида мужассамлаштирган Марказий Осиё цивилизациясини яратди. Бизнинг миллий, маънавий қадриятларимиз ана шу цивилизацияга хос жиҳатлар: туғилган макон ва она юртга эҳтиром, авлодлар хотирасига садоқат, катталарга ҳурмат, муомалада мулозамат, ҳаё, андиша кабиларнинг устуворлиги билан ҳам тавсифланади.

Ўтмишга, маданий меросга ҳурмат, бу, энг аввало, унинг яратувчиси, ривожлантирувчиси бўлган— халқ оммасига кўрсатилган иззат-икром, меҳр-оқибатдир. Ўзининг ўтмиш тарихига, маданиятига, тарихий меросига, миллий анъаналарига катта эътибор ва ҳурмат билан қарайдиган халқнинг истиқболи порлоқ бўлади. Ўтмишимизни қанчалик яхши билсак ва эъзозласак, ҳозирги даврни, мустақиллигимиз истиқболи ва аҳамиятини шунчалик чуқур ва мукамал тушунамиз.

Мустақилликка эришганимиздан кейин ёшлар тарбиясининг мазмун ва моҳиятида, усуллари ва шаклларида ўзгаришлар рўй бера бошлади. Таълим-тарбияда миллий қадриятларни шакллантириш ва ривожлантириш асосий

ўрин тутадиган бўлди. Тарихимиз, маданиятимиз, миллий урф одатларимизга эътибор кучайди. Ёшларда миллий ғурурни шакллантириш ва мустаҳкамлашга алоҳида аҳамият берилаётганлиги фикрларимиз исботидир. Барпо этилаётган янги муҳитда ёшларда маънавий эҳтиёжларнинг ортиб бораётганлигини ҳам сезиш мумкин.

Маънавий эҳтиёжларнинг шаклланиши, уларни қондириш моддий эҳтиёжларга нисбатан анча қийин ва мураккаб кечади. “Олдин одамларга моддий бойлик бериш, сўнгра маънавият тўғрисида ўйлаш керак, дейдиганлар ҳақ бўлмасалар керак, – деб кўрсатади И.А.Каримов,– маънавият– инсоннинг, халқнинг, жамиятнинг, давлатнинг куч-қудратидир. У йўқ жойда ҳеч қачон бахт-саодат бўлмайди”

Ҳозирги кунда Ўзбекистоннинг иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, ҳуқуқий ва маданий соҳаларида рўй бераётган ислоҳот ва ўзгаришлар эса айнан инсон ҳаётини яхшилашга, фаровонлигини таъминлашга, унинг моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондиришга қаратилган. Ёшлар маънавий эҳтиёжлари ижтимоий мазмуни жиҳатдан миллий маданиятга, кадриятларга, урф-одат ва анъаналарга асосланиб шаклланиб бормоқда.

Жамият тараққиёти ҳар томонлама етук инсонни тарбиялаш учун нафақат зарур бўлган шарт-шароитларни яратиш, балки маънавий-маърифий етуқлик, ахлоқийликни ҳар бир кишида тарбиялашга кўп жиҳатдан боғлиқ.

Ватанга, ота-онага содиқлик ва фидойилик ўз-ўзидан пайдо бўлмайди. Булар заминда ёшларга оилада, таълим масканларида, маҳаллаларда бериладиган таълим-тарбия ётади. Оилада сингдирилган тарбия, Ватанга муҳаббат, меҳр-оқибат, ўзаро ҳурмат каби юксак инсоний фазилатларни шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А.Каримов бу ҳақда қуйидаги фикрни билдирганлар: “Оила турмуш ва виждон қонунлари асосида курилади, ўзининг кўп асрлик мустаҳкам ва маънавий таянчларига эга бўлади, оилада демократик негизларга асос солинади, одамларнинг талаб-эҳтиёжлари ва кадриятлари шаклланади...Бу эса энг олий даражада маънавий кадрият, инсон қалбининг гавҳаридир”

Бугунги кунда қобилиятли, билимли, маънавий, ахлоқий жиҳатдан камолотга етган, мустақил фикрлай оладиган, халқининг равнақи учун хизмат қилишга бел боғлаган, фидойий инсонлар жуда кўп. Улар Ватанига садоқатли бўлиш, миллий давлатимизнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, халқ маданияти, маънавияти, маърифатини янада ривожлантириш каби муҳим масалаларни ҳал қилишни ўз олдига мақсад қилиб қўйганлар.

Демак, ёшларни миллий кадриятлар асосида тарбиялаш уларда она-юртига муҳаббат туйғуларини, уни ҳимоя қилиш, авайлаб-асрашга қаратилган интилишларини кучайтиришга ёрдам беради. Ёшларни миллий кадриятлар асосида тарбиялаш уларнинг ижтимоий фаоллигини оширишга хизмат қилиб,

маънавий комилликка эришувида асосий ва белгиловчи омил вазифасини ўтайди.

REFERENCES

1. Маликов Б. Қ. Ёшлар фаоллигининг ортиб бориши – ижтимоий тараққиёт омили сифатида. innovation in the modern education system part 4 issue 1 march 2021 collections of scientific works Washington, USA 25th March 2021. Page 648
2. Маликов Б. Қ. Фуқаролик жамиятини шакллантиришнинг тарихий Методи. SCIENCE, RESEARCH, DEVELOPMENT #33 # 2 Paris 29.09.2020. page.97
3. Бехзоджон Қуролович Маликов ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДАГИ МУАММОЛАР // Academic research in educational sciences. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekiston-da-davlat-hizmatini-tartibga-solishdagi-muammolar> (дата обращения: 20.12.2022).
4. Маликов, Б. Қ. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ДОИР СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ. *Scientific progress*, 1(4), 207-212.
5. Маликов, Б. Қ., & Икромов, Д. Р. Ў. (2022). ШАРҚ ТАЪЛИМОТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 483-487.
6. Маликов, Б. К. (2021). ЁШЛАРНИ САЛБИЙ МАФКУРАВИЙ ТАХДИДЛАРДАН ХДМОЯ КИЛИШ-ДАЁТИЙ ЗАРУРИЯТ YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIM ILMIY-METODIK JURNALI. *ISSUE*, 1(1), 202-206.
7. Маликов, Б. Қ., & Абдураимов, О. К. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 449-453.
8. Маликов, Б. Қ., & Дехқонбоев, Ш. Б. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ХУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 462-466.
9. Маликов, Б. Қ., & Эшқурбонов, А. И. Ў. (2022). АДОЛАТЛИ ЖАМИЯТДА ОДИЛ СУД СИФАТИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 467-472.
10. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, Б. К. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ТАБИАТ ҚАДРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 473-478.
11. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, С. К. Ў. (2022). ИСЛОМ КАРИМОВ АСАРЛАРИДА КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ

- ҒОЯЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 479-482.
12. Маликов, Б. Қ., & Болиева, Н. Қ. Қ. (2022). ХУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМНИНГ ИЖТИМОЙ ХАВФИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 458-461.
 13. Маликов, Б. Қ., & Бўриев, З. Б. Ў. (2022). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ХУҚУҚИЙ ОНГНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 454-457.
 14. Qurolovich, M. B. (2023). ALISHER NAVOIYNING VATAN VA DAVLAT XIZMATCHISI SIFATIDAGI SIYOSIY QARASHLARI. *PEDAGOGS jurnali*, 27(1), 78-81.
 15. Qurolovich, M. B. (2023). YOSHLARNING SIYOSIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS HUSUSIYATLARI. *PEDAGOGS jurnali*, 27(1), 73-77.
 16. Jumaniyoz Ramatov, Rozigul Umarova, Rashid Baratov, Mirshod Khasanov, Siroj Sultonov, & Fayzulla Kushakov (2022). MODERN REQUIREMENTS FOR THE SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE AND ITS MANIFESTATION IN PRACTICE. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 582-586.
 17. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). SOCIAL ASPECTS OF PROFESSIONAL QUALITY IMPROVEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE RAILWAY SECTOR). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 969-976.
 18. Ramatov, Ж.С., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). XIX АСРДА ҲИНДИСТОНДАГИ ИЖТИМОЙ – ФАЛСАФИЙ ЖАРАЁНЛАР. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 1070-1078.
 19. Жўрабоев, Н. Ю., Кушаков, Ф. А., Султанов, С. Ҳ., & Хасанов, М. Н. (2022). КОНФУЦИЙЛИК ХУСУСИЯТЛАРИДАН ХИТОЙ ФАЛСАФАСИНИНГ КЕНГАЙИШИ. *World scientific research journal*, 9(2), 37-42.
 20. Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhakim, A., Mirshod, H., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 1453-1458.

**ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА
КАТЕГОРИЯЛАШТИРИШ СИЁСАТИГА ЦИВИЛИЗАЦИОН
ЁНДАШУВЛАР**

ТДТрУ катта ўқитувчиси - Маликов Бехзоджон Қуролович

ТДТрУ талабаси - Исомиддинов Содиқ Эрмат ўғли

Замонавий ҳуқуқий доктринада “давлат фуқаролик хизмати”нинг қуйидаги асосий тушунчаси Ўзбекистон Республикасининг “Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида”ги Қонуннинг 4-моддасида “**Давлат фуқаролик хизмати** – давлат органлари ва ташкилотларида оммавий манфаатлар йўлида Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ҳақ тўланадиган касбий фаолияти” тарзида берилган. Ушбу Қонуннинг мақсади эса давлат фуқаролик хизмати соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат.

Давлат хизматлари тизими давлат хизматининг қуйидаги турларини ўз ичига олади: 1) давлат хизмати; 2) ҳарбий хизмат; 3) ҳуқуқни муҳофаза қилиш хизмати. Давлат органларининг ваколатларини бевосита амалга ошириш учун Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, қонунлар билан белгиланган лавозимларни эгаллаган шахслар (Ўзбекистон Республикасида давлат лавозимларини эгаллаган шахслар деб юритилади); Ўзбекистон Республикасининг маҳаллий давлат органларининг ваколатларини бевосита амалга ошириш учун Ўзбекистон Республикасининг вилоят, туманлари низомлари, қонуности ҳужжатлари билан белгиланган лавозимларни эгаллаган шахслар (Ўзбекистон Республикасининг маҳаллий давлат лавозимларини эгаллаб турган шахслар деб юритилади).

Давлат хизматлари тизими давлат хизматининг қуйидаги турларини ўз ичига олади: 1) давлат хизмати; 2) ҳарбий хизмат; 3) ҳуқуқни муҳофаза қилиш хизмати. Марказий давлат органларининг ваколатларини бевосита амалга ошириш учун Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, қонунлар билан белгиланган лавозимларни эгаллаган шахслар (Ўзбекистон Республикасида давлат лавозимларини эгаллаган шахслар деб юритилади); Ўзбекистон Республикасининг маҳаллий давлат органларининг ваколатларини бевосита амалга ошириш учун Ўзбекистон Республикасининг маҳаллий ҳокимият органлари низомлари, қонуности ҳужжатлари билан белгиланган лавозимларни эгаллаган шахслар (Ўзбекистон Республикасининг маҳаллий давлат лавозимларини эгаллаб турган шахслар деб юритилади).

Давлат фуқаролик хизмати давлат давлат хизмати ва маҳаллий давлат фуқаролик хизматига бўлинади. Ҳарбий хизмат ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш хизмати давлат хизматининг турларидир. Давлат хизматининг бошқа турлари

Ўзбекистон Республикасининг давлат хизмати тизими тўғрисидаги қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

Давлат фуқаролик хизмати тизимини қуриш ва фаолиятининг асосий тамойиллари: 1) давлат хизмати тизимининг бирлигини таъминлаш ва юрисдикция субъектларининг конституциявий чегараланишига риоя қилиш. давлат ҳокимияти органлари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ўртасидаги ваколатлар; 2) қонунийлик; 3) инсон ва фуқаро ҳуқуқ ва эркинликларининг устуворлиги, уларнинг бевосита таъсири, уларни тан олиш, риоя қилиш ва ҳимоя қилиш мажбурияти; 4) фуқароларнинг давлат хизматидан тенг фойдаланишлари; 5) давлат хизматини ташкил этишга ягона ёндашувни қонунчиликда мустаҳкамлашни назарда тутувчи давлат хизматининг ҳуқуқий ва ташкилий асосларининг бирлиги; 6) давлат фуқаролик хизмати ва бошқа давлат хизматлари ўртасидаги муносабатлар; 7) давлат хизматининг очиқлиги ва унинг жамоатчилик назорати учун очиқлиги, давлат хизматчилари фаолияти тўғрисида жамиятни ҳолисона хабардор қилиши; 8) давлат хизматчиларининг касбий маҳорати ва малакаси; 9) давлат хизматчиларини уларнинг касбий фаолиятига давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг, шунингдек жисмоний ва юридик шахсларнинг ноқонуний аралашувидан ҳимоя қилиш.

Давлат хизматлари тизимини қуриш ва фаолият юритиш тамойилларини амалга ошириш давлат хизмати турлари тўғрисидаги қонунлар билан таъминланади. Ушбу қонунлар, шунингдек, уларнинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, давлат хизмати турларини қуриш ва фаолиятининг бошқа тамойилларини ҳам назарда тутиши мумкин.

Юқоридаги Ўзбекистон Республикасининг “Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида”ги қонунида қуйидаги таърифлар киритилган: **давлат фуқаролик хизматчиси** – давлат лавозимида фаолиятини амалга оширувчи Давлат лавозимлар реестрига қўшилган Ўзбекистон Республикаси фуқароси; (4-модда). Давлат хизмати - бу Ўзбекистон Республикасида давлат органлари ва давлат лавозимларини эгаллаган шахсларнинг ваколатларини амалга оширишни таъминлаш учун давлат хизмати лавозимларида фуқароларнинг касбий хизмат фаолияти.

Ҳарбий хизмат - бу фуқароларнинг ҳарбий хизматдаги касбий фаолияти бўлган давлат хизматининг бир тури Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари, бошқа қўшинлар, ҳарбий (махсус) тузилмалар ва давлат мудофааси ва хавфсизлигини таъминлаш функцияларини бажарадиган органлардаги лавозимлар. Бундай фуқароларга ҳарбий унвонлар берилади.

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш хизмати - бу давлат хизматининг бир тури бўлиб, у фуқароларнинг давлат органларида, хизматларда ва муассасаларда ҳуқуқни муҳофаза қилиш хизмати лавозимларида хавфсизликни, қонунийликни ва ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш, жиноятчиликка қарши курашиш, ҳуқуқбузарликларни

ҳимоя қилиш функцияларини бажарадиган касбий хизмат фаолиятидир. инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликлари. Бундай фуқароларга махсус унвонлар ва синф унвонлари берилади.

Бошқарув кадрларини танлаш услубларини янгилашда қуйидаги талаб ва заруриятларга асосланиш керак деб ўйлаймиз:

1. Хизмат ҳуқуқи қатъиятлари қонуний нормалар сифатида шакллантирилиши лозим. Бунда, аввало, давлат лавозимлари турларга ажратилиши талаб этилади. Масалан, Россияда давлат лавозимлари “А”, “Б”, “В” категориялари, беш гуруҳ ва йигирмага яқин даража (разряд)ларга бўлиниб, қонуний нормативлар билан мустаҳкамлаб қўйилган. Францияда эса бу масала тўртта – “А”, “В”, “С”, “D” категорияси ва уларга тааллуқли бир қатор ранглар даражасида ҳал қилинган. Ўзбекистонда ушбу икки тизим тажрибаларини синтезлаштирган ҳолда қуйидаги вариантни шакллантириш мумкин:

“А” категорияси Ўзбекистонда Россиядан фарқли равишда давлат ва унинг вилоятлари даражасидаги бош лавозимлар, уларнинг биринчи ўринбосарларини қамраб олиши, “В” категорияси “А” категориясидаги лавозимлар ўринбосарлари ва ёрдамчилари ҳамда шаҳарлар ва туманлар даражасидаги бош лавозимларни бирлаштириши, уларга кадрлар танлаш ва тайинлаш конкурслар асосидаги сайловлар ва Республика Парламенти тавсияларига кўра амалга оширилиши миллий ижтимоий дунёқараш ва мавжуд шарт-шароитларга мувофиқ келади. Бу даражадаги лавозимларга кадрлар танлаш категорияларда белгиланган разрядларга кўра фарқланиши керак. Масалан, “А” категориядаги лавозимлар учун бешта разряд етарли бўлади. Бунда разрядларни қуйидагича тақсимлаш мумкин: давлат ва ҳукумат бош раҳбарлари - биринчи разряд; давлат ва ҳукумат раҳбарларининг биринчи ўринбосарлари – иккинчи разряд; вазирлар ва уларнинг биринчи ўринбосарлари – учинчи разряд; вилоят раҳбарлари ва уларнинг биринчи ўринбосарлари – тўртинчи разряд; парламент депутатлари - бешинчи разряд. Шунингдек, шахсларга разрядларни аттестациялар асосида бериш, бунда унинг лавозими, меҳнат кўрсаткичларини ҳисобга олиш керак. “А” категория лавозимларига кадрлар тайинлаш лавозим даражасидан келиб чиқиб иккига бўлинади: биринчи даражали лавозимлар – давлат раҳбари, давлат ҳукумати раҳбари оммавий халқ сайловлари асосида, давлат парламенти депутатлари, вилоят раҳбарлари регионал халқ сайловлари асосида; иккинчи даражали - бошқа лавозимлар парламент депутатларининг овоз бериши асосида тайинланиши лозим.

“В” категориясидаги лавозимлар “А” категорияси лавозимлари ўринбосарлари ва ёрдамчилари ҳамда шаҳарлар ва туманлар даражасидаги бош лавозимларни бирлаштириши лозим. Ушбу категориядаги “А” категорияси лавозимлари ўринбосарлари ва ёрдамчилари ўша давлат идораси бошқарувида ташкил этилган кенгаш тавсиясига кўра, шаҳарлар ва туманлар даражасидаги

бош лавозимларга эса халқ сайловлари асосида тайинланиши мақсадга мувофиқдир. “Б” категория лавозимлари учун ҳам бешта разряд жорий этилиши ўринли бўлади. Ушбу категория вакилларининг кейинчалик “А” категориясига ўтишларини ҳисобга олиб, “Б” категориясининг биринчи разрядини олтинчи разряд сифатида қайд этиш керак. Олтинчи разряд “А” категорияси лавозимлари ўринбосарларига, еттинчи разряд туманлар даражасидаги бош лавозимларга, саккизинчи разряд шаҳарлар даражасидаги бош лавозимларга, тўққизинчи разряд туманлар ва шаҳарлар бош лавозимлари ўринбосарларига, ўнинчи разряд “А” категорияси бош лавозимлари ва ўринбосарлари ёрдамчиларига белгиланиши бошқарув иерархиясини тўғри шакллантиришга ёрдам беради. Шунингдек, бу категория лавозимлар оралиғида фаолият кўрсатиши зарур деб топилган айрим лавозимлар муваққат лавозимлар сифатида қайд этилиб, функционал ҳолатига кўра ушбу категориялар разрядларига тенглаштирилиши мумкин. Бунда шу нарса кўзда тутиладики, муваққат лавозимлар маълум функцияларни амалга ошириб бўлингандан сўнг лавозим сифатида умуман тугатилиш мумкин бўлади.

“В” категорияси бошқарув иерархиясидаги “А”, “Б” категорияли лавозимлар томонидан назорат қилинувчи ёки уларга хизмат кўрсатувчи тармоқ ва бўлимларни ўзида бирлаштиради. Бошқарма бошлиғи, унинг ўринбосари, бўлим бошлиғи, унинг ўринбосари, маълум бир соҳаларга бирлаштирилган, лекин алоҳида фаолият юритувчи, давлат таъминотидаги идораларни (масалан, завод-фабрикалар, ўқув юртлари ва ҳ.к.), уларнинг бўлимларини бошқариш лавозимлари “В” категорияси таркибига киритилиши керак. “В” категорияси учун ҳам бешта разряд етарли бўлади. Бунда ушбу категориянинг биринчи разряди “Б” категориясининг энг қуйи разрядидан кейинги биринчи разряд, айтилган вақтда разрядлар тартиби бўйича ўн биринчи разряд ҳисобланади. Ўн биринчи разряд республика даражасидаги соҳалар бошқармалари раҳбарлари, уларнинг ўринбосарлари ва вилоятлар даражасидаги тармоқлари раҳбарлари лавозимларини, ўн иккинчи разряд республика даражасидаги бўлим бошлиқлари, вилоятлар бошқарма бошлиқлари ўринбосарлари лавозимларини, ўн учинчи разряд туман ва шаҳарлар миқёсидаги бошқармалар раҳбарлари ҳамда вилоятлар даражасидаги бўлим бошлиғи лавозимларини, ўн тўртинчи разряд вилоят бошқарма бошлиғи ўринбосарлари, туман даражасидаги бўлим бошлиғи, шу бошқармаларга бириктирилган ёки шунга тенг алоҳида иш юритувчи ташкилотлар бош раҳбарлари лавозимларини, ўн бешинчи разряд туман даражасидаги мустақил ташкилотлар бўлим бошлиқлари ва бош мутахассислари лавозимларини қамраб олади. “Г” категорияси тўртта разряд асосида ташкил этилиши лозим бўлиб, бу разрядлар аслида кадрлар малакаларини белгилаш учун хизмат қилади. Бундан ташқари, дастлабки уч категория бошқарув лавозимлари ва уларнинг иерархик тузилишини, шундан келиб чиқиб,

лавозимларнинг бир-бирига итти масаласидаги муаммоларни бартараф этишга, лавозимларга юкланадиган вазифалар доирасини белгилаб беришга хизмат қилса, тўртинчи категория бошқарув масалаларидан узокда туради. Аммо “В” категориясига ўтмоқлик учун албатта “Г” категориянинг тўртала разрядига ҳам эга бўлиш талаб этилиши керак. “Г” категориясининг биринчи разряди “В” категориясининг сўнгги разрядига ўтиш имконини берувчи категория ҳисобланади ва разрядларнинг умумий тартиб қаторидаги ўн олтинчи разряд сифатида белгиланади. Ўн олтинчи разряд етакчи мутахассис (тўлиқ олий маълумот олгандан сўнг ўн еттинчи разрядли лавозимларда камида уч йил ишлаган кадрлар назарда тутилиши керак) лавозимларини, ўн еттинчи разряд катта мутахассис (тўлиқ олий маълумот олган кадрлар назарда тутилиши керак) лавозимларини, ўн саккизинчи разряд мутахассис (кадр камида тўлиқсиз олий маълумотли ёки махсус таълим олган, камида беш йиллик меҳнат тажрибасига эга бўлиши керак) лавозимларини, ўн тўққизинчи разряд кичик мутахассис (меҳнат тажрибаси беш йиллик бўлмаган махсус билим юртини тугаллаган кадрлар ҳамда мактаб битирувчилари назарда тутилиши лозим) лавозимларини бирлаштириши керак.

“А”, “Б” категориялари таркибига кирувчи депутатларга белгиладиган разрядлар муваққат характерда бўлиши лозим. Депутатлик ваколати тамом бўлганда кадрлар депутатликкача бўлган даврдаги категориялари ва разрядлари бўйича фаолиятларини давом эттиришлари, янги категория ва разрядларга ўтиш қонунлар асосида аттестация йўли билан амалга оширилиши керак. Кадрлар танлашда ҳар бир категория учун танлов талаблари ишлаб чиқилиши, категорияга ўтказиш конкурс асосида ташкил этилиши, ҳар бир категория лавозимлари ўз йўналишига кўра алоҳида турларга бўлиниб, шу турлар бўйича қабул қилинадиган ҳужжатлар тизими, конкурс шартлари ишлаб чиқилиши ва категорияларга иловалар тарзида киритилиши лозим. Категориялар талаблари ихтисослик ва разрядлар бўйича қўйилладиган талабларни ҳам ҳисобга олган ҳолда тузилиши мақсадга мувофиқ бўлади. Шунингдек, категориялар талаблари кадрнинг профессионал маълумоти даражаси ва меҳнат стажини ҳам ҳисобга олиши кадрларни тўғри танлашнинг яна бир ижобий омилидир. Масалан, “А” категорияси лавозимлари разрядлар асосида олий ва асосий лавозимларга ажратилиши, бу турдаги лавозимларга талабгорлардан давлат бошқаруви бўйича олий профессионал маълумот ва олий таълимдан кейинги, бошқарувга ихтисослаштирилган зарурий олий маълумот, “Б” категориясидаги лавозимларда тўпланган камида беш йиллик раҳбарлик меҳнат тажрибаси кўрсаткичлари талаб қилиниши лозим. “Б” категорияси лавозимлари разрядлар асосида бош ва етакчи лавозимларга ажратилиши, улар ихтисослик бошқаруви бўйича олий профессионал маълумот, олий таълимдан кейинги бошқарув бўйича қайта тайёрлаш тарзида ташкиллаштирилган олий маълумотлар ҳамда “В”

категориясидаги лавозимларда тўпланган камида тўрт йиллик раҳбарлик меҳнат тажрибаси кўрсаткичларини ҳисобга олиши лозим. “В” категорияси лавозимлари разрядлар асосида катта ва кичик лавозимларга ажратилиши, ушбу лавозимларга талабгор кадрлардан ихтисослик бошқаруви бўйича олий профессионал маълумот ва тўлиқ олий маълумот ҳамда “Г” категориясининг “В” категориясига ўтказувчи разряди бўйича камида уч йиллик раҳбарлик меҳнат тажрибаси кўрсаткичларини ҳисобга олиши зарур. “Г” категорияси лавозимлари оддий лавозимлар сифатида қайд этилиши ва улар разрядлар асосида фарқланиши керак. Мазкур категория лавозимлари бошқарув тизимида асосан техник ва ихтисослик бўйича хизматларни бажарувчи кадрларни жамлаб, унга талабгорлар бошқарув, ихтисослик бўйича олий профессионал маълумотли, тўлиқ олий маълумотли ёки ўрта махсус маълумотли бўлишлари мумкин ва улардан меҳнат тажрибаси кўрсаткичларини ҳам талаб қилиш шарт эмас.

Давлат хизмати тизимидаги ўзгаришлар ўз-ўзидан мақсад сифатида эмас, балки ижтимоий-иқтисодий ривожланиш муаммоларини ҳал этиш воситаси сифатида қаралмоқда. Г.А.Боршчевскийнинг сўзларига кўра, давлат кадрлар сиёсати тизимида янги давлат бошқаруви элементларининг киритилиши сўнгги ўн йилликларда инсон капитали тоифасининг асосий ўзгариши деб ҳисобланиши мумкин.

Ж. Перрйнинг фикрига кўра, 3 та мотивация омилини қайд этиш мумкин: иш ҳақи ва "монетизация қилинмаган" имтиёзлар ва ижтимоий кафолатлар; мартаба; давлат масалаларини ҳал лиш ва давлат сиёсатини ишлаб чиқишда иштирок этиш шаклида ўзига хос мотивация.

Адабиётларнинг юқоридаги шарҳи шуни кўрсатдики, давлат хизмати, меритократия шартлари, самарали кадрлар сиёсатини шакллантириш, давлат хизматчиларининг моддий ҳақ тўлаш масалалари ҳозирги босқичда анча долзарб бўлиб кўринади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 8 августдаги “Давлат давлат хизмати тўғрисида”ги ЎРҚ-788-сон қонуни // *(Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 09.08.2022 й., 03/22/788/0723-сон)*
2. Стариков Ю. Н. Служебное право. Учебник. –М.: Бек, 1996. –698 с.; Овсянко Д. М. Государственная служба Российской Федерации: Уч. пособие для студентов юр. фак. и институтов. –М.: Юристь, 1996. –208 с.
3. Стариков Ю. Н. Служебное право. Учебник. –М.: Бек, 1996. –698 с.; Овсянко Д. М. Государственная служба Российской Федерации: Уч. пособие для студентов юр. фак. и институтов. –М.: Юристь, 1996. –208 с.
4. Равшанов Ф. Ўзбекистон Республикасида раҳбар кадрлар танлаш асослари. Сиёсий фанлар доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. –Т.: 2009. –Б.358

5. Беҳзоджон Қуролович Маликов ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДАГИ МУАММОЛАР // *Academic research in educational sciences*. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-davlat-hizmatini-tartibga-solishdagi-muammolar> (дата обращения: 20.12.2022).
6. Маликов, Б. Қ. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ДОИР СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ. *Scientific progress*, 1(4), 207-212.
7. Маликов, Б. Қ., & Икромов, Д. Р. Ў. (2022). ШАРҚ ТАЪЛИМОТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 483-487.
8. Маликов, Б. К. (2021). ЁШЛАРНИ САЛБИЙ МАФКУРАВИЙ ТАХДИДЛАРДАН ХДМОЯ КИЛИШ-ДАЁТИЙ ЗАРУРИЯТ YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIM ILMIY-METODIK JURNALI. *ISSUE*, 1(1), 202-206.
9. Маликов, Б. Қ., & Абдураимов, О. К. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 449-453.
10. Маликов, Б. Қ., & Дехқонбоев, Ш. Б. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ХУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 462-466.
11. Маликов, Б. Қ., & Эшқурбонов, А. И. Ў. (2022). АДОЛАТЛИ ЖАМИЯТДА ОДИЛ СУД СИФАТИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 467-472.
12. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, Б. К. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ТАБИАТ ҚАДРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 473-478.
13. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, С. К. Ў. (2022). ИСЛОМ КАРИМОВ АСАРЛАРИДА КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 479-482.
14. Маликов, Б. Қ., & Болиева, Н. Қ. Қ. (2022). ХУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМНИНГ ИЖТИМОИЙ ХАВФИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 458-461.
15. Маликов, Б. Қ., & Бўриев, З. Б. Ў. (2022). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ХУҚУҚИЙ ОНГНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 454-457.
16. Qurolovich, M. B. (2023). ALISHER NAVOIYNING VATAN VA DAVLAT XIZMATCHISI SIFATIDAGI SIYOSIY QARASHLARI. *PEDAGOGS jurnali*, 27(1), 78-81.
17. Qurolovich, M. B. (2023). YOSHLARNING SIYOSIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS HUSUSIYATLARI. *PEDAGOGS jurnali*, 27(1), 73-77.
18. Jumaniyoz Ramatov, Rozigul Umarova, Rashid Baratov, Mirshod Khasanov, Siroj Sultonov, & Fayzulla Kushakov (2022). MODERN REQUIREMENTS FOR THE

SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE AND ITS MANIFESTATION IN PRACTICE. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 582-586.

19. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). SOCIAL ASPECTS OF PROFESSIONAL QUALITY IMPROVEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE RAILWAY SECTOR). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 969-976.
20. Раматов, Ж.С., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). XIX АСРДА ҲИНДИСТОНДАГИ ИЖТИМОИЙ – ФАЛСАФИЙ ЖАРАЁНЛАР. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 1070-1078.
21. Жўрабоев, Н. Ю., Кушаков, Ф. А., Султанов, С. Ҳ., & Хасанов, М. Н. (2022). КОНФУЦИЙЛИК ХУСУСИЯТЛАРИДАН ХИТОЙ ФАЛСАФАСИНИНГ КЕНГАЙИШИ. *World scientific research journal*, 9(2), 37-42.
22. Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhokim, A., Mirshod, H., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 1453-1458.

ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИНИ КАТЕГОРИЯДАШТИРИШ СИЁСАТИ НАЗАРИЯЛАРИ КЛАССИФИКАЦИЯСИ

ТДТрУ катта ўқитувчиси - Маликов Бехзоджон Қуролович

ТДТрУ талабаси - Давронов Ферузбек Хушнуд ўғли

Ўзбекистон Республикасининг “Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида”ги қонунига мувофиқ, давлат хизматининг лавозимлари Ўзбекистон Республикасининг қонунлари, шунингдек марказий ва минтақавий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан белгиланиши мумкин. Давлат хизматининг турлари бўйича давлат хизматининг лавозимлари қуйидаги турларга бўлиниши мумкин: 1) фуқаролик давлат хизматининг лавозимлари: а) миллий, давлат хизмати лавозимлари; б) ҳудудий ва туман давлат хизматининг лавозимлари; 2) ҳарбий лавозимлар; 3) ҳуқуқни муҳофаза қилиш хизматининг лавозимлари. Давлат органида ҳар хил турдаги давлат хизмати лавозимлари ташкил этилиши кўзда тутилган. Хорижий мамлакатлар тажрибаларида давлат хизматининг турлари тўғрисидаги махсус қонунлар ва маҳаллий давлат хизмати тўғрисидаги қонунлари маҳаллий давлат хизмати лавозимларини гуруҳлар ва (ёки) тоифалар бўйича тақсимлайди.

Мазкур қонуннинг 22 – моддасида Давлат лавозимлари ва уларнинг даражаси (миллий, республика, ҳудудий ва туман) гуруҳлар ва категорияларга таснифланган давлат фуқаролик хизмати давлат лавозимлари реестри Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан белгиланади. Давлат фуқаролик хизмати батафсил Реестри давлат фуқаролик хизмати масалалари бўйича ваколатли орган томонидан олиб борилади. Шунингдек унга киритилаётган барча ўзгартириш ва қўшимчалар, давлат фуқаролик хизмати ишлари бўйича ваколатли органнинг расмий веб-сайтида чоп этилиши лозим.

Давлат фуқаролик хизмати, ҳарбий лавозимлар ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш хизмати лавозимларидаги лавозимларнинг нисбати Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони билан белгиланади. Қонунлар ёки Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари миллий давлат давлат хизматидаги лавозимлар ва маҳаллий давлат фуқаролик хизматидаги стандарт лавозимлар нисбатини белгилайди.

Давлат хизматининг лавозимларига қўйиладиган малака талаблари қонунлар ва марказий ва минтақавий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан белгиланади. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат давлат хизмати тўғрисида”ги қонуни давлат хизматининг лавозимларига малака талабларини белгилайди (22-модда). Жумладан: Давлат фуқаролик хизмати лавозимларининг давлат реестри Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан тасдиқланади ҳамда махсус ваколатли давлат органи томонидан юритилади. Давлат фуқаролик

хизмати лавозимларининг давлат реестри, шунингдек унга киритилган ўзгартиш ва қўшимчалар махсус ваколатли давлат органининг расмий веб-сайтида эълон қилинади.

Давлат лавозими бир шахс томонидан давлат органининг ваколатларини амалга ошириш бўйича функция ва ваколатлар рўйхатини белгилайди. Маҳаллий давлат органларидаги давлат лавозимлари Ўзбекистон Республикаси қонунлари ва бошқа қонун ҳужжатлари ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари билан белгиланади. Давлат хизматининг лавозимларини тоифалар ва гуруҳларга ажратиш мумкин. Давлат хизмати лавозимларининг тоифалари:

1) раҳбарлар - давлат органлари ва уларнинг таркибий бўлинмалари раҳбарлари ва раҳбарларининг ўринбосарлари лавозимлари, ижроия органларининг ҳудудий органлари ва уларнинг таркибий бўлинмалари раҳбарлари ва раҳбарларининг ўринбосарлари лавозимлари, давлат органлари ва уларнинг ваколатхоналари раҳбарлари ва раҳбарларининг ўринбосарлари лавозимлари. муайян ваколат муддатига ёки ваколат муддати чекланмаган ҳолда алмаштирилган таркибий бўлинмалар;

2) маслаҳатчилар - давлат лавозимларини эгаллаган шахсларга, давлат органлари раҳбарларига, федерал ижро этувчи ҳокимият органларининг ҳудудий органлари раҳбарларига ва давлат органларининг ваколатхоналари раҳбарларига ўз ваколатларини амалга оширишда ёрдам бериш учун ташкил этилган ва маълум вақт давомида эгаллаб турган лавозимлар; ушбу шахслар ёки раҳбарларнинг ваколат муддати билан чекланган;

3) мутахассислар - давлат органлари томонидан белгиланган вазифалар ва функцияларнинг бажарилишини профессионал таъминлаш учун ташкил этилган ва ваколат муддати чекланмаган ҳолда тўлдириладиган лавозимлар;

Гуруҳлар	Категориялар
Раҳбарият (А)	А1 – Раҳбар А2 – Раҳбарнинг биринчи ўринбосари А3 – Раҳбар ўринбосари А3 ¹ – Раҳбар маслаҳатчиси
Таркибий тузилма раҳбарияти (В)	В1 – Департамент раҳбари, раҳбар маслаҳатчиси В1 ¹ – Департамент раҳбарининг биринчи ўринбосари В1 ² – Департамент раҳбари ўринбосари В2 – Бошқарма бошлиғи В2 ¹ – Бошқарма бошлиғи ўринбосари В3 – Бўлим бошлиғи, раҳбар ёрдамчиси В4 – Бўлим бошлиғи ўринбосари В4 ¹ – сектор бошлиғи

Мутахассислар (С)	С1 – Бош мутахассис С2 – Етакчи мутахассис С3 – Катта мутахассис С4 – Мутахассис
--------------------------	---

Ўзбекистон Республикасининг “Давлат давлат хизмати тўғрисида”ги қонунининг 23-моддасига кўра, давлат хизматининг лавозимлари гуруҳларига қуйидагилар киради: 1) давлат хизматининг олий лавозимлари; 2) давлат хизматининг асосий лавозимлари; 3) давлат хизматидаги асосий лавозимлари. Айрим хорижий мамлакатларда бу даражалар давом эттирилиб, 4) давлат хизматининг юқори лавозимлари; 5) давлат хизматининг кичик лавозимлари ҳам киритилган.

Давлат фуқаролик хизмати лавозимларининг гуруҳлари	Давлат фуқаролик хизмати лавозимларининг тоифалари	Давлат фуқаролик хизмати лавозимларининг малака даражалари
Сиёсий	Раҳбар кадрлар	Олий даражали маслаҳатчи 1-даражали маслаҳатчи 2-даражали маслаҳатчи 3-даражали маслаҳатчи
Бошқарув	Бошқарув кадрлари	1-даражали хизматчи 2-даражали хизматчи 3-даражали хизматчи
Ёрдамчи	Мутахассислар	4-даражали хизматчи 5-даражали хизматчи 6-даражали хизматчи

“Раҳбарлар” ва “маслаҳатчилар” тоифаларидаги лавозимлар давлат хизмати лавозимларининг энг юқори, асосий ва етакчи гуруҳларига бўлинади. “Мутахассис” тоифасидаги лавозимлар давлат хизмати лавозимларининг энг юқори, асосий етакчи ва юқори гуруҳларига таснифланади. Қонун чиқарувчи “мутахассислар билан таъминлаш” тоифасидаги лавозимларни давлат хизматининг асосий, етакчи, юқори ва кичик лавозимларига ажратади.

Давлат хизматининг конституциявий асосларини ишлаб чиқиш ва конкретлаштиришнинг энг муҳим ҳуқуқий манбаларидан бири бу Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасининг давлат лавозимлари тўғрисида”ги фармони бўлиб, у Ўзбекистон Республикасида давлат лавозимларининг жамланган рўйхатини белгилайди. Унда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларда

назарда тутилган Ўзбекистон Республикаси давлат лавозимларининг номлари рўйхати мавжуд. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президенти, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати раиси, унинг ўринбосарлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси спикери ва Инсон ҳуқуқлари бўйича вакил - Омбудсман, Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати Раиси ва унинг ўринбосарлари, вазир, Ўзбекистон Республикаси Администрацияси раҳбари ва унинг ўринбосарлари, Президент маслаҳатчилари, Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори, Ҳисоб палатаси раиси, Ўзбекистон Республикаси МСК раиси, Ўзбекистон Республикаси судлари раислари ва уларнинг ўринбосарлари, Ўзбекистон Республикаси Конституцион суднинг судяси давлат лавозимлари мавжуд. Мазкур қонуннинг 22-моддасида келтирилишича, давлат лавозимлари ва уларнинг даражаси (миллий, республика, ҳудудий ва туман) гуруҳлар ва категорияларга таснифланган давлат фуқаролик хизмати давлат лавозимлари реестри (бундан буён – Реестр), Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан белгиланади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 3 октябрдаги ПФ-5843-сон [Фармонида](#) Давлат фуқаролик хизматчиларининг лавозимларини ваколатларга (сиёсий, маъмурий ва техник) ва уларнинг даражаларига (миллий, республика, вилоят ва туман (шаҳар) қараб таснифлаш асосида Давлат фуқаролик хизмати лавозимларининг давлат реестрини тасдиқлаш белгилаб қўйилган эди. Давлат фуқаролик хизмати батафсил Реестри давлат фуқаролик хизмати масалалари бўйича ваколатли орган томонидан олиб борилади. Реестри, шунингдек унга киритилаётган барча ўзгартириш ва қўшимчалар, давлат фуқаролик хизмати ишлари бўйича ваколатли органнинг расмий веб-сайтида чоп этилиши лозим.

Давлат органлари фаолиятини техник жиҳатдан таъминлаш мақсадида уларнинг штат жадвалига давлат лавозимларига тааллуқли бўлмаган лавозимлар киритилиши мумкин. Ўзбекистон Республикаси давлат органида ва маҳаллий давлат органида давлат хизмати лавозимлари бўлмаган лавозимлар тақдим этилиши мумкинлигини белгилайди. Ўзбекистон Республикасининг меҳнат қонунчилиги ушбу лавозимларни эгаллаган ходимларнинг меҳнат фаолиятини тартибга солади. Бундай лавозимлар деярли ҳар бир давлат органида, ҳам марказий, ҳам минтақавий давлат ҳокимияти органларида ташкил этилган.

Ҳозирги вақтда давлат хизмати тўғрисидаги кўплаб меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар мавжуд бўлса, давлат хизматчиларини давлат хизмати қандай таснифланган бўлса, худди шундай мезонлар бўйича таснифлаш тавсия этилади. Ўзбекистон Республикаси давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақоми Ўзбекистон Республикасининг “Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида”ги қонуни билан тартибга солинади.

Юқорида таъкидлангани каби, давлат фуқаролик хизматининг олий, юқори, асосий лавозимларини эгаллаб турган давлат хизматчиларининг давлат

хизматини эгаллаб турган гуруҳларига караб ажратиш мумкин. Агар давлат хизматчиларини таснифлаш мезони сифатида давлат хизматидаги кириш усулини оладиган бўлсак, у ҳолда сайланган давлат хизматчиларини алоҳида ажратиб кўрсатишимиз мумкин; тайинланган давлат хизматчилари; давлат хизматининг давлат лавозимини танлов асосида эгаллаган ходимлар.

Барча давлат хизматчилари икки гуруҳга бўлиниши мумкин: 1) қасамёд қилувчи шахслар (ҳарбий хизматчилар, божхона ходимлари, прокурорлар ва бошқалар); 2) қасамёд қилмайдиган ходимлар (масалан, вилоят ҳокимлигининг бошқарма ва бўлимлари ходимлари).

Агар давлат хизматчиларининг бўлиниши учун асос махсус касбий вазифалар ва давлат хизматининг хусусияти каби мезон бўлса, у ҳолда давлат хизматчилари ва ҳарбий ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш хизматидаги давлат хизматчилари (ҳарбий хизматчилар, милиция ходимлари, божхона органлари ходимлари ва бошқалар) алоҳида ажратилган.

Давлат ҳокимиятининг бўлиниши принципига мувофиқ вакиллик (қонун чиқарувчи), ижро этувчи ва суд ҳокимиятларида давлат лавозимларини эгаллаган давлат хизматчилари ажратилади. Шунингдек, бу ерда прокуратура, божхона органлари, Ҳисоб палатаси, Марказий сайлов комиссияси ва бошқаларда лавозимларни эгаллаб турган давлат хизматчиларининг алоҳида таъкидланиши мақсадга мувофиқдир.

Расмий ваколатлар ҳажмига кўра, давлат хизматчилари мансабдор шахсларга (баъзан уларни давлат органлари ходимлари деб ҳам аталади) ва мансабдор шахс бўлмаган ходимларга (оддий ходимлар) бўлинади. Мансабдор шахслар бўлган давлат хизматчилари орасида ҳокимият раҳбарлари ва вакилларини ажратиб кўрсатиш керак. Раҳбар ходимлар (бошлиқлар) ўзларига бўйсунувчиларга нисбатан чизикли ҳокимиятнинг эгалари ҳисобланади. Маълумки, ҳокимият вакиллари ўз ваколатларини субъектларнинг бўйсунушидан қатъий назар амалга оширадилар ва бўйсунмайдиган ҳуқуқ субъектларига (жисмоний ва юридик шахсларга) нисбатан мажбурлов чораларини қўллайдилар. Раҳбар мансабдор шахслар кўпинча ҳокимият вакиллари (ички ишлар органлари раҳбарлари ва ўринбосарлари, давлат инспекциялари, марказий давлат органида ва маҳаллий давлат органида давлат хизматчиларининг реестри, шу жумладан давлат хизматчиларининг шахсий маълумотлари асосида шакллантирилган электрон оммавий ахборот воситаларида юритилади. Марказий давлат органида давлат хизматчилари реестрига ва қонунларда белгиланган ҳолларда маҳаллий давлат органларида маҳаллий давлат хизматчилари реестрига киритилган маълумотлар, Ўзбекистон Республикасининг бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари давлат сирини ташкил этувчи маълумотларга, бошқа ҳолларда эса махфий характерга эга бўлган маълумотларга тааллуқлидир.

Марказий давлат органларидаги давлат хизматчиларининг реестри Марказий давлат хизматчилари реестрини ташкил қилади. Маҳаллий давлат органларидаги давлат хизматчиларининг реестри маҳаллий давлат хизматчиларининг реестрини ташкил қилади. Марказий давлат хизматчиларининг реестри ва маҳаллий давлат хизматчиларининг реестри Ўзбекистон Республикаси давлат хизматчиларининг жамланма реестрини ташкил қилади.

Марказий давлат хизматчилари реестрининг мазмуни ва юритиш тартиби, шунингдек Ўзбекистон Республикаси давлат хизматчиларининг жамланма реестрига киритилган маълумотлар рўйхати Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан белгиланади.

Ўзбекистон Республикасининг "Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида"ги қонуни иш берувчининг вакили томонидан Ўзбекистон Республикаси давлат хизматчилари реестрини юритиш тартибини белгилайди. Марказий давлат органларидаги давлат хизматчиларининг реестрлари ва маҳаллий давлат хизматчиларининг реестри Ўзбекистон Республикаси давлат хизматчиларининг йиғма реестрини ташкил этади, уни юритиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан тасдиқланади.

Айрим хорижий мамлакатлардаги каби "Ҳокимият вакили" атамаси бизнинг қонунларимизда норматив тарзда ўрнатилмаган. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 219-моддасида Ҳокимият вакилига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсга қаршилик кўрсатиш тартибларини белгилайди¹. "Ушбу Кодекснинг ушбу ва бошқа моддаларида назарда тутилган ҳокимият вакили ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ёки назорат қилувчи органнинг мансабдор шахси, шунингдек қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда маъмурий ваколатларга эга бўлмаган унинг расмий қарамлигида шахсларга нисбатан бошқа мансабдор шахс ҳисобланади. Шундай қилиб, Кодекснинг изоҳида. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 318-моддаси ҳокимият вакилининг ўзига хос белгиларини белгилайди: 1) бу ҳуқуқни муҳофаза қилиш органининг мансабдор шахси, 2) бу назорат қилувчи органнинг мансабдор шахси, 3) бу бошқа мансабдор шахс; 4) муайян маъмурий ваколатлар фақат ҳокимият вакилига расмий қарам бўлмаган шахсларга нисбатан қўлланилади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ходимларининг ҳуқуқий мақоми Ўзбекистон Республикаси Президентининг ҳужжатлари билан белгиланади. Мазкур Қонун Ўзбекистон Республикаси Президентининг ҳужжатлари томонидан тартибга солинмаган қисмларга нисбатан қўлланилади. Давлат органларига ишлашга таклиф этилган хорижий мутахассисларнинг ҳуқуқий мақоми контракт асосида белгиланади.

¹ Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси // <https://lex.uz/acts/111453>

Ўзбекистон Республикаси фуқароси давлат фуқаролик хизмати лавозимига тайинланган пайдан эътиборан давлат фуқаролик хизматчисининг ҳуқуқий мақомига эга бўлади ва давлат фуқаролик хизматчисининг фаолияти тугатилиши муносабати билан уни йўқотади².

Ҳар бир давлат хизматчиси Ўзбекистон Республикасининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари билан белгиланадиган ҳуқуқий мақомга эга. Бу давлат хизмати ҳуқуқий институтининг марказий элементи ҳисобланади, чунки бошқа барча элементлар давлат хизмати ва хизматчилар (кадрлар) фаолиятига хизмат қилиш учун мўлжалланган. Давлат хизмати ҳуқуқий институтининг бошқа элементлари давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақомини конкретлаштиради ва аниқлайди ва унинг салоҳиятини тўлиқ рўёбга чиқариш имконини беради. Масалан, меъёрий тартибда хизмат кўрсатиш тизими ёки давлат хизматида давлат лавозимларини эгаллаш йўллари белгиланмаган бўлса, ходимнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини самарали амалга ошириш ҳақида гапириш мумкинми?

Давлат хизматчилари томонидан амалга ошириладиган вазифалар ва давлат функциялари ва ваколатларининг ўзига хос хусусиятлари турли тоифадаги давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақомининг ўзига хос хусусиятларини белгилайди. Бошқача қилиб айтганда, давлат хизматчиларининг айрим турлари учун қонун чиқарувчи давлат хизматини ўташнинг алоҳида қоидаларини, алоҳида ҳуқуқ ва мажбуриятларни, хизмат муддатини чеклаш, аттестациядан ўтказишнинг (баҳолашнинг) муайян тартибини, жиноий жазони қўллаш, моддий жавобгарликка тортиш имконияти, интизомий ва маъмурий жавобгарликка тортишни белгилаши мумкин.

Турли тоифадаги давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақомининг хусусиятлари кўпроқ даражада уларга юкланган вазифалар ва мансаб ваколатларининг табиати, давлат органлари фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари билан белгиланади. давлат хизматининг турли турларининг ўзига хос хусусиятлари, масалан: ҳарбий ва давлат хизмати, солиқ хизмати, дипломатик хизмат, вилоят маъмуриятининг фаолияти. Давлат хизматчиларининг алоҳида ҳуқуқий мақоми махсус низомлар билан белгиланади.

Давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақоми давлат хизмати қандай шароитларда амалга оширилишига ҳам боғлиқ. Шунинг учун давлат хизматчилари мақомининг хусусиятларини объектив равишда юзага келган ижтимоий-сиёсий ёки давлат-ҳуқуқий вазият билан аниқлаш мумкин: масалан, фавқулодда ёки ҳарбий ҳолатнинг жорий этилиши; сафарбарлик эълони; махсус қонунларда белгиланган бошқа маъмурий-ҳуқуқий режимларни жорий этиш.

² Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 8 августдаги “Давлат давлат хизмати тўғрисида”ги ЎРҚ-788-сон қонуни // (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 09.08.2022 й., 03/22/788/0723-сон)

Бундай ҳолларда давлат хизматчиси мақомининг мазмуни сезиларли даражада ўзгариши мумкин; ходимлар қўшимча ваколатлар, ҳуқуқлар олишлари мумкин; улар махсус мажбуриятлари ва махсус хизмат шартлари ва юридик жавобгарликка тортилиши мумкин.

Давлат хизматининг умумий шартларига қуйидагилар киради: давлат хизматининг кадрлар таркибини шакллантириш; давлат хизматиға қабул қилиш ва ундан ўтиш; синфий унвонлар, дипломатик унвонлар, ҳарбий ва махсус унвонлар бериш; иш стажи (давлат хизматининг умумий давомийлиги); давлат хизматчиларининг шахсий маълумотларини ҳисобга олиш; .

Муҳим масала - бу давлат хизматчиси мақомини олиш вақти. Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги ҳар доим ҳам бу масалани аниқ ва аниқ ҳал қилмайди. Бироқ, бизнинг фикримизча, иккинчиси давлат хизматчиси мақомига хизмат кўрсатиш шартномаси тузилган пайтдан ва давлат хизмати лавозимига тайинлаш тўғрисида буйруқ (далолатнома) чиқарилган пайтдан бошлаб, яъни давлат хизматчиларининг ҳуқуқлари, унга нисбатан жавобгарлик чораларини қўллаш ва бошқалар. Вакант лавозимни эгаллаш учун танлов ўтказилаётганда давлат хизматчиси танлов натижалари тасдиқланган ва давлат хизматчиси лавозимига тайинлаш тўғрисида буйруқ чиқарилган пайтдан бошлаб ҳуқуқий мақомга эга бўлади. Баъзи ҳолларда, ходимнинг ҳуқуқий мақомга эга бўлиши учун бошқа шартлар ҳам мумкин (масалан, Давлат хизматчисининг ҳуқуқий мақомини йўқотиш давлат хизматиға оид муносабатлар тугаган пайтдан бошлаб, давлат хизмати тугатилган пайтдан бошлаб содир бўлади: ишдан бўшатиш, истеъфога чиқиш, давлат хизматчиси лавозимни эгаллаш учун белгиланган ёшга эришиш. давлат хизмати лавозими. Баъзи ҳолларда регламентлар давлат хизматининг муайян шартларини белгилайди.

Давлат хизмати кадрларини шакллантириш қуйидагилар билан таъминланади:

давлат кадрлар захирасини, давлат органида кадрлар захирасини, маҳаллий давлат органларининг кадрлар захирасини, давлат хизмати лавозимларини эгаллаш учун маҳаллий давлат органида кадрлар захирасини яратиш, шунингдек, ушбу кадрлар захирасидан самарали фойдаланиш;

давлат хизматчиларининг касбий фазилатларини ривожлантириш;

давлат хизматчиларининг аттестация ва малака имтиҳонини топшириш жараёнида касбий фаолияти натижаларини баҳолаш;

давлат хизматчиларининг расмий (хизмат) ўсиши учун имкониятлар яратиш;

замонавий кадрлар технологияларидан фойдаланиш;

таълим дастурлари ва давлат таълим стандартларини қўллаш.

Давлат хизматчиси ҳуқуқий мақомининг асосий элементи давлат хизматининг демократлигини очиб берувчи ва унинг самарали фаолият

юретишини белгилаб берувчи давлат хизматчисининг ҳуқуқларидир. Ўзбекистон Республикасисининг “Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида”ги қонуни ва давлат хизматининг тегишли турига оид бошқа қонунлар билан белгиланган давлат хизматчисининг ҳуқуқларини уч гуруҳга бўлиш мумкин:

- 1) ходимларнинг ўз ҳуқуқий ҳолати ва ҳуқуқий ҳимоясини тушунишларини таъминлаш;
- 2) хизмат вазифаларини бевосита бажаришга ҳисса қўшиш;
- 3) давлат хизматчисининг расмий фаолиятини кучайтиришга, унинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишга кўмаклашиш ҳамда ходимнинг ижтимоий кафолатларини таъминлаш.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасисининг 2022 йил 8 августдаги “Давлат давлат хизмати тўғрисида”ги ЎРҚ-788-сон қонуни // *(Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 09.08.2022 й., 03/22/788/0723-сон)*
2. Старилов Ю. Н. Службное право. Учебник. –М.: Бек, 1996. –698 с.; Овсянко Д. М. Государственная служба Российской Федерации: Уч. пособие для студентов юр. фак. и институтов. –М.: Юристь, 1996. –208 с.
3. Старилов Ю. Н. Службное право. Учебник. –М.: Бек, 1996. –698 с.; Овсянко Д. М. Государственная служба Российской Федерации: Уч. пособие для студентов юр. фак. и институтов. –М.: Юристь, 1996. –208 с.
4. Равшанов Ф. Ўзбекистон Республикасида раҳбар кадрлар танлаш асослари. Сиёсий фанлар доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. –Т.: 2009. –Б.358
5. Бехзоджон Қуролович Маликов ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДАГИ МУАММОЛАР // *Academic research in educational sciences. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-davlat-hizmatini-tartibga-solishdagi-muammolar> (дата обращения: 20.12.2022).*
6. Маликов, Б. Қ. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ДОИР СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ. *Scientific progress*, 1(4), 207-212.
7. Маликов, Б. Қ., & Икромов, Д. Р. Ў. (2022). ШАРҚ ТАЪЛИМОТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҲОЯЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 483-487.
8. Маликов, Б. Қ. (2021). ЁШЛАРНИ САЛБИЙ МАФКУРАВЙИ ТАХДИДЛАРДАН ХДМОЯ КИЛИШ-ДАЁТИЙ ЗАРУРИЯТ YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIM ILMIY-METODIK JURNALI. ISSUE, 1(1), 202-206.
9. Маликов, Б. Қ., & Абдураимов, О. Қ. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 2), 449-453.
10. Маликов, Б. Қ., & Дехқонбоев, Ш. Б. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ХУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ

- ОМИЛИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 462-466.
11. Маликов, Б. Қ., & Эшқурбонов, А. И. Ў. (2022). АДОЛАТЛИ ЖАМИЯТДА ОДИЛ СУД СИФАТИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 467-472.
 12. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, Б. К. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ТАБИАТ ҚАДРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 473-478.
 13. Маликов, Б. Қ., & Хамроқулов, С. К. Ў. (2022). ИСЛОМ КАРИМОВ АСАРЛАРИДА КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 479-482.
 14. Маликов, Б. Қ., & Болиева, Н. Қ. Қ. (2022). ХУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМНИНГ ИЖТИМОИЙ ХАВФИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 458-461.
 15. Маликов, Б. Қ., & Бўриев, З. Б. Ў. (2022). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ХУҚУҚИЙ ОНГНИНГ АҲАМИЯТИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 454-457.
 16. Jumaniyoz Ramatov, Rozigul Umarova, Rashid Baratov, Mirshod Khasanov, Siroj Sultonov, & Fayzulla Kushakov (2022). MODERN REQUIREMENTS FOR THE SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE AND ITS MANIFESTATION IN PRACTICE. Academic research in educational sciences, 3 (10), 582-586.
 17. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). SOCIAL ASPECTS OF PROFESSIONAL QUALITY IMPROVEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE RAILWAY SECTOR). Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (6), 969-976.
 18. Раматов, Ж.С., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). XIX АСРДА ҲИНДИСТОНДАГИ ИЖТИМОИЙ – ФАЛСАФИЙ ЖАРАЁНЛАР. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (6), 1070-1078.
 19. Жўрабоев, Н. Ю., Кушаков, Ф. А., Султанов, С. Ҳ., & Хасанов, М. Н. (2022). КОНФУЦИЙЛИК ХУСУСИЯТЛАРИДАН ХИТОЙ ФАЛСАФАСИНИНГ КЕНГАЙИШИ. World scientific research journal, 9(2), 37-42.
 20. Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhakim, A., Mirshod, H., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. International Journal of Advanced Science and Technology, 29(5), 1453-1458.

ENHANCING VOCABULARY SKILLS OF LEARNERS THROUGH INTERACTIVE TECHNIQUES

Azatbaeva Miyasar Satbaevna

Master's degree student at Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Abstract:

The process of learning a language involves a challenging process including vocabulary acquisition. Effective vocabulary learning strategies should be implemented across various English classes to make it simpler for students to improve their vocabulary skills. While the pandemic made it harder for students to study and master English vocabulary, the emergence of online learning resources is greatly praised because it makes learning more convenient for students.

Since this subskill is crucial to develop other skills, most teachers have trouble expanding their students' vocabulary. The main goal of this article is to provide a list of methods and strategies for improving students' vocabulary.

Key phrases: language, vocabulary, improve, word, useful, way, part, second language, students, develop, activity, method, meaning, increase, skill.

INTRODUCTION:

Every person's language is an essential part of who they are and is a crucial part of communication. It is an actor in the social community in which it plays a significant role, both shaping and being shaped by it [1]. Without language, it is challenging to communicate with others in various parts of the world. Knowing multiple languages is crucial because we live in a multilingual and increasingly globalized world [2]. A person is considered competent if they are fluent in two or more languages, especially if they have mastered the English language.

The way people learn words and their meanings is referred to as vocabulary development. It is possible to think of vocabulary development in terms of either promoting vocabulary learning or facilitating vocabulary acquisition. The former identifies opportunities that teachers create for students to learn new words incidentally and implicitly, while the latter refers to teachers' explicit and purposeful strategies for making sure students picked up new words.

The majority of occupations, including those in construction, engineering, and music, require specialized tools, so language use is necessary. Although many language learners believe that grammar is the most important aspect of learning a language, vocabulary is actually what gives a language its unique characteristics.

The list of words they are accustomed to in a language is known as their vocabulary. A vocabulary is a useful and essential tool for communication and

knowledge acquisition that typically develops and changes with age. One of the first steps in learning a second language is learning vocabulary, but one never gets to the final stage of vocabulary acquisition.

MATERIALS.

To teach English vocabulary effectively it is necessary to select appropriate words, and techniques. For instance, it is impossible to use the same ways of teaching for primary classes as well as for high school learners. The most important materials would be a suitable level of words and the ways of using them. The pre-test and post-test for quantitative analysis and qualitative analysis for validating findings were the only tools selected for the study because the investigator is actively involved in conducting various experiments in vocabulary teaching and has publications in the field. The materials, which come from a range of sources (magazines, newspapers, articles, etc.), cover a wide range of subjects of interest to university students, including the environment, careers, science, and technology.

METHODS.

There can be given several ways to improve students' vocabulary levels.

Teachers must arouse a strong desire in students to learn the language, particularly to memorize words. To pique students' interest in the language, instructors may use various techniques, such as letting them watch movies or listen to music, to demonstrate how to use English. A student's interest in learning can also be sparked by a teacher's crucial abilities, such as their command of a wide vocabulary in reading, listening, speaking, and writing. There are a few rules to follow when a teacher wants to get students interested in learning English vocabulary. The instructor should gradually engage students at that level, starting with articles that have lexical difficulties and new terms under acceptable discourse control. Secondly, teachers should help students reach their full language learning potential because doing so will increase their motivation and self-assurance. Thirdly, teachers should encourage kids with limited vocabulary by praising their progress and giving them encouragement in class.

To help students to learn and understand instructions more fully, teachers may provide feedback on learning outcomes in stages throughout the teaching process. As a result, the teacher may also treat the students with respect and dignity, which aids in increasing their confidence in their ability to learn and piques their interest.

Children frequently switch between different parts of speech in the cloze exam and blank filling. This might reveal their vocabulary's quantity and caliber. However, teachers frequently ask students to add a few new words to their vocabulary list in class but do not offer further explanations. Students are unable to use flexible language because the information they are familiar with is straightforward and elementary. Teachers must demonstrate how to incorporate English into their lessons to assist students in applying their newly acquired knowledge to practical circumstances. [3]

Here is a wonderful illustration of how to teach the word "transport" using the conversion section of the talk. Transport in opposition to Transport n. a. Our city's local buses is useful for getting around. (Adjectives can be attached to nouns, which can be used as the subject of a sentence. Our ability to fully explain lexical information allows students to learn about it in-depth.) All flights were canceled, except those carrying passengers. You should be aware that you are using the verb form. Transport is used as a predicate. By using these two phrases, students can brush up on their understanding of syntax, pick up new terms, and learn more. Students are aware of the importance of addition, but they also understand that understanding unexpected information requires summarizing the rules of word conversion.

Instead of just focusing on students' grades, teachers should pay more attention to how their cognitive skills are developing and how well they are doing in school. As a result, teachers shouldn't only use summative evaluation. On the other hand, formative evaluation needs to take precedence. Formative evaluation includes diagnostic tests, which are a collection of formal and informal assessment procedures used by instructors at various stages of the learning process to modify teaching and learning activities to improve student performance.

This typically entails offering instructors and students qualitative feedback that concentrates on topic and performance details rather than grades. Summative assessments, on the other hand, are intended to track academic progress, usually due to the need for external accountability. As can be seen, formative assessment is a method used in teaching and learning activities to enhance the evaluation of current activities and pinpoint problems in the teaching and learning process. Through this assessment, teachers can quickly provide feedback to students and improve their instruction to have the greatest possible educational impact.[4]

Due to the extensive English vocabulary, teachers must assist students in organizing the words they encounter. While maintaining a vocabulary notebook, students may be encouraged to group or organize their words into categories rather than simply listing every word they have learned. If students intentionally organize their vocabulary, their word retention will increase significantly. With the words they've categorized in their notebooks, students can also use the word store to create a network. These terms can now be mixed up by students, and they won't confuse them ever again. The teacher might occasionally hold a competition to check the students' overall word count.

To enhance the assessment of ongoing activities and pinpoint problems with the teaching and learning process. Through this assessment, teachers can quickly provide feedback to students and improve their instruction to have the greatest possible educational impact. Due to the extensive English vocabulary, teachers must assist students in organizing the words they encounter. While maintaining a vocabulary notebook, students may be encouraged to group or organize their words into categories

rather than simply listing every word they have learned. If students intentionally organize their vocabulary, their word retention will increase significantly. With the words they've categorized in their notebooks, students can also use the word store to create a network. These terms can now be mixed up by students, and they won't confuse them ever again. To check the students' cumulative word count, the teacher might periodically hold a competition. Record their performance each time and designate it as a formative evaluation.

When lessons are taught through games, students learn in a lively and competitive environment. Because of this, students take part in enjoyable activities to learn the material in their textbooks or to pick up extracurricular scientific knowledge. A creative and effective teaching strategy that combines "gaming" and "teaching" is the game teaching technique. The use of games in the classroom may increase students' enthusiasm for learning in general as well as for applying what they have learned.

The tactic of word mapping is one of them. One of the most effective methods for teaching vocabulary is word mapping because it encourages students to consider the relationships between words. The method encourages students to actively explore word relationships, which helps them gain a deeper understanding of word meanings by expanding their conceptual vocabulary. Students who use word maps can connect new words to their existing knowledge. They demonstrate the connections between words' concepts.

By illuminating these connections, students are better able to adapt their existing conceptual frameworks and create deeper meaning when they encounter textual words. Additionally, a word map is a visual representation of a word's meaning. Usually, it takes the shape of a graphic organizer with the vocabulary word in the center and three separate sections for the three key questions about the word linked to it.

Those are to help the student connect the term to prior knowledge, one of the questions in the graphic organizer's center is linked to the new vocabulary. This question's response, to the term "doll," would be "toy" or "plaything." What is it like then? is answered by defining the phrase. A doll can be thought of as a play baby or a play model that you can dress in various outfits. The final question is What examples? is a question that requires students to consider their prior knowledge of the term and apply it to objects that match the definition and meaning.

According to the above explanation, it can be inferred that using word mapping to improve students' vocabulary mastery is more beneficial. To effectively communicate, write, listen to, and comprehend the reading in English, students must expand their vocabulary. Finally, it can be said that a word mapping strategy can help students become more proficient in vocabulary. The researcher is aware of how far from perfect the research still is. The researcher hopes that this study will be able to contribute to future research, particularly when it comes to studies on vocabulary

mastery with various subjects and designs. Additionally, this research will be developed by other researchers using different angles and objects.

Teaching vocabulary in and of itself does not increase comprehension or achievement. Most studies that failed to show a link between vocabulary instruction and improvement of reading comprehension used teaching methods where students were provided limited exposure to the words and centered on the word-definition relationship.[5] Definitions do have an important place in word learning, but the inadequacies of using just the word-definition approach must be recognized and its use supplemented with more in-depth engaging endeavors. [6]

The teacher assigns words to be defined in the traditional definitional approach method of vocabulary instruction, and the student researches and commits the definitions to memory. Often, this kind of instruction does not result in improved comprehension. Lack of instruction in word meaning at the depth necessary for reading comprehension is one factor contributing to this failure to increase comprehension.

Flashcard

A flash card is a method that can make cardboard, paper, or anything consisting of simple words, sentences, or drawings as cited [7] flashcards is a simple picture on a piece of card or paper, and usually, this media always used as an educational tool. Moreover, based on www.wikipedia.com flash cards are information cards on both sides and colors, used in the classroom or private study.

There are many ideas for this study in the area of using flash cards to teach vocabulary. First, it is advised that future research be done in areas such as teaching grammar, reading, writing, speaking, and listening. To improve teaching effectiveness and prevent children from becoming bored, it is recommended that teachers use engaging images on flash cards. Thirdly, the teacher can design a fun learning process, like playing games, if he uses the word list as a strategy for teaching vocabulary. In general, it is advised that young students be taught vocabulary using flash cards.

In this research students in 9th grade were involved. During one lesson they were given pre-vocabulary tests while conducting the main aim of the lesson those words were used in listening, and reading skills. At the end of the lesson, students were tested again to analyze the result.

Results

Twenty questions were made up of a vocabulary pre- and post-test that was given to the students. The range of the pretest scores was 2 to 11, and the posttest scores were 10 to 18. Improvements score for the students ranged from 6 to 12 points.

Discussion

A pre-and post-test on vocabulary knowledge was given to the class. Direct vocabulary instruction was taught during the study using read-aloud. Read-aloud were employed in this study because they were already being used in the classroom, despite

the fact that there are numerous ways to teach vocabulary. The vocabulary knowledge of each participant in the study significantly improved. ELL students require specialized vocabulary instruction because they are simultaneously learning content and the English language. Because they are still learning English, they are unable to use context clues in the same way as other students. As a result, when students are taught vocabulary in a direct manner, both their content knowledge and English proficiency improve.

Conclusion.

It is impossible to dispute the importance of games in teaching and learning vocabulary. However, selecting the right games is crucial if you want to get the most out of vocabulary games. Every time a game is to be played, the total number of students, Factors like proficiency level, cultural context, timing, learning topic, and classroom settings should be considered.

In conclusion, playing games to learn vocabulary is an engaging and effective strategy that can be used in any classroom. The findings of this study imply that games are used not only for enjoyment but, more significantly, for the practice and review of language lessons, helping students to become more proficient communicators.

References.

- [1] Sirbu, Anca. "The significance of language as a tool of communication." *Scientific Bulletin" Mircea cel Batran" Naval Academy* 18.2 (2015): 405
- [2] Banga, C. L., Jyonica Suri, and N. Delhi. "Role of language in human life." *International Journal of English Language, Literature and Humanities* 3.7 (2015): 180-197.
- [3] Burton, S.H. 1985. *Mastering English Language*. Milan Press Ltd. Milan.
- [4] Khodjaniyazova, U. K. (2021). Challenges of writing process and the ways of overcoming them. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 11(9), 132-134
- [5] McKeown, M., Beck, I., Omanson, R. & Pople, M. (2005). Some Effects of the Frequency of Vocabulary Instruction on the Knowledge and Use of Words. *Reading Research Quarterly*, 20(5), 522-535.
- [6] Blachowicz, P. Fisher, D., & Ogle, S. (2006). Vocabulary: Questions from the classroom. *Reading Research Quarterly*, 41(4), 524-539.
- [7] Komachali, M. E. (2012). The Effect of Using Vocabulary Flash Card on Iranian PreUniversity Students " Vocabulary Knowledge. 5(3)

SHARQ MAMLAKATLARIDA KICHIK BIZNES ISLOHATLARI

TDTrU talabasi - Sadriddinov Iqboljon Baxriddin ógli

TDTrU talabasi - Sadullayev Firdavs Samad ógli

Osiyo-Tinch okeani iqtisodiy hududi mamlakatlari kichik biznes sohasi yutuqlari haqida gapirganimizda, tadqiqotchilar ko'pincha Yaponiyani namuna qilib ko'rsatadi. Yaponiyaning jahon iqtisodiyotidagi o'rini inobatga olganda, bunday yondashuv o'zini oqlaydi. Qolaversa, Yaponiya iqtisodiyoti o'n yildan buyon retsessiya sharoitida bo'lib kelmoqdaki, bu kichik biznes sohasida yuz beruvchi jarayonlarga ham ta'sir ko'rsatyapti. Shu bois Osiyo-Tinch Okeni mamlakatlari iqtisodiy hamkorligi (OTMIX) mutaxasislari kichik biznesni rivojlantirish borasidagi etalon sifatida Yaponiyadan ko'ra Tayvanni maqbul ko'rishmoqda. Tayvan iqtisodiyoti yaqinda yuz bergan iqtisodiy inqiroz sharoitida ham muntazam rivojlanib bordi.

Tayvandagi kichik va xususiy biznesning faoliyati asosan oilaviy biznesni tashkil etishning milliy o'ziga xosligi bilan belgilanadi. Bu yerda biz F.Fukuyamaning Xitoy (Tayvan) biznesida kichik va xususiy korxonalarining ko'pligi bevosita ijtimoiy-madaniy kadrlar tizimida oilaning markaziy o'rini egallashi bilan bog'liq degan fikrini ajratib ko'rsatishimiz mumkin. Xitoy va unga Yaponiya va Janubiy Koreyadan ustunlik beriladi.

Tayvandagi biznes ko'lamini aniqlash uchun asosiy kapitalning miqdoriy ko'rsatkichlari va band bo'lganlar sonidan foydalaniladi. Ishlab chiqarish sanoatida ishchilar soni 100 kishiga, asosiy kapitali 40 millionga etadi. Tayvan dollaridan oshmaydiganlar soni (taxminan 1,3 million AQSH dollari) 100 dan 500 nafargacha, kichik, ish bilan band 7,5 million kishi. . AQSh dollarigacha asosiy kapitalga ega bo'lsa, u o'rtacha hisoblanadi. Tayvanda kichik va xususiy biznesning rivojlanishiga 1950-1970 yillarda qishloq xo'jaligi sohasida olib borilgan islohotlarning samaradorligi ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Bunda Aqshning tashkiliy va moliyaviy ko'magi bilan irrigatsion tizimlarni barpo etish va yuritish; uy-joy, yo'l hamda qishloq xo'jalik infratuzilmasining boshqa obyektlarini qurish; tayyor mahsulotni saqlash, qayta ishlash va sotish ; qishloq xo'jalik sohasida ishlab chiqarish va ta'minlash singari xo'jalik sohaslarini qamrab olgan kooperativ harakat uchun asos bo'lib xizmat qiluvchi dehqonlar jamiyati tashkil etilgan edi.

Bosqichma-bosqich kooperativ va unga qarashli kichik va o'rta korxonalar faoliyati chorva mollarini sug'urtalash, kreditlash, yangi urug'lik navlari, o'g'it turlari, yerga ishlov berish usullari to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

Bu borada 60—70-yillarda tashqi savdo korxonalarini bilan keng aloqalar o'rnatilishi va 1980-yillarda xususiy xorijiy kapitalning iqtisodiyotga kirib kelishining kuchayishi ham ijobiy natija berdi.

Shu bilan birga, Tayvandagi kichik biznes o'z faoliyat sohasini doimiy ravishda kengaytirib, yangi hamkorlar, investitsiyalar, texnologiyalar va savdo bozoriga qo'shimcha kirish imkoniyatini topmoqda. Natijada kichik va xususiy tadbirkorlik subyektlari mahalliy va xorijiy kichik biznes vakillari orasidan hamkor tanlash imkoniyatiga ega bo'ldi. Bunday sharoitda bir qator mamlakatlarda iste'molchilar uchun bir turdagi mahsulotni parcha-parcha ishlab chiqarish tajribasi kichik va o'rta korxonalarda mahsulot tannarxining oshishi va pasayishiga, sifatining oshishiga olib keldi.

Kichik korxonalarda ishchilar soni 10 dan kam bo'lgan nisbatan kichik kompaniyalarning ulushi tabiiy ravishda kamayadi (Rossiyada vaziyat teskari). Shunday qilib, 1960-yillardan 1990-yillarga qadar ularning ishlab chiqarish sanoatidagi ulushi ikki barobarga, ya'ni 14 foizdan 7 foizga qisqardi.

Rossiya Fanlar akademiyasining Sharqshunoslik instituti xodimi S. Shelovtsevning fikricha, bu jarayon Tayvan kichik biznesining asosi bo'lgan oziq-ovqat sanoatining 1970-1980 yillarda sanoat ishlab chiqarishining umumiy hajmida qisqarishi natijasida yuzaga kelgan.

Shu bilan birga, Tayvanda kichik biznes nafaqat an'anaviy sanoat tarmoqlarida, balki iqtisodiyotning ilg'or tarmoqlarida (elektronika, elektrotexnika, mashinasozlik, asbobsozlik) mavjud bo'lib, ularning ishtiroki ortib borayotgani ham muhimdir. Bunga ko'p jihatdan yirik mahalliy korxonalar, davlat sektori va xorijiy kompaniyalar va kichik biznes tizimlari bilan organik subpudratchilik munosabatlarining o'rnatilishi sabab bo'ldi.

1980-yillarda Tayvanda biznes davlat moliyaviy ko'magi asosida ilmiy-texnik taraqqiyot yo'lini topdi. Xuddi shu davrda import sezilarli darajada erkinlashtirildi. Bu kichik va o'rta korxonalarni modernizatsiya qilish, ularning tashqi bozorga chiqishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Yaponiyada iqtisodiyot yirik korporatsiyalarga asoslangan. Ular mavjud mehnat munosabatlari va korporativ boshqaruvning o'ziga xos tizimi bilan bir qatorda ko'p yillar davomida yapon kompaniyasining namunaviy modelini belgilab kelgan. Bu yerda ko'p sonli mayda korxonalar (umumiy miqdorining 99 foizigacha) rivojlanmagan xisoblanib, asosan subpudrat ishlarida foydalanilgan. O'zga davlatlardan farqli o'laroq, Yaponiya subpudratchilik tizimi muhim urin tutadi, ya'ni yirik korxonalar buyurtmalarni o'rtalariga, ular esa o'z navbatida kichkinalarga, kichkinalari yanada maydalarga yetkazib beradi. Retsessiya davrigacha Yaponiyadagi kichik va o'rta korxonalarda yuqori malakali bo'lmagan xodimlar, ayollar yoshlar va qishloqlardan kelgan kam savodli aholi mehnat qiladi.

Keyingi yillarda ahvol ko'p jihatdan o'zgardi. Retsessiya oqibatida kichik va o'rta korxonalarda yirik kompaniyalardan bo'shatilgan mutaxassislar soni ko'payib bordi. Ularning korxonada ishiga joylashishi jamoalar chiqarishi xorijda yo'lga qo'yish, yangi sohalarni o'zlashtirish, kompyuterlashtirish kabi masalalarni hal etishga

yordam beradi. Qolaversa, Yaponiyada hukumat ko'magi bilan mayda korxonalarda ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish va boshqarish sohasida tadqiqotlar olib borish, o'quv dasturlari yaratish uchun javobgar hisoblanuvchi kichik va xususiy biznesning ilmiy-tadqiqot markazi tashkil etilgan. Ushbu markaz Yaponiyaning turli hududlarida joylashgan yettita bo'limga ega va har yili ularda o'n mingga yaqin odam tahsil oladi.

REFERENCES

1. Бехзоджон Куролович Маликов ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДАГИ МУАММОЛАР // Academic research in educational sciences. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-davlat-hizmatini-tartibga-solishdagi-muammolar> (дата обращения: 20.12.2022).
2. Маликов, Б. Қ. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ДОИР СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ. Scientific progress, 1(4), 207-212.
3. Маликов, Б. Қ., & Икромов, Д. Р. Ў. (2022). ШАРҚ ТАЪЛИМОТИДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 483-487.
4. Маликов, Б. Қ. (2021). ЁШЛАРНИ САЛБИЙ МАФКУРАВИЙ ТАХДИДЛАРДАН ХДМОЯ КИЛИШ-ДАЁТИЙ ЗАРУРИЯТ YANGI O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIM ILMIY-METODIK JURNALI. ISSUE, 1(1), 202-206.
5. Маликов, Б. Қ., & Абдураимов, О. К. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 449-453.
6. Маликов, Б. Қ., & Дехқонбоев, Ш. Б. Ў. (2022). ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ХУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 462-466.
7. Маликов, Б. Қ., & Эшқурбонов, А. И. Ў. (2022). АДОЛАТЛИ ЖАМИЯТДА ОДИЛ СУД СИФАТИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 467-472.
8. Маликов, Б. Қ., & Хамрокулов, Б. К. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ТАБИАТ ҚАДРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 473-478.
9. Маликов, Б. Қ., & Хамрокулов, С. К. Ў. (2022). ИСЛОМ КАРИМОВ АСАРЛАРИДА КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ҒОЯЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 479-482.
10. Маликов, Б. Қ., & Болиева, Н. Қ. Қ. (2022). ХУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМНИНГ ИЖТИМОИЙ ХАВФИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 458-461.
11. Маликов, Б. Қ., & Бўриев, З. Б. Ў. (2022). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ХУҚУҚИЙ ОНГНИНГ АҲАМИЯТИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 2), 454-457.

12. Ikrom Boboqulovich Mirzaev GLOBALASHUV DAVRIDAGI “SOXTA DINIY DUNYOQARASH” // Pedagogik fanlarda akademik tadqiqotlar. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/globalashuv-davridagi-sohta-diniy-dunyo-arash> (Kirish sanasi: 18.01.2023).
13. O’Erniyozov, I.Merzayev, & M.Hasanov. (2022). SHAXSNI SHAKILLANTIRISHDA “OILA” VA “JAMIYATNING” AXAMIYATI . *World Scientific Research Journal*, 4(2), 96–101. Retrieved from [http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/1445//Uzbek Scholar Journal](http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/1445//Uzbek_Scholar_Journal). – 2022. – T. 9. – C. 203-205.
14. Nosirov, R., & Mamajanova, G. (2022). International Ratings and Index Indicators of the Republic of Uzbekistan. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 4, 86-88.
15. Носиров Р. А. ЎЗБЕК ХАЛҚИНИНГ ЭТНИК ШАКЛЛАНИШИ //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 198-202.
16. Adilovich, Nosirov Rashod, and Yuldashev Bakhtiyar Ergashevich. "Structural and functional approaches to the development of the social sector: Reform and prospects." *European Journal of Molecular and Clinical Medicine* 8.1 (2021): 1388-1396.
17. Nosirov R. A. EDUCATIONAL PROBLEMS IN THE HISTORY OF CENTRAL ASIA //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 04. – С. 82-85.
18. Boltaevna, S. F. A., & Upashevna, A. L. (2022). Signs of Innovation Economy and its Assessment Indicators. *Specialusis Ugdymas*, 2(43), 3178-3190.
19. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". *Journal of new century innovations*, 16(1), 133-3.
20. Akbarova, L. U. (2022). APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRACTICAL CLASSES IN THE DISCIPLINE" ECONOMIC THEORY". *Journal of new century innovations*, 16(1), 133-135.
21. Akbarova, L. U. (2022). THE SIGNIFICANCE OF ECONOMIC THEORY IN KNOWING AND SOLVING PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Journal of new century innovations*, 16(1), 128-129.
22. Akbarova, L. U. (2022). SOME PROBLEMS OF LIFELONG EDUCATION IN UZBEKISTAN IN THE CONDITIONS OF A MARKET ECONOMY. *Journal of new century innovations*, 16(1), 130-132

TA'LIM TIZIMIDA CHET TILLARINI O'RGATISHDA
ZAMONAVIY YONDASHUV

Xalikova Latofat Uktamovna

Toshkent davlat transport universiteti

“Chet tillari” kafedrasida o'qituvchisi

Rasulov Nurmuhammad Rustam o'g'li

Mustafayeva Kamola Nuriddin qizi

Toshkent davlat transport universiteti

Transport tizimlari boshqaruvi fakulteti talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda ingliz tili darsni samarali tashkil etishning zamonaviy metodlari va ingliz tili fani bo'yicha bilim olayotgan talabalarni aynan ingliz tilga qiziqirish va o'rgatish. Chet tili fanni kuchli mahorat va malaka bilan o'rgatish, oson lug'at yodlatish metodlari borasida so'z yuritilib ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, chet tili fanida dars mashg'ulotlarini ni qanday qilib hammaga birdek qiziqarli bo'lishi haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Metodlar, yoshlar, eshitish, tinglash, multfilm, mashg'ulot, chet tili, innovatsion texnologiya, texnologik vositalar.

Kirish. Bugun Yangi O'zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta'lim tizimidagi o'zgarishlar haqida to'liqlanib so'zlamalikning iloji yo'q. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo'yicha amaliy ishlar hal qiluvchi bosqichga kirdi. Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy qismini, albatta, oliy ta'lim tizimidagi islohotlar tashkil etadi. Xususan, O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida davlatimiz rahbarining 2019 yil 8 oktyabrdagi farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontseptsiyasi sohadagi yangi islohotlar uchun debocha vazifasini bajarib bermoqda. Intellektual taraqqiyotni jadallashtirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish hamda xalqaro hamkorlikni mustahkamlash maqsadida fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish singari vazifalar asos qilib olindi.

Kontseptsiya mazmuni mamlakatimiz oliy ta'lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini aks ettiradi. Unda oliy o'quv yurtlarida qamrov darajasini kengaytirish hamda ta'lim sifatini oshirish, raqamli texnologiyalar va ta'lim platformalarini joriy

etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga jalb qilish, innovatsion tuzilmalarni shakllantirish, ilmiy tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish, xalqaro e'tirofga erishish hamda boshqa ko'plab aniq yo'nalishlar belgilab berilgan. Bularning barchasi ta'lim jarayonini yangi sifat bosqichiga ko'tarish uchun xizmat qiladi.

Bugungi kunda jahondagi nufuzli oliy ta'lim muassasalari ilm-fanning yirik o'choqlari hisoblanishi hech kimga sir emas. Hozirda yangi-yangi oliy o'quv yurtlari, dunyodagi etakchi universitetlarning filiallari tashkil etilmoqda. Misol uchun, so'nggi 5 yilda mamlakatimizda 47 ta yangi oliy ta'lim muassasasi, jumladan, xorijiy universitetlarning filiallari tashkil etilib, oliy o'quv yurtlarining soni 125 taga etdi.

Davlat-xususiy sheriklik tizimi asosida nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyati yo'lga qo'yilmoqda. Aholi fikrini o'rgangan holda, sirtqi va kechki ta'lim shakllari qayta tiklandi, qabul kvotalari oshirilmoqda. Maktab bitiruvchilarini oliy ta'limga qamrab olish darajasi 2016 yilgi 9 foizdan 2020 yilda 25 foizga etdi. Professor-o'qituvchilarning xorijdagi oliy ta'lim hamda ilmiy-tadqiqot maskanlarida malaka oshirishi va stajirovka o'tashini ta'minlaydigan mexanizm yaratildi. Ularning oylik ish haqi miqdori 2018 yilga nisbatan o'rtacha 2,5 barobar oshirildi. Bu yildan boshlab 10 ta oliy ta'lim muassasasi o'zini-o'zi moliyalashtirish tizimiga o'tkazildi. Oliy ta'limga ajratiladigan davlat grantlari soni kamida 25 foizga oshirilganligi, oliy o'quv yurtlariga qabul qilishda ehtiyojmand oilalar qizlari uchun grantlar sonini 2 barobarga ko'paytirib, 2 mingtaga etkazilishi oliy ta'limga qamrab olish ko'lamini yanada kengaytirdi.

Ta'lim tizimidagi eng muhim yangiliklardan biri oliygohlar va ta'lim tizimining quyi bo'g'inlari o'rtasidagi uzviylikni kuchaytirish maqsadida 65 ta akademik litsey oliy o'quv yurtlari tasarrufiga o'tkazilishi, shuningdek, 187 ta texnikum ham o'z yo'nalishi bo'yicha turdosh oliygoh va tarmoq korxonalariga birlashtirilishi bo'ldi. 2018 -yil 1-sentabrga qadar chet tillarini o'qitishning asosiy bosqichlari umumiy o'rta ta'lim muassasalari va akademik litseylarda ta'minlashni nazarda tutgan holda uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida o'zaro uzviylik va uzluksiz tamoyillariga asosan o'quv dasturlarini ishlab chiqib amaliyotga joriy etish vazifasi yuklansin.

Chet tili bu Xorijiy mamlakatlar tili hisoblanadi G'arbiy Yevropa (ingliz, ispan, fransuz, nemis) tillari va sharq tillari o'qitilib kelinmoqda. Bu chet tillari ta'lim muassasalarining o'quv rejalaridan o'rin olgan. Bugungi kunga kelib chet tillarini o'rganishga bo'lgan talab va qiziqish shunchalik kuchaydiki bog'cha yoshidagi bolalardan boshlab katta yoshdagi mutaxassilargacha chet tillarini o'rgatishga harakat qilayaptilar. Bu ijobiy holat albatta chunki tilni o'rganish o'sha gaplashuvchi davlatlar madaniyati, tarixi va urf -odatlarini o'rganish bilan birga shaxsiy manfaatlari yo'lida ham eshiklar ochilishiga zamin yaratdi. Prezidentimiz chet tillarini o'rganishni ommalashtirish faoliyati sifati jihatdan yangi bosqichga olib chiqish chora tadbirlari to'g'risida.

2021- yil 19- maydagi PQ- 5117-son qaroriga muvofiq, shuningdek xorijiy tillarini o'rganishni ommalashtirish bo'yicha tashkily chora - tadbirlar amalga oshirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi.

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Xorijiy tillarini o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqish chora - tadbirlar to'g'risida 2021- yil 19 maydagi PQ - 5117- son qarorining:

1. Bandiga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish agentligi (keyingi o'rinlarda - Agentlik) hamda Agentlikning Qoraqalpog'ston Respublikasi viloyatlar va Toshkent shahridagi hududiy vakillari lavozimlari tashkil etilsin;

2. Bandiga muvofiq Agentlik va uning vakillari O'zbekiston davlat Jahon tillar universiteti huzuridagi Chet tillarini o'qitishning innovatsiyoviy metodikalarini rivojlantirish respublikasi ilmiy - amaliy markazning 34 ta shtat birligi, Xalq ta'lim vazirligi va Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimining 39 ta shtat birligi hisobidan tashkil etilganligi ma'lumot uchun qabul qilinsin shuningdek Davlat ta'lim muassalari xorijiy tillari o'qituvchilar uchun xorijiy tillari o'zlashtirish darajasi bo'yicha quydagilar talablar belgilansin:

2022 - 2023 o'quv yilidan boshlab davlat muassalarining xorijiy tillar o'qituvchilar lavozimlarga ishga yangi qabul qilinayotgan talabgor kamida B2 darajadagi milliy yoki unga tenglashtirilgan mos darajadagi xalqaro sertifikatga ega bo'lishi lozim:

2022 - 2023 o'quv yiliga qadar davlat oliy ta'lim muassalarida faoliyat yuritayotgan barcha xorijiy tillari o'qituvchilar kamida S1 darajadagi milliy yoki unga tenglashtirilgan mos darajadagi milliy yoki unga tenglashtirilgan mos darajadagi xalqaro sertifikatga ega bo'lishi lozim.

2024 - 2025 o'quv yiliga qadar davlat oliy ta'lim muassalarida faoliyat yuritayotgan kasbiy fanlar (Xorijiy tildan tashqari) o'qituvchilarining 50% foiz kamida B2 darajadagi milliy yoki unga tenglashtirilgan mos darajadagi xalqaro sertifikatga ega bo'lishi lozim.

2024 - 2025 o'quv yiliga qadar umumiy o'rta, o'rta maxsus va professional ta'lim muassalarida faoliyat yuritayotgan barcha xorijiy tillari o'qituvchilar kamida B2 darajada milliy yoki unga tenglashtirilgan mos darajadagi xalqaro sertifikatga ega bo'lishi lozim.

Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'lim vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi hamda Agentlik bilan birgalikda bir oy muddatga ta'lim tashkilotlari o'qituvchilar tegishli sertifikatni olish uchun tayyorlanish tashkil etsin shuningdek qator qarorlar qabul qilindi.

Chet tillarini o'qish bizga ko'p qulayliklar keltirishi mumkin. O'rta umumiy ta'lim maktablarida chet tili o'qitish metodikasi fani erishgan yutuqlarini egallash talabalar uchun quyidagi imkoniyatlarni yaratdi.

1. Kelajak kasbiy faolitatlariga puxta nazariy zamin tayyorlaydi.
2. Ta'limning zamonaviy metodlari tashkiliy formalari va vositalari bilan atroflicha tanishtiriladi.
3. Talabalarning olgan metodik bilimlarini amaliyotda samarali qo'lay olishlari uchun ko'nikma va malakalar hosil qiladi.
4. Barcha fanlardan o'zlashtirgan nazariy bilim va amaliy malakalarini maktab ta'lim - tarbiya ishida ijodiy tadbiiq etishga ko'maklashadi. Metodika institut (universitet) da berilgan bilimlar yig'indisi bilan maktab tajribasi orasidagi " ko'prik" vazifasini o'tovchi fandır. Leksiya va amaliy mashg'ulotlarda. Chet tili o'qitish qonuniyatlari bayon etildi. metodika faniga ta'limning xususiy nazariyasi sifatida qarash shakllantiriladi. O'zbekistonda tilni o'rganisga ko'plab sharoitlar yaratilgan. Institut va maktab xonalariga zamonaviy televizor joylashtirilgan. Undan tashqari til o'rganishga qulay bo'lgan hamma jihozlar bor. Men va siz kabi yoshlaridan birdan bir talab qilinadigan narsa bu o'qishdir. Shunday ekan ko'proq bilim olib O'zbekiston bayrog'ini ko'klarga ko'taraylik aziz tengdoshlarim.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan istiqbolli vazifalar, o'zining dolzarbligi hamda amaliy ahamiyati bilan boshqa sohalardagi islohotlardan aslo qolishmaydi. Chunki ushbu sohadagi islohotlarni yanada keng ko'lamda davom ettirish davr talabidir. Axborot texnologiyalar asri deb nom olgan XXI asrda hayotning barcha jabhalarida – sanoat, qurilish, kimyo, qishloq xo'jaligi, to'qimachilik, mashinasozlik va boshqa sohalarda yuksak taraqqiyotni yuzaga keltirish uchun ilm-fanni rivojlantirish, bu borada yangiliklar yaratish hayotiy zaruratga aylandi. Bu jarayon endilikda dunyoda taraqqiyot yo'lini tutgan barcha mamlakatlarda e'tirof etilmoqda. Respublikamizda ham ana shu jarayonga alohida e'tibor berilmoqda.

REFERENCES

1. Халикова, Л. У. (2021). РОЛЬ КОММУНИКАТИВНОЙ МЕТОДИКИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ. Вестник науки и образования, (15-1 (118)), 30-33. <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-kommunikativnoy-metodiki-v-obuchenii-angliyskomu-yazyku>
2. Халикова, Л. У., & Абдураззаков, Ш. А. У. (2021). ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ У СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА. Academy, (6 (69)), 43-44. <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-motivatsii-u-studentov-neyazykovykh-spetsialnostey-pri-izuchenii-angliyskogo-yazyka>

3. Халикова, Л. У., & Мустафаева, К. Н. К. (2021). РАБОТА С АНГЛИЙСКИМ АЛФАВИТОМ И ИЗУЧЕНИЕ ОТДЕЛЬНЫХ ГРАММАТИЧЕСКИХ ЯВЛЕНИЙ. *Academy*, (6 (69)), 39-40. <https://cyberleninka.ru/article/n/rabota-s-angliyskim-alfavitom-i-izuchenie-otdelnyh-grammaticheskih-yavleniy>
4. Uktamovna, X. L. (2021). TEACHING COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN MODERN FOREIGN LANGUAGES. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES*, 2(6), 53-56. <https://cajotas.centralasianstudies.org/index.php/CAJOTAS/article/view/189>
5. Bakhtiyarovna, Y. M. (2022). RELATION OF COMPARATIVE STYLISTICS WITH TRANSLATION THEORY
6. Bakhtiyarovna, Y. M. THE ROLE OF CULTURAL AND STYLISTIC ASPECTS IN LITERARY TRANSLATION.
7. YO‘LDOSHEVA, M. (2022). БАДИЙ ТАРЖИМАНИНГ ЛИНГВОСТИЛИСТИК ВА ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК АСПЕКТЛАРИ.
8. YO‘LDOSHEVA, M. (2022). Портрет тасвирлаш бадий қажромони LITERARY таржимада қайта ифодалашнинг асосий усули сифатида
9. Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). TALABALARNI ILM-FANGA JALB ETISHDA TA'LIM TIZIMI MODERNIZATSIYASI. *PEDAGOGS jurnali*, 25(2), 118-121.
10. Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). ABDULLA AVLONIYNING PEDAGOGIK QARASHLARINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI. *World scientific research journal*, 11(1), 60-65.
11. Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). PROS AND CONS OF DISTANCE EDUCATION TODAY TASHKENT STATE TRANSPORT UNIVERSITY. *World scientific research journal*, 11(1), 76-80
12. Saydivaliyeva, B. S. (2021). ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITIES. *Экономика и социум*, (3-1), 273-277. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45770178>
13. Saydivaliyeva, B. S. (2021). ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITIES. *Экономика и социум*, (3-1), 273-277.
14. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
15. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
16. Akbarova, L. U. (2022). THE SIGNIFICANCE OF ECONOMIC THEORY IN KNOWING AND SOLVING PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT

OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. Journal of new century innovations, 16(1), 128-129.

17. Boltaevna, S. F. A., & Upashevna, A. L. (2022). Signs of Innovation Economy and its Assessment Indicators. *Specialusis Ugdymas*, 2(43), 3178-3190.
18. Xasanova, V. X., Muratova, G. K., Atamuhamedova, G. S., & Xalikova, L. (2021). The development of speech competence among students of non-linguistic technical universities in teaching Russian. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 8(2), 296-301.
https://ejmcm.com/pdf_3207_d50a883c70847e131ebd9a35f4beaefa.html%20https://ejmcm.com/article_7252.html
19. Xalikova, L. U. (2018). THE ESSENCE OF INTEGRATED SKILLS IN IMPROVING STUDENTS' CRITICAL THINKING. In *International Scientific and Practical Conference World science* (Vol. 7, No. 4, pp. 66-67). ROST.
https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Vfj_4SAAAAAJ&citation_for_view=Vfj_4SAAAAAJ:WF5omc3nYNoC
20. Uktamovna, K. L. (2022). MASTERING EDUCATIONAL AND RESEARCH SKILLS IN A FOREIGN LANGUAGE. *Innovative Technologica: Methodical Research Journal*, 3(10), 70-75.
<https://it.academiascience.org/index.php/it/article/view/343>
21. Uktamovna, K. L. (2022). USE OF MULTIMEDIA FOR THE IMPLEMENTATION OF VARIOUS METHODS OF LEARNING. *Innovative Technologica: Methodical Research Journal*, 3(10), 64-69.
<https://it.academiascience.org/index.php/it/article/view/342>
22. Uktamovna, K. L., & Ismailovna, M. S. (2021). MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH LANGUAGE IN NON-LANGUAGE UNIVERSITIES. *Вестник науки и образования*, (11-2 (114)), 85-87.
<https://cyberleninka.ru/article/n/modern-methods-of-teaching-english-language-in-non-language-universities>
23. Uktamovna, K. L. (2022). Opinions of Scientists About the Deixis Phenomenon. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, 8, 117-121.
<https://www.geniusjournals.org/index.php/ejlat/article/view/1505>

**GLOBALLASHUVNING TALABA-YOSHLAR DUNYOQARASHIGA
TA'SIRI**

Xalikova Latofat Uktamovna

Toshkent davlat transport universiteti

“Chet tillari” kafedrasi o'qituvchisi

Muxammadjonov Bekzod Baxromjon o'g'li

Mustafayeva Kamola Nuriddin qizi

Toshkent davlat transport universiteti

Transport tizimlari boshqaruvi fakulteti talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada globallashuv jarayonlari kuchayib borayotgan bir paytda talaba-yoshlar dunyoqarashiga ta'siri oldini olish masalalariga alohida e'tibor qaratilib, tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Talaba-yoshlar, ma'naviy-axloqiy ongini yuksaltirish, milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, adolatlilik, yoshlar ongida, xalq.

Kirish. Bugungi kunda talaba-yoshlar ma'naviy-axloqiy ongini shakllantirish muammolarini keng ko'lamda tadqiq etish dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Bu borada ilmiy-nazariy ahamiyatga ega monografiyalar, risolalar, to'plamlar chop etish, doktorlik va nomzodlik dissertatsiyalarini yoqlash istiqbolda o'z samarasini beradi, albatta. Shu boisdan globallashuvning talaba-yoshlar ma'naviy-axloqiy ongiga ta'sirining konseptual asoslarini tadqiq qilish muhim. Chunki, ilmiy-nazariy va uslubiy adabiyotlarda mazkur muammoning turli qirralari har tomonlama va mukammal tahlil etilmagan. Globallashuv sharoitida talaba-yoshlar ma'naviy-axloqiy ongini yuksaltirish haqidagi tasavvurlarning o'zgarib borishi ularning mohiyati, namoyon bo'lish shakllari to'g'risidagi turlicha bahs-munozarali fikr-mulohazalarni keltirib chiqarmoqda. Mazkur holat falsafa va etika fani doirasida erishilgan ilmiy izlanishlar natijalariga tayangan holda, ushbu tushunchalar mazmuniga aniqlik kiritish, ilmiy asoslangan ta'riflarini ishlab chiqishni taqozo qilmoqda.

Bugungi globallashuv jarayoni ijtimoiy hayotning barcha jabhalariga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda, xususan, yoshlar ham bu jarayondan holi emas. Bu bir tomondan umumiy, tabiiy jarayon. Chunki hozirgi axborotlashgan jamiyat muhitidan talaba-yoshlar ham turli omillar orqali xabardor bo'lmoqda. Lekin ularning mafkuraviy immunitet darajasi qadriyatlarga nisbatan turlicha bo'lishi mumkin. Ayrim yoshlar ongida xalqning milliy-ma'naviy qadriyatlarga mos bo'lmagan xatti-harakat, nosog'lom g'oyalar, qadriyatlarga moyillik paydo bo'lishining oldini olishda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, uchrashuvlar, suhbatlarning tez-tez o'tkazilib turishiga

ehtiyoj seziladi. Bu quyidagilar bilan bog‘liq: Birinchidan, globallashtirish jarayonida jamiyatimiz ma‘naviy hayotiga xavf solayotgan xatarlar, tahdidlar o‘ziga xos shaklda namoyon bo‘lib, ularning ta‘sir kuchi kundun-kunga ortib bormoqda. Globallashtirish davrida yoshlarni ma‘naviy tahdidlar, “ommaviy madaniyat”dan himoyalash masalalari.

"Tahdid" arabcha "do‘q qilish, qo‘rqitish", degan so‘zdan olingan bo‘lib, kundalik hayotda "birovni qo‘rqitish, unga do‘q, po‘pisa qilish hamda biror falokatning, qo‘rqinchli voqeaning sodir bo‘lish xavfi"⁴⁶, degan ma‘nolarni anglatish uchun ishlatiladi. Falsafiy ma‘noda "Tahdid - inson, jamiyat va davlat hayoti hamda faoliyatiga nisbatan muayyan davr mobaynida aniq maqsadga yo‘naltirilgan mahalliy, hududiy, mintaqaviy va umumsayyoraviy salbiy omillarning tajovuzi tufayli aniq makon va zamonda vujudga keladigan xavf-xatar shakli, muayyan barqaror siyosiy-ijtimoiy va tarixiy vaziyatni ifodalovchi tushuncha"⁴⁷, bo‘lsa, jamiyatning rivojlanishiga ta‘siri, ya‘ni tor ma‘noda esa tahdid deb, makon va zamonda mavjud bo‘lgan real jamiyatning ijtimoiy tuzilmalarini zaiflashtirishga, qolaversa, yemirishga qaratilgan shaxsiy, mahalliy, xududiy, mintaqaviy omillarning qo‘rqitish, do‘q, po‘pisa qilishdan iborat bo‘lgan xatti-harakatlariga aytiladi.

Tahdidlarning xususiyati va taraqqiyot sohalariga o‘tkazadigan ta‘sir darajasiga qarab, inson, shaxs, fuqaro, millat, davlat, jamiyat, mintaq, global, ichki va tashqi, katta va kichik, shuningdek, iqtisodiy, sotsial, siyosiy, ekologik, demografik, mafkuraviy, harbiy, tabiiy-iqlimiy, makon nuqtai nazaridan esa uzoq va yaqin va boshqa shakllarga ajratish mumkin. Ammo ular qanday shaklda yuzaga kelishidan qat‘i nazar, o‘zining mohiyat-mazmuniga ko‘ra jamiyat taraqqiyotiga qarshi qaratilgan kuch hisoblanadi.

I.A.Karimov o‘zining "Yuksak ma‘naviyat - yengilmas kuch" nomli asarida ma‘naviy mafkuraviy tahdid tushunchalariga to‘xtalar ekan: "Ma‘naviy tahdid deganda, avvalo, tili, dini, e‘tiqodidan qat‘i nazar, har qaysi odamning tom ma‘nodagi erkin inson bo‘lib yashashiga qarshi qaratilgan, uning aynan ruhiy dunyosini izdan chiqarish maqsadini ko‘zda tutadigan mafkuraviy, g‘oyaviy va informatsion xurujlarni nazarda tutish lozim", deb o‘ylayman.

Agarki, masalaga amaliy ko‘z bilan qaraydigan bo‘lsak, ma‘naviyatimizga qarshi qaratilgan har qanday xuruj - bu millatimizni millat qiladigan, asrlar, ming yillar davomida ajdodlardan avlodlarga o‘tib kelayotgan o‘ziga xos va o‘ziga mos xususiyatlarga, milliy g‘urur, milliy iftixor tuyg‘usiga, bizni doimiy ravishda tadrijiy taraqqiyotga chorlaydigan, shu yo‘ldagi barcha asorat va illatlardan xalos bo‘lib, ozod va farovon hayot barpo etishdek ezgu maqsadlarimizga katta zarba beradigan mudhish xavf-xatarlarni anglatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida» 2017 yil 28 iyuldagi 3160-son qarorida ta‘kidlanganidek, «Bugungi kunda

dunyoda globallashuv jarayonlari kuchayib, tinchlik va barqarorlikka qarshi yangi tahdid va xatarlar tobora ko‘payib bormoqda. Bunday murakkab va tahlikali vaziyat sohada amalga oshirilgan ishlarni tanqidiy baholab, uning faoliyatini zamon talablari asosida takomillashtirishni taqozo etmoqda». Shuningdek, Prezidentning xalqaro tinchlikni ta‘minlash sohasidagi faoliyatini ta‘kidlab o‘tishimiz joiz. «Biz tashabbus tariqasida Afg‘onistonda ta‘limni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha maxsus xalqaro fond tashkil etishni taklif qilamiz. Bundan ko‘zlanadigan asosiy maqsad – mamlakatda talab katta bo‘lgan sohalar bo‘yicha milliy kadrlar tayyorlash, iste‘dodli talabalar va yosh olimlar uchun stipendiya va grantlar ajratish borasida afg‘on tomoniga ko‘maklashishdan iborat. Bularning barchasi, hech shubhasiz, unib-o‘tib kelayotgan yosh avlodni zo‘ravonlik va radikalizm mafkurasidan himoya qilishda yordam beradi»¹. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta‘kidlaganidek:

«Barchangizga ayon, hozirgi kunda dunyo miqyosida beshafqat raqobat, qarama-qarshilik va ziddiyatlar tobora keskin tus olmoqda.

Diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, «ommaviy madaniyat» kabi xavf-xatarlar kuchayib, odamzod asrlar davomida amal qilib kelgan e‘tiqodlar, oilaviy qadriyatlarga putur yetkazmoqda.

Mana shunday va boshqa ko‘plab tahdidlar insoniyat hayotida jiddiy muammolarni keltirib chiqarayotgani – ayni haqiqat va buni hech kim inkor etolmaydi»².

O‘zbekiston Respublikasi Prezident Shavkat Mirziyoyev BMT faoliyatiga to‘xtalib o‘tar ekan, uning kelgusida barqaror ish olib borishi uchun Xavfsizlik Kengashiga a‘zo davlatlar sonini oshirishni taklif qildi. Shuningdek, davlatimiz rahbari bugungi kunda insoniyat tarixidagi eng ko‘p yoshlar qatlami mavjudligini inobatga olgan holda BMT minbarida «Yoshlar huquqlari to‘g‘risida»gi BMT konvensiyasini qabul qilishni taklif qildi. Mamlakat Prezidenti bunga yoshlarning soni ikki milliarddan ortib qolgani, xalqaro terrorizm va eskremizm shiddat bilan o‘tib borayotgan bir paytda yoshlarga himoya zarurligini asos qilib ko‘rsatdi. Zero, globallashuv vositalari «ommaviy madaniyat»ni keng yoyilishiga imkoniyat yaratmoqda. U o‘zbek xalqining tafakkuriga, musiqasi, kiyinishi, o‘zaro muomalasi, oilasi, oilaviy munosabatlariga, hatto orzulariga ham chang solmoqda. Bizga qarshi ma‘naviy qo‘poruvchilik olib borayotgan mafkura poligonlari o‘z maqsadiga erishish uchun hech narsani ayamayapti, hamma vositalarni ishga solmoqda, ko‘plab mablag sarflamoqda, eng zamonaviy usul-uslublarni qo‘llagan holda, yoshlarni o‘ziga rom etadigan turli tomoshalar, ko‘ngilochar ko‘rsatuvlar, musiqiy kanallar tashkil etmoqda. Bunday manbalar orqali buzg‘unchi g‘oyalar targ‘ib etilmoqda, eng yomoni ularni hali oq-

¹ Мирзиёев Ш. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018. – 372 б.

² Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2019. – 505 б.

qoraning farqiga bormaydigan, ishonuvchan, ta'sirga beriluvchan yoshlarimiz ko'ryapti, tomosha qilyapti. Bu esa «ommaviy madaniyat» tizimi, mahsulotlari, yoshlarimizni avrashning o'ziga xos usuli shakllangani, demak, ularga qarshi kurash har birimizning kundalik amaliy ishimizga aylanishi zarurligini taqozo etmoqda. Shunday ekan, talaba-yoshlarimiz o'z dunyoqarashida milliy qadriyatlarga tayanmasa, ularning ongi va tafakkuridan mutlaqo begona qadriyatlar joy oladi. O'zining milliy qadriyatlariga nisbatan bepisandlik bilan qarash shakllanadi. Shuning uchun ham yosh avlod bilan ishlash jarayonida mazkur holatlarni alohida hisobga olish kerak. Ayniqsa, yoshlarning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga bo'lgan munosabatining bugungi holatini ratsional o'rganish, ularning amaliy faoliyatlarida ko'proq qaysi qadriyatlar ustuvor bo'lib borayotganini aniqlashga yordam beradi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad esa ularning milliy-madaniy meros va qadriyatlarga nisbatan ishonch va e'tiqodini mustahkamlashdan iboratdir. Shuning uchun ham bugungi kunda talaba-yoshlar dunyoqarashida, ularning milliy qadriyatlarga munosabatida aniq pozitsiyaning shakllangan bo'lishi dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Globalashuv jarayonlarida talaba-yoshlar «ommaviy madaniyat», millat va yurt uchun butunlay begona bo'lgan salbiy axborot ta'sirlariga tushib qolmoqda. Bunday tahdidlarni oldini olish uchun «...madaniyat va ma'rifat, – deb ta'kidlaydi O'zbekiston Prezidenti SH.M.Mirziyoyev, – yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash sohasidagi ishlarni yanada kuchaytirish zarur. Bu bugun bizning barchamiz uchun hayotiy muhim vazifadir». Shuningdek, SH.M.Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasi

72-sessiyasidagi nutqida «Yoshlar huquqlari to'g'risida»gi xalqaro konvensiyani ishlab chiqish zaruratini asoslab, «Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq. Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratish, zo'ravonlik g'oyasi «virusi» tarqalishining oldini olishdir»³, – deb ta'kidlagan edi. Bugungi kunning asosiy vazifasi – yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ular qalbida o'z xalqi, vataniga mehr-sadoqat tuyg'ularini shakllantirish, ularni har xil buzg'unchi kuchlarning axborot xurujlaridan ogoh etish hamda himoya qilishdan iborat.

Ma'naviy tahdidlarning mazmun-mohiyati, namoyon bo'lish shakllari va ijtimoiy oqibatlarini bugungi davr nuqtai nazaridan o'rganish, ilmiy tahlil qilishda yangicha yondashuvlar taqozo qilinmoqda; Ikkinchidan, hozirgi insoniyat taraqqiyoti davrida axborot-kommunikatsiya vositalari ma'naviy, mafkuraviy ta'sir ko'rsatishning zamonaviy quroliga aylanib, ular globalashuv jarayonida tezkor, xilma-xil shakllarda namoyon bo'lmoqda. Shu bois, buzg'unchi va vayronkor g'oyalarning bugungi davrda namoyon bo'lish xususiyatlarini ijtimoiy-siyosiy jihatdan ilmiy tadqiq etish katta

³Мирзиёев Ш. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018. – 252 б.

ahamiyat kasb etadi; Uchinchidan, bugungi kunda yoshlarning ongu tafakkurini ma'rifat asosida shakllantirish va tarbiyalash eng muhim vazifadir. Yoshlar turli ob'yektiv va sub'yektiv omillar ta'sirida ma'naviy tahdidlarning asosiy ob'yektiga aylanib, kuchli g'oyaviy, mafkuraviy va informatsion bosim ostida yashashga majbur bo'lmoqda. Bu ma'naviy tahdidlarning oldini olishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida yoshlarimizning hayotiy maqsadlarini, orzu-ideallarini bilish, ma'naviy-axloqiy hayotidagi ustuvor yo'nalishlarni aniqlash talab etiladi; To'rtinchidan, yurtimizda o'zining ma'naviy-mafkuraviy ta'sir kuchiga ko'ra oila, mahalla, ta'lim-tarbiya tizimi va OAV g'oyaviy-mafkuraviy tarbiya jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi paytda, ushbu fuqarolik jamiyati institutlari ma'naviy tahdidlarning oldini olish va unga qarshi kurashishda muhim o'ringa ega. Shu sababli, ularning faoliyatida jamiyat ma'naviy xavfsizligi masalalari uyg'unligini ta'minlashni tizimli tahlil qilish orqali mavjud muammo va kamchiliklarning oqilona yechimlarini topishga xizmat qiladi.

Globalashuv insoniyat tarixiy rivojlanish sivilizatsiyasining zaruriy natijasi bo'lib, ilmiy-texnikaviy inqiloblar, fan rivojlanishidagi buyuk burilishlar natijasi o'laroq yuzaga kelgan sivilizatsiyalararo muloqotlar, planetar hodisalar mushtarakligi asosida dunyo xalqlari mentaliteti, ma'naviy olami ruhiyat va intilishlariga tez ta'sir etuvchi axborot kommunikatsiyalar, mafkuraviy ta'sirlarning umumiy aloqadorlik hodisasidir. «Har bir ijtimoiy hodisaning ijobiy va salbiy tomoni bo'lgani singari, – deb ta'kidlagan edi I.A.Karimov, – globalashuv jarayoni ham bundan mustasno emas. Hozirgi paytda uning g'oyat o'tkir va keng qamrovli ta'sirini deyarli barcha sohalarda ko'rish, his etish mumkin».

Globalashuvning turli mamlakatlarga o'tkazayotgan ta'siri ham turlicha. Bu hol dunyo mamlakatlarining iqtisodiy, ma'naviy salohiyatlari va siyosati qanday ekani bilan bog'liq. Dunyoda yuz berayotgan shiddatli jarayonlarning har bir mamlakatga o'tkazayotgan salbiy ta'sirini kamaytirish va ijobiy ta'sirini kuchaytirish uchun shu hodisaning mohiyatini chuqurroq anglash, uning xususiyatlarini o'rganish lozim. Bu hodisani chuqur o'rganmay turib unga moslashish, kerak bo'lganda, uning yo'nalishini tegishli tarzda o'zgartirish mumkin emas. Globalashuv yana shunday jarayonki, uni chuqur o'rganmaslik, undan foydalanish strategiyasi, taktikasi va texnologiyasini ishlab chiqmaslik mamlakat iqtisodi va madaniyati, ma'naviyatini tog'dan tushayotgan shiddatli daryo oqimiga boshqaruvsiz qayiqni topshirib qo'yish bilan baravar bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi paytda globalashuvning o'tkir va keng qamrovli ta'sirini barcha sohalarda namoyon bo'layotganligi, ayniqsa, bu davlatlar va xalqlar o'rtasidagi integratsiya va hamkorlik masalalarining kuchayishi, xorijiy investitsiyalarning tez kirib kelishi, kapital va tovarlar, ishchi o'rinlarining yaratilishi unda ishchi kuchining erkin qulayliklarning vujudga kelishi, turli qadriyatlarining umuminsoniy negizida uyg'unlashuvi, bu imkoniyatlarning ortishi – tabiiyki, bularning barchasiga globalashuv ta'siri natijasida erishilmokda. Globalashuv jarayonining

yana bir o'ziga xos jihati shundaki, zamonaviy axborot texnologiya va kommunikatsiyaning, ilm-fan yutuqlarining tez tarqalishi ham taraqqiyotga xizmat qilmoqda, shu bilan birgalikda yovuz kuchlar o'z g'arazli maqsadlariga erishishda internetda qulay mafkuraviy ta'sir o'tkazishning o'tkir quroliga aylanib, har xil siyosiy kuchlar va markazlar mafaatiga xizmat qilayotganini kuzatish mumkin. Bunday sharoitda yoshlarni ma'naviy xavfsizligini ta'minlashda axborot va kiberxavfsizlik xavfsizlik masalalariga alohida e'tibor qaratishni taqozo etadi.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018. – 372 б.
2. Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2019. – 505 б.
3. Халикова, Л. У., & Мустафаева, К. Н. К. (2021). РАБОТА С АНГЛИЙСКИМ АЛФАВИТОМ И ИЗУЧЕНИЕ ОТДЕЛЬНЫХ ГРАММАТИЧЕСКИХ ЯВЛЕНИЙ. Academy, (6 (69)), 39-40. <https://cyberleninka.ru/article/n/rabota-s-angliyskim-alfavitom-i-izuchenie-otdelnyh-grammaticheskikh-yavleniy>
4. Uktamovna, X. L. (2021). TEACHING COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN MODERN FOREIGN LANGUAGES. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES, 2(6), 53-56. <https://cajotas.centralasianstudies.org/index.php/CAJOTAS/article/view/189>
5. Bakhtiyarovna, Y. M. (2022). RELATION OF COMPARATIVE STYLISTICS WITH TRANSLATION THEORY
6. Bakhtiyarovna, Y. M. THE ROLE OF CULTURAL AND STYLISTIC ASPECTS IN LITERARY TRANSLATION.
7. YO'LDOSHEVA, M. (2022). БАДИИЙ ТАРЖИМАНИНГ ЛИНГВОСТИЛИСТИК ВА ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК АСПЕКТЛАРИ.
8. YO'LDOSHEVA, M. (2022). Портрет тасвирлаш бадий қаҳромонни LITERARY таржимада қайта ифодалашнинг асосий усули сифатида
9. Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). TALABALARNI ILM-FANGA JALB ETISHDA TA'LIM TIZIMI MODERNIZATSIYASI. PEDAGOGS jurnali, 25(2), 118-121.
10. Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). ABDULLA AVLONIYNING PEDAGOGIK QARASHLARINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI. World scientific research journal, 11(1), 60-65.
11. Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). PROS AND CONS OF DISTANCE EDUCATION TODAY TASHKENT STATE TRANSPORT UNIVERSITY. World scientific research journal, 11(1), 76-80
12. Saydivaliyeva, B. S. (2021). ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITIES. Экономика и социум, (3-1), 273-277. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45770178>

13. Saydivaliyeva, B. S. (2021). ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITIES. *Экономика и социум*, (3-1), 273-277.
14. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
15. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
16. Akbarova, L. U. (2022). THE SIGNIFICANCE OF ECONOMIC THEORY IN KNOWING AND SOLVING PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Journal of new century innovations*, 16(1), 128-129.
17. Boltaevna, S. F. A., & Upashevna, A. L. (2022). Signs of Innovation Economy and its Assessment Indicators. *Specialusis Ugdymas*, 2(43), 3178-3190.
18. Xasanova, V. X., Muratova, G. K., Atamuhamedova, G. S., & Xalikova, L. (2021). The development of speech competence among students of non-linguistic technical universities in teaching Russian. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 8(2), 296-301. https://ejmcm.com/pdf_3207_d50a883c70847e131ebd9a35f4beaefa.html%20https://ejmcm.com/article_7252.html
19. Xalikova, L. U. (2018). THE ESSENCE OF INTEGRATED SKILLS IN IMPROVING STUDENTS' CRITICAL THINKING. In *International Scientific and Practical Conference World science* (Vol. 7, No. 4, pp. 66-67). ROST. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Vfj_4SAAAAAJ&citation_for_view=Vfj_4SAAAAAJ:WF5omc3nYNoC
20. Uktamovna, K. L. (2022). MASTERING EDUCATIONAL AND RESEARCH SKILLS IN A FOREIGN LANGUAGE. *Innovative Technologica: Methodical Research Journal*, 3(10), 70-75. <https://it.academiascience.org/index.php/it/article/view/343>
21. Uktamovna, K. L. (2022). USE OF MULTIMEDIA FOR THE IMPLEMENTATION OF VARIOUS METHODS OF LEARNING. *Innovative Technologica: Methodical Research Journal*, 3(10), 64-69. <https://it.academiascience.org/index.php/it/article/view/342>
22. Uktamovna, K. L., & Ismailovna, M. S. (2021). MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH LANGUAGE IN NON-LANGUAGE UNIVERSITIES. *Вестник науки и образования*, (11-2 (114)), 85-87. <https://cyberleninka.ru/article/n/modern-methods-of-teaching-english-language-in-non-language-universities>
23. Uktamovna, K. L. (2022). Opinions of Scientists About the Deixis Phenomenon. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, 8, 117-121. <https://www.geniusjournals.org/index.php/ejlat/article/view/1505>

**OLIV TA'LIM TIZIMI HAMDA YOSHLARGA OID DAVLAT
SIYOSATINING NATIJALARI**

Xalikova Latofat Uktamovna

Toshkent davlat transport universiteti

“Chet tillari” kafedrasi o'qituvchisi

Islomov Javoxir Shaxobiddin o'g'li

Mustafayeva Kamola Nuriddin qizi

Transport tizimlari boshqaruvi fakulteti talabalari

Annotatsiya – Ushbu maqolada bugungi davri ta'limni, ayniqsa oliy ta'lim tizimini tashkil etish, yoshlarga berilayotgan e'tibor va bugungi kundagi yangi talablar qo'yilganligi, buning uchun Oliy ta'lim tizimi ham globallashuvning noaniq jarayonlari va jamiyatning tezkor texnologik va axborot taraqqiyotidan kelib chiqadigan talablarga maksimal darajada javob berishi kerak bo'ladi. OTMga oid davlat siyosatini amalga oshirish istiqbollari o'ziga xos mahsuli bilan izohlanadi.

Kalit so'zlar: Yoshlar siyosati, Oliy ta'lim tizimi, ijtimoiy integratsiyalashuv, Ta'lim, konsepsiya, demokratlashuv, Ijtimoiy integratsiyalashuv.

KIRISH. O'zbekiston respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyev oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqladi va quyidagilar belgilab qo'yildi. a) O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi va unda quyidagilar nazarda tutiladi: Oliy ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, hududlarda davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish asosida oliy ta'lim bilan qamrov darajasini 50 foizdan oshirish, sohada sog'lom raqobat muhitini yaratish; O'zbekiston Milliy universiteti va Samarqand davlat universitetini mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarining flagmaniga aylantirish; respublikadagi kamida 10 ta oliy ta'lim muassasasini xalqaro e'tirof etilgan tashkilotlar (Quacquarelli Symonds World University Rankings, Times Higher Education yoki Academic Ranking of World Universities) reytingining birinchi 1 000 ta o'rindagi oliy ta'lim muassasalari ro'yxatiga, shu jumladan, O'zbekiston Milliy universiteti va Samarqand davlat universitetini birinchi 500 ta o'rindagi oliy ta'lim muassasalari ro'yxatiga kiritish;

oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tkazish;

xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta'limning ilg'or standartlarini joriy etish, jumladan, o'quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo'naltirilgan ta'limdan amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich o'tish;

oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo'shadigan, mehnat bozorida o'z o'rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish;

oliy ta'lim muassasalarining akademik mustaqilligini ta'minlash;

oliy ta'lim muassasalarida ta'lim, fan, innovatsiya va ilmiy-tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish faoliyatining uzviy bog'liqligini nazarda tutuvchi "Universitet 3.0" konsepsiyasini bosqichma-bosqich joriy etish;

xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish, pullik xizmatlar ko'lamini kengaytirish va boshqa byudjetdan tashqari mablag'lar hisobiga oliy ta'lim muassasalarida texnopark, forsayt, texnologiyalar transferi, startap, akselerator markazlarini tashkil etish hamda ularni tegishli tarmoq, soha va hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tadqiq qiluvchi va prognozlashtiruvchi ilmiy-amaliy muassasalar darajasiga olib chiqish;

oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari, ilmiy izlanuvchilari, doktorantlari, bakalavriat va magistratura talabalarining yuqori impakt-faktorga ega nufuzli xalqaro ilmiy jurnallarda maqolalar chop etishi, maqolalarga iqtiboslik ko'rsatkichlari oshishi, shuningdek, respublika ilmiy jurnallarini xalqaro ilmiy-texnik ma'lumotlar bazasiga bosqichma-bosqich kiritilishini ta'minlash;

O'zbekiston oliy ta'lim tizimini Markaziy Osiyoda xalqaro ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi "xab"ga aylantirish;

oliy ta'limning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish, xorijiy ta'lim va ilm-fan texnologiyalarini jalb etish;

talaba-yoshlar ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish;

oliy ta'lim muassasalarining infratuzilmasi va moddiy-texnik bazasini, shu jumladan, xalqaro moliya institutlarining imtiyozli mablag'larini keng jalb qilish hisobiga yaxshilash, ularni bosqichma-bosqich o'zini o'zi moliyalashtirish tizimiga o'tkazish va moliyaviy barqarorligini ta'minlash;

ta'limning ishlab chiqarish korxonalari va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan o'zaro manfaatli hamkorligini yo'lga qo'yish;

aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, shu jumladan, imkoniyati cheklangan shaxslarning oliy ta'lim bilan qamrov darajasini oshirish, ular uchun infratuzilmaga oid sharoitlarni yaxshilash;

b) O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini 2019 yilda amalga oshirish bo'yicha "Yo'l xaritasi" tasdiqlandi.

Konsepsiya tegishli davrga mo'ljallangan maqsadli parametrlar va asosiy yo'nalishlardan kelib chiqib, har yili alohida tasdiqlanadigan "Yo'l xaritasi" orqali bosqichma-bosqich amalga oshirilishi belgilab qo'yildi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi hamda Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasining Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi huzuridagi Jamoatchilik kengashi hamda O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalari rektorlari kengashi negizida nodavlat notijorat tashkilot shaklidagi Respublika oliy ta’lim kengashini tashkil etish to‘g‘risidagi taklifga rozilik berildi.

- professor-o‘qituvchilar, talabalar o‘rtasida so‘rovlar o‘tkazish, jamoatchilik va ish beruvchilarning fikrini o‘rganish hamda ilg‘or xorijiy tajribalarni tahlil qilish orqali oliy ta’lim sifatini oshirish, o‘quv dasturlarini takomillashtirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqish;

- oliy ta’limni davlat tomonidan boshqarish tizimi samaradorligiga va professor-o‘qituvchilar uchun yaratilgan sharoitlar, ular tomonidan ta’lim berishda qo‘llanilayotgan ta’lim-tarbiya usullarining ta’sirchanligiga xolisona baho berish;

- ta’lim berishda yuqori sifatni ta’minlash yuzasidan ta’sirchan jamoatchilik nazoratini o‘rnatish, bu borada ommaviy axborot vositalari va boshqa fuqarolik jamiyati institutlari bilan yaqindan hamkorlik qilish;

- oliy ta’lim muassasalari faoliyatida ochiqlik, shaffoflik va xolislikni ta’minlash, korrupsiyaga sharoit yaratuvchi omillarni bartaraf etishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqish va ularni amalga oshirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish;

- oliy ta’lim tizimida kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish va pedagoglarning ilmiy-innovatsion faoliyatini rivojlantirish bo‘yicha ishlarni mazmunli va maqsadli tashkil etish yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish;

- xalqaro aloqalar natijadorligini tahlil qilib borish, qo‘shma dasturlar samaradorligini baholash, hamkorlikning yangi shakllarini rivojlantirish, chet ellik professor-o‘qituvchilar va xorijdagi vatandoshlarni oliy ta’lim tizimiga jalb etish bo‘yicha takliflar tayyorlash;

- oliy ta’lim muassasalari faoliyati samaradorligini baholash va takomillashtirish bo‘yicha xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish asosida ularni respublika oliy ta’lim muassasalari sharoitida qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish asosiy vazifa qilib belgilab berildi

2016 yil 15 sentabrdan kuchga kirgan “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonun, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturi” sohadagi vazifalarni yangi bosqichga ko‘tardi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 12 yanvardagi “Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ibot qilish bo‘yicha Komissiya tuzish to‘g‘risida”gi F-4789-sonli farmoyishi ijrosi yuzasidan ham tizimli ravishda ishlar olib borilmoqda. Jumladan, hozirgi kunda Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi, Respublika Ma‘naviyat targ‘ibot markazi, Yozuvchilar uyushmasi tomonidan joriy yil 10 apreldan boshlab oliy ta‘lim muassasalarida kitobxonlik, mutolaa madaniyatini targ‘ib qilishga qaratilgan tadbirlar o‘tkazilmoqda.

Talabalarning siyosiy-huquqiy bilimlarini boyitish, iste‘dodli yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning bo‘sh vaqtini mazmunli o‘tkazish bo‘yicha “Yagonasan, muqaddas Vatan!”, “Soliq bilimdonlari”, “Tafakkur sinovlari”, “Quvnoqlar va zukkolar”, “Baxtiyorlar diyori” respublika ko‘rik-tanlovlari, Talabalar teatr studiyalari festivallari hamda turli mavzularda ijodiy ishlar tanlovlari o‘tkazilmoqda. Jumladan, “Yagonasan, muqaddas Vatan!” respublika ko‘rik-tanlovining mamlakat bosqichida Samarqand davlat universiteti jamoasi faxrli 2-o‘rinni qo‘lga kiritdi. Ayniqsa, “O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishga qaratilgan qo‘shimcha chora-tadbirlar Dasturi” bu sohadagi ishlarni yangi bosqichga olib chiqdi.

Dunyoda o‘xshashi bo‘lmagan uch bosqichli noyob tizim – “Umid nihollari”, “Barkamol avlod” va “Universiada” sport musobaqalari bo‘lajak yetuk sportchilar uchun o‘ziga xos pillapoya vazifasini o‘tamoqda. O‘zbekiston Universiadalari talaba-yoshlarimizni Osiyo, jahon va xalqaro yozgi Olimpiada o‘yinlarida ishtirok etishi va eng qimmatli g‘alabalarni qo‘lga kiritishlarida o‘ziga xos poydevor bo‘lib xizmat qilmoqda. Braziliyaning Rio-de-Janeyro shahrida o‘tkazilgan XXXI Yozgi Olimpiada va XV Paralimpiya o‘yinlarida O‘zbekiston terma jamoasi tarkibida 25 nafar talaba sportchilarimiz ishtirok etib, 13 ta medal (3 ta oltin, 2 ta kumush va 8 ta bronza)ni qo‘lga kiritishdi. Globallashuvning zamonaviy davri ta‘limni, ayniqsa oliy ta‘lim tizimini tashkil etish, boshqarish va mazmuniga yangi talablarni qo‘yar ekan, buning uchun Oliy ta‘lim tizimi ham globallashuvning noaniq jarayonlari va jamiyatning tezkor texnologik va axborot taraqqiyotidan kelib chiqadigan talablarga maksimal darajada javob berishi kerak bo‘ladi. Bugungi kunda mamlakatimiz oliy ta‘lim tizimida ta‘limning yangi konsepsiyasini barpo etish va yoshlarga zamonaviy bilimlar asosida ta‘lim berish va tarbiyalashda, nafaqat an‘anaviy, balki innovatsion yondashuvlardan

ham samarali foydalanish va o'zaro hamkorlikda faoliyat olib borish kutilgan natijalarga erishishga olib kelishi shubhasiz.

Ta'lim sohasidagi yangi O'zbekiston davlat siyosatining mohiyati iqtisodiyotining eng intellektual salohiyatli "tarmog'i" sifatida ta'limning ustuvorligini ta'minlashdir. Oliy kasbiy ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy maqsadi XXI asrning barcha qiyinchiliklariga javob beradigan ta'limning yetarli modelini shakllantirish, jamiyatning yangi O'zbekiston shakllanishida yetakchi rolini tan olishdir. Bu davlat va jamiyat oldida ta'limning hozirgi holati, uni modernizatsiya qilishning samaradorligi, klassik jahon oliy ta'lim tizimining eng yaxshi an'analari va andozalarini saqlab qolish uchun alohida mas'uliyatni o'z zimmasiga olishni talab qiladi.

O'zbekiston ta'limini modernizatsiya qilish bugungi kunda O'zbekiston ta'lim sohasidagi davlat siyosatining bosh strategik liniyasi sifatida rasman tan olinganligini biz O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoyevning bu borada bildirgan fikrlari va qarorlaridan ham bilishimiz mumkin. Bu, albatta, O'zbekistonning oliy kasbiy ta'lim tizimini yanada takomillashtirishni talab qiladi. Ta'lim sohasidagi innovatsion o'zgarishlarning eng ko'zga ko'ringan natijalaridan biri, bizning fikrimizcha, universitetda ta'lim olish jarayonida olingan bilimlarning "qarishi" ning tezlashuvi, shuningdek, nazariy bilimlarning jamiyat hayotining amaliy sohasi ehtiyojlariga mos kelmasligi. Shunga ko'ra, ushbu bilimlarni doimiy ravishda yangilash va amaliyotga tatbiq etish zaruriyati ortib bormoqda. Shu munosabat bilan mamlakatimiz ta'lim tizimining ikki bosqichli tizimga (bakalavriatni joriy etish) o'tish barcha soha uchun mutaxassislarni kasbiy tayyorgarlikda amaliyot bilan birlashtirish va ilm-fanni yanada rivojlantirish davr zaruriyatiga aylandi. Bu borada olib borilayotgan ta'lim siyosatini tubdan takomillashtirish va huquqiy asoslarini yanada mustahkamlash xalqaro ta'lim andozalariga integratsiyalashuvini ta'minlashga olib kelmoqda. O'zbekistonning Boloniya Konvensiyasiga tobora qo'shilishiga tayyorgarlik ko'rilishi, yagona ta'lim makonini shakllantirish zarurligini va shunga ko'ra, ta'lim sifati uchun Yevropa mezonlari bilan bir xil, yagona texnologik va gumanitar meyorlarga rioya qilish hamda barcha soha mutaxassislarini tayyorlash talablarini oldindan belgilab berdi.

Ikkinchidan, nafaqat O'zbekiston, balki butun Yevropaning ta'lim sohasidagi yagona professional malakalarning mavjudligi universitet-larida tashkil etilgan majburiy kasbiy malakalar doirasida ijtimoiy-gumanitar sohalar bakalavrlari uchun zarur bo'lgan bir qator parametrlarni, jumladan, til, madaniyat, iqtisodiyot, siyosat va boshqalarni ham butunlay o'zgartirishga sabab bo'ldi. Bo'lajak mutaxassislarning zarur kasbiy va umumiy madaniy vakolatlarini shakllantirish nafaqat shakllar, darajalar, balki o'quv jarayonining mazmuni ham muhim o'zgarishlar fonida yuzaga keladi. Masalan, zamonaviy ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyati ta'lim mazmunini davlat tomonidan shakllantirishdan ushbu tizimga yangi jihatlar va ishtirokchilarni,

xususan, ish beruvchilarni kiritishiga o'tishdir. Shu bilan birga, ushbu yondashuv barcha darajadagi zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga yordam beradi, o'quv jarayonini tashkil etishning mazmuni, shakllari va usullariga ta'sir ko'rsatish imkoniyatini kengaytiradi, hatto ta'lim muassasasining turini tanlashga yordam beradi. Bir tomondan, ushbu yondashuv barcha darajadagi mutaxassislarning zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashga yordam beradi. Aslida, bu parametrlar bir daraja yoki boshqa ta'lim sifati ko'rsatkichlariga ta'sir qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi oliy ta'lim tizimini ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlari ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida ta'lim sifatini yaxshilash, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish maqsadida, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 11 iyuldagi PQ-4391-son «Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori ijrosi yuzasidan ishlab chiqilgan. Konsepsiya O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni rivojlantirishning strategik maqsadlari, ustuvor yo'nalishlari, vazifalari, o'rta va uzoq muddatli istiqboldagi bosqichlarini belgilaydi hamda sohaga oid dasturlar va kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish uchun asos bo'ladi. Bugungi kunda respublikada 198 ta oliy ta'lim muassasasi mavjud bo'lib, ulardan 93 tasi mahalliy hamda 105 tasi xorijiy oliy ta'lim muassasasi va ularning filiallari hisoblanadi. Jumladan, so'nggi 3 yilda yangi 6 ta oliy ta'lim muassasasi, 17 ta filial va 14 ta xorijiy oliy ta'lim muassasasi filiali tashkil etildi. Kadrlar buyurtmachilari takliflari asosida Oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari klassifikatoriga 329 ta ta'lim yo'nalishi va 582 ta magistratura mutaxassisligi kiritildi. 2019/2020 o'quv yilida 59 ta oliy ta'lim muassasasida sirtqi ta'lim, 10 ta oliy ta'lim muassasasida kechki ta'lim shakli joriy etildi. Respublika oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar soni bakalavriat ta'lim yo'nalishi bo'yicha 410 ming, magistratura mutaxassisligi bo'yicha esa 13 ming nafarni tashkil qilib, so'nggi 3 yilda 1,7 baravarga oshdi. Talabalarning 54,8 foizi gumanitar va pedagogik, 25,2 foizi ishlab chiqarish-texnik, 5,2 foizi ijtimoiy soha, iqtisod va huquq, 5,9 foizi qishloq va suv xo'jaligi, 4,4 foizi sog'liqni saqlash va ijtimoiy ta'minot, 4,5 foizi xizmat ko'rsatish bilim sohalariga oid ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari bo'yicha tahsil olmoqdalar. Magistratura talabalari-ning 40,8 foizi gumanitar va pedagogik, 23,3 foizi ishlab chiqarish-texnik, 13,3 foizi ijtimoiy soha, iqtisod va huquq, 5,9 foizi qishloq va suv xo'jaligi, 13,5 foizi sog'liqni saqlash va ijtimoiy ta'minot, 3,2 foizi xizmat ko'rsatish bilim sohalariga oid ta'lim yo'nalishlari bo'yicha tahsil olmoqdalar. 2019/2020 o'quv yili uchun qabul parametrlari 121 mingtani tashkil etdi va o'tgan yilga nisbatan 18 foizga, 2016 yilga nisbatan esa 92 foizga oshdi. Respublikaning 16 ta oliy ta'lim muassasasida 2018/2019 o'quv yilidan boshlab xorijiy

oliy ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda qo'shma ta'lim dasturlari asosida kadrlar tayyorlash faoliyati yo'lga qo'yildi.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalaridagi ilmiy darajalar beruvchi ilmiy kengashlar soni 84 tani tashkil qilmoqda (2017 yilda 48 ta). So'nggi 3 yilda 1693 nafar professor-o'qituvchi doktorlik dissertatsiyasini himoya qilishi natijasida oliy ta'lim muassasalarida ilmiy darajaga ega pedagog xodimlar soni 9636 nafarga yetdi (shundan 2130 nafari fan doktori (DSc), 7506 nafari fan nomzodi (PhD) hamda respublika oliy ta'lim muassasalarining ilmiy salohiyati 5,1 foizga oshishiga erishildi.

So'nggi 5 yilda oliy ta'lim muassasalarining 1611 nafar professor- o'qituvchisi xorijiy oliy ta'lim muassasalarida stajirovka o'tashi va malaka oshirishi ta'minlandi. Xalqaro hamkorlik doirasida xorijiy oliy ta'lim vailmiy muassasalar magistratura mutaxassisligiga 112 nafar, doktoranturasiga 51 nafar yoshlar ta'lim olishga qabul qilindi .

«El-yurt umidi» jamg'armasi orqali 46 nafar professor-o'qituvchining Kanada, Buyuk Britaniya va Italiya davlatlarida stajirovka o'tashi ta'minlanganligi, 2017-2019 yillarda ta'lim jarayoniga 1 154 nafar xorijlik yuqori malakali pedagog xodim va olim jalb etilganligi (AQShdan 94 nafar, Yevropa mamlakatlaridan 445 nafar, Osiyo mamlakatlaridan 299 nafar, MDH mamlakatlaridan 316 nafar) hamda Oliy ta'lim muassasalarida fan doktori ilmiy darajasiga ega professorlarning bazaviy lavozim maoshlari 2016 yilga nisbatan 3,2 baravarga oshirilishi kabi masalalar ushbu sohada olib borilayotgan islohotlar natijasi hisoblanadi. Shu bilan birga mazkur sohada yuqori malakali kadrlar tayyorlash borasida oliy ta'lim tizimi oldida bugungi kunda o'z yechimini kutayotgan bir qator dolzarb muammo va kamchiliklar saqlanib qolmoqda, shu jumladan: oliy ta'lim bilan qamrov darajasi pastligicha qolayotganligi; oliy ta'lim muassasalari va kadrlar buyurtmachilari bilan o'zaro hamkorlikda kadrlar tayyorlash bo'yicha ishlar samarali yo'lga qo'yilmagan, ish beruvchilarning oliy ta'lim mazmunini shakllantirishdagi ishtiroki yetarli emasligi; tayyorlanayotgan mutaxassislar malakaviy darajasi mehnat bozorining zamonaviy talablariga yetarlicha javob bermayotganligi; professor- o'qituvchilarning xorijiy tillar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'zlashtirish darajasi pastligi sababli ularning kasbiy mahorati bugungi kun talablaridan ortda qolayotganligi; o'quv adabiyotlari sifatini yaxshilash, xorijiy adabiyotlardan qo'shimcha yoki muqobil o'quv adabiyotlari sifatida foydalanish ishlari yetarli darajada tashkil etilmagan; iqtidorli yoshlar orasidan oliy ta'lim muassasalariga talabalarni saralab olish mexanizmlari mavjud emasligi; pedagog xodimlarning malaka oshirish tizimi samarali tashkil etilmaganligi, oliy ta'limda ma'naviy-axloqiy mazmunni kuchaytirish, yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat, insonparvarlik va yuksak ma'naviy g'oyalar asosida vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularda yot g'oya va mafkuralarga qarshi immunitetni mustahkamlash borasidagi ishlarni yanada rivojlantirish zarurati mavjudligi kabi muammolar shular jumlasidandir. Konsepsiyada ko'rsatib o'tilganidek, ilmiy-tadqiqot va innovatsion

faoliyat sohasida ham ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish, ilmiy-tadqiqot ishlariga iqtidorli yoshlarni jalb etish natijadorligi yetarli emas, ta'lim, fan va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasi ta'minlanmaganlig keltirib o'tilgan. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarining ilmiy salohiyati atigi 36,4 foizni tashkil etmoqda, ilmiy darajaga ega xodimlarning o'rtacha yoshi 49 bo'lib (fan doktorlari — 56 yosh, falsafa doktorlari va fan nomzodlari — 43 yosh), yuqoriligicha qolmoqda, fan doktorlari orasida nafaqayoshidagilarning ulushi 45 foizni tashkil etmoqda. Ilmiy-tadqiqot ishlari bilan shug'ullanayotgan professor-o'qituvchilar, ilmiy xodimlar va yosh olimlar faoliyatini rag'batlantirishning ta'sirchan mexanizmlari yaratilmagan

Keyingi yillarda oliy ta'limning jozibadorligini oshirish, xalqaro miqyosda raqobatbardoshlikni ta'minlash sohasida ham bir qancha ishlar amalga oshirilishi zarurligi mavjud. YA'nikim, respublika oliy ta'lim muassasalari xalqaro e'tirof etilgan tashkilotlar reytingining birinchi 1000 ta o'rindagi oliy ta'lim muassasalari ro'yxatiga, ularning rasmiy veb-saytlari Webometrics xalqaro reytingining 1000 talik ro'yxatiga kirmagan, ta'lim dasturlari va talabalar bilimni baholash tizimi xalqaro standartlarga moslashtirilmagan, mavjud talabalar turar joylari hamda ijtimoiy infratuzilma obyektlari xorijiy talabalar ehtiyojlariga moslashtirilmagan, xorijiy fuqarolarni mamlakatimizda ta'lim olishga keng jalb qilish borasidagi targ'ibot ishlari, jumladan PR-loyihalar (O'zbekiston oliy ta'lim muassasalari kunlarini tashkil qilish, taqdimotlar o'tkazish va boshqalar) yetarli darajada tashkil qilinmagan, bu borada interaktiv virtual platforma ham xalqaro universitetlarda bo'lgani kabi mavjud emas. Kelgusida Oliy ta'lim bilan qamrovni kengaytirish, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish bo'yicha quyidagi tadbirlar amalga oshirilib borilishi Konsepsiyada ham nazarda tutilgan: oliy ta'lim sohasida davlat- xususiy sheriklikni rivojlantirish, hududlarda davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari, shuningdek investitsiyalarni jalb qilgan holda nufuzli xorijiy oliy ta'lim muassasalari filiallari faoliyatini tashkil etish orqali oliy ta'limda raqobat muhitini yaratish; xalqaro standartlar va milliy an'analar uyg'unligida yuqori malakali, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, mustaqil fikrlaydigan, vatanparvar, professional kadrlarni tayyorlovchi, yetakchi ta'lim va ilm-fan markazi — Prezident universitetini tashkil etish; xotin-qizlarning oliy ta'lim olishga bo'lgan huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirish, ta'lim olishda gender tengligi tamoyillari ustuvorligini ta'minlash, oliy ta'lim muassasalarining o'quv rejalarini kredit-modul tizimiga o'tkazish mexanizmlarini ishlab chiqish va ularni bosqichma-bosqich mazkur tizimga o'tkazish; oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish, bu borada amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning samaradorligini oshirish, yoshlarning intellektual salohiyati, tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, vatanparvarlik, xalq manfaatlari uchun xizmat qilish tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol avlod sifatida tarbiyalashga qaratilgan talaba- yoshlarning ma'naviy-axloqiy ongini rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish; davlat va

jamiyat oldida turgan muhim vazifalarni hal etishda mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir, yurtparvar, tashabbuskor, zamonaviy bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirgan, insoniy fazilatlariga ega yoshlarni professional kasb egasi sifatida tayyorlash, bu borada yangicha yondashuvlarni talab etadigan ta'lim-tarbiya usullaridan foydalanish; yoshlarning qonun hujjatlari mazmun-mohiyatidan xabardorligi, huquqiy ongi va madaniyatini rivojlantirish, ularda sog'lom turmush tarziga rioya etish, inson huquqlari, gender tengligi, tinchlikparvarlik va millatlararo totuvlik, vijdon erkinligi, barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlar va an'analarini hurmat qilish kabi umuminsoniy qadriyatlar bilan birga milliy-axloqiy qadriyatlarni kamol toptirish, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy faollik, mustahkam fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish kabi jihatlarga alohida e'tibor qaratilishi kerak deb xisoblayman.

REFERENCES

1. Халикова, Л. У. (2021). РОЛЬ КОММУНИКАТИВНОЙ МЕТОДИКИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ. Вестник науки и образования, (15-1 (118)), 30-33. <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-kommunikativnoy-metodiki-v-obuchenii-angliyskomu-yazyku>
2. Халикова, Л. У., & Абдураззаков, Ш. А. У. (2021). ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ У СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА. Academy, (6 (69)), 43-44. <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-motivatsii-u-studentov-neyazykovyh-spetsialnostey-pri-izuchenii-angliyskogo-yazyka>
3. Халикова, Л. У., & Мустафаева, К. Н. К. (2021). РАБОТА С АНГЛИЙСКИМ АЛФАВИТОМ И ИЗУЧЕНИЕ ОТДЕЛЬНЫХ ГРАММАТИЧЕСКИХ ЯВЛЕНИЙ. Academy, (6 (69)), 39-40. <https://cyberleninka.ru/article/n/rabota-s-angliyskim-alfavitom-i-izuchenie-otdelnyh-grammaticheskikh-yavleniy>
4. Uktamovna, X. L. (2021). TEACHING COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN MODERN FOREIGN LANGUAGES. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES, 2(6), 53-56. <https://cajotas.centralasianstudies.org/index.php/CAJOTAS/article/view/189>
5. Bakhtiyarovna, Y. M. (2022). RELATION OF COMPARATIVE STYLISTICS WITH TRANSLATION THEORY
6. Bakhtiyarovna, Y. M. THE ROLE OF CULTURAL AND STYLISTIC ASPECTS IN LITERARY TRANSLATION.
7. YO'LDOSHEVA, M. (2022). БАДИЙ ТАРЖИМАНИНГ ЛИНГВОСТИЛИСТИК ВА ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК АСПЕКТЛАРИ.
8. YO'LDOSHEVA, M. (2022). Портрет тасвирлаш бадий қаҳромони LITERARY таржимада қайта ифодалашнинг асосий усули сифатида
9. Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). TALABALARNI ILM-FANGA JALB ETISHDA TA'LIM TIZIMI MODERNIZATSIYASI. PEDAGOGS jurnali, 25(2), 118-121.
10. Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). ABDULLA AVLONIYNING PEDAGOGIK QARASHLARINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI. World scientific research journal, 11(1), 60-65.

11. Saidbaxromovna, S. B., & Baxtiyarovna, Y. M. (2023). PROS AND CONS OF DISTANCE EDUCATION TODAY TASHKENT STATE TRANSPORT UNIVERSITY. *World scientific research journal*, 11(1), 76-80
12. Saydivaliyeva, B. S. (2021). ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITIES. *Экономика и социум*, (3-1), 273-277. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45770178>
13. Saydivaliyeva, B. S. (2021). ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SIGNIFICANT QUALITIES. *Экономика и социум*, (3-1), 273-277.
14. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
15. Mustaeva, G. S., Saidivalieva, B. S., & Ataeva, G. B. (2022, June). Features of professional vocabulary and its difference from terms. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 060017). AIP Publishing LLC.
16. Akbarova, L. U. (2022). THE SIGNIFICANCE OF ECONOMIC THEORY IN KNOWING AND SOLVING PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Journal of new century innovations*, 16(1), 128-129.
17. Boltaevna, S. F. A., & Upashevna, A. L. (2022). Signs of Innovation Economy and its Assessment Indicators. *Specialusis Ugdymas*, 2(43), 3178-3190.
18. Xasanova, V. X., Muratova, G. K., Atamuhamedova, G. S., & Xalikova, L. (2021). The development of speech competence among students of non-linguistic technical universities in teaching Russian. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 8(2), 296-301. https://ejmcm.com/pdf_3207_d50a883c70847e131ebd9a35f4beaefa.html%20https://ejmcm.com/article_7252.html
19. Xalikova, L. U. (2018). THE ESSENCE OF INTEGRATED SKILLS IN IMPROVING STUDENTS' CRITICAL THINKING. In *International Scientific and Practical Conference World science* (Vol. 7, No. 4, pp. 66-67). ROST. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Vfj_4SAAAAAJ&citation_for_view=Vfj_4SAAAAAJ:WF5omc3nYNoC
20. Uktamovna, K. L. (2022). MASTERING EDUCATIONAL AND RESEARCH SKILLS IN A FOREIGN LANGUAGE. *Innovative Technologica: Methodical Research Journal*, 3(10), 70-75. <https://it.academiascience.org/index.php/it/article/view/343>
21. Uktamovna, K. L. (2022). USE OF MULTIMEDIA FOR THE IMPLEMENTATION OF VARIOUS METHODS OF LEARNING. *Innovative Technologica: Methodical Research Journal*, 3(10), 64-69. <https://it.academiascience.org/index.php/it/article/view/342>
22. Uktamovna, K. L., & Ismailovna, M. S. (2021). MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH LANGUAGE IN NON-LANGUAGE UNIVERSITIES. *Вестник науки и образования*, (11-2 (114)), 85-87. <https://cyberleninka.ru/article/n/modern-methods-of-teaching-english-language-in-non-language-universities>

ДИАГНОСТИКА И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ КРУПНОГО ПЛОДА У БЕРЕМЕННЫХ

Автор: М.И.Шаматова.

Научный руководитель к.м.н Д.А.Закирходжаева.

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

Республика Узбекистан. город Ташкент.

Аннотация: Несмотря на значительное число исследований, посвященных проблеме родоразрешения беременных крупным плодом, общепризнанной тактики ведения беременности и родов не существует. Высокие показатели родового травматизма матери и неблагоприятные перинатальные исходы при макросомии плода имеют большое медицинское и, несомненно, социальное значение.

Ключевые слова: крупный плод; макросомия; плодово-тазовая диспропорция; дистоция плечиков; течение беременности и родов; перинатальные исходы.

ВВЕДЕНИЕ

Частота родов крупным плодом, по данным литературных источников, в последние годы составляет 4,5–20 % [1–4]. Роды плодом с массой тела 4000–4500 г наблюдаются в 7,6 %, 4500–5000 г — в 1,2 %, 5000 г и более — в 0,2 % случаев. Высокие показатели родового травматизма матери и неблагоприятные перинатальные исходы при макросомии плода имеют большое медицинское и, несомненно, социальное значение [2, 3]. В случае самопроизвольных родов крупным плодом в последующем у новорожденных нередко наблюдается нарушение мозгового кровообращения, а также симптоматика, связанная с повреждением плечевого сплетения. Нарушения физического и нервно-психического развития отмечаются более чем у $\frac{1}{3}$ таких детей на первом году жизни [2].

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Одной из важнейших причин, определяющих уровень заболеваемости детей, родившихся крупными, является диспропорция между размерами головки и тазом материнского таза [3]. Частота клинически узкого таза варьирует от 1,4 до 8,5 % к общему числу родов, доля макросомии плода в структуре данного осложнения составляет 5,8–60 % [1].

Частота осложнений при макросомии плода в антенатальном, интранатальном и постнатальном периодах значительно превышает таковую у пациенток, родивших детей со средней массой тела [2, 3]. Частота осложнений беременности при макросомии

плода, требующих стационарного лечения, по данным Н.А. Ляличкиной, составляет 54,1 %, что сопоставимо со среднестатистическими показателями [2]. Однако имеются данные, что возраст беременных крупным плодом в 60 % случаев превышает 35 лет [4]. В силу чего беременность в большинстве случаев протекает на фоне экстрагенитальной патологии и имеет свои особенности [2]. Частота раннего токсикоза у беременных крупным плодом составляет 13,4–36,5 %, анемии — до 74,1 % [2, 3]. Преэклампсия (гестозы) встречаются в $\frac{1}{3}$ случаев макросомии плода. Вероятно, данный факт связан с распространенностью алиментарно-конституционального ожирения (25–72 %) среди женщин с макросомией плода. Анализ структуры осложнений беременности показал, что гестационный сахарный диабет отягощал гестацию у 3,5–50 % беременных крупным плодом. Распространенность истмико-цервикальной недостаточности и угрозы прерывания беременности при макросомии плода в 2 раза превышает среднестатистические показатели и равняется 7,1 % случаев [2].

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Макросомия плода сочетается с многоводием в 8,12–18,2 % наблюдений. Возникновение многоводия при макросомии плода может быть обусловлено гипергликемией плода, увеличением осмотического диуреза, который впоследствии приводит к полиурии. Многие авторы связывают многоводие с общей активизацией анаболических процессов в системе плацента — плод. Частота маловодия при макросомии плода составляет 3 %, что значительно ниже среднестатистических показателей. Плацентарные нарушения наблюдаются при макросомии плода в 20–31,8 %, что не отличается достоверно от показателей нормосомии плода. Нарушения в системе маточно-плодово-плацентарного кровотока возникают за счет увеличения потребностей растущего плода и невозможности его адекватного обеспечения существующей сосудистой системой. По мнению некоторых авторов, течение беременности при макросомии плода является более благоприятным в сравнении с нормосомией, исключая наличие гестационного и других видов сахарного диабета [2, 4].

Некоторые авторы полагают, что рождение крупного плода обусловлено перенашиванием. Частота перенашивания при макросомии плода варьирует в пределах от 5,8 до 19,5 %. Средний срок гестации у беременных крупным плодом на 6–8 дней больше, чем у женщин с нормосомией плода. Склонность к перенашиванию и высокая частота патологии родов во многом определяется «зрелостью» (готовностью) родовых путей. Согласно данным

М. Boulvain, при макросомии плода «незрелые» родовые пути встречаются в 3 раза чаще, чем у женщин с нормосомией плода, в связи с чем часто требуется предварительная подготовка родовых путей, а также индукция родовой

деятельности. Предшествующий патологический прелиминарный период отмечается у 4,7 % рожениц с макросомией плода. Осложнения в течение родов крупным плодом в основном обусловлены двумя причинами: плодово-тазовой диспропорцией и нарушением сократительной функции матки в силу ее перерастяжения. В связи с отсутствием пояса плотного прилегания головки крупного плода и таза матери частота несвоевременного излития околоплодных вод (преждевременного и раннего) при макросомии плода в 3 раза превышает таковую при физиологических родах (22,4–35,6 %). Несвоевременное излитие околоплодных вод, в свою очередь, приводит к пролонгированному или затяжному течению родов, что обусловлено не только крупными размерами плода, но и неготовностью родовых путей. Ряд авторов полагают, что замедление I периода родов обусловлено в первую очередь развивающимся клиническим несоответствием. Увеличение продолжительности I периода родов при макросомии плода опосредовано большой частотой аномалий родовой деятельности, которые в 50 % случаев являются следствием плодово-тазовой диспропорции, и прогрессивно увеличивается прямо пропорционально массе плода. Родостимуляция при макросомии плода проводится в 2 раза реже, чем при средней массе плода [2].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представленные данные не только свидетельствуют о необходимости индивидуального подхода при родоразрешении беременных крупным плодом, но и предполагают дальнейшее совершенствование методов диагностики макросомии плода, а также прогнозирования исхода родов. Крупных новорожденных независимо от общего состояния при рождении следует относить к группе высокого риска в связи с различными нарушениями в раннем неонатальном периоде, высокой частотой последствий родовой травмы, снижением реактивности организма в первые месяцы жизни.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Gaudet L, Ferraro ZM, Wen SW, Walker M. Maternal Obesity and Occurrence of Fetal Macrosomia: 2014;2014:640291. doi: 10.1155/2014/640291.
2. Najafian M, Cheraghi M. Occurrence of Fetal Macrosomia Rate and Its Maternal and Neonatal Complications: A 5-Year Cohort Study. *ISRN Obstetrics and Gynecology*. 2012;2012:353791. doi: 10.5402/2012/353791.
3. Кравченко Е.Н. Родовая травма: акушерские и перинатальные аспекты. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009.
4. Ласков В.Б., Полянская М.В. Особенности нейровегетативной сферы у лиц, родившихся с крупной массой тела // Неврологический вестник им. В.М. Бехтерева. – 2001. – Т. 33.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	ASTRONOMIYA FANINING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQADORLIGI	3
2	FEATURES OF MODERN INTERNET DISCOURSE	5
3	BOSHLANG'ICH SINFLARIDA MATEMATIKA DARSLARINI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ORQALI O'QITISHNING USULLARI VA ULARNING AHAMIYATI	8
4	1000 ICHIDA SONLARNI AYIRISH USULLARI	11
5	BOSHLANG'ICH SINFLARIDA MATEMATIKA DARSLIKLARIDA MILLIY DASTUR MAZMUNI	16
6	MULOHAZALAR	19
7	“O'QUV LUG'ATI” VA “O'QUV LUG'ATCHILIGI” TUSHUNCHALARI, ULARNING UMUMIY TASNIFLARI	23
8	BOSHLANG'ICH SINFLARDA HAR XIL JANRDAGI MATNLARNI TAHLIL QILISH USUL VA VOSITALARI	29
9	MASALANI MUHOKAMA QILIB YECHISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI	35
10	BOSHLANG'ICH SINFLARDA MASAL JANRIDAGI ASARNI O'TISHNING SAMARALI USULLARI	38
11	SENUROZ KASALLIGI VA UNGA TASHXIS QO'YISH	42
12	OLMA SIQMASIDAN OZIYQ-OVQAT KLETCHATKAGA BOY TO'LDIRUVCHILARI OLISH TEXNOLOGIYASI	45
13	СОНОГРАФИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА ПНЕВМОТОРАКСА	51
14	“TIL O'RGANISHDA FRAZELOGIZMLARNING LISONIY XUSUSIYATLARI”	60
15	XORIJIIY TILLARNI O'QITISHDA MADANIYATLARARO KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING BIR NECHA JIHATLARI	70
16	JADIDCHILAR HARAKATINI O'RGANISHGADA MAHALLIY VA XALQARO OLIMLARNING FIKRLARI	76
17	BUGUNGI DAVRDA CHET TILINI O'QITISHNING ASOSIY DOLZARB MUAMMOLARI VA ZAMONAVIY TAHLILI	83
18	O'ZBEKISTONDA TA'LIM TIZIMIDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISHLOHOTLAR	87
19	“ЦЕЛЬ, ЗАДАЧИ И ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕТОДИКИ РЕПОДАВАНИЯ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА С ДРУГИМИ ПРЕДМЕТАМИ”	96
20	DAVLAT BOSHQARUV TIZIMIDA DEPUTATNING SIYOSIY FAOLIYATI	100
21	SIYOSIY JARAYONLARNI AMALGA OSHIRISH USULLARI	104
22	MUSTAQILLIKNING TARIXIY, MA'NAVIY VA SIYOSIY AHAMIYATI	108
23	DAVLAT BOSHQARUV TIZIMIDA MA'NAVIY OMILNING O'RNI	113
24	MILLIY G'OYA VA MAFKURAVIY YANGILANISH DAVRI	117
25	XXI ASRDA GLOBAL AXBOROT JAMIYATINING SHAKLLANISHI	122
26	AYOLLARNING IQTISODIY HUQUQ VA ERKINLIK LARI	126
27	MILLIY O'ZLIK VA FUQAROLIK JAMIYATINING O'ZIGA XOS HUSUSIYATLARI	130

28	G'ARBDA MILLAT TUSHUNCHASINING FALSAFIY MUSHOG'ADASI	135
29	БАРКАМОЛ АВЛОД МАЪНАВИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ҲАЛҚ МИЛЛИЙ ЎЙИНЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ	139
30	YOSHLARINI MA'NAVIY-AXLOQIY JIHATDAN TARBIVYALASH MASALALARI (SHARQ MUTAFAKKIRLARINING NIGOHIDA)	142
31	ШАРҚ АЛЛОМАЛЛАРИНИНГ ҚАДРИЯТ ВА МАЪНАВИЯТ ҲАҚИДАГИ МУЛОҲАЗАЛАРИ	148
32	МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ИНСОН ФАЗИЛАТИДАГИ ЎРНИ	154
33	ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА КАТЕГОРИЯЛАШТИРИШ СИЁСАТИГА ЦИВИЛИЗАЦИОН ЁНДАШУВЛАР	158
34	ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИНИ КАТЕГОРИЯДАШТИРИШ СИЁСАТИ НАЗАРИЯЛАРИ КЛАССИФИКАЦИЯСИ	166
35	ENHANCING VOCABULARY SKILLS OF LEARNERS THROUGH INTERACTIVE TECHNIQUES	176
36	SHARQ MAMLAKATLARIDA KICHIK BIZNES ISLOHATLARI	182
37	TA'LIM TIZIMIDA CHET TILLARINI O'RGATISHDA ZAMONAVIY YONDASHUV	186
38	GLOBALLASHUVNING TALABA-YOSHLAR DUNYOQARASHIGA TA'SIRI	192
39	OLIV TA'LIM TIZIMI HAMDA YOSHLARGA OIV DAVLAT SIYOSATINING NATIJALARI	199
40	ДИАГНОСТИКА И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ КРУПНОГО ПЛОДА У БЕРЕМЕННЫХ	209